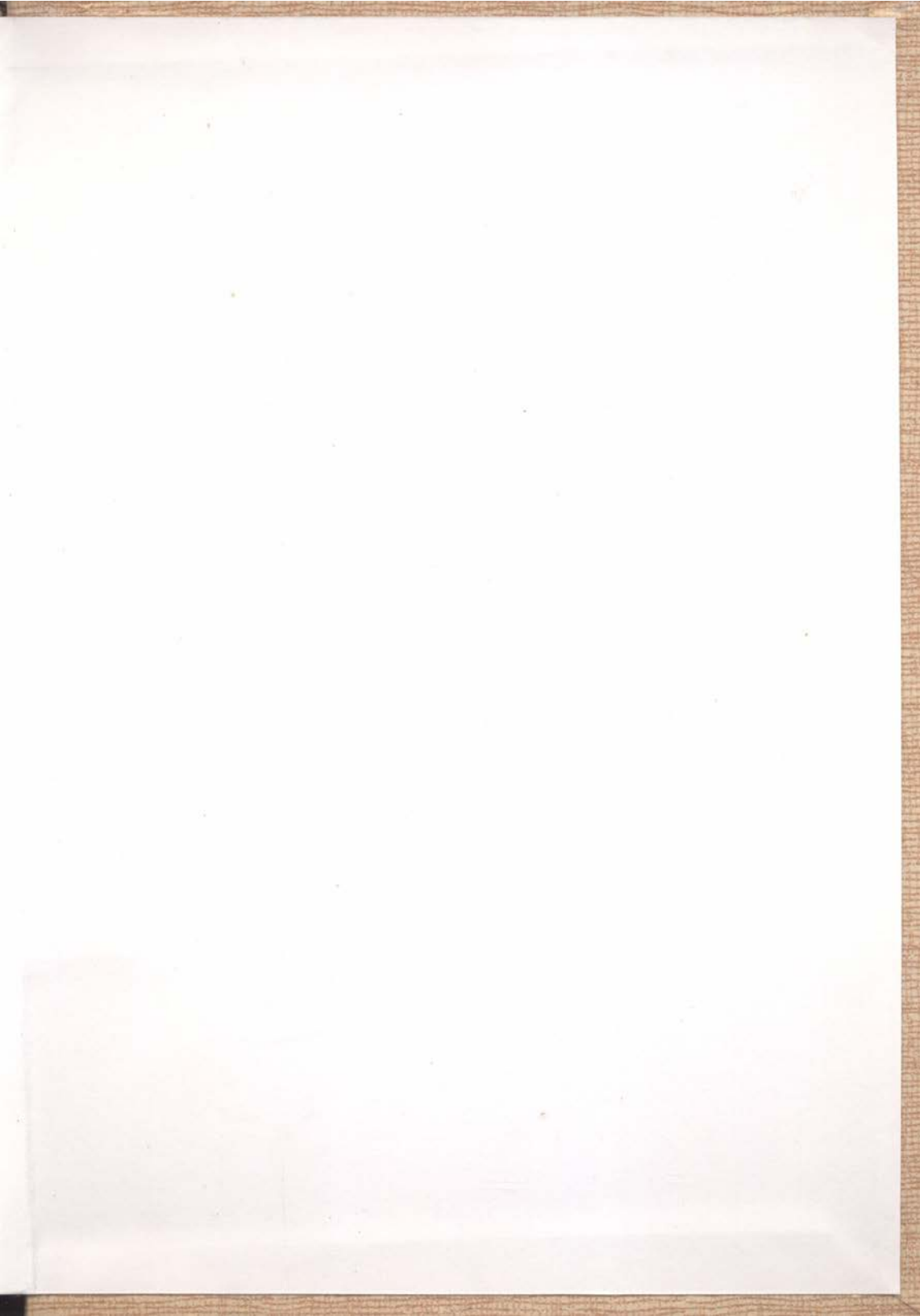

8(c) ✓ ДУБОВЕ
Д796
ЛЪКТЕ.

Альманах на згадку
про П.О. Кулиша.

К. 1903

3 книжок збірні І. Тарасенко

УА
Д. 79

EM 499P

8(c)

Д. 796

Дубове листє.

Альманахъ на згадку про П. О. Кулиша.

Упорядкували:

М. Чернявський, М. Коцюбинський, Б. Гринченко.

З чотирьма портретами Кулишевыми та зь малюнками його хати, похорону й могили.

81049

10

81048 ку

У Києви, 1903.

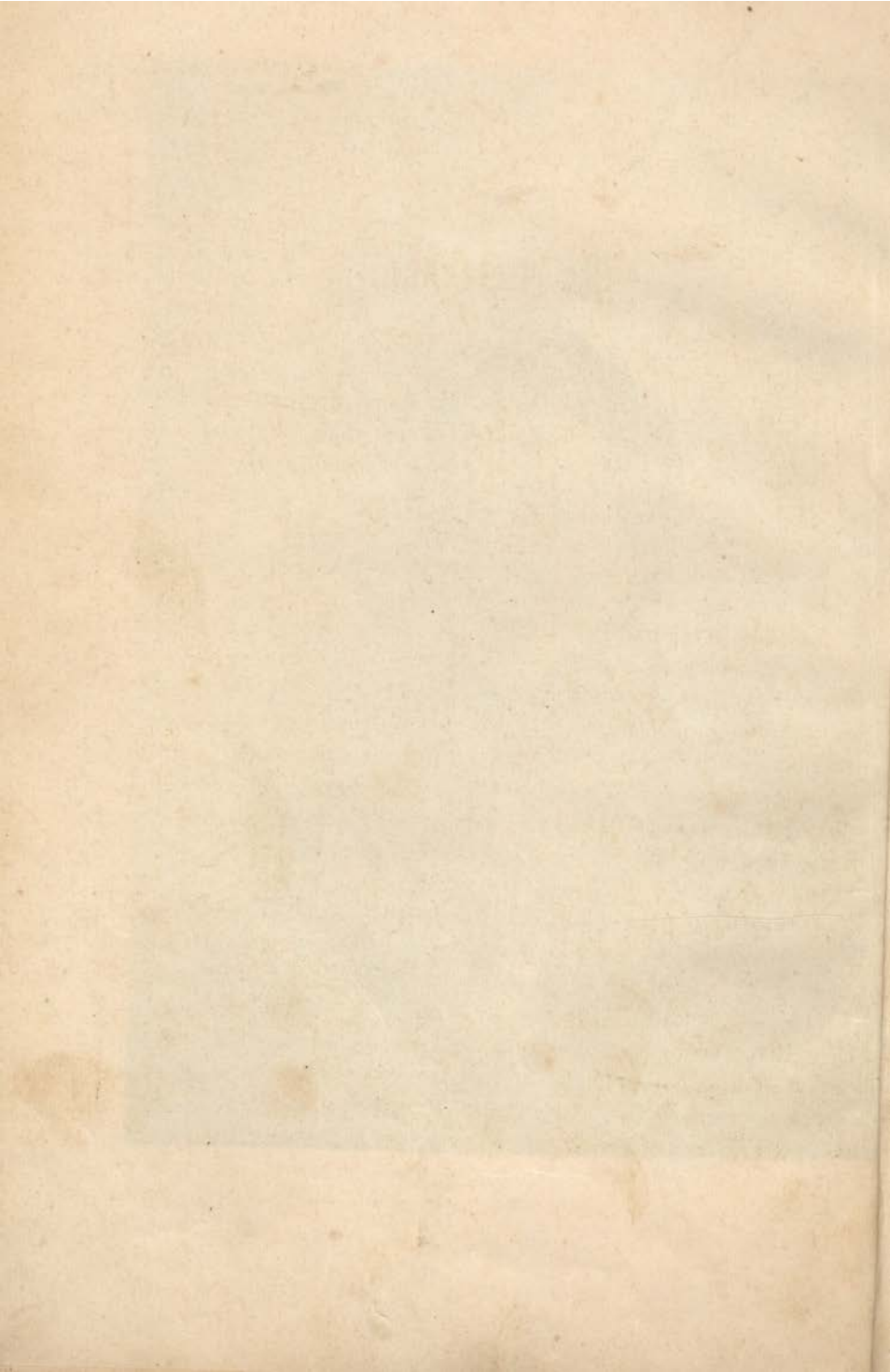
Зь друкарни Петра Барського, Хрещатикъ, № 40.

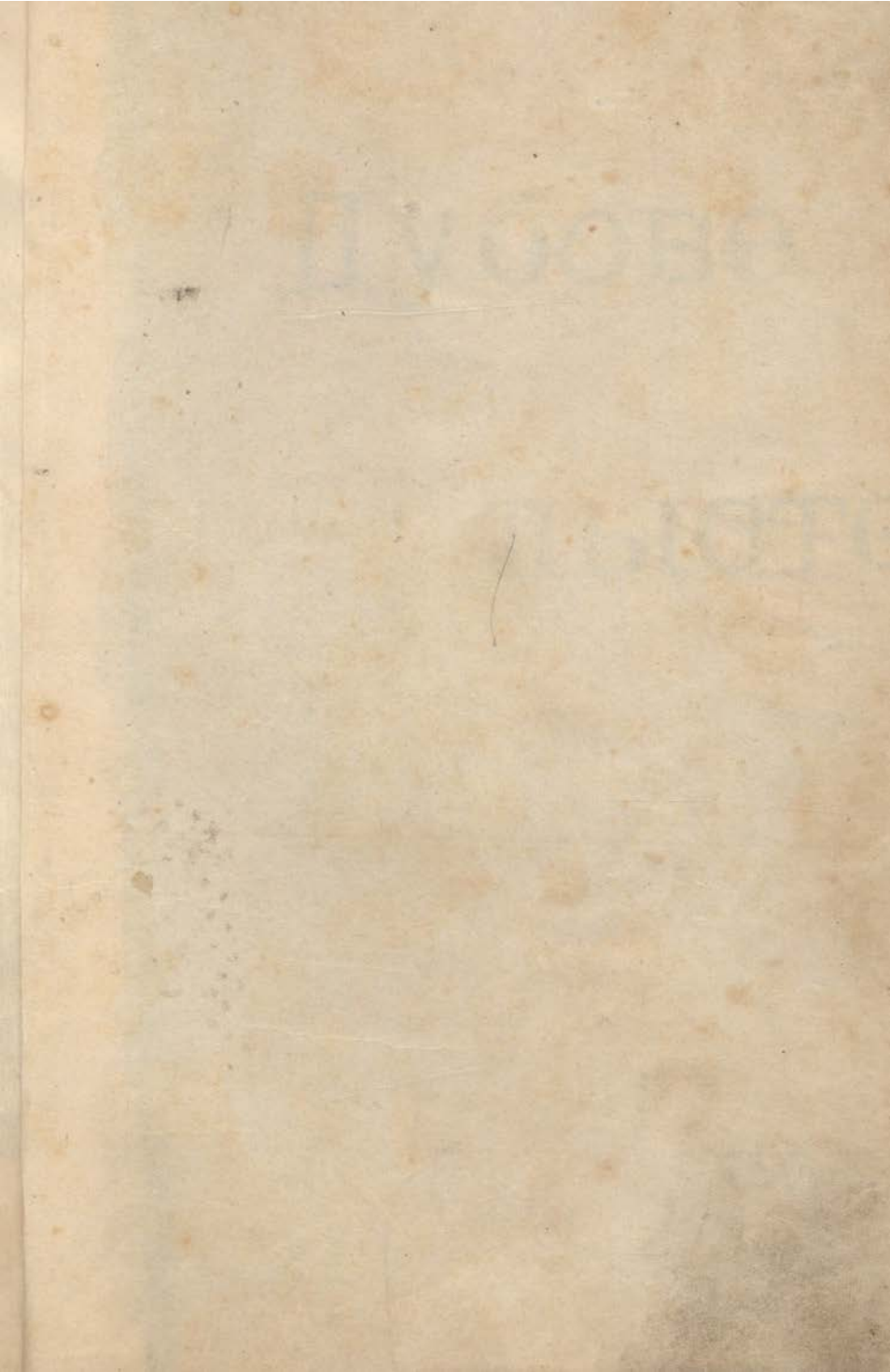
81048 ку

D-796

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 18 Сентября 1902 года.

Дубове

ЛЫСТЕ.

Мамовиолу

І. В. Мараєвко
на спомин від

М. Єрмилівського

1903 VI. 20

АЛЬМАНАХЪ.

Дубове листе.

RECEIVED

1871

До читачивъ.

Выдаючи сей альманахъ на згадку про славетного діяча вкраїнського письменства, годиться нагадати читачеви про того, кого зібралыся люде пошануваты своєю працею, та й сказаты за що саме вони його шанують. Хочъ и не вси ще Кулишевы творы повидрукѳовано, та все жъ найголовниши рысы його діяльности выявылыся вже добре и можна ихъ позначыты.

П. О. Кулишъ народывся 27-го лыпця року 1819-го въ мистечку Воронижи Глухивського повиту, въ Чернигивщыни, въ семьи козацькій, та такій одначе, що встыгла вже перекрынутыся на полупанкивъ. Палкого й завзятого старого Кулиша прозывано „гарячымъ Кулишемъ“, и сынъ не бувъ холоднишый за батька.

Маты покинула свить, якъ хлопецъ бувъ ище малымъ.

Кулишъ бувъ восьмою дытыною въ семьи, де николы не чуты було иншой мовы, оприче вкраїнської, и ся остання ричъ спершу вельмы перешкоджала йому въ науци въ повитовій школи. Та подужавшы россійську мову, зробывся першымъ у класи.

Малоосвиченый Кулишивъ батько хотивъ оддаты сына, пияся повитовой школы, до канцеляриі повитового суду, але пани Мужыловська, сусида Кулишивъ и богыня мрій маленького хлопця, обстояла, щобъ його виддано до Новгородсиверської гимназіи. Хочъ наука була тутъ и кепська, та можна було читаты Жуковського, Пушкина, Гоголя, Артемовського-Гулака й Квитку. Выпадкомъ потрапляе хлопцеви до рукъ збирка вкраїнськихъ писень Максымовыча (выданне 1834), и ся кныга зробыла таке вражинне на його, що винъ *вывчывъ* ии всю, щобъ николы не розлучатыся зъ улюбленымы думами.

Доси вживавъ ридну мову несвідомо; теперъ почавъ любыты їи, навить пысаты нею: зъ колысь чутого оповидання своєї матери напысавъ казку „Цыганъ“—українську варіацію одного зъ оповиданнівъ славетной збирки: „Тисяча й одна ничъ“.

Натура въ хлопця була горда й зважлива. Одного разу, вже въ четвертому класи, звеливъ йому вчитель статы навколишкы за те, що не мигъ винъ зробыты алгебраичного завдання.

— Колы поставыте мене навколишкы,—каже хлопець,—то закыну навикы алгебру; якъ же сей разъ мени простыте,—буду добрымъ учнемъ.

Учитель не послухався, и хлопець справди закынувъ алгебру и на экзамени сказавъ, що ничего зъ неї не знає.

Сього випадку не треба забуваты, розглядаючи другу половину літературной діяльности Кулишевої.

У гимназіи винъ до кинця курсу не добувъ, выйшовшы (1837) зъ V-го класу. Бувъ учителемъ по панськихъ сем'яхъ, готуючыся на экзамень до кыивського университету. Здавшы экзамены, ставъ слухаты лекціи (здається, р. 1839-го), та вже зъ кинцемъ р. 1840-го мусивъ покынуты университетъ черезъ безгришше та якись формальни перешкоды.

Бувшы ще Кулишъ въ университети, зазнайомывся зъ проф. М. Максимовичемъ, и въ выданни його „Кіевлянинъ“ (1840) вперше выдруковано Кулишеву працю: се бувъ переказъ по велькоруському двохъ українськихъ народнихъ легендъ.

Инспекторъ шкиль, а згодомъ помишныкъ кыивського куратора, М. Юзефовичъ бувъ дуже прыхильный до Кулиша, и за його протекцією учителювавъ Кулишъ у луцькому, тоди въ кыиво-печерському та въ кыиво-подільському „дворянскомъ училищѣ“, а врешти ставъ старшымъ учителемъ исторіи въ ровенській гимназіи.

Въ Луцькому сварывся зъ директоромъ школы, неукомъ и хабарныкомъ.

— Я не люблю горячого кулишу,—сказавъ йому одного разу той.

— Бо собаки не люблють горячого,—видказавъ Кулишъ.

Писля Луцького Кулишъ прожывъ чотыри роки въ Кыиви. Се бувъ найкращый часъ його жыття. Винъ познайомывся зъ Костомаровымъ, зъ Шевченкомъ, зъ Билозерськымъ Васылемъ та зъ иншымы зъ української молодежи. Се бувъ той гуртокъ українськихъ идеалистівъ, що марывъ выдвугнуты зъ занепаду

українську націю и врешти склався въ Кырыло-Мееодивське Братство, що своєю мрійною метою мало поєднати усихъ слав'янъ въ одну велику республику, де кожный на́ридъ мавъ бы самостайне національне жытте и де не було бъ ни панивъ, ни мужыкивъ.

Кулишь тымъ часомъ захопився українськымъ минулымъ. Слidakомъ за В. Скоттомъ винъ творыть исторычный романъ: „Михайло Чарнышенко, или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ назадъ“ (1843). Криваву епопею народнои боротьбы за волю вивчае винъ по кныгахъ та старыхъ документахъ, по роскопанныхъ мертвыхъ могилахъ та по живыхъ поетычныхъ переказахъ и писняхъ ридного села. На його повіяло духомъ старого героизму вкраїнської исторіи и постала въ його думка сотворыты... вкраїнську Иліяду. Винъ хотивъ „познаходыты думы про всихъ нашихъ гетьманивъ да й зложыты зъ нихъ таку кныжку, якъ Гомера „Иліяда“. Винъ пишовъ зъ села въ село, выпытуючы, выслууючы скрызъ тиі думы. Та на лыхо—про дещо зовсимъ не склавъ наридъ писень, а про дещо хочъ и склавъ, та позабувавъ,—такъ и не довелося Кулишеви добуты ничего цилого. Узявъ тоди яки булы народни думы, додавъ до ихъ ище думъ, свого вже складання, та й выдавъ (1843) початокъ сіеи епопеи, въ якій думавъ змалюваты всю вкраїнську исторію и яку назвавъ: „Україна“. Та тоди вже спивавъ Шевченко, и огныста поезія генія потъмарыла меншу поетычну силу. Другои часткы „Україны“ зовсимъ не було.

А тымъ часомъ перши роздили исторычного роману „Черная рада“, надруковани въ мисяшныку „Современникъ“, зробылы те, що редакторъ того выдання П. А. Плетневъ, бувшы й ректоромъ университету й кураторомъ петербургськымъ, выкыкавъ Кулиша до Петербургу и давъ йому посады вчытеля въ гимназіи та въ университети. Кулишь працювавъ у „Современникъ“, познайомывся зъ цвитомъ петербургської интеллигенціи, та не забувавъ и вкраїнської исторіи и разъ-у-разъ посылавъ Бодянському въ Москву до выдання въ „Чтеніяхъ“ стари вкраїнськи литопысы, мижъ иншымъ—славетный Литопысъ Самовыдцивъ. Тымъ часомъ умеръ академыкъ славистъ Прейсъ, и заходамы Плетнева академія наукъ послала Кулиша, хочъ винъ и не скинчывъ университету, за кордонъ, щобъ маты зъ його потимъ профессора слав'янськихъ литературъ, Кулишь выйхавъ зъ Петербургу въ Чернигивщину,

и 22 сичня р. 1847-го одружывся въ Борзенщыни зъ давно йому знаною сестрою свого прыятеля й братчыка Кырыло-Меѳодивсько-го В. Билозерського — Олександрю М. Билозерською, видомою теперь у нашій литератури пидъ псевдонимомъ „Ганна Барвинокъ“. Утрюхъ выйхалы до Варшавы, щобъ извидты простуваты за кордонъ. А тымъ часомъ выкрыто вже було Кырыло Меѳодивське Братство, Костомарова, Шевченка й иншихъ братчыкывъ позабирано. Хочъ Кулишъ и не бувъ братчыкомъ, т'алежъ и його, вкупы зъ В. Билозерськымъ, ухоплено въ Варшавы, привезено до Петербургу.

Писля прысуду Кулишъ два мисяци видбувавъ кару въ фортеци въ Петербурзи, а потимъ заслано його до Тулы, забронывшы службыты въ министерствы народнои освиты й пысаты.

Звидты винъ вызвольвся р. 1850-го, прыйихавъ до Петербургу и жывъ изъ журнальной працы, пышучы анонимно, бо ще й доси не вильно було йому пысаты. Почавъ бувъ службыты,—не щастыло; пойихавъ хазяйнуваты въ Полтавщыну. Та його до литературной працы тягло бильше, нижъ до хазяйства.

Згодомъ бачымо його вже въ Кыиви, тоди въ Петербурзи, дали за кордономъ и зновъ у Петербурзи. Одна по одній выявляються його кныгы: „Записки о жизни Н. В. Гоголя“ (1856—1857, 2 т.), „Записки о Южной Руси“ (1856—1857, 2 т.), „Чорна рада“ (1857) та инши.

Найдужче зподобалысь „Записки о Южной Руси“ та „Чорна рада“.

„Записки“, збирка змисту переважно етнографичного й исторычного (хочъ тамъ уперше выдруковано й дви перлыны нашого пысьменства красного: „Наймычку“ Шевченкову та „Орысю“ Кулишеву), мають и теперь вельку наукову вагу своимы фольклорнымы запысамы й Кулишевымы про ихъ увагамы, а тоди зробылы вельке вражинне не тилькы яко наукова праця, а ще й яко одынъ зъ доводивъ сылы духовной творчосты народнои. Тутъ же Кулишъ уперше впорядкувавъ и вкраинський правѳпысь. *)

*) Такъ звану „кулишивку“. Трохы видминена, вона теперь ужывається у Галычыни й на Буковынч по всихъ народнихъ школахъ, въ украинськихъ гимназіяхъ и на вкраинськихъ катедрахъ на университетахъ Львивському та Черновецькому; ии вжывае австрійський урядъ у Галычыни и въ офіціалъ-

Першый український историчный романъ „Чорна рада“, може трохи холодный, але напысанный чудовою мовою, зъ деякымы прегарно змальованымы постатямы (Кырыло Туръ, Черевань) и теперъ лышається выдатнымъ творомъ українського пысьменства.

Народня просвита дуже зацикавлювала Кулиша. Ще р. 1857-го винъ выдавъ українську „Граматку“, потимъ выдрукувавъ новымъ тыпомъ українськи проповиди Гречулевыча, вельмы ихъ поперероблявшы, чы то й зовсимъ знову напысавшы; дали йшовъ першый выпускъ популярной исторіи Украйны—„Хмельныщина“ (1861); за Кулишевою помиччу Д. Каменецкый выдае „Сильську Библиотеку“—дешеви кныжечкы зъ творивъ крацыхъ пысьменныкывъ, такъ звани „метелыкы“ (39 кныжечокъ 1860—1862 р.)

Добре проредактувавшы й выдрукувавшы (1857) зъ своею хвальною передмовою „Народни оповидання“ М. Вовчка, винъ згодомъ намыслывъ выдаваты український журналъ „Хата“, та добувъ дозвиль тилькы на альманахъ „Хату“. Сю гарну збирку зъ творивъ своихъ и крацыхъ тодишнихъ пысьменныкывъ появывъ р. 1860 и тоди жъ выдавъ у чотырьохъ томахъ свои велькоруськи „Повѣсти“ („Оеклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“, „Алексѣй Однорогъ“, „Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ“ та „Чорная рада“).

Тымъ часомъ В. Билозерський здобувъ дозвиль на мисяшныкъ (українською й велькоруською мовама) „Основа“, що й почавъ зъ р. 1861-го выходыты въ Петербурзи. Кулишъ заразы стае въ йому найщыришымъ робитныкомъ и справдешнымъ редакторомъ журналу. Українське пысьменство було тоди дуже вбоге на сылы: Шевченко вже вмиравъ, и тилькы на М. Вовчка та на Костомарова можна було рахуваты якъ на поважныхъ литературныхъ робитныкывъ. Якъ бы не Кулишъ зъ його надзвычайною працьовытистю та зъ його знаннемъ мовы й исторіи вкраїнськихъ, то певна ричь,—не пристнила бь „Основа“ й ти два рокры, яки истнила. Кныгу за кныгою журналу сповняе Кулишъ своимы працямы, пидписыуючысь и своимъ призывщемъ, и всякымы псевдонимама. Се булы крытычни, публицистычни й исто-

ныхъ своихъ документахъ. „Россійская Академія Наукъ“ ужывае сього жъ правопысу въ українськихъ параллеляхъ у своему новому „Словарѣ русскаго языка“.

рычни розвідкы по велькоруському, велькоруськи повисти зь українського жыття, українськи виршы и т. и. Найвыдатнищмы пряцями булы тутъ: „Обзоръ украинской литературы“ (Клыментій, Котляревський, Гулакъ - Артемовський, Гоголь), крытычно-полемычни „Лысты зь хутора“, въ якыхъ авторъ пвстававъ проты городянської цивилизаціи панської, обстоючы за нову, сельську, яка ще мае сотворытыся заходамы новои української интеллигенціи; „Исторія Украйны одь найдавнішыхъ часивъ“ — початокъ, цикавый тымъ, що авторъ здолавъ прегарною вкраїнською мовою выкладаты ричь цилкомъ поважно-наукову: тоди се мигъ зробыты самъ Кулишъ тилькы, бильше ниhto.

У всихъ друкованыхъ въ „Основи“ Кулишевыхъ працяхъ багато крытычного перегляду мынулого Вкрайны, багато полемыкы зь ворогами вкраїнського слова и выясненнивъ того, якимъ мусыть быты нове наше пысьменство. Палкый борець, Кулишъ часомъ помылкою вдарыть и на прыателя (напр., його поглядъ на Котляревського, що й самъ винъ потимъ ти думкы зрикся), але все въ його діяльности, навить си помылкы, выходылы зь благородно-чыстого бажання побыты шляхъ самостійному розвиткови творчої сылы народньої, и колы зь його усть часомъ и чуты було гострый судъ, то сей судъ вырекався зь погляду дорогыхъ авторови интересивъ народныхъ массъ. Багато оригинальныхъ та правдывыхъ думокъ, багато доброи науки якъ и що треба побыты...

Ой мовчавъ я, браття,
Словомъ не озвався,
Поки батько украинський
Писнею впывався, —

такъ пысавъ Кулишъ про свою поезію, що мистывъ увъ „Основи“, а потимъ зибравъ (1862) у збирку „Досвиткы“. Писля Шевченкового „Кобзаря“ се була тоди найлипша кныжка виршивъ, — вона й теперь чытається залюбки. Увесъ цей невеличкый томыкъ — се поетычный зъклыкъ, щобъ прокынулыся люде зь духовного сну —

Та на лыхо непорозуминне й розбрать, таки рясни завсигды середь нашої интеллигенціи, вкупы зь де чымъ инымъ, доводють до того, що „Основа“, писля 22-и кныгы, не стала выхо-

дыты, а Кулишъ пойхавъ на хутирь пидъ Борзну хазяйнуваты. Звидты винъ посылавъ исторычни розвідкы до петербургскихъ журналивъ и живъ у недостаткахъ. Потимъ подався на службу въ Варшаву, та вже р. 1869-го мусивъ ии покынуты. Його діяльність тамъ не вдовольняла його землякивъ, а начальство ремствувало на його за працю въ Галычыни.

Заразъ писля „Основы“ Кулишъ починая працювати въ галыцкыхъ выданняхъ: „Вечерныци“, „Мета“, „Правда“. Винъ друкуе тамъ свои повисти: „Мартынъ Гакъ“, „Потомкы украинського гайдамацтва“—и всяки розвідкы: „Первый періодъ козацтва одъ його початку до ворогування зъ ляхама“, „Нарысь исторіи словесности р.-української“, „Поглядъ на устню словесности украинську“, „Выкохуванне дитей“ та ин. Року 1869-го друкуе винъ у Львови свій перекладъ зъ Библии „Пятыохъ книгъ Мусіевыхъ“, а згодомъ виршовани переклады „Псалтыря“ й книгу „Иова“, врешти (у Видни)—прозовый „Евангелія“ (1871; пизнише Кулишъ, укупи зъ проф. Пулюемъ, выдавъ перекладъ усього „Нового Заповиту“). Кулишъ щыро працювавъ, займаючи нови поля пидъ українське слово та пособляючи галычанамъ боротыся зъ польськымъ нагнитомъ.

Все се було до р. 1873-го. Року-жъ 1873-го Кулишъ бувъ уже въ Петербурзи и працювавъ коло своєї „Исторіи возсоединенія Руси“ (два томы 1874-го, третій—1877, кинця не було), а року 1877-го надрукувавъ у №№ 3 та 6 „Русскаго Архива“ свои розвідкы про козацтво и всимы цимы працяма дуже вразывъ чытачивъ.

Ще въ „Запискахъ о Южной Руси“ (II, 171—174 та инш.), въ „Основы“ (1861, V, 22—23, Липовыя пуци) Кулишъ гостро выступавъ проты козацкой старшыны за ии втыскы надъ народомъ, палко нападаючи часомъ и тамъ, де, може, й не треба було. Помалу си його неприхыльни погляды пошырылыся видъ старшыны й на все козацтво, за имъ и на поспильство. Велькый прихыльныкъ культурности, винъ не добачавъ ии у украинського народу и черезъ те погани стали йому й народни массы, и ихъ старшына. Винъ у всихъ козацкыхъ рухахъ почавъ бачыты саму розбишацьку жадобу грабування й буяння, середъ народу—самудыкисть. Колышни хвалы народньому розумови, совисти й справедливости переминылыся теперь на палки прокльоны й докоры и козакамъ, и народови, а поручъ изъ цымъ почулыся хвалы тимъ

панамъ, що теперь здавались Кулишеви цивилизаторамы й культурныкамы, тимъ самымъ, зъ якими не могло зжытыся вкраїнське серце

Поки Рось зоветься Россю,
Днипро въ море ллеться... *)

Таки погляды виявлявъ теперь Кулишъ у отихъ згаданыхъ исторычныхъ працяхъ та й у багатьохъ иншыхъ роботахъ: исторычныхъ (напр., „Исторія отпаденія Малороссіи отъ Польши“), поетычныхъ, якъ отъ „Хуторна поезія“ (Льв., 1882, збирка виршивъ), „Дзвинъ“ (те жъ, 1893), „Драмована трылогія“ (1900), поема „Маруся Богуславка“ (1899) та въ памфлети „Крашанка“ (1882)—нешасливый кныжци, яка мала помырыты галыцькыхъ украинцивъ зъ полякамы, та, похылывшысь занадто на лядський бикъ, наробыла тилькы ще більшого колоту й сваркы.

Не була се раптова видмина въ думкахъ Кулишевыхъ: можна по його творахъ, почынаучы ще зъ п'ятыдесятыхъ рокивъ, дослидыты сю нещаслыву еволюцію въ його поглядахъ. Може вона й не вразыла бь такъ громадянство, якъ бы Кулишъ не высловлювавъ сихъ поглядивъ у надзвычайно гострий, палкій форми, прыточуючы ихъ безъ лику часто до кожного випадку, а надто, якъ бы, нападаючы на чужи погляды, не додавъ до ихъ нападивъ и на людей, що выявлялы ти погляды. Першымъ зъ ихъ бувъ прыхильный до козацтва исторыкъ його Костомаровъ. Напады на його въ „Исторіи возсоединенія Руси“ byly таки гостри, що самъ Кулишъ згодомъ, у годыну дочаснього каяття, назвавъ ихъ „непомѣрно-рѣзкими“, „о которыхъ теперь“ — казавъ,—„вспоминаю со стыдомъ и раскаяніемъ, оправдывая себя только болѣзненнымъ состояніемъ, которое заставило меня немедленно оставить Петербургъ по напечатаніи второго тома „Исторіи возсоединенія Руси““ (**).

Пидъ той же хвороблывой часъ и въ тому жъ другому томови „Исторіи возсоединенія Руси“ почалыся напады й на Шевченка. Колысь, у своему третьому „Лысти зъ хутора“ („Чого сто-

*) Досвиткы.

***) П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ (Новь, 1885, т. IV, № 13, бикъ 74).

ить Шевченко яко поетъ народній“), Кулишъ по правди й зъ велькымъ талантомъ та розумомъ показавъ усю вельчезну вагу Шевченкового генія *); теперъ же винъ выступивъ проты його, яко поета, прыхильного до козацтва. Напады булы ще гострици, нижъ на Костомарова. Та згодомъ Кулишъ спокутувавъ, на який часть, и сей свій грихъ, назвавши Шевченка въ присвяти до „Крашанки“ „мученыкомъ чоловіколюбства“, а въ „Исторычному оповиданни“ (въ „Хуторній поезіи“) наменувавши його „велькымъ духомъ“. Сими своїми словами видповивъ Кулишъ краще за кого иншого на вси свои напады на Шевченка до того й після того...

Та хочъ ни нашъ розумъ, ни наше почуванне не можуть погодытыся и николы не погодятыся зъ тымы непрыхильнымы поглядамы Кулишевымы на наше мынуле и на велького кобзаря земли ридной,—не булы, одначе, прави й ти, що нападалися на Кулиша безъ ніякои мира, взываючы його навить зрадныкомъ,—того, хто ввесь свій викъ працювавъ за для добра ридного слова. Колы винъ и помылявся, то не помыляється тилькы той, хто ничего не робыть, а Кулишъ такъ багато робывъ! Колы винъ и нападався на свій наридъ (я кажу не про особысти напады), то въ його докорахъ такы була частына правды, хочъ мы й не скризь однакови зъ Кулишемъ высновкы зробымо зъ тією правды... И що Кулишъ, и нападаючысь на свій наридъ, хотивъ його бачыты кращымъ, культурнишымъ, хотивъ йому добра, а не лыха, и закыкавъ до сього добра, то то певне. Сьому доводомъ е хочъ бы й друкованый у „Хуторній поезіи“ „Зазывный лысть до вкраїнської интеллигенції“—могучый зэкыкъ до праці коло рбзвытку рид-

*) Отъ що, мижъ иншымъ, тамъ напысано: „Шевченко—нашъ поетъ и первый исторыкъ. Шевченко перше всихъ запытавъ наши ними могылы, що воны таке, и одному тилько йому дали воны ясну, якъ Боже слово, одповідь. Шевченко перше всихъ додумався, чымъ наша старосвитщина славна и за що проклянуть ии грядущи роды... Высоко надъ нами пиднявъ Шевченко постычне свитло свое—и стало выдно по всій Украини, куды зъ насъ коженъ мусыть простувать... Замовкла була наша словесность на якийся часть, прислухаючысь до поважного благовистування... и благодатна була тыша, середъ которой поетъ дававъ намъ нови законы слова украинського. Не мале творывъ винъ дило тымъ благовистуваннемъ. (Кулишъ, Оповидання, Бахмутъ, 1900, боки 191, 121—122).

ного слова. Хыба се не любовь до того слова прымусыла Кулиша перекласты по вкраїнському прозою всю Библію, а потимъ, якъ той перекладъ изгоривъ пидъ часъ хуторной пожежи, заходьтыся коло перекладу знову и то тоди, якъ йому було вже 75 рокивъ! *) Хыба жъ не черезъ сю любовь сыдивъ Кулишъ коло перекладивъ украинскою мовою зъ Шекспира (трынацять піесъ), зъ Шиллера („Вильгельмъ Телль“), Байрона („Чайльдъ Гарольдъ“) та иныхъ европейськихъ классыкывъ? Та й въ оригинальныхъ Кулишевыхъ складанняхъ останнихъ двадцятьохъ рокивъ, въ отому „Дзвони“, „Хуторній поезіи“, въ поемахъ „Магометъ и Хадыза“, „Маруся Богуславка“, поручъ изъ ричамы такымы чужымы, що нико-лы воны намъ не стануться риднымы,—хыба нема тамъ чыстыхъ и прекрасныхъ перливъ поезіи? А хто краще за Кулиша знавъ нашу мову и чы е въ насъ хто иншый такой блискучый стылыста, якъ винъ?

Жыття Кулишеве тилькы на короткий часъ обняло було сяевомъ щасливои доли. А здебильшого воно складалося зъ турботъ та зъ повсякчасной праці. И ся праця, найбільше жъ останни двадцять рокивъ, була середъ обставынъ тяжкихъ, середъ ворожнечы й занедбання громадського. Шануймо жъ сылу духа тієї людыны, що змогла середъ усього того працювати зъ такою невысыпуючою енергією! Простимо йому його помылкы, бо краще зробыты помылкы, бувшы въ жытти *сылою*, ніжъ мляво пролежаты свій викъ—безъ помылокъ...

Останни роки Кулишъ прожывъ на хутори пидъ Борзною вдвохъ тилькы зъ своею дружиною. Тамъ и вмеръ 2-го лютого р. 1897-го, працювавши мало не до останнього дня. Навить передъ смертю, непрытомный бувшы, пысавъ у повитри пальцемъ, кинчавъ велику роботу...

Його ім'я вже запысалося выразнымы й великымы литера-мы въ исторіи нашего пысьменства...

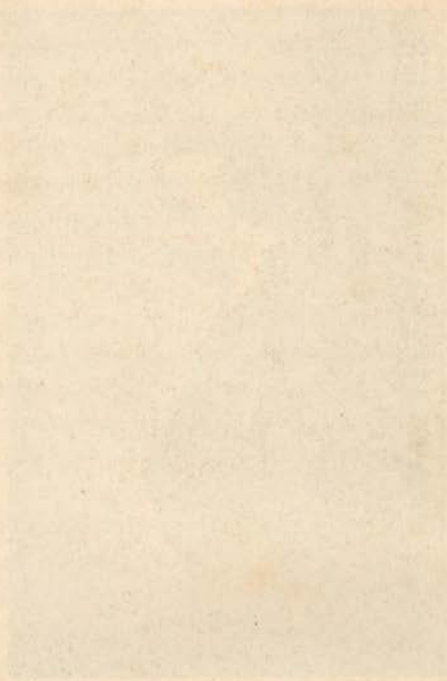
У Чернигови, 1901.

Б. Гринчѣнко.

*) Перекладъ сей Кулишъ тилькы трохи не выкичывъ. Недороблене доробывъ д. Ив. Левыцькый, и теперъ повну Библію старого й нового заповиту друкуе Брытанське библійне товариство. Опроче того, Кулишъ въ дев'яности роки багато виршувавъ зъ Библіи; выдруковано зъ того сами „Товитови словеса“,—инше лежить у рукопысахъ.

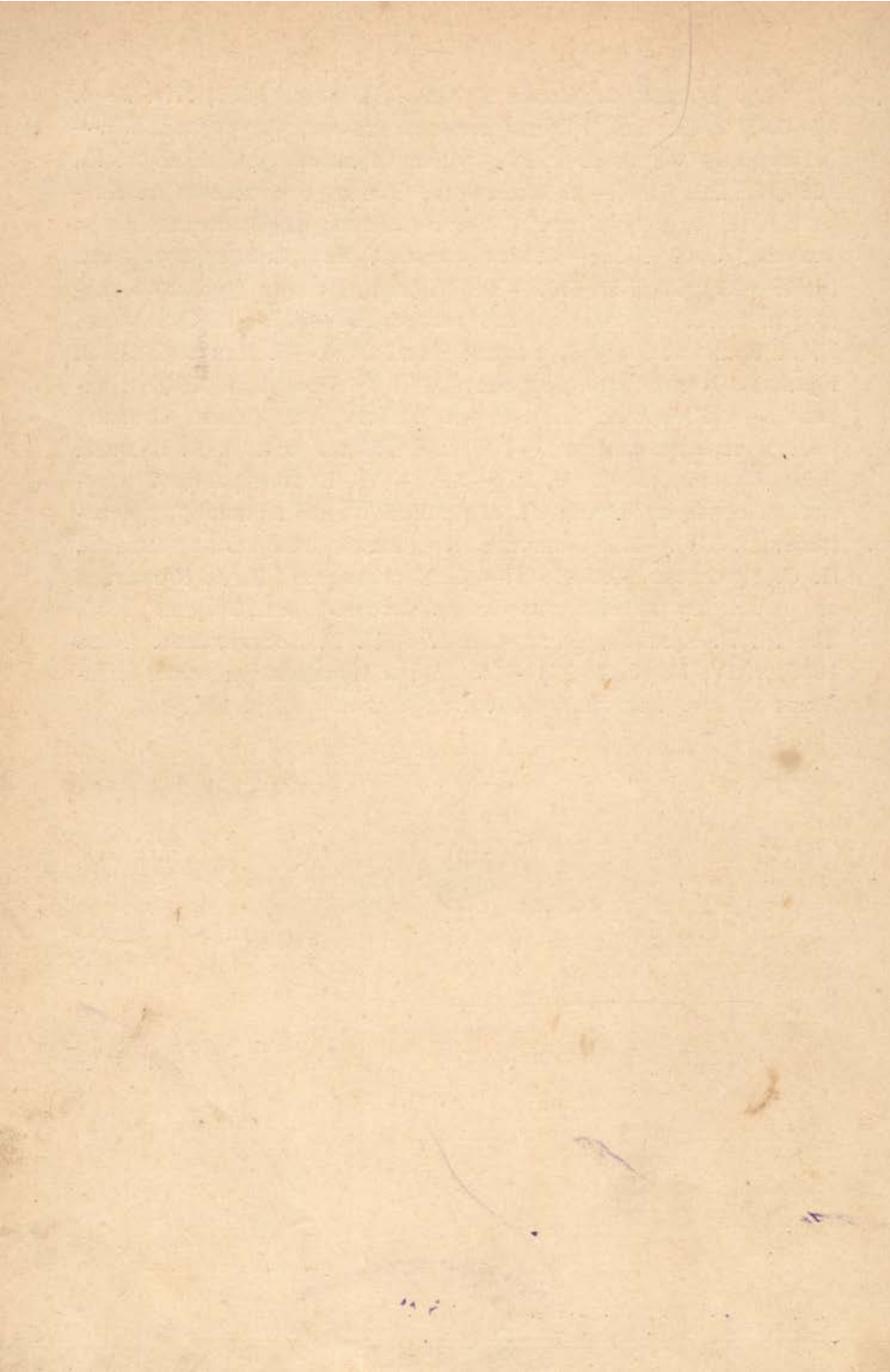

A. Kyriakou

Про Кулиша: 1. Жызнъ Кулиша. (Правда, 1868, №№ 2—4, 24—28). 2. Пыпинъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. I, 373.— 3. Петровъ, Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. К., 1884, бб. 264—296.—4. Дашкевичъ, Отзывъ о сочиненіи г. Петрова „Очерки ист. укр. лит.“ (Отчетъ о 29 присужденіи наградъ графа Уварова, Спб. 1888).—5. Огоновскый, Исторія литературы etc. III, 79—224; IV, 157—169.—6. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи, т. III. Этнографія малорусская, 188—222.—7. Гринченко, П. А. Кулишъ. Біограф. очеркъ. Черн. 1898.—8. Маковой, П. О. Кулишъ. Оглядъ його діяльности. (Л. Н. Вистныкъ 1900 и окремо).—9. Шенрокъ, П. А. Кулишъ. Біогр. оч. (Кіевск. Старина 1901 и окремою книгою).—10. Чалый, Юные годы П. А. Кулиша. (Кіев. Старина, 1897., V, 291—299).—11. Костомаровъ, О казакахъ. По поводу статьи П. А. Кулиша въ „Р. Архивъ“. (Монографіи, т. XIV).—12. Слипченко-Мордовецъ, За крашанку-пысанка П. О. Кулишеви. Спб. 1882.—13. Костомаровъ, П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. (Кіев. Старина, 1883, II).—14. П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ. (Новъ 1885, т. IV, № 13, б. 74).—15. Лысты Кулишевы и всяки матеріялы до його жыттепысу: Кіевская Старина зъ р. 1897-го.

Sostenuto.

У до́брана венава е...
(упо мисопа)
*Tea majarati.
resoluto.*

Вукан Н. Кузмановић
Светлана М. Лукић
1901г.

Sostenuto.

У до-бу-ма венава е, теино ује на дво пу...

Piano.

poco cres.

а-не-де по та-ма и не свитно се-е, са-е не не свитно,

dimin.

акр на не-бу го-пу....

Sostenuto.

dimin.

ritent.

Moderato.

cres.

Зви-бу-соб, ра-ди-со, у се-рца пнема-со: „ска-зри вице се-рце,

Државна историјска
БИБЛИОТЕКА РСР

21049

poco rallent. *Andantino non troppo.*

Где кто-то бумс дь-да?

poco rallent. *mf*

con allegrezza.

Ой, кто-то бумс дь-да, по-ке-хуньса, ео-да,

у ба-ке бу-кон-це га-ци-а-е кон-це!

cresc.

Ой, у-да-поше пра-гы у кон-це

нъ дѣвѣ - вѣ - и : про - кльнѣ - тесь, вѣ - вѣ - те ста - ги -

Largitudo maestoso
 и и на - и - и ! Ви - шу - ваю - нѣ - вѣ - нъ сер - це мо - е

сам - ре сѣ сѣ

вѣ - стъ - це, не - рѣ - ку край изъ сер - це *f* рѣ - не сло - во мѣ -

Allegro.
 це.

Handwritten notes in the top left corner, including the number 4 and some illegible scribbles.

БІБЛІОТЕКА
НДІ Інституту
Т. Г. ШЕВЧЕНКА
№ 27323

Середь степивъ.

(Присвячується моему давньому спільникови—И. Билыкови).

Дсводилося вамъ йиздыты пизньої весны, чы раннього лита по Украйни? Мирялы вы ии безмирни шляхы зеленыхъ та ривныхъ степивъ, де нищо не забороняе вашимъ очимъ вымиряты ихъ и вздовшъ, и вшыръ, и впоперекъ; де одни тилькы високи могылы нагадують вамъ про давне жытте людське, про бои та чвары, хыжацьки замиры та кривави сичы; де сыне небо, побратавшысь зъ веселою землею, розгортае надъ нею свое блакытне, безмирно-высоке, безодне-глыбоке шатро; де тоне вашъ поглядъ въ безкрайому простори, якъ и ваша душа—у безмирній безодни того свиту та сйява, сыньої глыбыны та сызопрозорои далечызны?... Якъ що вашимъ очимъ доводилося хочъ разъ бачыты все те, то не забуты вамъ того довику.

Ось ранокъ.... Ясный та погожий ранокъ писля короткой ночи. Зирочки кудысь зныкы—пурнулы у сыню безодню блакытного неба; край його горыть-палае рожевымъ огнемъ; червонувати хвыли ясного свиту мыготять середь темноты; по-надъ степомъ віе ии послидне зитханне; положысти балкы дримають середь темной тини, а високи могылы выблыскують срибною росою; пиднимається сызый туманъ и легесенькымъ дымкомъ, чепляючысь за рослыну, стелеться по земли... Тыхо,—нищо не шерхне, нищо не пысне.... Ось зразу шугнуло свитомъ, наче хто торкнувъ головешку, що догоряючы тлила,—и сызе полум'е вихтемъ

знялось угору середь червоного жару. Витрець легенький дхнувъ; поблызу у трави засюрчавъ коныкъ; десь далеко ударывъ перепель, а тамъ надъ шляхомъ понеслась-полылася, наче срибный дзвончокъ, жайворинкова писня. Недалеко видъ неи роскочується друга; перепелы у трави распочалы перегукуванне; коныкы одынъ передь другимъ навпереймы сюрчалы.... Рушывся бильший витрець и пишовъ-похылывъ, по трави котючы непримитную хвылю, выграючы срибною росою.... Ще наддало свиту; ще разъ кынуло з-за горы рожевымъ огнемъ; крайнеба, мовъ кармазыномъ укрыте, мыгоче, пашыть—мовъ лыченько сором'язливои дивчыны... Ажъ ось, здається, наче хто прыснувъ!... З-за горы скакнула невеличка искорка середь рожевого сяйва и довгою проминястою стрилою перетяла увесь степъ; рядомъ зъ нею стелеться друга, а третяя мчыться навздогинци... Ось цилый пукъ знявся! цилый оберемокъ мчыться! И—на далекому небосклони загравъ-засвитывъ край искрытого кола... Зрадила земля: усмихнулысь высоки могылы срибною росою; закурылысь положысти долины пахучымъ туманомъ; жайворонкы, якъ не перервутся, щебечуть; перепелы хававкають та падыпадьомкають, а неугавни коныкы завелы у трави таке сюрчанне, ажъ у вухахъ ляскотыть.... Сонце! сонце! се тебе, довичній свите, стриваючы, витаз земля... „Геть соби все темне та эле, цуръ тоби, лыхе та недобре! Прокынулась свитова маты, показала намъ лыченько красне! Слава тоби, пышна вельче, мольсь до неи, жывый свите! Мчыся йй назустрічь, тыхесенький витре, и прогортай, продымай стежки й дорижки, щобъ наша маты, не запорошыла дорогой сукни!“... Спивае кругомъ вась увесь свить, все жыве; и ваше сердце, трипаючысь, якъ пташка пидъ ситкою, пидспивуе свитови, б'е й дзвоне у глуху дошку вашои грудныны. Яка то радисть його огортае! яке нестямно-хороше почуванне його колыше!... Ваше тило щыпае привитный холодокъ, ваши очы веселыть краса свитовая, вашу душу чаруе його щасте. Вы почуваєте, що вы—частына того свиту, невеличка цяточка його жывого тила, непримитный куточокъ його безмирной души. Його мука—ваше лыхо; його радисть—ваше щасте; його втиха—ваша забавка.... Скажы жъ мени, царю земный-чоловиче, що твоє, а що свитове?

Мовчыть царь земли: зачарованый свитовою красою винъ наче дримае.... Ось десь узявся невеличкый кибчыкъ и, выголошючы свою голодну писню, высоко знявся надъ вашою головою.

Середь прозорого свиту чорніе його блискуче пир'є, широко розпросторени крыла ледве тремтять у чыстому повітрі; здається—мовь хто спустывъ його на непримитній ниточки зъ самого неба и держыть надъ землею. Ваши очы уп'ялися въ його; ваше серце дожыдає—що дали буде... Ось щось злегка луснуло—наче перервалася нитка, що прыдержувала того кибчыка на одному мисци, злегка трипнулись його крыла, и кибчыкъ опукою пустывся на землю. Не встыгли ваши очы вслидкуваты за тымъ, де винь спустывъ, якъ винь знову знявся угору, дзьобаючы гострымъ носомъ невеличкого конька.... „Смерть... розбій!...“ тьохнуло у вашому серци. „Середь сіи красы свитової, де закълюується радисть та щасте, де прокыдається любова до всього,—лыха смерть та розбій появылись!... Нащо то? за що?..“

Видразу помутылась у вашихъ очахъ краса свитова, тихая радисть почала зныкаты, щось васъ злегка вщыпнуло за серце, не болисть—а якесь недобре почуванне окрыло вашу душу...

— Якые! пора запрягаты!—кажете вы своему возныци.

А Якымъ, лежачы пидъ возомъ на кобеняци, дримає. Його шапка насунулась на закрити очы; його гаряче тило пестыть и лоскоче прохолода. Йому такъ гарно, такъ смашно свитомъ дримається. Винь цилу ничъ не спавъ, поглядаючы на коня, щобъ той не зайшовъ куды далеко видъ воза, де вы на пахучій трави цилу ничку такъ смашно спалы, пидъ дозоромъ тихой зоряной ночи.

— Якые!—гукаете вы, звишуючыся зъ воза.

— А говъ?—обзывається Якымъ.

— Пора,—кажу,—запрягаты.

Якымъ почухався, цмокнувъ, буцимъ промовывъ: хе-е! а не запригъ бы ты й самъ?—и, позихаючы, почавъ зводытыся.

Ось кинь запряженный; Якымъ пидсунувъ зелену траву у задокъ, вымостывъ ии тамъ, щобъ вамъ було добре сыдиты, самъ скакнувъ на голый полудрабокъ и, пидбираючы вижки, гукнувъ:

— А ну, гнидко, спочывъ за ничъ? Рушай дали,—покы рано!

Гнидко струснувъ шкурою, сипнувъ и повагомъ пишовъ шляхомъ, закыдаючы то на той, то на другый бикъ голову, щобъ хочъ подывытыся на те мисце, де йому було такъ добре: и пашы доволи, и спочынку чымало.

Якымъ выдно помитывъ гнидкову думку и почавъ йому докоряты:

— А, не хочеш? огынаешся?... Не хотивъ и Якимъ уставаты, та, бачъ, збудылы... Но-о!

Реминный батигъ ляснувъ середъ гнидковои спыны, зоставляючы на ій довгу смугу. Гнидко, мовъ опеченый, кынувсь-стрыбнувъ и, пырхаючы, пишовъ дрибною ходою.

— За що ты його, Якыме, оперезавъ отакъ? Хай соби повагомъ тягне,—кажете вы.

— А колы жъ його и пидтюпцемъ, якъ не ранкомъ?—одказуе неласкаво Якимъ.—Покры холодокъ,—хай тюпае, бо якъ сонце прыпече, то тоди и повагомъ буде важко... Но!—гукнувъ знову Якимъ, смыкнувшы сердыто за вижкы.

Гнидко ще дужче прыдавъ ходы. Заклацалы його копыта объ суху землю, загулы колеса, котячысь по ровному шляху.

Той гуркить и клацанне гудуть у вашій голови, одзываются у спыни. За нымы не чутно ни неугавного сюрчання конькивъ, ни веселого щебетання пташокъ, ни голодного киб'ячого гуку... Одно безперестанно—гуръ-гуръ-стукъ! гуръ-гуръ-стукъ!... Ясне сонечко выкотылось геть з-за горы, обдае своимъ теплымъ проминнемъ, а легенькый насупроты витерь несе зъ холодыкомъ пахощи степовой рослыны. Вамъ знову робытсья гарно. Знову царь земли закрыва свои очи, а тыха радистъ почины обниматы ваше сердце.

Ось вы выйхалы на невысоку гору. Сирымъ змиемъ плазае шляхъ зъ горы у долину по мижъ зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть пидбылося вгору, розсивае свое золоте марево по зеленій долини. Ни перомъ не спысаты, ни словомъ не сказаты тіей несподиваной красы, якою до васъ усмихнулася долина!

Зелена трава горыть-палае зеленымъ огнемъ, на іи довгыхъ лысточкахъ грае и сяе, мовъ самоцвитне каминне, чыста роса; то стрильне вамъ у вичы тоненькою голочкою жовтого свиту, то зачервоніе круглою горошыною, то засыніе сыноцвитомъ, то посыпле зеленымы искоркамы.... И тожъ—по праву ручъ и по ливу ручъ. Куды вы не повернетесь — все горыть-палае, вся долина пышається, мовъ зверху веселкамы вкрыта!

Вы дывытсья и дывуетсья; вамъ здаеться, що вы йидете не по вбытій дорози зеленого степу, а якымсь невидомымъ краемъ красы та чару, та вильного пахучого повітря. Вамъ легко дышеться, легко живеться. Все, що васъ колысь давило та сму-

токъ будыло,—зныкло; знову любви та мыли почування почалы вась огортаты, сны якись душу колышуть; зь самого глыбу серця вырынають думкы непрымитни, гадкы легкокрыли,—самы мчаться и вась мчатъ за собою.... Куды? не пытайте! не шукайте!

Середь тїи п'янои оманы, середь того чаривнычого хмелю до вашого уха доносыться якыйся глухой гуркить, якыйсь неясный скрипъ... Це зразу вась неначе що пидь боки штовхнуло.

— Тпру-у!—чуєте вы голосъ Якимивъ, що видразу надержавъ гнидка.

Вы хытнулись, кынулись, озираетесь.

Недалеко передь вами стоить валка у висимъ возивъ. Верхы на тыхъ возахъ высоки, выплетени зь лозы, прыкрыты зверху лыхою рядноюю. Шкапїичыны, що булы запряжени у возы, закустрани, заморени, понури головы посхылялы. Биля першой шкапы стоить высокый чоловикъ, сухой, якъ скипка, чорный, якъ сажа. У його тилькы зубы биліють, та выблыскують гостри очы зь пидь настовбурченыхъ бривъ, а то увесь винъ засмаленый сонцемъ та густо прыкрытый чорною кептягою. Здавалося, стоить передь вами стара верства зь трюхлымы облупанымы бокамы, вся почорнила видь негоды.

— Чого вы стали?—гукае Якимъ.—Не бачыте, що навпроты йидемо? Звертайте!

— А тоби хыба повылазыло, що мы не порожни?—сердыто обизався чоловикъ.

— Не порожни?!—передражнивъ його Якимъ.—А мы хыба порожни? онъ, бачъ, пана везу!

— Ну то й везы його зь Богомъ!—глухо одмовивъ чоловикъ и почавъ на шкапїичыни чуба поправляты.

Якимъ звернувъ гнидка зь шляху и повагомъ почавъ обмынаты валку.

Пройизжаючы побиля переднього воза, вы бачыте, що зь пидь його халабуды вызырае до вась молодыця зь невеличкою дытыною на рукахъ, два хлопчыкы зь билымы, якъ молоко, головами, дивчынка зь заплетеною у косахъ замисть косныкивъ верьовочкою зь валу. Биля другого воза, схылившысь на шкапу, стоявъ ще молодой парубокъ и цикаво дывывся на васъ, а зь воза выставылося покарбоване облычче бабуси зь пов'язаною

чорнымъ платочкомъ головою; била закустрана борода дидова зъ червонымъ попеченымъ сонцемъ лицемъ та яснымы очыма.

— Здрастуйте!—прывиталыся вы до диды.

— Здрастуйте й вамъ!—обизвався дидъ беззубымъ ротомъ.

— Куды Богъ несе?

— Далеко,—повагомъ одмовывъ винъ,—звидсы не видно!

— Це, пане, переселенци,—додавъ Якимъ, стьобнувши гнидка, щобъ мерщи обмынуты воза.—А онъ гляньте, яка хазяйлива молодыця: и кучу зъ курьмы за собою везе; а онъ—и ката узялы зъ собою... Бодай вамъ добро снылося!—базикавъ Якимъ, пидганяючы гнидка возжыною, щобъ швидче помынуты валку.

Та вы вже не слухаете Якимового базикання, не дывытеса и на переселенцивъ, що выставылыся зъ пидъ своихъ наметивъ и цикаво васъ озырають; не мылуетсяя красою свитовою, що передъ вами якъ кылымъ розгортається, б'е у вичы, до серця радистю доходе...

Голова ваша похылылася, смутокъ облягае душу, нерадисни думкы почалы за серце щыпаты...

— Торкай гнидка, Якыме! торкай!—не знаючы, що робыты, просыте вы.

Якимъ стьобнувъ гнидка... Знову його копыта заклацалы объ суху землю, знову загулы колеса по ровному шляху.

Перейихавшы долину, вы знову почынаете пидниматься на згирокъ. Гнидко проты горы не заскаче, тягне тихою ходою; витьеръ не мчыться вамъ назустрічь, не пестыть холодкою вашого облыччя,—затыхъ; сонце геть-геть пиднялося, почало допикаты. Ось воно у бикъ васъ прыгрило; ось прыпекло у плече; жарко цилуе въ щоку. Десь и докучлива муха взялася, лизе вамъ прямо у вичы. Васъ розбирае досада на несподивану гостю. И який лыхый занисъ ии у се безлюдне мисце? Вы одмахуетесь рукою, а вона, не потураючы на те, здйметься, политае надъ вами и—то объ нисъ ударыться, то сяде на щоку и знову плазае до ока.

— Добра бъ тоби не було, осоружна!—скрыкнулы вы и зъ неслямкы ударылы по щоци рукою.

Тилькы видляскъ роздавсь та питъ почавъ васъ облываты.

— А ну, Якыме, поганяй! Що мы, мовъ тымы воламы, плуганы-мося?—сердытеса вы, дывлячысь на Якыма, що хыляється передъ вами зъ одного боку на другый.

— Но-о!—гукнувъ Якимъ, ударывшы гнидка возжыною.

Гнидко надавъ ходы, а проты горы не заскаче.

Нудно вамъ робыться и душно; сонце пече. Оце настае уже день. На неби ни хмарочки, ни плямочки—высоке та сыне, воно де-дали починае жовтиты; не то що видь сонця,—й видь його починае пашыть та гриты. Степъ, струснувшы зъ себе росу та зигнавшы непрымитни тини, горыть ривнымъ жовтозеленымъ колиромъ; висока трава починае гнутысь-хылытысь, поверхъ неи тилькы горячий витерь гуляе, та сонце розсива свое пекучо-искрысте проминне. Зъ пидъ гнидковихъ нигъ та зъ пидъ воза почина вырыватысь кыптяга,—курыть, обдае васъ пыломъ; чысте пахуче повитре стае важкымъ, курнымъ. Вы вже скільки разивъ чхнули, скільки разивъ ухопылысь за груди, ледве переводючы духа.

А сонце пидпливае все выше та выше, пече все дужче та дужче; стае душно, ажъ млосно. Охъ, де бъ того холодочку узяты, хочъ на хвылыночку пидъ його свою голову прыткнути!

Онъ гень-гень у жовтій мли безмирной далыни, ажъ биля самого небосклону, довгою смужкою сынїе щось. Що то? Дощова хмара высовуе з-за горы свое верхов'є, чы темный лись дримае на соняшній специ?.. Колы-не-колы тягне звидты холодочкомъ.

— Якыме! Що то манячыть?

— Де?

— Ажъ онъ—гень-гень... Бачъ?

— Бачу... Лись, выдно, буде, а може й слобода надъ ричкою ростяглась, бо звидты прохолодою тягне,—угадуе Якымъ.

— Твоими бъ, Якыме, устами та медъ пыты!—мовыте вы, радючы, що Якымъ видгадавъ ваше бажанне.

Видъ нестямнои спеки вы зневиряетесь на свои очы. Васъ бере думка: а що, якъ то тилькы одно марево, що такъ часто морочыть чоловика у безмирныхъ пискахъ безводного степу? Пекуча згага та гирка печія його такъ знемогли, що передъ очыма незнать де беруться кучеряви садкы, темни лисочки, и сыни ричечкы кругомъ ихъ оббигають... Ось-ось вони передъ очыма грають; ще трохи—и вы загасыте нестямну згагу, потушыте пекучу печію... Верства всього зосталася до того, а якъ дви, то й багато... Лупъ! и вы вытрищаете здывовани очы... Де дилься ти садкы та лискы и ричкы чысти бигучи? Передъ вами одни тилькы пискы жовтіють та безмирна пустыня розлягається буро-червонимъ паломъ...

— Ни, ни!—думаете вы,—въ насъ того не бува, то десь далеко видъ насъ, у чужій сторони... Онъ и Якимъ угадуе, що то не омана, а вже Якимъ привычный до того—не обманеться. Охъ, колы бъ швидче! охъ, колы бъ скорисше!

А сонце мовъ росердылося на васъ за таки думкы; вытрищылося, пече, тысячами горячыхъ голочокъ угорожується у вашу одѣжу, добирається до вашего тила, точе-высмоктуете горячымъ потомъ зъ його всю воду, смале и суше почервониле облычче. Вы чуєте, якъ у васъ гускне кровъ, ледве плазае вона у набрякльыхъ жылахъ, трудно до сердца доходить,—скильки то, бидному, надае лышньої роботы! Омливаючи, воно такъ порывчасто б'ється: то застугоне, мовъ зъ пересердя, у глухи груди, то, одходячы, затруситься важко та дрибно, то на хвылыну зовсимъ перестане кыдатысь—замре. Сонъ—не сонъ облягае васъ—якась сонная млявисть, и думкы снують у вашій голови—не думкы, а якись невелычки урывкы мученыхъ думокъ.

— Ну, та й допикае!—чуєте вы немовъ видкилясь здали. То Якимъ занепалымъ голосомъ гомоне.

— А ну, лышень, бадьорнише!—обзывается винъ до гнидого. Швидче до мисця дойидемо, десь у холодочку спочынемо... Онъ, бачъ, лисъ бованіе... Ноо-о!

Васъ сипнуло; вы кынулься, наче зо сну, роскрываєте очы... Справди, онъ по гори сыніе рослына; то, мовъ стигъ сина, горбомъ здймається вгору, то гострою швайкою пиднимається въ небо, то невелычкымы копыцями роскыдалася по гребинчастій гори. Свижий витрець на васъ подыхае... Охъ, легкокрылый брате! выходъ зъ свого тыхого захысту—гущыны лисовой, зъ пидъ шырокихъ гиллястыхъ кущивъ та глыбокихъ темныхъ яривъ, де ты въ холодочку пахучому спочываешъ опивдни, ховаючысь видъ горячой спеку! Вылазь за возлиссе, на горы высоки, спустыся въ долины шыроки и подмы-повій на степы безкраи та довги, на ланы безмирно-шыроки! Зъ сынної ричкы, де ты на легесенькыхъ хвыляхъ любышь гойдатысь, здймы непрымитную пару, оберны ии въ чорную хмару и повисъ-розстелы ии по небу сынному, заховай видъ насъ сонечко ясне, захысты видъ його недоброго замиру—роспекты насъ, ростопыты!...

Ваша голова закрутылася; заходылы зелени кружала передъ закрытымы очыма; пидъ сердце щось пидступыло,—даве васъ, духъ

у грудяхъ спирае... Якъ снпъ той вы хылытесь и прылягаете на тому мисци, де сидили.

Сонъ то, чы друга страшниша немичъ васъ похылыла? Вы нпкъ не розберете; думкы ваши сплутались; голову наче що рукамы здавило, болыть вона, пече ии. Вамъ бы хотилось гукнуты Якимови, щобъ давъ допомогы звестыся, та языкъ вашъ не повертається—онимивъ, голось вашъ заслабъ, зныкъ. Вы почуваете, що тамъ у васъ,—десь глыбоко у середыни,—ледве кыдасться серце, ледве ворущыться жытте, що незабаромъ, черезъ хвылыну, воно ще разъ трипнется и замре на вашихъ устахъ його послидне зитханнє... Вамъ страшно робыться, горячый холодъ пробигъ по за вашою спыною, торкнувся вашого серця и наче опикъ.

— Еге! такъ вы онъ якъ? спаты?!—доноситься до васъ голось Якимивъ, мовъ зъ пидъ земли.—Овва! Таке добро, а вони—спаты! Уставайте лышень, та хочъ надышетесь уволю!

Вы кынулысь, зводытесь, розскрываєте здывовани очы. Що за дыво? Вы въ лиси. Середъ товстючого високого дерева генъ на гору корытомъ потягся шляхъ; довге гилле посплнталося надъ нымъ высокою оселею; зелена тинь та холодочокъ выстылають його и хыба де ненарокомъ ясне сонечко, пробывшысь кризь густе лыстя, метушыться по земли ясною плямою, або тліе не-вельчкою жарыною...

Зразу не знать де подилася ваша сонная немичъ, вернулася до васъ ваша сыла. Гнидко, натужуючысь проты горы, тыхо ступае; збоку йде Якимъ, прыдержуючысь за полудрабокъ рукою, цмока на гнидка, злегка трымае за вижкы. Васъ такъ и рвнуло скакнуты зъ воза. Якимъ не похопывся спыныты гнидка, якъ вы уже й доли; стукнулысь сбъ суху груду ногамы, злегка поточылысь и, потягуючысь, росправляете натомлену спыну. Вамъ стае гарно: по кожній жылочци пробигае несподивана миць, въ кожному сустави вона обзывається молодою радистю; серце ваше б'ється повно та ривно, груди дышуть глыбоко та вильно, душу чаруе почуваннє любе.

Ще недавнечко васъ пекло и палыло, ще недавнечко вы не знали, де дитыся середъ ривного безкрайого степу; а тутъ де не взялася гора и лись по гори густый та высокый. Страшенне дуб'е гордо повыганяло свои головы вгору, широко роспросторыло гилькы на вси боки; гонка бугылова та шыроколысти лопухы примостылыся коло ихъ у холодочку—роскошуютъ; по

широкихъ полянахъ молода лищина зъ жовто-зеленымъ листомъ гріється на соняшній специ; на низахъ кущи темнозеленои калны посхылялы виты додолу; по ихъ солов'и неугавни засилы, безперестанно несеться ихъ щебетанне вповодшъ всего лису; невелички пташки сперечаються зъ ными своїмы писнямы: цюмка та прыцмокує въ чорнобыли кропыв'янка, щось белькоче чыжыкъ зъ високого в'язу, вищує лита сывая зозуля, жовтобрюхаволга перегукується зъ одудомъ, а зъ кущивъ лищины иде-несеться важке орлычыне туркотанне...

Помалу вы беретесь все вгору та вгору. И непримитно наче, а натуга гарячыть вашу кровь, сердце стукає дрибнише, зитханне важчає, затынається. Та ось незабаромъ—и вы на гори, на шырокій поляни высокосты. Тутъ уже и дерево ридче, и трава ныжча—запекло їи сонцемъ. Ось уже и край неба стає выдко, не ховається винъ за лисомъ, а тикає кудысь дали, за гору. Може знову на степы безкраи, на ланы шыроки, де гарячый витерь віє, да пече-прыпикає сонце яснє? Ось, ось и... вы якъ укопаныи стали...

Маты уроды, красо свитовая! Де ты берешъ таки пышніи барвы, колиры блискучи? Який метець, якою талановытою рукою наложывъ ихъ на тебе такъ густо та ривно, такъ втишно та мыло и покрывъ зверху чаривнымъ свитомъ, наче золототканымъ серпанкомъ?... Ой вы, маляри, на ввесь свить славетни! ке мени вашу палитру и краски, пензли й полотно! Я буду малюваты тебе, цяточко небесного рау, невеличка крыхотко красы свитовои!... И вы, кобзари голосніи, співакы пророчого слова! Дайте мени того жывого огню, що нымъ вы проникаете людськи души, чаруете сердце и здїймаєте цилый рїй думокъ та гадокъ, цилу вервечку пышныхъ мрїй въ заклопотанїй голови людськїй! Бо не моимъ слабымъ голосомъ выявыты мырови про той закутокъ щастя, де краса свитова побраталася зъ тыхымъ спокоемъ, де чаривна врода заручылася зъ незвычайнымъ дывомъ!... Краю мїй!..

Вы на гори, на самому шыпелчку. Видъ васъ по праву ручъ збигає унызь шляхъ, наче змїй велетень в'ється винъ помижъ деревомъ, а по ливу—яры та бескеты, непролазни хащи та гостри головы червоного кглею, а прямо передъ вашымы очыма розислалася долина... Сама наймыслывиша ткаля не затче такои ряснои плахты, якъ маты прырода заткала на дыво людимъ ту шыроку долину! Зелени луку зъ пышнымы квиткамы стали їй

за основу; поодыноки кущи зеленого дерева пороскыдались темнымъ затканнемъ; надъ ричкою село зъ бильмы хаткамы та вышневымы садкамы облягло іи узорчатою лыштвою, а чыста ричка оторочуе сыньою кгальонкою. У іи темній глыбыни видываэться и листь, и горы, и село зъ хаткамы та садкамы, и небо безоднэ та сыне зъ бильмы, наче павутынне, хмаркамы, и сонце пекуче та ясне зъ його незвычайнымъ сявомъ. А тамъ, дали за ричкою, що обставылася стиною темнозеленого очерету, потяглыся ныв'я довгымы поясамы, розиспалыся ланы шырокумы кылымамы, ховаючи свои край ажъ тамъ, де земля зиходыться зъ небомъ, де блакытний край неба злываэться зъ темно-зеленою далечысною... И надъ усимъ оцымъ, шатромъ роскынулося высоке та глыбоке небо, сяс искрысте сонце и обдае усе гарячимъ свитомъ; ясни плямы и темни тини ходять, перелазять зъ мисця на мисце. О, чаривныце-прыродо! на що ты мене вабышь своимъ чаромъ? На що прыкувала на одному мисци та й не пускаешъ? Пусты мене! Онъ, бачъ, Якимъ уже спустывся зъ горы и, не дойизжаючи мосту, повернувъ на пышну поляну, щобъ самому одпочыты и свого гнидка попасты. Онъ уже винъ мае думку утаборытысь тамъ, бачъ—роспрягае... И вы мерщи побиглы шляхомъ до Якыма.

Въ холодочку гонкого шыроко-гиллястого осокора, середъ пышногo кылыму густой травы, утаборывся Якимъ зъ своимъ добромъ. Вижкамы прып'явъ гнидка до сусидньої березы, а самъ розставывшы трынижокъ, налаштувуючысь варыты кашу, зъ видромъ побигъ до ричкы, що недалечко плескалася въ положыстыхъ берегахъ. Вода у ій чыста та прозора; сонце пронызуе іи зверху ажъ до самого дна, и тилькы посередыни чорніе: то або глыбыня видзначаэться, або зелене жабурынне укрыло чысте дно. Тыхый витерь віе впововшь ричкы, здіймае невелычку хвылю и шырокою складкою жене впововшь течіи. Ось погнало іи ажъ до берега, плеснуло гень на писочокъ, пидхопыло порожню черепашку, сипнуло іи у воду, погойдало, погралося и знову выкынуло на берегъ.

Вась такъ и потягло до воды, до іи чыстой хвыли, до іи цилющей прохолоды. Мерщи все зъ себе!... Шубовсть!.. Заклыко тила-потемнила іи прозора товща, шыроки кругы знялыся по верху и, росходячысь на вси боки, покотылы одынъ за другимъ, здіймаючи невелычки бульбы; поперечни хвыли захыталыся, по-

дались назадъ и, стукаючыся одна объ одну, пишлы соби выстрыбомъ, попережаючы одна другу... Шу-шу-шу-у! пльгъ! лясь!... шу-шу-шу-у! пльгъ! лясь!... Посередъ того муткого кып'ятку тилькы биліе ваше тило, подаючыся пидъ водою впоперекъ ричкы. Ось вамъ уже стало важко пльвты пидъ водою, духъ почавъ затынаться у грудяхъ и вы мерци вырынаете зъ пидъ хвыли ради та весели; струшуете воду, що патьокамы збигае зъ вашои головы, расплющае очы и, перевившы духа, обдывляетесь кругомъ себе. Чыста вода васъ обмывае, чоломка и въ груды и въ плечи, лоскоче по пидъ бокамы; зъ высокосты сонце прыще на неи своиы огненнымы стриламы, посылае вамъ гарячи поцилункы, гойдається поверхъ прозорои хвыли. Ось вы незнарошне прыснулы—невелычка веселка знялася бияя васъ, свитнула у вичы и незабаромъ зныкла; ось вы повелы рукою—закыпила тыхая хвыля, пидняла цилый оберемокъ билого шуму й кынула на васъ; вы пурнулы—шумъ помчався вповодшъ течіи, и вы знову вырынаете середъ тыхой та чыстои хвыли. Вамъ стае гарно, несказанно гарно середъ тіеи ридкой прохолоды; васъ обймае якась миць, напручуе ваши жылы, выклькае радисть у серци, порывае на играшкы-забавы. Наче мала дытына, вы починаете бавытысь середъ воды: то ляжете на спыну и колышытесь на тыхій хвыли, задывляючыся у сыне небо, то колы васъ однесе течією, перекидыаетесь на груды и, вымахуючы рукамы, пльвете проты течіи, а то пурнете на глыбыни, а вырнете ажъ на бережечку.

Ажъ Якымъ задывывся на васъ. По його загорилому облычю грае тыха усмишка.

— Ради, що до воды добралися, та й бавытєся!—вымовляе винъ до васъ.

— А що жъ ты, Якыме, не купаешся?—гукаете вы до його.—Покы окрипъ закыпыть—освижысь!

— Дывлюся, якъ вы бавытєся, та й себе тягне,—одказуе Якымъ.

— А колы тягне, то чому не купаешся? Чы може плаваты не знаєшь, боишся втонуты? То онъ зъ берегу неглыбоко—побовтайся.

— Та я колысь трохы плававъ, а теперъ не знаю, чы не забувъ,—повагомъ одказуе Якымъ, починачуы роздыгатысь.

— Якъ то ты тамъ плававъ колысь?—думаєте вы, дывлячысь, якъ повагомъ Якымъ зкыдае зъ себе одєжу, и сразу замышляете

проты його: отъ колы бѣ тилькы винъ увійшовъ у воду—потягты його на глыбѣ, хай покаже, якъ по сокырячій уміе плаваты.

Ось Якимъ роздигся; чорный та запеченый сонцемъ стоить винъ на берези и якось неймовирно поглядае на воду. Ось пидійшовъ до воды, обережно ступывъ однією ногою и, струснувшысь, подався назадъ.

— Чого ще випробовуешъ? Вода тепла!—гукаете вы.

— Де вона вамъ тепла? ажъ морозъ по-за шкурою пишовъ, якъ черкнувся ногою!—каже Якимъ и знову неймовирно поглядае на воду.

— Колы ты однією ногою торкнувся, то, звисно, вона здалася холодною. А ты—разомъ!

— От-такъ!—гукнувъ Якимъ и, наче хто здоровенну каминюку шпурнувъ,—кынувся у воду.

Закыпило-заревло навкругы, ажъ ричка охнула и нестямно на вси боки захыталася. Вы й не чулыся, якъ Якимъ бия вась вырнувъ.

— Го-го-го-го-о!—заукавъ винъ товсто на всю горлянку, ажъ луна у лиси розляглася.—Братъ ты мій! яка холоднеча! А ну—гритыся! А ну—ажъ на той бикъ!

И, мовъ добрый косарь, замахавъ Якимъ руки, рижучы впоперекъ хвыли. Вода пидъ нымъ гула-клекотила; выдавленный слидъ довгымъ поясомъ видзначався по ричци, а Якимъ, повертаючи голову то на той, та на другый бикъ, знай махае руки, мовъ сажнямы вымиряе ричку. За кожнымъ його замахомъ, наче дровыняка, плыве поверхъ воды його загориле тило, та такъ и плыгоне упередъ; поky винъ замахнется вдруге, злегка покрьеться воно водою, а тамъ знову знырне и поверхъ воды мчыться на той бикъ.

— Чы то бѣ хто подумавъ, щобъ Якимъ, отакый неповороткый та отакъ плававъ!—дывуется вы. И—ну на вздогинци!.. Шкодá! Не вашимъ слабымъ рукамъ сперечатысь зъ дужымы Якимовымы; нема у вась ни того хысту, ни тіеи дотепности. Якимъ мовъ рыба плыве и воды, здається, не черкається, онъ уже не далеко до того боку сягае; а у вась уже й руки помлилы, дыхаты стае важко, а вы ще и до середины не добулысь; щобъ перепочыты, вы перекидыаетесь на спыну.

— Эге-е!—регоче Якимъ зъ того берега, шаруючы руки пискомъ,—вы всима нападамы? А нуте ще по жиночому!

Той глумъ Якимивъ коле васъ, щыпае; досада впывається въ сердце.—Постій же!—думаете вы,—я такы тебе здывую.—И, перекинувшысь на бикъ, почынаете пльвты.

— А це жъ по якому? По павучачому? Такъ павучча тилькы стрыбае!—регоче Якимъ.

Та вы вже не дослухаетесь досады; вы ради, що добралися до неглыбокого мисця, де вы ногамы черкнулися дна. Слава Богу! А то вамъ довелося скилькы разивъ и похлынutyсь водою; руки наче хто пов'язавъ, а ноги позмыкавъ—не слухаються вашою воли.

— Хай тоби всячына, Якиме!—перепочывшы трохы, мовите вы.—Зъ тобою не спльвешъ. А я думавъ, що ты тилькы по сокырячій и вміешъ.

— И по сокырячій, якъ схочу!—регоче Якимъ и знову пускається вплавъ.

Посередь ричкы винъ почавъ показуваты, якъ по сокырячій плаваты: то пурне, то вырне, то заплеще въ долашкы, то заверщты:—рятуйте! то зарже, якъ жеребець.

— А це вамъ и по жиночому!—гукае винъ знову; расплатується на води, мовъ жаба; выхае спыною, перебирае ногамы такъ, що вода кругомъ його, наче пидь лотокамы, пине та шумыть.

А це зразу Якимъ якъ зажелипае:

— Охъ ты, бисова тварюко! тпру-у!—и чымъ дужъ замахавъ руками.

Не встыгли вы пидвестыся, подывытыся, чого то Якимъ такъ затурбувався, якъ винъ уже и на той берегъ выпльвъ и голый помчався впововшъ луку.

Що тамъ лучылось?—Вы пидводытеся и бачыте, якъ гнидко, вывернувшысь на трави, намирається перекинутысь: хытнеться збоку на спыну, пидниме ноги вгору, замеле нымы, та й упаде набикъ.

— Бачъ, падло!—гукнувъ Якимъ биля гнидка, колы той такы перекинувсь.

Гнидко, зачувшы биля себе гризный голосъ Якимивъ, пидвився на передни ноги, глянувъ на Якыма и зразу пидсочывъ на задни, схыляючы нызько голову, мовъ засоромывся, що безъ хазяйського прыводу трохы побавывсь.

— Стій, я тебе, бисова звирюко, скупаю!—сварытыся Якимъ и почына одвязуваты повидъ. Гнидко наблыжывся до Якыма, скося

блыснувъ на його своимъ червонымъ окомъ и тернувся объ бикъ мордою.

— А ну! Чы бачъ, зрадивъ?!—И Якимъ, замахнувся кулакомъ на гнидка. Той, прыщурючы око, геть одвивъ голову набикъ.

Черезъ хвылыну и гнидко, и Якимъ уже плывлы ричкою. Гнидко, задравшы морду и выставившы, мовъ човенъ, шыроку спыну, плывъ тыхо, разъ-позъ-разъ порскаючы та хрупчы; а Якимъ, ухопывшысь за хвистъ, ззаду пидганявъ гнидка, якъ той намирявся звернуты набикъ.

— Купай же, Якыме, гнидка, а мени часъ и вылазыты,—кажете вы Якимови, почуваючы, що вода взяла такы свое: частише обсыпа васъ з-за спыны морозомъ, зубы цокочуть; вы повинни мицнише ихъ сциплюваты.

Повагомъ вы переплывы ричку, мерци выскочылы на берегъ одягатыся. Одежа, напечена сонцемъ, гріе васъ; теперъ вамъ любе и тепло: воно зупыныло несподиваный холодъ, що васъ такъ сразу обнявъ, выкыла якись утишни почування, будыть думкы; глыбоко вони до серця доходятъ. Облычче ваше сумне, задумане; сказать бы, вы росердылыся на кого. Та то тилькы такъ здається, то тилькы—зъоколу; то—незвычайна облуда тыхой одрады, що розлыветься у вашому серци якымсь теплымъ прывитомъ.

Ось вы, мовчки, не дывлячысь никуды, одылысь; мовчки знялысь, почемчыкувалы въ холодокъ пидъ шыроко-верху осокорыну, де Якимъ розвивъ багатте; ненарокомъ глянулы на казанокъ зъ водою надъ огнемъ,—чы не кыпыть ще? и, наглянувшы недалеко зелену, якъ рута, полянку, вывернулыся на й, якъ на мянкому кылыми.

Тыхо. Вы чуєте, якъ ваше серце б'ється объ груди глухо обрубо... А то що шумыть? ваша кровъ? Ни, то червоне полум'є знявшысь угору, лыже чорне дно казанкове и сычыть на йому, незнарошне пролыта вода; злегка лопочуть дрова; зъ ричкы доносытья гукъ та регить Якимивъ, порсканне гнидкове... Надъ, вами стоить гонка сокорына; высоко у гору буяе, шыроко розвела на вси боки свою густу верховыну и прыкрыла васъ легенькою тинню. А онъ, на праву ручъ здіймаються горы; пидковою обнялы вони ту долину, де вы лежите; вся верховына ихъ покрыта густымъ лисомъ, а боки порыти глыбокымы ярамы та крутымы проваллямы... Онъ понавертало цили купы жовтой глыны; понаставляло гострыхъ стрильчатыхъ голивъ червоного кглею. Онъ

гола скеля стоить, трохы похылылася набикъ; на самимъ ии вершечку прымоствылася била береза, журльво спустывшы виты до-долу... И надъ усымъ оцимъ высоко расппросторылося блакытне небо; блыскуче сонце обдае усе своимъ яскравымъ свитомъ. Здаецься—передъ вами стоить картына и любо вражае ваши очы своею чаривнычою красою. Вы такъ задывылыся на все те, такъ замылувалыся, що не чулыся, якъ и ваши очы закрылыся, якъ тыхе забутте почало колыхаты вашу голову.

— Эге-ге! Я думавъ, що вы тутъ доглядаете? А вы спаты!— чуєте вы голосъ Якимивъ.

Роскрываєте очы; зыркнули... Якимъ, пустывшы гнидка по воли, мерщи кынувся до трынижка, звернувъ казанокъ набикъ и надержуе, погы той перестане клекотиты. Гнидко пишовъ попаскы, выщыпуючы свижу траву та вышукуючы зеленишу мисцыну.

— Гей! гей! гнидко! гнидко!—гукае Якимъ, зигнувшыся надъ трынижкомъ и не знаючы, що йому робыты: чы казанка доглядаты, чы гнидка завертаты?

Вы поспишате на помичъ: берете зъ Якимовыхъ рукъ держало зъ казанкомъ, а винъ бижыть мерщи гнидка ловыты.

— Клопить!—думаете вы, задывляючыся, якъ Якимъ забигае упередъ гнидкови, хытрыть його переняты. „Клопить!“ б'е у вашу голову, якъ вы звернули увагу на себе. „Отъ якъ бы було не вывертатыся пидъ осокоромъ та доглядаты казанка, то й клопоту бъ не було; може бъ вже доси и каша зварылася: не ссало бъ такъ за серце, не в'яло пидъ грудьмы“...

Якимъ не забарывся гнидка зловыты; прып'явъ його вижкамы до березы и мерщи кынувся до казанка. За його працею швыдко и каша поспила.

Доводылося вамъ колы небудь польову кашу йисты? Щерба одна, засыпана трохы пшономъ та задобрена шматочкомъ сала зъ цыбулею—отъ и все. А що то за смашна та добра! Пахощи стравы поедналыся зъ пахощами польового повитря; будть у васъ смакъ непевный, выкыкають голодь ненасытный!... „Шматокъ чорного засохлого хлиба, що вы ледве вгрызете його зубамы, здаецься кращый найсолодчого медяныка; ложка щербы, що вы влываєте у ротъ, якось смашно лоскоче за языкъ; горяча пара, прыпахуючы злегка старымъ саломъ, прыязно б'е у нисъ и ще бильший смакъ выкыкае. Ложка, шпарко переходячы видъ рота до казанка, щобъ знову до рота сягнуты,—не похопытья васъ задо-

вольныты... Здається—навхильци пывъ-бы, очыма йивъ,—такъ хороше та смаковыто. И за сердце перестало ссаты, и пидъ грудьмы не в'яне; якась сыла всего васъ проймае, легкість та скористь бадьорыть. Ось уже ложка почала й дна казанку досягаты, гарчыть по йому, намиряючысь повнише набратысь; тамъ на самому споди каша густыша, та ще смашныша, такъ вона й расплывається въ роти, такъ и розходыться, мовъ те масло на гарячій сковоридци.

— Та й мастакъ ты, Якыме, кашу—варыты!—кажете вы, кладучы ложку, якъ уже въ казанку не зосталося ничего.

— Хыба то я и варывъ?

— А хто-жь?

— Огонь!—жартуе Якымъ.

— Та огонь то огонь... А хто готувавъ?

— Яка тамъ готивля? Укынувъ пшона та затовкъ саломъ, отъ и все!

— А чого жъ вона така добра?

— Польова каша завжде добра. Може черезъ те, що не въ печи упривае, а середь вильного повитря... А може вы выголадалысь добре?—додае Якымъ.—На голодни зубы, кажутъ, и пидошва смашною здається. Голодъ не титка!—гуторыть весело Якымъ, перемываючы ложки та складаючы добро у клунокъ.

— А що жъ, пора може й рушаты?—пытае винъ, швыдко упоравшысь.

— Якъ що ты зовсимъ управывся, то й рушымо.

— Ось тилькы воза пидмажу, та й готовъ!

Сонце геть повернуло на захидъ, якъ вы рушылы зъ мисця. Проийзжаючы мостомъ, вы ще разъ глянули на чысту ричку, де вы купалыся, на зелену долину, де вы вылежувалысь та пидкриплялыся... Чыста водо-прохолодо! тихый краю—земный раю! разъ на вику довелося васъ здыбаты, та до вику не забуде сердце вашого ласкавого привиту!

Ось и село. Генъ по гори розислалося воно невеличкымы дворами зъ вышневымы садкамы, зъ билымы хаткамы. По дворахъ, якъ и слидъ,—комирчны, хливци усяки; кругомъ тыны та загороды... На що то? Видъ кого люде розгородылыся? Видъ якого ворага захыщають свое добро отымы тынамы невысокымы? Самы видъ себе? Видъ свого сусиды?... Охъ, люде, люде! На шырокому свити е багато й воли, й простору, й добра усякого безъ миры,

та ваше ненажерлыве око не задовольняється тымъ, чого треба гарбае—скильки засягне! Треба тынивъ та ровивъ, щобъ вашу ненажерливость спыныты!

Вамъ стае чогось боляче, досадно... Зъ горы такъ далеко выдко. И темно-зелена долина, огорнена горами, и горы, покрыти лисомъ, и луки, поризани сыною ричкою. Зъ пидъ горы сонце навкосяка облывае все те своимъ золотымъ свитомъ, пестыть и красе своимъ прывитнымъ сявомъ,—мережае темными поясами тини... Все таке хороше, красне! дывытыся бъ та мылуватыся, а вамъ стае досадно. Чысте та прывитне село здали, здається вамъ и тиснымъ, и вонючымъ,—зъ дворивъ несе хливами, по вульцяхъ трусько та вузько; прывитни били хатки здаються въ середины темными та нещырымы,—зздрысь та ворожнеча звылы тамъ свое гниздо и з-за ихъ тихого захысту вызырають на свить божый, бажаючы його полоныты... Швядче зъ села! геть мерщи на вильне простир'е!

Ось вы вже й за селомъ, у царыни. Сумни млыны облягли шырокий майданъ, мовъ сторожи; сирый ихъ поклитъ здається вамъ пузатымы павукамы, а довги крыла—чорными пазурамы. То вони выставылысь на край села сторожыты здобычъ. Поглядають зъ горы на безкраи поля и тихо регочуть: росты, буай, зелена рослыно, на нашу корысть! Выгривай та вырошай, ясне сонце, добрее зерно: не мыне воно нашого ненажерлывого рота, перемелемо мы його своимы кам'янымы зубамы! Якъ та земля зимою покрыється билымъ снигомъ, переведемо мы все те на биле борошно. На що намъ твоя теперишня краса та пышне убранне? Годуй нымы нерозумну тварюку та всяку скотыну, а мы свого господаря чымсь мякшымъ погодуемо!

Ось вы мынули царыну, мынули й млыны; выхопылысь знову на безкраи поля, на безмирну простористъ степу. Бурю гадюкою в'ється по степу шляхъ бытый, а винъ—нимый та мовчазный!—роспросторывся по земли—дримае. Сонце блыскучымъ покотьюломъ котыться до спокою; його, здається, такъ мане та невидома далечыня за горою, що вся загорилася, ажъ палае рожевымъ полум'емъ. Видъ неи и той край червоніе, що прысусидывся до неи. У повитри тихо; туманъ чы кыптяга завыслы въ йому, здымається надъ степомъ дымчатымъ пологомъ; темни тини стелються довгымы поясами видъ заходу ажъ до сходу. Высоке небо почынае сынныты, дыше на землю прохолодою. А сонце спускаеть-

ся все ныжче та ныжче, наблыжається до горы все бильше та бильше; його блыскуче сяево меркне, густа червона краска крые здоровенне коло... Вамъ стае сумно; голова хылыться на груди.

— Завтра, мабуть, витерь буде!—обзывается Якимъ.

— А що?

— Сонце онъ якъ червоно сидає,—показуе винъ.

Вы зводите очы. Середь рожевого полум'я, наче червони бокла, стоить -колышеться соняшне коло. Отъ-отъ воно черкнеться темной горы, що здймається биля самого неба! Отъ-отъ воно стукнеться объ неи!... Що то тоди буде?... Ни, не стукнулося, Тыхо, наче хто бережно рукамы спустывъ його, посунулося воно за гору... Шырока тинь знялася видъ неи, якась невидома сыла погнала ии звидтила на васъ, розстылаючы вповодышъ степу... Западъпадъомкалы перепелы въ травы, засюрчалы неугавни коныкы й жайворонкы, качаючысь чорною горошыною у сыньому неби, посыпалы свои дзвинки писни. Якъ и ранкомъ, воны защебеталы, загукалы, та тилькы безъ тїеи видрады, що ранкомъ,—не було того молодого завзяття, що тоди: якосъ сумно, боляче-сумно, наче хто провожає кудысь когось блызького соби и розлягається та розливається жалислывымъ лементомъ.

Ось сонце ще бильше осило; мовъ скыба стыглого кавуна, червоніе воно тилькы половиною... Ось и половина зменчується... тилькы четвертына... дали скыбочка... кильце тилькы... ось и воно плыве—зныкає... Зразу кынуло вамъ у вичы темнотою, а черезъ хвылыну середь червоного заходу знявся здоровенный блыскучый стовпъ, шугаючы высоко у небо своею шырокою верховыною... Небо нахмурылося, темніе, степъ выстылає густа чорна тинь. Жайворонкы спускаються ныжче, тыхнуть, сидаючы на землю; коныкы перестаютъ перегукуватись у травы, одни перепелы неугавно падъпадъомкають... Ще трохы згодомъ захидъ почына блиднуты; ясный середь його стовпъ меркне-зныкає; середь высокого неба на його темно-сынїй осели почынають загорятись зирочки; мовъ зъ далекого даленя хто жарыною грається—доходьт ии свить до васъ,—то блысне, то зныкне. Темнота кругомъ розходьтись, здймається зъ земли вгору, шугає пидъ саме небо. Вже вамъ стае выдко тилькы кругомъ себе, а дали—все меркне въ сирїй темноти тыхого вечора. Нею покрывається степъ, мовъ пурынає въ сиримъ мори туману та пылу; край його чорнїють, зиходяться й злываються зъ далекымъ краємъ неба; сыне

небо темніе, выблыскуючы зирочкамы яснымы, мовъ хто розиславъ надъ землею темно-сыній оксамытній пологъ, оздобывшы його золотымы кгудзыкамы.

— А що, чы не втаборымося на ничъ отута?—пытае Якымъ, повертаючы до васъ почорниле облычче.

— Якъ знаешъ... Мени все едно,—одказуеце вы йому нехотя, линыво.

Якымъ повернувъ гнидка зъ шляху. Повозку вашу щось пидняло трохы зпереду и незабаромъ наче въ ривъ спустыло,—колеса стукнулысь, насадъ затрищавъ.

— Чы то шляхъ такъ выбылы, чы ровомъ окопалыся?—промовывъ Якымъ, надержуючы гнидка.

Ось и задни колеса пиднялыся вгору и, спускаючысь, стукнулысь объ землю. Повозка покотылася не бытымъ шляхомъ, а травую.

— Тпру-у-у! годи!—мовывъ Якымъ, прыпыняючы гнидка, и стрыбнувъ зъ воза.

— Отутъ будемо й ночуваты!—додавъ винъ и почавъ роспрягаты коня.

Вы сыдыте на повозци, вамъ не хочеться уставаты. Гуркить колесъ та подорожня стусанына обзываюцься у вашій спыни, шумлять у голови, гудуть у вухахъ. Вамъ здаеться, що вы йидете, що васъ хытае. Ось вы простягаеце ногы, посуваеце ихъ ажъ у передокъ. Васъ зглегка кольнуло у бикъ, заболело пидъ грудымы... Потягаючысь и росправляючы спыну, вы розвертаеце на вози. Якыйсь тыхий спокій васъ обнимае; втома видбирае руки й ногы; лежавъ бы такъ и не ворухнувся! Кругомъ васъ тихо, ажъ глухо тихо; якъ бы Якымъ не вовтузывся биля гнидка, прыпынаючы його на ничъ до прыкорня, то, здаеться, ничего бъ не було чутно; тилькы темнота метушыцься передъ очыма, немовъ хто махае чорнымъ платкомъ передъ вами. А тамъ, надъ вашою головою чорнымъ шатромъ розстылаецеся темносыне небо зъ золотымы зирочкамы. Скильки то ихъ тамъ? и якыхъ тилькы немає? То—одсторонь далеко одна видъ другои порозбигалыся, стоять соби й лупають до васъ своимъ свитомъ, то — позбиралыся въ гурты и выблыскують неяснымъ свитомъ, а то позлывалыся у довгу предовгу вервечку й билуватымъ поясомъ перетяглы все небо... Писку, кажуть, менче на всій земли, нижъ зирочокъ тихъ въ якій небудь частыни неба. И тожъ усе живи стоты, якъ и

наша земля; кожна зъ ныхъ живе своимъ жыттемъ, тягнется до своей подругы, отъ якъ и наша земля до сонця... И всимъ намъ мисце є въ тому безмирному краи... Якою жъ вельчезною повинна быти та обшырь, що ихъ у соби розмистыла? Чымъ ты вымирышь ту безмирну пустыню, що зоветься свитомъ? И думкою не збагнешь тієи безъ кинця-краю озіі!... А тамъ, за нею що? Та ничего, то все вона, безмирна свитова обшырь-пустыня. То тильки мы тутъ, на земли, прывыклы бачыты кожному початокъ и кинець, и думаємо, що все на свити повинно ихъ маты... Що жъ ты таке тутъ, пылыно свитова, царю земный, чоловиче? Колы твій розумъ не збагне того свитового простору, твои очы не проглянуть його пустоты, твоя думка не досягне його краю, скажи жъ мени, що ты таке зъ своимы высокымы думкамы, зъ своимъ гордовытымъ розумомъ? Куды ты пнешся зъ нымы, куды лизешъ?... Жытте земли заснувало твое жытте, дало тоби покормъ, выробыло зъ його кровъ, вылипыло въ твой голови мозокъ, сказало: думай нымъ!... И ты, двоноге звиря, высоко пидняло свою голову вгору, загордувалося. Цей безмирный свитъ-мыръ— тильки за для тебе! Все живе, що роде и плоде земля—твои слугы, тоби на потребу!... Оханыся та кругомъ себе обдывыся! Та земля, що твое жытте зародыла—вона його й розоре: зигне його болистямы, пидкосе хворобамы, зныщыть смертю!... „Земля єсы—и въ землю пидешъ“, и твій гордый розумъ-мозокъ выточе гыдкый червакъ, що ты його за свое жытте топтавъ ногамы. Що жъ ты за царъ такой, скажи мени? Що ты за сыла така, колы себе ни видъ чого захыстыты не зможешъ? Покинь же свои высоки думы, горди замиры та поглянь кругомъ себе. Поверны свои очы назадъ, у свои прожыти вики, у свои минули столиття... Що ты тамъ бачышь? Бои, та сичи, змагання та чвары... кровь братова червоніє на тоби до сього часу... Зачатый у крови, выгодованый та вырощенный нею, нею ты живешъ до сьогодни; заснувавши свое жытте на хыжацтви, ты ти хыжацьки замиры перенись и на громадськи справы: помежувавъ бративъ на станы, подилывъ ихъ на колина, выставывъ одного проты другого и втишаешъ себе отымъ змаганнемъ, забуваючы про братерство... Булы въ тебе свои проводари, з'являлыся пророчи люде; булы й пророки вельки... Проймалы вони тебе своимъ огненнымъ словомъ, та не пронявся ты ихъ святою вирую; прынявъ ты облуду за душу и, прыкрывшы зверху блыскучымы шатамы, гривъ коло

серця свои хыжацьки замиры. Жытце твое и доси давне!... А глянь на свить, на його красу пышну, на його обшырь безмирну... Здаецься вьсього багата е—и красы и достатку... Для вьсихъ вона еднакова, вьсимъ бы його стало...

— Добродію! Вы не спыте?—спытався васъ Якымъ, уклавшысь спаты біля воза на трави.

— Ни, не сплю,—одказуете вы, ради, що хочъ голось Якимивъ одвивъ васъ видъ тиі плутаныны, яку закуйовдылы ваши невпныни думкы.—А що скажешъ, Якыме?

— Та... Хотивъ васъ попытаты...

— Пытай, що таке?

— Вы не знаете, добродію, якъ його запысатыся на Амурь?

— Куды?—ажъ скрыкнулы вы.

— На Амурь... Сторона е така... Земли тамъ, кажуть, неомирно: иды, беры, займай скількы хочъ—нихто тоби не забороне.

— Чы ты, бува, не здуривъ, Якыме?—гукнулы вы, пидводячысь на вози.—Ты жъ йихавъ зо мною цилисинькый день, зъ ранку и до пизньої нocy... Бачывъ цей край,—який винъ хороший та пышний. Де ты знайдешъ другый такый на билому свити?—И вы почалы Якимови гаряче выкладаты про все, що вамъ довелось бачыты сьогодни, про ти чаривни та мыли почування, яки вы пережылы, про красу и достатокъ свого краю.

— Та воно то такъ, добродію. Що й казаты? Хороше у насъ и красно, и вьсього вволю е... Онъ у мене жинка, дитокъ трое, а земли ни клаптя немае. Городъ такый, що зъ своєи стрихы та на чуже капле... Отъ вы й розсудить: якъ тутъ його жыты?... А Амурь—сторона, кажуть, багата: земли тиі—неомирно; лису—скількы хочешъ; ричкы—такъ и кышаты рыбою! Отъ якъ бы хто знайшовся такый добрый та допомигъ мени туды зъ сим'єю добутыся.

— А ты бувъ тамъ? Бачывъ своїмы очыма все те, про що оце тутъ наказавъ?

— Я не бувъ, а вси такъ кажуть... Ото, що сьогодни стривалы, тежъ на Амурь пишлы... И курей, и кишокъ повезлы зъ собою... Добро!..

— Хороши бубны за горами, а зблызьку шкуратяни,—знаешъ?

— Знаю,—нехотя одказавъ Якимъ.—Такъ вы, значыть, не раете на Амурь?—не швыдко спытавъ винъ.

— Не тилькы тоби, а й ридному батькови не пораю! Багато вашого брата туды пишло; булы люде зь достаткомъ, та й ти зныщылысь, перевелысь ни на вищо... Диты повмиралы; самы— видъ хворобы та всякихъ напастивъ ледве ноги волочать... Радниши бъ и назадъ вернутыся, та ниякъ доставытысь.

— А вы самы, добродію, звидты? Бачылы тамъ самы нашого брата?—попытався Якимъ.

— Ни, я тамъ не бувъ,—по газетахъ пышуть.

— А-а... пышуть?... Ну, такъ будемо жъ спаты, — отказавъ Якимъ,—бо онъ уже й волосожаръ зійшовъ, незабаромъ почне свитаты.

Середъ ничной тыши та темноты до васъ донеслося, якъ Якимъ почавъ лаштуватися до видпочынку: щось таке винъ пидсовувавъ, щось розгортавъ и, позихнувшы, незабаромъ почавъ высвыстуваты носомъ.

Чы не часъ бува и вамъ видпочыты?... Часъ, часъ!... Та чы зйде жъ сонъ на вашу заклопотану голову? чы заспокое винъ ваше розражене серце та роз'ятрену душу?...

П. Мырный.

Вона пысьменна.

Оповиданне.

— сь ій Богу, ха-ха-ха, що вона у кнжжку чыта, ха-ха-ха!..
Ось ій Богу, що чыта, хрестъ мене побый, гоо-
ойда!—сыпала, якъ намыстомъ, живо та дрибно,
напивъ зъ реготомъ, ажъ злегенька слына брызкала
зъ рота, товстоморденька та червона, якъ спила ягода, Катря
Москаливна межъ гуртомъ дивчать на гойдальци у недилію, то
пидлитаючы, якъ на крылахъ, угору, то падаючы, якъ каминчыкъ,
унызъ.

— Та бре-е-ешешъ, та не бре...ш...шы, б-ббрехня, та годи-и-и!—
посыпалысь зъ усихъ бокивъ довги, коротки, товсти, тонки голосы,
наче крапли дощу на стриху зализну, и въ ихъ чулыся и дыво-
выжа, и глузуванне, и нерозуминне и, може, трохы зненавысты,
чорной, якъ сажа.

Катря почала запырсягатысь:

— Щобъ мени кризь землю провалытысь, ха-ха-ха, щобъ мени
пидъ винецъ не пидійты, колы брешу, щобъ мени Васыля не по-
бачыты, ха-ха-ха, чыта, ій Богу що чыта вона у кнжжку, го-ой-да!

Тилько за тымы ха-ха-ха, що якъ дзвончкы дзеленчалы, та
за розмахомъ гойдалкы не можна було добраты кинця.

— Та ты бо справди скризь брешешъ!—выступыла зъ-за стовпа
гойдалкы суха якъ деревце, що не прынялось, Мокрына Кова-
ливна зъ жовтымъ волосемъ (якъ локшына высило по обыдва
бокы, высмыкавшыся зъ косы)—сказала и скривыла губы такъ,
наче чогось гиркого найилась. Вона жъ николы никому ни въ
чому виры не йняла.

Катря скипила, такъ почервонила, ажъ до волосся, ажъ вуха та вика їи стали червонымы и затремили, и скрыкнула:

— Брешу? Ну, то ходимъ!

Вона смыкнулася якъ обирвана нитка, гепнула зъ гойдалкы, ажъ тая високо вгору одскочыла и мотузкы перекрутылысь, и побигла, а за нею Мокрына и килькось дивчатъ, крычучы: „А ну, ну!“

Воны побиглы горóдами до билои хаты старосты Конона Короленка, що стояла на краю села; тилько вона одна на все село була зъ тесовымъ кганкомъ, а городъ бувъ обгороженный кругомъ тынкомъ. Дивчата, що спершу биглы зъ гукомъ и реготомъ, теперь побиглы лехше, пидтанцьовуючы навспынячкы, трымаючы пучкы коло рота, щобъ ихъ не чуть було, наче снигъ, що мякко падае и мякко стеле, а якъ добиглы до тынка—и зовсимъ замовкы, и вси разомъ палы, наче жовтый листь въ осены, и... ничычыркъ...

Коло хаты бувъ вышневий садокъ. Вышынне потроху одцвиталось и маленька, маленька стежечка, що трава все хотила зайняты, та ноги людськи їи давылы, то вона одвернулася и дала мисце шырокому лыстячку подорожника, була вкрыта по краечкахъ довгымы билымы пахучымы смужкамы. Увесь часъ летилы тїи биленькїи точки, та ще багато ихъ и на деревахъ зосталось, такъ, що вышни стоялы якъ били хмары, тилько злехка рожевилы на сонци, що вже спустилося якъ разъ вривень изъ нымы та облывало ихъ своимъ червонымъ свитомъ, запалючы разомъ и темни стовпы ихъ червонымъ золотомъ. Вгори на неби творылось чудо: де не взялысь, збиглысь хмаркы дуже тоненьки, якъ пера, блыскучи, якъ срибло, якъ дрибна рыб'яча луска, и вїялысь, и розлягалысь и вдовшъ и вшыршъ, и минялысь, колы знызу поступавъ до ихъ вогонь сонця, а ще выще небо все голубило та темнїшало... Ось зъ другого боку неба, ливоручъ, шугнуло зелено-блиде пасмо и, змишавшыся разомъ зъ голубымъ та червонымъ, пожовкло, якъ гвоздыкы, а дапи посывило, якъ голубъ сызокрылый; колы це хтось ставъ кыдаты по небу рожевымы трояндамы... На тимъ же боци, де сонце ховалось, все держалося червоне сяево и въ тому сяеви помалу, помалу ходыла по садочку вся середъ квитокъ одъ вышення, наче обведена имы, якъ каблучкою, дивчына зъ сухенькымъ довгообразымъ облыччемъ, нахыленымъ до кныжки такой старой й засмальцованой, що й

картокъ у ій неможна було розлипыты. Облычче нахылялось такъ нызько, що яснилы тилько іи товсти косы, зав'язани кругомъ головы, та чорни бровы на билому круглому чоли. Били вышневи лысточкы сыпалысь ій разъ у-разъ на голову, вона того не помичала. Вона въ голосъ чытала зъ кныжки: „земля наша не ривна, якъ стиль, а ссарообразна“... Вона все збывалась на цьому слови „сарообразна, якъ“...

Ни, дивчата не могли бильше вытрыматы: вони порскнули зъ реготу, скилько не держалы роты рукамы. Почулося: „Пшррр“...

Дывчына зомлила на мисци, пидвела свои довги віи и перелякани сири очы, що заблыщалы проты сонця, а уста іи такъ и зосталысь на пивъ одкрытымы... Черезъ хвылыну вона, прытульвышы свою мняку кныжку до грудей, зныкла въ хати, якъ налякашый соловейко въ гаю.

Дивчата зъ смишкамы розбиглысь, балакаючы промижъ себе.

— Га, хоче розумнишою одъ насъ буты!—якъ ножемъ ризонула Мокрына.

— И яка нудна ця Оксана, якъ крейда, наче въ неи кровы нема,—брыкаючы високо босою ногою, сказала напоследокъ Катря, выявлячы тую думку, що у всихъ у голови снувалась,—наче зъ нытокъ полотна наткала:—тутъ весна на двори, тутъ писни, тутъ парубкы—ха-ха-ха!.. а вона—кныжки... тьху на тебе! А ну, хто швыдче?...

По-о-обигла!.. По-о-обиглы!

II.

Парубкы тежъ цуралысь Оксаны, бо була вона якась дыка, якъ лыщынонька въ лиси,—ни танцюваты, ни спиваты, а щобъ поцилуваты, то Бо' храни! такъ щильно закрыеться заразы рукавами—тилько гостренъке пидборидде та продиль мижъ косамы знать. И ховається, и тулыться, и тремтыть уся, якъ осычына, або цидыть кризь сциплени зубы: „не займай, не хочу, не хочу“... А то втече геть, не пидпустыть и зблызка до себе... Ще жъ до того була вона, на ихъ думку, дуже блида та суха, якъ былына, то щобъ свататы,—нихто й не тіявъ: руки у неи дуже нижни, таки довги та били, наче шыя у гускы,—выдно, що ничого не робыть. И справди: едына дочка (сынъ бувъ учителемъ у другому сели, а бильшь

дитей не було), то, звісно, маты балувала; хочъ наче и строга соби, та до роботы іи не дуже неволыла, все: „я сама,“ а що жъ то вже за жинка, колы не робитныця, на чорта іи грамота й били руки?

— Мы соби й кращу знайдемо, що жыжки тремтитымутъ, що дило горитыме, що чоловика любытыме,—казалы парубкы и мыналы Оксану Короленкову и николы вночи пидъ вербою зъ нею не стоялы.

Стояла жъ вона частенько сама тихои теплои веснянои нocy, стояла пидъ тынкомъ, высунувшысь зъ перелазу, далеко простягшы голи по ликти, били и въ питьми руки свои, дывлячысь шырокымы очыма просто впередъ, наче когось выгядаючы, когось дожыдаючы... Зори пысалы золотымъ на темному, якъ пльсовому, неби, помалу з'являючысь одна за однією, и Оксана почынала слидыты ихъ очыма, вышукувала стожары, и здавалось ій, наче бъ то справди золоти буквы та слова въ кныжци, чы Б—Богъ, чы Д—Добро?... И чудне щось почынало робытись зъ Оксаною: думкы іи складалысь усе до ладу:

Ой ничко, ничко, ничко теменька!

Чогось заболило, чогось защемило мое серденько,

Що стою я отута, стою саменька...

Ой зори вы ясни, ой зори вы чысти,

Чому вы далеко, золоте намысто?

Колы бъ же вы, зори, колы бъ та близенько,

Може бъ одпочыло и мое серденько...

И дали отакъ усячына лизла ій у голову та все до ладу, то про зори, то про квиткы. И все іи серденько хтось наче у руци трымавъ и воно трохы болило, трохы радило, якъ очы дывылыся въ темный садокъ, а вуха чулы соловейка въ гаю... Може бъ вона заспывала—тоди бъ свое серденько розигнала,—та голосу не мала. А може й мала, та нико́лы не насмилювалась його здійматы високо, хочъ и хотилось ій иноди прыстаты до гурту дивчатъ та парубкивъ, що—вона чула—крычатъ увечери на выгони писень, та соромылась... Соромылась и ховалась, якъ пролисокъ пидъ снігомъ. Та колы жъ часомъ и прыстане до ихъ, що дуже нудно стане самій—тягне до гурту, якъ колось до сонця,—то наче чужа вона имъ. Почнуть сміятысь, що у Параскы

нисть довгий, якъ у гайстра, а їй не смишно, бо на їй думку „Параска жъ не вынута“. Почнуть судыты, що Гнать укравъ шматокъ сала, а їй не хочеться судыты, бо зновъ „винъ не вынутаый, бо голодный сыдыть, а ниhto не дае“. Почнуть ляты Марусю, що грызеться зъ свекрухою, все якъ вовкъ проты неї зубы щырыть, то Оксана думае, що й Маруся й свекруха „обыви и вынутаи, и прави, бо Марусю диты стяглы, а свекруху—жытте, и обывди засмыкани, обтрипани, якъ конопли, того й лютують“... И хотилось бы їй имъ помочи даты, та, ба! ниhto їй не пытае, а вона не знае, на яку їй ступыты; колы жъ почне гуляты, якъ дивчата, то чы выйде бигты: чы одстане, чы незручно повернетъся,—їи пхнуть и скажуть: „Ну, ты вже, мняло, сыды краще дома!“

Довго думае Оксана веснянои зорянои теплои тыхои ночи про свои негоды: чого воно такъ, що вона и реготаты якъ слидъ не вмїе, тилькы тыхенько усмихнеться, наче та квитка, що злехка витромъ лысточокъ завернуло... Ажъ покы маты не хопытьса їи и не почне помалу клыкаты їи зъ порога хаты перелякано:

— Оксано, Оксано, а де ты? А йды спаты!

— Га?—тыхенько обизветъся, наче зо сну, Оксана и йде тыхенько въ хату, наче черезъ медъ, що лыпне. Не хочеться їй, тилькы вона була слухняна, а маты, чорнява, суха жинка, дуже ще молода зъ выду, зъ зрощенымы бровамы и чорнымы, якъ слывы, очыма, булы таки строги.

— Що ты тамъ робыла? Де ты тамъ стояла? Изъ кымъ?—почне гостро роспытуваты вона дочку, ажъ очы заблыщать у неї:—ты гляды мени!—Вона тягне їи за рукавъ, хоче прыдывытысь до їи лыця, чы поблидла, чы почервонила?

— Ниде... тамъ... коло тынку... ничого... Еге... сама.. ни зъ кымъ... зъ кымъ же?—несмило одвичае Оксана и чысты очы їи же сповняютьса слизьмы.

— Дуже ты вже розумна,—каже зъ серцемъ Кононыха и чудно: вона и рада, що їи дочка така, якъ голубка била, та й протывно, що вона така млява: не горыть и не палае,—якъ сыре гилле,—не така жъ вона була въ свои лита—охо-хо!

— Ну, лягай уже спаты!—додае, хытаючы головою, ривнымъ голосомъ:—батько сьогонди, мабуть, не вернетъся зъ ярмарку.

Обывди лягають, тилькы Оксани довго не спытьса и не дримаеться; згадала вона писню:

Ой, одна я одна, якъ былинонька въ поли,
Та не давъ мени Богъ ни щастя, ни доли...

И дали зновъ до ладу плететься:

Падала зирочка, падала зъ неба,
Мабуть никому ии не треба...

Сонечко ясне въ неби з'явилось,
Зори прекрасни геть покотылысь...

Чы розгорыться мое серденько,
Чы такъ зав'яне, якъ квитка, ненько?

— Мамо, а мамо, чы вы спыте?—гукае тыхенько Оксана, звившысь на ликти.

Ни, маты не спыть, вона думу думае, що дочка у неи чудна: „И навчывъ же ии Олександръ (сынъ) на нашу голову чытаты! Зовсимъ наче дивку спортывъ, пустоцвить якийсь!... Хай бы вже краще була непокирлива, лыха, линыва, або що... то бъ за косы одтрипала та и вже, а се що?... Наче рыбонька холодна... Ну, чого тоби?—зъ серцемъ обзывается вона до дочки.

— Чы вы знаете, мамо, що... що.. —вона наче чы боялась, чы не насмилювалась казаты, бо ий дуже недобрымъ здався голосъ матерынъ, и вона прыснулась бльжче до неи по полу, де вони разомъ спалы, и налала суху, шорстку матерыну руку своєю тежъ сухою, тилькы мякою, горячею рукою.

— Ну, кажы,—обизвалась зновъ уже безъ сердца маты,—що тамъ таке?

— Та чы вы знаете, мамо, що земля наша, що то мы по ий ходымо, не ривна, якъ стиль, тилькы кругла... якъ що?... якъ яблуко, якъ картопына, якъ горошына... и крутыться, крутыться,—ий Богу, вона... коло сонця...—разомъ наче выгукнула Оксана (не могла вона въ соби сього вдержаты, якъ не може снигъ за водою не питы), сказала однимъ раптомъ и пидвелась на лижку. Якъ бы въ хати було ясно, то выдно було бъ, яки въ неи стали гарни очи.

Стара Катерына росердылась:

— Що ты брешешъ? Видкиля сее?... Га, ты зновъ за свое! А я що тоби казала? Покинь ты, покинь свою науку, бо ништо не посватае! Добре буты розумнымъ, тилькы ты вже така розумна,

що ажъ дурна... Ось визьму й спалю завтра твою кныжку въ печи!

Вона одвернулася до стины, колы почула, що Оксана тыхенько плаче; тоди вона прытягла ии до себе и прыгорнула до своихъ теплыхъ грудей, якъ колысь було малу тулыла...

Оксана плакала. Сорочка у матери стала мокра. Вона сказала:

— Ну, вже годи... тильки никому не хвалысь, що знаешъ.

Оксани одъ слизъ полехшало и вона скоро заснула, обкрутившысь коло матери, якъ ципка беризка коло куца.

Вы думаете, батько Оксану хвалывъ за те, що „учена“,—ни, де тамъ! Тильки бувъ винъ плохенькый соби, смырняга и ридко колы гомонивъ. Колы жъ зъ нього громада сміялась, що дочка йому „бамагу“ прочытае, бо самъ непысьменный, то винъ казавъ, мыгтячы добрымы очыма и трохы червонючысь, хочъ воно бъ и не прыстало до його сывои довгои бороды, наче выйденыхъ сухыхъ щикъ та „мыкдали“ на грудяхъ:

— Та вона, знаете, братця, тая штука не вредна, не вредна вона, тильки розуміється, якъ воно дивча, то... йому вже не зовсиль... Тильки, братця, онъ же у Петривци вже й дивчатокъ учыты почалы...

— Еге, еге, дурни, того и вчать,—гегекавъ хто нѣбудь зъ громады.—Куды баби наука? Ии дило—диты, а не то що... Отъ ни за що не оженывъ бы парубка свого изъ такою „кныжкою“.

— Воно звисно,—заразъ лякався Конинъ,—се що й казаты! Воно имъ ни для чого... тильки я кажу, колы есть, то й есть, ничего не зробышь... Бачыте, Олександръ же схотивъ, Олександръ, дакъ тее...

Винъ всюды и скризъ згадувавъ свого Олександра, що бувъ дуже вже пысьменный и получавъ „билета“ учителемъ; винъ же його любывъ, якъ хлибъ люблять, и слухався и поважавъ, наче бъ то не винъ його батько, а навпаки.

Вси реготалысь и казалы:

— А на що пустывъ зайця на капустку?

Староста йшовъ додому, чухаючы потылицю, а вдома и справди заставлявъ Оксану соби „бамагу“ чытаты, що старшыни одъ прыстава передана; а одъ старшыны зновъ йому „для руководства“, щобъ добре знаты, що тамъ таке, бо бувъ винъ боязькый и дуже „сповнытельный“ чоловичокъ. Оксана, така рада.

така рада, що въ прыгоди стала, почынала тремтячимъ голосомъ чытаты, дывуючысь, що сама не добре дила въ тій бамази:

„Симъ предпысується старшыни Поповскои волости неукоснително нарядыть десятскихъ и сотскихъ для охраненія миста пожара до моего туда самоличнаго прыбытія въ село“.

Батько жъ добре розбивавъ, бо вже прывыкъ чуты, якъ „началство“ говорыть; винъ слухавъ, усмихався и думавъ: „та-кы жъ чытае; ій Богу чытае, та ще й добре!... Скажыть на мы-лость!.. Ще й таки розумни слова чытае: не по нашому жъ, по мужыцькому, сказано...“ И якось любо, ажъ тепло йому робы-лося и хотивъ винъ щонайблызше прыступыты до дочки, прыго-лубыты іи якъ зовсимъ маленьку дивчынку. Та не смивъ. Соромывся и жинкы, и іи самои, и стинъ у хати, и себе... Винъ тилькы вывся коло неи голубомъ сызокрылымъ, трохы пидска-куючы навспынячкы коло столу, кумедно вытягаючы жылаву, худу, темну шыю та зыркаючы въ бамагу, що винъ бачывъ, та наче не бачывъ, бо не мигъ прочытаты. И замисць того, щобъ, якъ хотивъ, Оксану озолотыты, казавъ хочъ тыхо та твердо:

— Ну, Оксанко, помалу, помалу, ты мени тїеи бамагы не зоп-суй, бо знаєшь, я тоби що...

Винъ не кинчавъ и ховався за стиль, щобъ його не выдно було...

Еге, радивъ то винъ радивъ такъ, якъ той слипый, що йому про сонце кажуть: хочъ не бачыть, то чує. А про те гирко такъ було йому, що у всихъ людей дивкы, якъ дивкы, „крыкль-ви та брыкльви, якъ козы“, тилькы у нього чорна троянда роз-цвилася! Казавъ бы винъ ранійше, щобъ іи Олександръ не вчывъ, дакъ якось не впишывся.

А кумедно було дывытысь, якъ Оксанка, наче те граченя, шыроко одкрываючы червоного рота (у неи булы дуже червони уста), проказувала за братомъ: „А, Бе, Ве, Ге!“ Олександръ же іи вчывъ, шуткуючы, вже колы самъ кинчавъ школу. Перше вона сама брала яку його кныжку, ще ничего не розбираючы, довго дывылась мовчкы въ неи, все прыглядаючысь, якъ у глупу ничъ у степу, а то й крейдою на лави або паличкою по писку выво-дячы тїи буквы, що ихъ не знала, наче якись лыштвы-мережки. Колы жъ Олександръ іи навчывъ чытаты, а самъ пойихавъ, по-кынувшы іи уси свои (тры-чотыри) кныжки, то вона вже одъ

ихъ не одставала. И такъ якъ маты сердылысь, а батько казалы: „Гмъ, гмъ, щось ты вже тее... дуже...“ то вона почала крадькома чытаты по куточкахъ и добре ховаты кныжки то въ стриху, то въ погрибъ. Кныжки наче до серця ий прырослы. А чытала вона такъ: зъ початку до краю прочытае и зновъ починая такъ саме, ажъ поky вывчыть всю чысто на пам'ять, тоди за другу береться.

— Треба було ии въ тютюнъ мижъ дивчата змалечку оддаты,— казала Кононыха чоловикови (той тилькы головою хытавъ),— а то пожалувалы, отъ и заморочыла соби голову, що ажъ невесела стала, якъ льодына чыста ходыть, наче слаба!

Биль проймавъ матирь пры тыхъ словахъ, биль та жаль, гострый, якъ зализо; ажъ сердыто робылось и крычала вона Оксани, якъ що тая була тутъ:

— Одійды геть!

Тая заразъ у плачь, бо була дуже доткльва, якъ кульбаба—тільки дмухны,—такъ и облетыть! Маты жъ ии обижала жалуючы, а иншымъ ни въ свити не дозволыла бъ ии зачыпыты: „Я тому очы выдряпаю, хто про Оксану що скаже,“—хвалылася вона, и всяке вирыло, що такъ воно й буде, бо була вона похожа на коршака.

Дарма, що въ своему сели Оксану не сваталы, ще бъ то Кононыха соби зятя не знайшла—овва! Найшла, та якого: вродлывого и багатыря: чотыри десятины, самъ одынака и свекрухы нема! Побачывъ у церкви въ сели (на храмъ на ярмарокъ прыйиздывъ) Оксану и матирь ии. Катерына роспытала, видкиля винъ и хто та сказала, що у Конона Короленка можно дешево купыты куливъ на вкрывлю. Скоро винъ зъ батькомъ прыйихавъ кули купуваты та разомъ посватавъ и Оксану.

Що жъ було Оксани робыты: чы йты, чы не йты?

А вже жъ що йты. Одно те, що батько-ненька благословылы, друге те, що треба жъ колысь иты, а третє те, що сподобався ий той Иванъ Недопеченый. Якъ винъ уперся въ неи разъ своиы чорнымы, трохы напередъ высаженымы очыма, зъ пидъ нызько до бривъ стрыженого волосся на круглїй голови, та й не одводывъ уже ихъ никуды, то вона спершу закрылась рукавомъ, згодя одкрылась,—все дывытьсья, наче мисяць на неби. Спустила очы и голову нызенько, пидвела зновъ,—все дывытьсья неодступно,

сыдячы на одному мисци; зайшла за пичъ, зновъ выйшла,—все дывыться на те саме мисце, де вона стояла. Пишла геть зъ хаты, вернулася,—все такъ саме дывыться, не одводячы очей, не ворухнетъся, дывыться тилько на неи и мовчыть. Такъ и въ церкви дывывсь... У неи наче вугилле въ грудяхъ затлилось и почалы навертатися въ голови слова до ладу, якъ нитка на веретено:

Ой голубе мій ты мый, мій любый соколе,
Якъ бы жъ то зъ тобою,—не треба бъ и воли...

И Оксана платки подавала...

Довгенько жылы Иванъ зъ Оксаною тыхо та мырно, бо вона була тыха, тилько дила гараздъ не вмила. Та бильше все соби шкоду робыла: то руку окропомъ попаре, то ножемъ урижеться; колы жъ горщыкъ розиб'е або дижу ридко вчыныть, то заразы плаче та такъ гирко, що не прыходыться и ни быты, ни лаяты. Ну та дарма, потроху прывыкла до хазяйства, прывыкла й до чоловика. А спершу все лякалася: тилько винъ до неи, заразы вона й заскыглыть, якъ чаечка на болоти, и хочъ дається и покоряться, та все жахається. Прывыкла и до сына, що спершу зовсимъ не знала, що йому робыть. Прывыкла: вже жъ йому бувъ годочокъ. Такой винъ саме прехорошый, на Оксаныну думку, якъ батько, зъ здоровымы очыма, наче у жабенятка. Прывыкла, устодолылася, обжылася—и закортило ии...

Ось одного дня у недилу ни свекра, ни чоловика вдома не було. Хлопецъ спавъ соби въ колысци, цмокаючы злегенька и такъ солодко товстенькымы губамы вви сни и крипко стульшы ручки въ кулаки. Въ хати було чепурненько, стиль застеленый скатертю, борщъ пахучый у печи, прыпичокъ заметеный, и такъ тыхо, що чутно, якъ муха пролетыть. Оксана полизла наче крадькома въ скрыню и на самому-самому дни, мижъ юпкою та керсеткою, що ниhto бъ не знайшовъ, вона добула одну зъ своихъ кныжокъ и сила до столу зъ краечку, якъ птыця на гилляци, чытаты зновъ про „нашу землю“. Колы це надійшовъ чоловикъ. Увійшовъ, побачывъ и остовпивъ.

— Оксано, Оксано, що це?—тилько и мигъ винъ вымовыты.

Вона жъ застыгла, якъ крапля воды на морози, писля почала плутаты:

— Це я... це ты... нудно мени... трошки... тилько трошечкы... я все вже попорала... я обидь уже зварыла...

Вона схылылась на стиль головою. Вона жь думала, що Ивань и не знать якъ росердыться; винъ же поклавъ їй руку на голову та такъ и стоявъ мовчкы. Вона тежъ мовчала пидъ його рукою, ледве духъ переводыла. Писля винъ промовывъ:

— Ну, то що? Це жь добре, це дуже добре... ось колысь и його, може, навчышь (винъ хытнувъ головою на колыску), бо я жь непысьменный: якось не навчывсь, хочъ и вчылы,—трудно воно дуже теє, еге!

— Ни, ни,—почала впевняты Оксана та жваво щебетаты, наче лотокы одкрылись,—це не трудно, це... охъ, якъ же ловко!... А ты жь голодный, Иване!

Вона мерщій кынулась до печи и почала, шпарючысь, борщъ вытягаты, а Иванъ такъ и зостався надъ кныжкою и дывывсь у неи, не одводячы очей, якъ колысь на Оксану, тоди, якъ сватавъ їи.

Г. Грыгоренко.

Рукавички.

Мыкыта бигъ скількы духу додому.

У велькодну суботу крамныци зачыняються завжды пизно, але сього року через тепле тыхе повитре городяне затрымалы крамаривъ ще довше, й Тыхонъ

Семеновычъ выпустывъ свого прыкащыка мало не опивночи.

Мыкыта поспишався на Подоль додому, де його сподивалася молоденька жинка, щобъ иты зъ нымъ до церкви. Винъ певень бувъ, що вона вже давно впоралася бия свого маненького господарства, прычепурыла маленьку свитлычку, поставляла все на стиль, убралася сама й теперъ нетерпляче вызырае його. Винъ уявлявъ соби, якъ радо витатыме вона його, якъ гарно буде йому йты поручъ изъ нею въ цю чудову теплу ничъ до церкви, якъ весело буде розгивлятыся и, нарешти, якъ пышатыметься винъ завтра нею—своею жиночкою-красунею, якъ вони одвидуватымуть то прыкащыкивъ, то мищанъ, то знайомахъ панивъ. Звычайно, насампередъ вони пидуть до пани Любыцькой: у неи Дуня прожыла ажъ симъ рокивъ, у неи навчылася й одягатыся гарно, й балакаты зъ якоюсь незвычайною ввичливистю и обиходытыся зъ людмы; видъ неи и зъ порады ии замижъ за його пишла и видъ неи одержала найбильше подарункивъ. Навить та сама биласта, ненача срибломъ заткана сукня, що пошыла соби Дуня теперъ икъ Велькодню, тежъ тїеи пани подарунокъ. Правда, на саму облямивку сукни Дуня потратыла мало не половыну тыхъ грошей, що заробывъ бувъ Мыкыта за мисяць, але жъ чы то жъ йому шкодиты жиночци п'ять-шість карбованцивъ на облямивку? Довелося за рады тїеи облямивкы взяты у купця впередъ за мисяць гроши—нема що робыты, якъ треба,—то треба. Винъ узявъ, и

теперь облямивка така саме, якои бажала Дуня, и яку вподобала сама пани.

Сталы наблыжатыся святкы. Дуня звелила взяты знову грошы впередъ. Мыкыта взявъ и виддавъ уси, причъ двоухъ карбованцивъ, що зальшывъ бувъ соби на новый картузь, але недавнечко виддавъ їй ти два карбованци и сьогодни не мавъ и шага на свичку до плащаныци. Але вона була напевне у церкви, напевне поставыла свичку, а чы не однаково, винъ, чы вона поставлять Богови свичку: чы не одна у ихъ кышеня, чы не одни думкы, не одна молитва? Люде може й осудылы його, навить винъ тамъ, билия плащаныци, вже чувъ де що; але Господь Мылосердный не осудить. Винъ знае потаенни думкы людны, винъ чытае въ души й серци... До його доходятъ щоденни молитвы Мыкытыны, його щыра подяка за те щасте, що Винъ йому пославъ. Сырота, чужый наймытъ зъ дев'ятохъ рокивъ, не дуже вродливый, безъ усякыкъ достаткивъ, чы мигъ винъ сподиватыся, що власнымы пучкамы, безъ усякої допомоги, порады, своими сыламы, своею працею здобуде такой забезпеченый шматокъ хлиба; буде на двадцятому роци головнымъ прыкащыкомъ у одній зъ кращыхъ крамныць у городи и на двадцять п'ятому визме за себе Дуню, покоянку пани Любыцькой, — цю пышаву красуню, що не мала, якъ здавалося Мыкыти, соби ривни ни помижъ покоянкамы, а ни помижъ городянкамы. Це було перше його коханне. Винъ покохавъ їи зъ першого погляду, кохавъ їи цилый рикъ у потайни, ховаючы свое сердце и видъ людей, и видъ себе самого и напевне не зважывся бъ ще довго прызнатыся й Дуни, колы бъ вона, спостеригшы, якъ червоніе, якъ блидніе винъ, забачывши їи у крамныци, не стала йому сама до помочы. На поглядъ пани Любыцькой Мыкыта бувъ до пары Дуни и литамы, й достаткамы. До того заживъ винъ и помижъ купцямы, и помижъ городянамы такой доброи славы й пошаны, що можно було надіятыся на далеко кращу посаду, на кращу плату, нижъ мавъ винъ у крамныци въ Тыхона Семеновыча. Мынуло тры мисяци, якъ вони побралыся, и тры мисяци здалыся за тры дни. Що-ранку схоплювався Мыкыта до схидъ сонця, настановлювавъ обережно, щобъ не збудыты своеи, звыклои довгенько поспаты, жинкы, самоваръ, чыстывъ соби одеду, чоботы, вносявъ топлыво, воды и тодывже, якъ самоваръ починавъ закыпаты, будывъ Дуню та прохавъ выпыты вкупи зъ нымъ чаю. Видбувшы той чай, Мыкыта бигъ

до крамныци и тамъ ажъ до вечора не прысидавъ. Винъ не знавъ, щбó робыть увесь день, якъ господаруе його жинка, не думавъ про те, куды та на вищо вытрачае його гроши; винъ не вымагавъ видъ неи ничего, причъ того щастя, що вона й безъ його вымагання давала йому своимъ коханнемъ, своею прыхыльнистю, своимъ ласкавымъ словомъ. О! йому не всмихалося жытте! Винъ не завнавъ до сього часу ни теплого гниздечка, де бъ винъ почувавъ себе дійсно „своею“ людыною, не знавъ сим'и, не знавъ ничыей ласкы. Винъ знавъ доси тилькы обов'язкы до чужыхъ людей, винъ выконувавъ ти обов'язкы и одержувавъ за це декилькось карбсванцивъ, пошану; але ни гроши ти, ни пошана не грилы йому сердца. Змалечку чужый наймытъ, чужый попыхачъ, винъ це вперше святкуватыме вельке свято у „своему“ куточку, зъ „своею“ дружныною, йистыме „свою“ паску.

Ось уже й додому недалечко: вже выдко свитло у викни... Ще скилькось хвылынъ, и Мыкыта у свойй господи.

Все сталося такъ, якъ винъ сподивався. Дуня упоралася давно зъ усимъ господарствомъ, двичы вже выбигала на вулицю вызыраты його и такъ радисно зустрела. Якъ гарно прыбрала вона хатыну! Де вона добула ци биленькы завискы на викна? Ось и малюнкивъ начипляла. А яки ривни та высокы паскы на столи! Навить мазурку спекла! Святкы! Святкы!... Вона цилкомъ задовольнена: и хатынка ихня, и стиль прыбрати не гиршъ, нижъ у самого поважного Ивана Семеновыча, прыкашыка зъ зализнои крамныци, и хай теперь жинка його, гладка Приська, заховається зъ своимы паскамы, дарма, що одержуе бильше якъ трыдцять карбованцивъ на мисяць.

И сукня Дунина справди чудова. Смугластому облыччу ии такъ лычатъ ти срибласти ныткы пидткання, а сама Дуня здається такою статурною та тоненькою. Його одяга, сорочка, чоботы, тежъ напготови. Винъ похапцемъ одягається, а вона, весела, шаслыва, щербече, не стыхаючы. Скилькы було ий клопоту цымъ тыжднемъ. Пасокъ вона не зважылася пекты сама—видавала знамойй пекарци, и якъ дорого воны обійшыся! Правда, можно було бъ напекты й дешевшыхъ: сусидка, напрыкладъ, спекла ажъ шисть пасокъ на пивъ сотни крашанокъ, але жъ чы зважылася бъ вона соромыты свого любого Мыкыту, шануючы гостей булкою замисць „папушныкивъ“? „Мазурка“ тежъ не дешево обійшлася, та дарма... Святкы тилькы разъ на рикъ.

Але ось вона раптомъ замовкла.

— Чого ты замыслылася?—запытавъ її Мыкыта.

— Прыгадую щось,—видказала Дуня и ще дужче замыслылася.

— Кажы, що?—запытавъ, трохи вже занеспокоемый незвычайнымъ выразомъ Дуниного лыченька, Мыкыта.

— Однаково не знайдешь,—видповіла Дуня, похапцемъ одмыкаючы свою скрыню.

— А може й знайду?

— Не знайдешь!—мовила вже трохи зъ серцемъ Дуня и почала перекидаты усе въ скрини до самого денця. Не знайшовшы тамъ того, чого шукала, вона грюкнула зъ усіи силы важкымъ викомъ окованой зализомъ скрини и, пидоткнувши спидныцю, полизла на запичокъ. Тамъ було безличъ коробочокъ, кошычкывъ та торбочокъ зъ усякымы стьожкамы, кружевамы, намиткамы та клаптыкамы, що повыкыдала колысь геть пани Любыцька. Дуня поспорожняла вси ти коробочки та кошычки, переруйнувала вси стьожки та клаптыкы и ще дужче занеспокоена, ще дужче збентежена стала перекидаты й на лижкови. Мыкыта переставъ одягатысь та стеживъ коженъ рухъ своєї жинкы. Запытаты її, чого вона шукає, що загубыла, винъ довго не зважувався, бо боявся ще дужче росердыты її, але нарешти такы не вытрымавъ:

— Чы не грошы часомъ ты загубыла?—спытавъ винъ обережно.

— Грошы! яки грошы? Де бъ тамъ узялыся ти грошы? Симнадцять копійокъ тилькы й зосталося видъ тыхъ двадцятьохъ карбованцивъ, що винъ їй давъ.

Мыкыту немовъ ножемъ шпыгнуло: „Симнадцять копійокъ! Зъ чого жъ, зъ якыхъ грошей жытымуть вони ще два тыждни писля святъ?“

— Такъ чого жъ ты шукаєшь?—запытавъ винъ такъ байдуже, немовъ и не чувъ ничогô про гроши.

— Рукавычокъ,—видмовыла Дуня, лагодючы нашвыдку подушкы та перыну.

— Якыхъ рукавычокъ?

— Билыхъ,—мовила вона мало не зъ плачемъ.

— Я, здається, и не бачывъ ихъ николы у тебе...—завваживъ Мыкыта.

— Якъ то не бачывъ? А на весилли! Ахъ! знаю, знаю, де вони! Прыгадала!—радисно сплеснула вона руками.—Беры, Мыкытко, швидче ослинець та лизь добожняка: вони тамъ, за тією иконою.

Мыкыта приставывъ ослинець и зразу диставъ якыйсь верчыкъ паперу.

— Вони! вони!—ажъ пидстрибнула Дуня й видразу очи їи засялы, облычче стало таке, якъ звычайно—безжурно-радисне, що такъ подобалося Мыкыти.

— Невже тобі отыхъ рукавычокъ справди було такъ треба? Чы ты бь любисинько не обійшлася й безъ нихъ?—запытавъ винь, усмихаючысь, прыгадуючы той смутокъ, що обгорнувъ бувъ Дюню, колы вона шукала ти рукавычки.

— Та неуже жь такы ты, дурненький, не розуміешъ, що безъ тыхъ рукавычокъ пропалы бь и святкы за для насъ,—перепытала вона його, прылагожуючы йому новенький зеленый зь червонымы горошынамы галстухъ.—Чы я бь зважылася вылизты за поригъ у цій сукни та безъ рукавычокъ? Куды бь я подила свои руки та ще такы червони? У будень-день та й то мени ніяково ходыты зь голымы руками, а то жь такы пидь отаке свято! Я ось умысне купыла соби й легеньки черевычки до цієї сукни,—додала вона, показуючы Мыкыти свою, обуту у новеньки тоненьки черевычки, ногу. Мыкыти не подобалыся ти черевычки: шырока нога жинчына немовъ расплескалася у нихъ и здавалася велькою та нечепурною; про те винь не сказавъ їй ничего и не запытавъ навить, скільки вона дала за нихъ. Щасливый зь того, що у господи въ його знову весело, що Дуня сміється, весела, Мыкыта похапцемъ скинчывъ свое убранне и ставъ пидганяты Дюню, що заходылася пидновляты свои кучери, понивечени на печи.

Нарешти Дуня полагодыла сукню, накнула на голову намитку и почала натягаты на ливу руку рукавычку. Мыкыти й чудно здавалося, що його жинка, немсвъ тая справжня пани, стоить посередь свитлыци та панькається зь рукавычкою, и любо було дывытыся на їи такой щасливый, веселый, черезъ ти рукавычки, выдокъ.

Але ось Дуня насупыла бровы, тупнула ногою и одвернула видь Мыкыты.

— Не дывысь!—мовыла вона и раптомъ густо почервонила.

— Чого жь то такъ?—зсміявся Мыкыта,—наврочу, чы шо?

— Не лизь!—видказала вже вона зъ серцемъ.

— Чого ты сердышся? Вже жъ и рукавичкы е!—засміявсь изнову Мыкыта.

Дуня не видповила ничего, тилькы одійшла геть у кутокъ, дали видъ його.

Мыкыты обрыдло вже стояты, винъ прысивъ на лижку, выкуривъ цыгарку, а Дуня все панькалася зъ рукавичкою.

— Може ты не на ту руку натягаешъ?—нарешти запытавъ Мыкыта, прыгадавшы, якъ одна куховарка порвала колысь у крамныци на шматочки рукавыцю, натягаючы ии не на ту руку.

— Натягны!—видмовыла Дуня и простягла до Мыкыты свою руку зъ накинutoю на кинчыкы пальцивъ рукавичкою.

— Вони не нализуть,—мовивъ Мыкыта прыривнявшы зморхли рукавичкы до широкои, великои руки своєї жинкы.

— Якъ то не нализуть?—скыпила Дуня.—Адже жъ я ихъ надивала до винця...

— А теперь не нализуть, далеби не нализуть, и не натружуй даремно ручокъ... Ходимъ до церкви: обійдешся й такъ.

Дуня скыпила ще дужче и зъ усією сылы потягла рукавичку; рукавичка триснула и распалася ажъ у трьохъ мисцяхъ. Дуня зирвала ии геть, пошпурыла черезъ усю свитлыцю и зъ одчаемъ, зъ гиркымы сльозамы кинулася, якъ була, у новій сукни, у намитци, на лижко. Мыкыта не знавъ, що робыты, що ий казаты, якъ заспокоиты. На вси благання, на вси вмовляння вона видповидала ще бильшымы сльозамы.

Що робыты? якъ пособыты? Невже справи святкы пропадутъ черезъ оти рукавичкы? Адже мало хто зъ мищанокъ и носыть рукавичкы, и на двори такъ тепло... Навищо вони здались?...—умовлявъ Мыкыта жинку, але ци слова ще дужче дратувалы ии.

— Що зъ того, що не вси мищанкы носять рукавичкы? А хыба винъ забувсь про Саньку, Наталку або Гальку? хыба винъ ихъ бачывъ колы зъ голымы рукамы? А чымъ же то вона, Дуня, гирша за ихъ? Чы не тымъ, що пишла за його замижъ? О! покы вона служыла, ии не доводилося плакаты з-за такой дрибныци, якъ рукавичкы. Навищо вона замижъ пишла? Колы бъ не ласка пани Любыцькои, то вона бъ не мала й новои сукни на свято, ходыла бъ задрипанкою, бо чоловікъ не може розстартыся и на рукавичкы, що коштують карбованця!

Мыкыта тилькы слухавъ. Николю до цього часу не спадало йому на думку, що хто небудь, а надто Дуня, може назваты його недоброю дружиною. Винъ, здавалося йому до цього часу, выконувавъ передь жинкою вси свои обов'язкы: винъ виддавъ їй и сердце, й душу, все жытте свое; винъ виддававъ їй свою працю, свои гроши, але ось вона незадовольнена зъ нього. Може винъ и справди вынень чымъ? Самъ винъ не знае гараздъ, чы справди тыхъ рукавычокъ такъ треба Дуни, не знае, чы дійсно винъ вынень передь жинкою, чы мае вона право докоряты та вымагаты видъ його бильшого, але хыба це не все одно? Винъ бачыть гирки сльозы, винъ чуе серцемъ, що ти сльозы не спынятыся и черезъ святкы, винъ бачыть, що Дуня почуває себе нещасною, прынаймни нещаснишою за якусь Саньку, Наталку, Гальку, и цього досыть, дуже досыть за для того, щобъ зробыты й його нещаснымъ.

Мыкыта одійшовъ видъ лижка и сивъ биля столу. На столи л жавъ вельчезный ключъ видъ крамныци: купецъ доручавъ Мыкыты завжды окремый ключъ, абы винъ мигъ незалежно видъ його увиходыты у крамныцю. Мыкыта угледивъ той ключъ, прыгадавъ крамныцю, а вкупы зъ тымъ и безличъ рижнобарвныхъ рукавычокъ. Чы винъ не дурный? Чого винъ турбується? Чы то йому важко пійты туды, до крамныци, взять одну парку жинци и такимъ чыномъ здобуты спокій, вернуты такъ несподивано загублене щасте. Сторожа знае його, а господаревы винъ роскаже все, якъ було, або може й зовсимъ ничого не казаты, а позычыты десь писля святъ карбованця та й виддаты за рукавычкы. Це зовсимъ лехко зробыты.

— Дуню! годи плакаты: ходимъ я тоби рукавычкы вынесу зъ крамныци,—мовывъ винъ весело.

Дуня видразу стыхла. Вона кинулася цилуваты його, дякуваты. Вона божылася, що безъ рукавычокъ не можно ніякимъ чыномъ обійтыся, прохала свого „любого“ Мыкытку, свою „дружынюнку“ не сердытыся на неи, а тымъ часомъ швиденько вытырала мокрымъ рушныкомъ заплаканы очы.

Воны пишы.

Сторожи не було поблызу. Дуня прысила на схидцяхъ, а Мыкыта одимкнувъ крамныцю, увійшовъ, зачынувъ за собою двери, засвитывъ страстну свичку, що нисъ до церкви, и знявъ зъ полицы коробокъ зъ рукавычкамы. Винъ перекидавъ його

разъ, удруге, передывывся кожну парку и причъ килькохъ чорныхъ, не пидхожыхъ до срибластои сукни, не мигъ знайти ни одніеі парку, що погодылася бь на руку його жинци. По всихъ церквахъ дзвонили, той дзвинъ голосно лунавъ по высокій крамныци; Мыкыта чувъ, якъ пройшовъ повзъ двери одынъ, другой гуртокъ молоди, що перебували вже по всихъ церквахъ и биглы ще послухаты подолянського пан-отця; до його доходывъ гоминъ людей, що поспишались до церкви зъ паскамы на посвяченне; повзъ муры його крамныци безперестанку йихалы, йшли люде, а винъ усе шукавъ та шукавъ рукавычокъ и не знаходывъ. Уже щось подибне до одчаю стыскало йому груди; винъ прыгадавъ Дуню, иі слезы, и сердце немовъ упало, захололо... Колы ось винъ угледивъ на полыци якисъ блидо-жовти рукавычки. Винъ подывывся на номеръ и мало не крыкнувъ зъ радощивъ—це бувъ той самы, 7^{1/2}, що винъ такъ довго шукавъ.

Черезъ якихъ п'ять-шість хвылынъ вона та винъ, обоє задовольнени, стоялы поручъ у церкви и звертали на себе увагу мало не всихъ подолянъ.

Зразу жь писля службы Мыкыта зъ Дунею надійшлы до свого господаря и похрыстосувалыся зъ нымъ. Купецъ запрохавъ ихъ розгивлятыся. Мыкыти було бь любише питы до себе, розгивитыся своею паскою, але видъ такои незвычайной ласкы не можно було видмовытыся, и Мыкыта згодывся. Що до Дуни, то вона немовъ навить и забулася про свои паскы та мазурку и не примусыла себе двичы прохаты. Вона певна була, що своимъ убраннемъ здывуе не тилькы гостей купцевыхъ, але навить його невестку, Галыну, що вельмы кохалась у роскишныхъ сукняхъ и за рады сього ладна була зробыты й зайви гоны.

И справди Галыни дуже вподобалася й сукня, й облямивка и навить легенька та тоненька, якъ павутынка, намитка, але надъ усе зацикавылы иі рукавычки: якъ разъ пидъ колиръ до иі жовтои сукни. Вона тежъ выбрала соби парку, але трохы свитлишыхъ, и колы бь Дуня згодылася зминятыся, то вона була бь й дуже вдячна. Дуня радо згодылася: до ий билои сукни це надто темни рукавычки; але тутъ тилькы невестка прыгадала, що забула свои рукавычки въ крамныци.

Треба було обов'язково прывезты ихъ, и Галына побигла до Мыкыты. Вона напевне не пам'ятала, де саме ихъ поклада—хай Мыкыта подывытыся скрызъ по крамныци, але хай винъ прыды-

вляється добре, бо вона ихъ позначыла. И щобъ Мыкыта краще зрозумивъ, де саме того значка шукаты, Галына взяла Дунину рукавичку й вывернула ии.

— Та це жъ вони й є!—здывувалася вона, показуючы на рукавичци якийсь кругленький значокъ.

— А покажъ сюды!—погукавъ купецъ.

Галына показала.

— Правда: твои,—мовивъ купецъ,—вони лежали окремо на польци. Якимъ же то чыномъ Галыныны рукавичкы та опынылыся у твоєї жинкы, Мыкыто?—озвався винъ до прыкащыка.

Мыкыта дуже почервонивъ, про те певный, що нікому й на думку не спадає обвинуватыты його у злочынствы, наготовився вже оповидаты про свою прыгоду, але глянувъ на купця, и слова вмерлы на губахъ...

Винъ знавъ свого господаря, за шість рокивъ винъ вывчывъ коженъ рухъ його, знавъ, що значыть коженъ поглядъ, кожене слово його, и винъ видразу спостеригъ той усмихъ, що перекривывъ усе облыччє Семенови Тыхоновычу, якъ винъ озвався до його. Такъ само осмихався винъ колысь давно, выгонючы невеличкого хлопчыка, якъ той попався у якийсь крадижци: „Геть, злодію! Геть, злодіяко!“ казавъ винъ, выпыхаючы хлопця за дзвери, а самъ усе осмихався... Такъ невже жъ це Семень Тыхоновычъ, Галына и вси ці гости, що розгивляються въ купця, вважють и його за злодія? А його чесне им'я? А п'ятнадцять рокивъ бездоганной праці по чужыхъ людяхъ? Невже все це забулося, и парка рукавичокъ затуманыла всимъ пам'ять, очы ніхто не пам'ятає нічого причъ цієї нещасливои прыгоды зъ рукавичкамы, ніхто не бачыть, що передъ нымы стоить винъ, Мыкыта?

— Жиночци, жиночци подарунокъ зробывъ, га? Такъ, Мыкытко? Правда? Замисто пысанкы рукавичкы подарувавъ?—осмихався купецъ, не выпускаючы зъ своихъ рукъ рукавичокъ.

И рукавичкы ти ростуть... Еже Мыкыта за нымы нічого не бачыть, навить винъ не бачыть и Дуни, що стоить тутъ десь, недалеко видъ його... Ниде нема нічого, нема прожытыхъ рокивъ, нема ни щастя, ни горя на свити—нема ниде нічого, причъ цихъ блидожовтенькихъ рукавичокъ... Мыкыта хоче всмихнутыся, хоче засміятыся и росказаты весело, байдуже про Дунины слёзы, про свое горе, але щось незвычайне робытыся зъ нымъ: у вичю

темніе, сердце ниміе, холодный пить выступает: винъ чытае въ очахъ у купця и въ усихъ гостей цихъ одынь присудь соби: „Злодій!“

— Попався Мыкытка нашъ, попався, якъ китъ изъ саломъ,— жартувавъ купецъ,—а все черезъ жиночку молоденьку.

— Такъ я жъ не кравъ... я...—нарешти почавъ бувъ Мыкыта й самъ здывувався, якъ чудно бренивъ голосъ його, якъ важко було йому казаты.

— Дарма! Дарма! Людына безъ помылкы не живе. За рады такого великого свята я прощаю, и Богъ простыть. Вып'емо, брате, за мырь! Ну бо, блыжче до столу! Галыно! налуй йому повну склянку! Попоштуй його отымъ жовтенькымъ вынцемъ: до кольору. Ха-ха-ха! до кольору твоимъ рукавычкамъ,—перепынивъ купецъ ричъ Мыкыты и потягъ його за рукавъ до столу.

— Семене Тыхоновичу, вы не думайте, що я... зважується Мыкыта вдруге выправдатыся.

— Годи, годи про це! Хыба я тебе не знаю?—перепыняе знову купецъ Мыкыту, и пхае йому до рукъ повну склянку вына.

Мыкыта бере ту склянку, выпывае ии вразъ, але видъ неи йому робыться ще важче.

Швыдче, швыдче на свеже повитре, додому, куды небудь, абы дали видъ усихъ, видъ тыхъ рукавычокъ.

Воны пишли додому.

По дорози що хвылыны витають ихъ люде. Воны зупыняють ся, хрыстосуються. Мыкыта тежъ балака, видповидае на пытання, але йому здається, що то не винъ балака, не винъ хрыстосується, а хтось иншой, хтось такой, що взявъ на себе обов'язокъ казаты й сміятися за його. Самъ же винъ не має ничого спильного ни зъ тымы людьмы, що балакають зъ нымъ, ни зъ святкамы, ни зъ городомъ: його мовъ прыв'язано зализнымы ланцюгамы до паркы рукавычокъ и на всьому свити нема ничого цикавого, причъ пытання: що дума теперь купецъ? Уважае Мыкыту за злодія, чы ни?

Тамъ, у господи въ купця и перши хвылыны на вулыци Мыкыта бувъ певень, що винъ зрозумивъ значинне купцевого усмиху та його сливъ, але потроху, пидъ впливомъ свижного повитря та певнисть почала зныкаты, и винъ уже схылявся до прыемной думкы, що купецъ тилькы жартувавъ. Найдужче пидтры-

мувала його у цій думци Дуня: вона такъ мало походила на жинку злодія, такъ весело виталася до людей.

— Зайдемо до пани?—озвалася вона до Мыкыты, якъ вони надійшли до вулицы, де бувъ будынокъ пани Любыцької.

— Зайдемо,—згодився Мыкыта.

— Але... якъ же я пиду теперъ до пани безъ рукавичокъ?—запытала немовъ сама себе вона, але голосъ її такъ непрямно забренивъ, въ очахъ видбылося стильки прыкросты, що Мыкыта знову затремтивъ.

— Я не пиду до пани,—мовивъ винъ стыха.

— Якъ то не пидешъ?—здыувалася Дуня.

— Не пиду, та й край,—видповивъ уже суворо Мыкыта.

— Та вона жъ мени й подарунокъ уготовыла, — завважыла Дуня.

— Хай йому всячына—обійдешся й безъ того подарунку,—мовивъ Мыкыта.

— Ты мени, чы'що, на сукню наберешъ?—Дождыдайся! Рукавичкы та й то довелося красты!

Мыкыта не ставъ дали слухаты: винъ круто повернувъ у протылежну вулицю, звернувъ у вузенькій провулочокъ и незабаромъ опынывся у своїй господи. Винъ почепивъ картузь, скинувъ пальто, почавъ бувъ ходыты по хати, але швидко втомився и сивъ до столу.

Якимъ винъ ишовъ зъ цієї хатыны, и якимъ повернувся? Де подилося те щасте, веселоци, де та певнисть у соби, у своїхъ сылахъ, що почувавъ винъ такъ недавнечко? Не веселыть ця хатына, де винъ зазнавъ стилькы щастя, ничего не каже серцеви той портретъ Дунинъ, що винъ носывъ колысь на грудяхъ. Що винъ самъ зробывъ? Що зъ нымъ зробылы и що такъ зминыло його? Невже рукавичкы? Такъ, рукавичкы. Вони, вони подіялы се зъ нымъ.

Винъ же не хотивъ ихъ красты, винъ же ихъ не кравъ. Винъ хотивъ ихъ купыты, але грошей не було: всього симнадцять копійокъ на два тыждни жыття зосталося—и винъ заплативъ за нихъ... своимъ чеснымъ им'ямъ. Серце, душу, грошы винъ виддавъ Дуни давно. Сьгодні жъ винъ виддавъ їй и останне—свою добру славу, що далася йому, бидному сыроти, найважче; винъ виддавъ їй ту пошану людську, що здобувавъ довгымы рокамы, и вона ще не задовольнена зъ цього. Що жъ може

винъ їй ще дати? Що вона йому скаже, якъ купецъ прожене його? И напевне прожене, бо злодїивъ винъ не держать. А колы ї не прожене, то не даватиме бильше ключа, не виритиме, стежытиме—Мыкыта не звыкъ до того и самъ покыне купця. Винъ покыне. Але куды винъ подинеться тоди? Де прыхылыть свою покрыту виковишнимъ соромомъ голову, де заховається видъ Дуниныхъ докоривъ? Нема мисця, де бъ заховаться: скрызъ Дунины слъозы, докору, скрызъ усмихъ на облыччу въ купця, скрызъ рукавычкы... Хыба пидъ землею? Такъ, такъ: тилькы пидъ землею. Тамъ винъ не бачытиме, не чутиме ничего, туды не дїйде ничего. А Дуня? Дуня перша за всихъ людей назвала його „злодїемъ“, вона у вычы йому сказала, що винъ „укравъ“,—навищо жъ здався їй винъ, злодїй?

На третій день Мыкыту вынесли зъ окремои каплычкы, збудованои умысне за для тыхъ, що попрощалыся зъ жыттемъ у ликарни. Купецъ не пошкодїивъ грошей на похоронъ. Ни винъ, ни гости, ни Галына не натякнулы никому ї словечкомъ про той нещасливый випадокъ зъ рукавычкамы, и колы бъ не ласка молодой удовы, що йшла вся у чорному за труною та, умываючысь гиркымы слъозамы, оповидала сусидкамъ про свое горе, ниhto бъ и доси не знавъ, черезъ вищо зважывся винъ на такый великый грїхъ,—укоротывъ самъ соби вику отрутою.

— Хай бы така прыгода трапылася въ морозъ, колы, хай Богъ простыть, за зашпорама иноди ажъ до плачу доходить, а то жъ весна... Божый рай... тепло—навищо ти рукавычкы?—дывувалася старенька мищанка, поспишаючысь за труною.

И сонечко, немовъ на довидъ, що стара мищанка правду каже, що рукавычокъ не треба, що воно грїе якъ слидъ и не вынно за цю прыгоду, засяло ще дужче, заграло на бани кладовыщанської церкви, що повзъ неи пронесено труну Мыкытыну.

Мыкыту пронесено повзъ церкву, повзъ зеленый, якъ рута, цвынтаръ, повзъ кладовыще и безъ попивъ, безъ дякывъ, безъ молитвы вкынуто въ яму, выкопану на окремії левадци, мало не зовсимъ за городомъ. Тамъ було вже декилькось могылокъ, але ни одного хреста, ни одніеи деревыны...

Єгипетські фантазиі.

I.

Сфинксъ.

Жолись давно, пидь сонцемъ полудневимъ,
Середь мовчазной розлгои пустыни
И распчливо-мертвого спокою,
Въ души раба, що зрись въ тяжкій неволи,
Вродылась мрія и запанувала
Надъ нымъ, своимъ творцемъ, потужно й сыльно,
Мицнишь видъ влады гордыхъ фараонивъ.
И наказала мрія взяти каминь
Зъ горячыхъ скель ливійської пустыни
И зъ нього вытесать дывну подобу
На вичну загадку викамъ потомнымъ.
И ставъ тесаты рабъ горячий каминь.
И все було палкымъ въ годину творчу:
И небо, и земля, и каминь, и ризець,
И сердце майстра; мовъ горячий прысокъ
Летили з-пидь ризця дрибни уламкы.
И згодомъ на распеченимъ писку
З'явився твирь, немовъ жива потвора:
Линыве тило лева простяглося,
Мовъ спекою прыгничене въ полудни,
Та загадкова людська глова

Здіймалась гордо и дывылась просто
Каминнымъ поглядомъ попередь себе,
А на устахъ бувъ усмихъ зловорожий.
Той поглядъ и той усмихъ бувъ страшнишый,
А нижъ убійче сонце у пустыни.

И та потвора стала въ людяхъ богомъ,
Йй будувалыся простори храмы
Зъ важкымы колоннадамы, а баркы,
Убрани лотосомъ, неслы йй жертвы.
Легенды потимъ розійшлысь про неи,
Закрашени въ густую барву кровы.
Спивалы йй свои писни поеты,
А вчени будувалы пирамиды
Зъ книжокъ, що малы загадку вгадаты
Очей таємныхъ и ворожихъ усть.
Въ тыхъ книгахъ списани булы имення
Тїи потворы: „сонце“, „правда“, „доля“,
„Жытте“, „коханне“ и багато иншыхъ,
Та краще всихъ прыстало слово „сфинксъ“, —
Воно таємне, якъ сама потвора.

II.

Ра-Менеись.

Ра-Менеись була горда цариця, дочка фараонивъ,
Гарна й страшна, мовъ Урея, змія золотая,
Що обывала подвійный винецъ двоохъ Египтивъ,
Мала чолò діамантове й темни рубиновы очы.
Вдача въ царицы була, мовъ Нила пидступныи воды,
Що vyplывають зъ таємныхъ джерелъ, невидомыхъ никому
Влада царицы була, немовъ афрыканськее сонце,
Мовъ потужный самумъ, що не хоче й руины лышыты.
Весь Египетъ стогнавъ, мовъ спивучый колòссь у пустыни,
Владу важку несучь гордои Ра-Менеись;
Часомъ винъ ворущывсь, наче левъ у кайданы закутый,

Глухо порикувавъ, наче пидземный огонь,
Тяжко прыдавленный гнитомъ горы кам'яной,
Але якъ тилько з'являлась до люду цариця
Зъ гордымъ, немовъ діамантовымъ, чоломъ, и ледве
Въ темныхъ, карыхъ очахъ прокыдались рубинові искры
Мыттю левъ той покирно пидъ ноги царицы лягавъ
Зъ усмихомъ сфинкса цариця йому наступала на шыю.

Ра-Менеисъ панувала и въ храмахъ нарівни зъ богами:
Вси каминни богыни робылись до неи подибни;
Руки майстривъ заселылы пустыню навколо Египту
Людомъ колоссивъ зъ облыччемъ гордои Ра-Менеисъ.
И не було ни одной струны на египетськихъ арфахъ,
Щобъ не спивала хвалы повновладній царицы Египту.

Ра-Менеисъ будувала соби пирамиду въ пустыни, —
Бильше лягло тамъ людей, нижъ каминня паленого сонцемъ;
Але не встыгла вгори загострыться царськăя могила,
Якъ надъ Египтомъ було вже одно тилько сонце—небесне
Ра-Менеисъ на пурпурове лижко злягла и не встала.

Тыхо лежала цариця въ сповывачахъ, повныхъ бальзаму,
Зъ блидо-злотыстымъ облыччемъ, неначе зъ слоновои кости,
А надъ чоломъ, якъ и перше, сіяла корона—
Двохъ Египтивъ винецъ—и змія золотая Урея.

Ра-Менеисъ положиылы на барку червону
И понисъ ии, тыхо колышучы, дали, все дали
Нилъ жовтоводый, свята непрозорая ричка.
Въ билыхъ убранняхъ жерци въ срибныи систры *) дзвонылы,
Плачемъ велькымъ рыдалы невильныци чорни,
Шаты свои роздыраючы, ранячы тило до кровы,—
Густо-червоныи крапли падалы въ жовтую воду.
Арфы сумни голосылы, квылылы египтянокъ спивы;
Лотосу квиты блакытни, в'янучы, гнулысь додолу.
И пльвля такъ червоная барка, мовъ сонце, на захидъ.

Ледве жъ на беригъ писковатый, де вже выднылись
высоки

Горы-могылы царськи, вынеслы тило царицы,—

*) Систръ—музычный инструментъ у давньому Египти, подибный до triangolo нашихъ оркестривъ.

Путь заступивъ йому людъ (бачывъ левъ, що розбити
кайданы!)
Билыхъ жердивъ розигнавъ, потопивъ усихъ чорныхъ не-
вильныць,
Вывравъ арфы въ египтянокъ и на триски поламавъ,
Лотосу квити стоптавъ и барку спалывъ на кострыщи,
Тило царыци закинувъ далеко въ пустыню, въ писки,—
Тамъ їй выхры що року рухому могылу робылы,
Сонце лыло свій огныстый бальзамъ на дочку свою вмерлу.

Чась летивъ и пройшли надъ Египтомъ вики несчы-
сленни.

Вже й могылы царськи почалы западаты въ руину,
Вже й имення царськи почалы западаты въ непам'ять,
Руйнувать стали руки безбожныхъ гробныци и храмы.
И не разъ, якъ рука, чы повитре, чы сонце торкались
Тисячолитнього трупа—винъ распалався на порошокъ.
И сміялись безумни нащадкы, що й муміи предкивъ не вични...

Разъ на пивничъ ишовъ караванъ, щобъ видправыть
за море

Награбовани скарбы зъ руинъ фараонивъ забытыхъ.
Попереду везлы саркофагъ вельчезный, порожній;
Чорный каминь на сонци блыщавъ мовъ распечена бронза,
Ледве сунулы десять верблюдивъ тягаръ той пекучий.
Раптомъ передній погоничъ, идучы, спиткнувся,
Глянувъ додолу й видсочывъ, ужаленый страхомъ,—
Пидъ ногами у нього лежала гадюча голивка
И палалы, мовъ искры, на сонци червоныи очи.
— „Ля Илляга!“—сказавъ йому шейхъ каравану,—
„Ся гадюка не зъ тыхъ, що збавляють жыття правовирнымъ,
„Гляньте, вона золота, въ неи очы—коштовни рубины“.
И власноручно почавъ выиматы зъ писку ту гадюку,
Але слидомъ за змією зненацька зъ писку пидвелося
Мертве облычче въ злотыстимъ винци двохъ Египтивъ,—
Ра-Менеисъ пидвелася, дивно-нетлинна царыця,—
Поглядъ таемный, здавалось, ховають закрыти повикы,
А блидыи уста ледве стрымують усмихъ ворожий.

Скам'янили погоньчи, вгледившы мертву царьцю;
Тилько шейхъ правовирный не втративъ святого спокою:
Винъ не лякався жинокъ ни живыхъ, а ни мертвыхъ,
Звыкъ тилько цину складать имъ на гучныхъ базаряхъ.
Винъ подумавъ: „Ся жинка цины въ нашимъ краю не мае,
Але безумны джавры заплатятъ безумны гроши“.
И наказавъ обережно забраты зъ писку ту царьцю
И покласты ии въ саркофагъ, не грабуючы злота.
Царськымъ ложемъ здавалася та чорна важка домовына,
Якъ заблыщала надъ нею змія золотая Урея.
Але закрылося гучно каминнее вико,—
Ра-Менеись заховалася на завжды видъ проминя сонця.
Пискамы дали сыпкымы до моря подавсь караванъ
И безъ препоны дійшовъ до приморського людного миста.
Не помыльвся розсудливый шейхъ: справди джавры безумни

Гроши безумни йому заплатылы за мертву царьцю
И повезлы ии геть черезъ море на пивничъ.
Тамъ, на пивночи далеко, въ тимъ мисти, що вкрыте туманомъ,
Де такъ шумуе жытте, мовъ холодный потикъ верховыны,
Люде пивнични поставылы храмъ для богивъ всего свиту,
Винъ же й гробницею бувъ для всего, що колысь панувало;
Тилькы богы не булы вже богами; а все нежывее
Тамъ навикы втеряло надію воскреснуты знову.
Тамъ то покласты хотылы гордую Ра-Менеись.

Плывъ корабель, роздыраючы хвыли, не день, не годьну,
Вытрымавъ бури, не збывся зъ дороги въ тумани,
Тышу морську переждавъ, мынувъ уси скели пидводни,
Дали й дали все мчавъ, пронызаний витромъ холоднымъ.
И чымъ дали на пивничъ плывла нежывая царьця,
Тымъ холоднише ставала пекуча колысь домовына,
И выступалы на чорному каминю слъозы солони.
Якъ привезлы саркофагъ ажъ до брамы новитнього храму,—
Бувъ винъ холодный, важкый, мовъ крыжына зъ пивничного моря.

Якъ пиднялы його били рабы, щобъ понесты до храму,—
Руку не здержалы, вправъ саркофагъ, и земля застогнала:

Десять рабивъ винъ скаличывъ и самъ росколовся на двое.
Леле! Розбылося ложе гордой Ра-Менеисъ.

И сказаны одынь до другого нови фараоны,
Ти, що дали за царицю безумныи гроши арабамъ:
„Хай тамъ розбылась труна, але наша цариця зосталась;
Тысячолиття мыналы, вона жъ не зминылася й доси,
Наша цариця коштовна, владарка Ра-Менеисъ“.
И видхылылы росколэне вико того саркофагу...
Що жъ тамъ було?—Жмутъ сповывачивъ тонкыхъ, твер-
дыхъ видъ бальзаму,

Жовти кости укритыи порохомъ вохкымъ,
Чорни пасма волосся,—мижъ пасмамы тымы
Матовымъ блескомъ яснивъ высокый винецъ двоухъ Египтивъ
И сиялы рубиновыи очы змии золотои Уреи...

Холодъ безжалисный, вохкый зныщывъ несмертну ца-
рицю,
Що пролежала вика пидъ египетськымъ сонцемъ жерущымъ,
Дывну нетлиннисть и вроду черпаючи зъ хвиль променис-
тыхъ.

Ра, богъ пивденного сонця, въ пивничній краини не правывъ,
Правывъ тамъ холодъ ворожий и вохкисть байдужа туман-
нивъ,—

Мусила въ землю вернутысь гордая Ра-Менеисъ.

Леся Украинна.

Мій злочынь.

Н а р ы с ь.

и, не выдержу! Не могу довше выдержаты! Мушу прылюдно прызнатся до греха, хочь знаю напередь, що на души мени не буде лекше видь того. Адже жь видплата туть неможлыва, бо яка жь видплата може вынадгородыты невынно пролыту кровь, вернуты замордоване жытте?

Такъ, у мене на сумлинню є убыйство, огыдне, безцильне убыйство. То значыть, не се одно тилько. Адже жь чоловикъ—велькый, систематычный, рафинованый убыйця мижь божымы сотвориннямы, та й уси ти сотвориння зь свого боку докладають и свою добру пайку до загальнои, велькои симфоніи убыйствъ, котру намъ подобається называты „органычнымъ жыттемъ“. Уси мы вбываемо, де тилькы ступымо: рижемо, топчемо, давымо, нивечымо миліоны жывыхъ творивъ. А ни хвылыны не можемо жыты безъ убыйства. Наши стравы, наша одижъ, наши забавы, нашъ хидъ и нашъ сонъ, навить нашъ виддыхъ, усе те непрерывный рядъ тысячивъ и миліонивъ убыйствъ. А найцикавійше те, що мы навить не спостерігаемъ сього. Та не тилько анатемськи микроорганизмы вбываемо зь байдужымъ серцемъ. Навить нашихъ выще устроеныхъ бративъ,—рыбъ, ракивъ, птахивъ и звиривъ мы мордуемо безъ грызоты сумлиння и заспокоюемо себе тымъ едынымъ и найвыщымъ *raison d'état*: треба намъ ихъ для власного прожытку. Якъ чоловикъ, що замолоду выбиравъ

пташачи гнізда, ловивъ мотыливъ, збиравъ комахъ, а й доси не покынувъ кохатысь у рыбаљстви, я маю на сумлинню певно не мало тысячивъ такихъ убийствъ. Та про те вси вони забути, и тильки се одно мучыть и грызе и вертыть мою душу довги лита. Тилько се одно не вмирае и не зныкае, и оживае все на-ново, болыть тымъ гирше въ моимъ нутри, що бильше сылкуюся забуты про його, затерты його.

Ажъ страшно мени робыться, колы ота нещасна подія вы-разно, зъ усимы подробыцями вырине въ мойй пам'яты. Видъ того часу мынуло багато литъ, певно бильше якъ трыдцять. Я бувъ тоди невеличкый сильськый хлопчына и бигавъ, граючысь, по лисахъ и поляхъ моего ридного села.

Власне надійшла весна, одынъ зъ першыхъ гарныхъ теплыхъ днівъ. Першый разъ по довгій зимовій неволи въ тисныхъ, душныхъ хатахъ, мы, сильськи диты, могли побигаты соби вильно. Мы выбиглы на синожать, що ще була гола и сира видъ ски-ненои недавно зимовои перыны. Тилько десь-не-десь прокльову-валася зъ земли свижа зелень: сквапльиви гостри лыстки тро-стыны, ще позыввани въ гостри шыла, лыстки хрину та лопу-хивъ надъ потокомъ. Тилько въ недалекимъ лиси сподомъ усе забилося видъ дыкого часныку, що власне починавъ уже видцвитаты, видъ билыхъ и сынихъ пидлицкивъ.

Надъ нами здвигалося темно-сыне склепинне неба, всми-халося сонце, а на далекихъ вершкахъ Карпать блискотили ще здорови снігови шапки, мовъ искрысти діяментови короны. Та ихъ краса не зворушувала насъ надто дуже, бо мы почувалы кождои хвыли холодный зимовый подувъ, що йшовъ видъ ныхъ унызъ до сходу сонця. И ричка почувала се; вранци вона була ясна и чыста и плюскотила тыхенько мовъ у лити, а теперъ клекотила гнивно въ своихъ тисныхъ берегахъ и протыскалася внызъ своимы жовтаво-бруднымы, розбурханымы водамы: се булы якъ разъ оти блискучи діяменты, розтоплени веснянымъ сонцемъ.

Та все те не въ сыли було попсуваты нашу весняну ра-дисть. Мы ходылы, скакалы и пидскакувалы, и бигалы довкола, и видвидувалы всихъ нашихъ знайомыхъ: старого могучого дуба на краю лиса, що то по його крипкихъ конарахъ мы литомъ лазылы навзаводы зъ вывиркамы; високу похылену березу зъ жалибно навислымы тоненькымы гилькамы, що мы ихъ звычайно надужывалы на гойдавку—на вельку грызоту панови лиснычому;

тыхи крыныци въ лисовой гущавыни, де мы, позасидавши за грубымы яворама та в'язамы, не разъ прыдывлялися вечерамы лысамъ, борсукамъ та дыкымъ кабанамъ, що сюды приходылы пыты, и вкинци—глыбоки, чысти млынивы, де мы що недили зъ гачкамы чатувалы на щупакивъ, а колы прыпекло сонце, зъ крыкомъ и реготомъ освижувалыся въ чыстй, холоднй води.

Кожде мисце довкола тыхъ млынивокъ, наибольшъ улюблennyй теренъ нашихъ забавъ, оглядалы и обнышпорювалы мы зовсимъ докладно. Се бувъ спустъ стародавнього велького ставу. Пивперекъ долины, видъ лиса до лиса, пидймалася здорвенна гребля, що теперь, обривняна и здавна розорювана плугомъ, выглядала якъ довгый, ровный горбъ, тилько въ трюхъ мисцяхъ перерванный: разъ—потокомъ, що тутъ скручувавъ ажъ пидъ лисъ и гнивно булькотивъ и рвавъ та пидмулювавъ высокый, стримкый беригъ, и два разы—згаданымы вже млынивы, одынокымы останкамы колышнього панського ставу. Ти млынивы булы не надто шыроки, глыбоки зъ на сяжень, отинени декуды вильхамы, вербамы та лозовымы корчамы. Литомъ густа, пахуча трава та квиткы билей конюшыны нависалы зъ берегивъ ажъ надъ саме водяне дзеркало. Теперь, що правда, кругомъ було досыть голо и сумно, та й у води, що въ лити густо-часто оживлювалася плюскотомъ щупакивъ и громадамы червоноокихъ плотыць, котри звычайно плавалы цылымы купама пидъ проводомъ одной наибольшой, теперь було тыхо. Та мы про те що крокъ заглядалы цикаво въ воду, пидъ кождый пруть, пидъ кождый зив'ялый лопухъ, у кождый корчъ, чы не задусывся де якый нашъ знайомый щупакъ пидъ льодомъ, або чы пани выдра не була ласкава зобыты нашымъ рыбама визиту.

— Пссь! Пссь!—засычало наразъ два чы тры хлопци, що йшлы передо мною, схылылыся до земли и поповзлы тыхо напередъ, намагаючыся обступыты довкола одынъ корчъ.

— А вамъ шо таке? Що тамъ е?—запытавъ я поневоли такожъ шептомъ.

— Птахъ! Птахъ! Не бачышь його?

— Де винъ? Де?

— Ось тутъ у корчи. Побигъ. Мы ще такого не выдалы. Не литае мабуть, лышь бигае.

Пока ще хлопци обступылы корчъ, я пишовъ просто до середины корча, обережно розгорнувъ густы гиялчы и побачывъ

справди невельчкого птаха, що сховався въ торишній сухій трави. Не знаю, чы винъ бувъ ослаблений, чы переляканий,—досыть, що побачывши мене надъ собою, не полетивъ и не побигъ, и я въ тій хвыли мавъ його въ руци. Все хлопци позбигались, щобы побачыты мойого бранця.

— Ахъ, який гарный!

— Такого пташка я ще не бачывъ никола.

— Гляньте лыше на його очы!

— А його пир'ечко!

Се бувъ маленький болотяный пташокъ, яки въ нашій пидгирській околыци показуютьса дуже ридко. Пир'е на нимъ було попеласто-сире зъ легенькымъ перловымъ польскомъ, дзьобыкъ тоненькый, темно-зеленкуватый и таки жъ сами довги, тонесеньки ноги. Винъ сыдивъ тыхо, затулений у мойй долони, не трипався не дряпавъ и не дзюбавъ, якъ се звычайно чынять инши дыки птахи, колы ихъ зловыты въ руку.

— Що ты будешъ робыты зъ нымъ?—запыталы мене де-яки хлопци, озыраючи зависнымы очыма гарну здобычъ у мойй руци.

— Понесу його додому.

— Будешъ його пекты?

— Або я знаю? Буду його годуваты.

— А знаешъ, що винъ йистъ?

— Побачу. Колы не схоче йисты хлиба, то може буде йисты мухы, а колы не мухы, то хробакивъ, а колы не хробакивъ, то слымакивъ або сим'я, або лшоно. Вже щось вынайду йому.

Я справди понисъ малого гарного пташка додому и посадывъ його не до клитки, а въ середыну подвііного викна, де мавъ бильше куды бигаты и литаты, бильше свитла и повитря. Пташокъ не литавъ и не пурхавъ, а тилькы бигавъ здовжъ шыбъ, тутъ и тамъ постукуючи своимъ тоненькымъ дзьобыкомъ у скло, та разъ-у-разъ, якъ мени бачылось, тужно поглядаючи на шырокий, вильный свитъ. Часомъ зупынявся, схылявъ головку и зновъ пидносывъ ии наглымъ, пташынымъ рухомъ або перыхлювавъ ии на бикъ, такъ що одно око, бачылось. блукало по гилькахъ блызькои яблуни, и потимъ зновъ потакувавъ головою такъ сумно и зрезыгновано, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Ахъ, тамъ на двори такъ гарно и тепло, та моя весна пропала! Я въ неволи!

Мене щось немовъ шпыгнуло въ сердце, колы я килька хвылынъ прыдывлявся сьому пташкови. Мени самому зробылося сумно.

— Пусты його! По що будешъ його держаты тутъ!—прошептало щось у мойому нутри.

— Але жъ винъ такой гарненькый! И я жъ зловывъ його!—видповивъ я вперто соби самому.—Може винъ прывыкне. Колы бъ я тилькы знавъ, чымъ його годуваты!

Зъ годуваннемъ мавъ я справди чымало клопоту. Я поклавъ пташкови килька крышечокъ хлиба, кильканайцять зернятокъ конопляного сим'я, кильканайцять зернятокъ проса и кильканайцять хатнихъ мухъ,—кожду поживу окремо въ чыстенькй мушли; поставывъ йому черепокъ воды и пишовъ геть, щобъ лышыты його въ спокою. Колы ввечери я повернувъ додому и зазырнувъ до свойого пташка, то побачывъ, що винъ ани не доторкнувся до поживы, тилькы сыдивъ у кутыку, високо вгору простягнувъ тоненьку шыйку и, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на двирь, де середъ пурпурового пожара заходыло сонце за снigову шапку Хребты-горы, и видъ часу до часу потакувавъ головою такъ сумовыто и безнадейно, що я не могъ довше дывытыся на його.

— Може се нична пташына,—подумавъ я,—и ажъ уночи буде йисты.

Ся думка заспокоила мене трохи, и я спавъ твердо и не думавъ про пташка. Рано, ще до схидъ сонця, я побигъ зновъ до свитлыци и зазырнувъ до викна. Пташокъ усе ще сыдивъ на тимъ мисци, де я вчора бачывъ його, усе ще простягавъ шыйку високо догоры и все ще, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на шырокий, вильный свить отамъ, за склянымы шыбами и видъ часу до часу потакувавъ головою. До поживы ани не доторкнувся.

— Пусты його! пусты його!—закрывало щось у мойому нутри.—По що тоби мучыты його! Адже жъ винъ згыне зъ голоду!

— Ни,—видизався иншой, упертый голосъ въ мойому нутри,—я мушу довидатыся, чымъ винъ годується! Прынесу йому слымакывъ и хробакывъ, и жаберыны.

Не знаю, звидкы мени стрилыла до головы така думка, що винъ може йисты жаберыну. Я побигъ на пасовыско, назбиравъ усякыхъ дрибныхъ слымакывъ, накопавъ хробачкывъ и выловывъ

зъ воды добру жменю жаб'ячої икры и прынісь усе те мойому бранцеви. Винъ навить не звертавъ увагы, колы я вси ти достаткы клавъ передъ нього, не показувавъ а ни страху, а ни найменшой цікавосты, а ни крыхиткы апетыту на ти ласощи. Здавалось, що тилькы сонце й тепло и весна тамъ на шырокимъ вильнымъ свити брала всю його увагу.

Того дня мавъ я якусь роботу, то жъ пишовъ геть и вернувъ ажъ увечери. Я поспишывся заглянуты до пташка. Винъ бигавъ, легенько потакуючи, здовжъ шыбъ и навить не доторкнувся до поживы.

— Дыво дывне!—подумавъ я и хотивъ заразы выпустыты його на волю. Та мени прыйшло на думку, що теперъ винъ певно ослаблений и нездатный до литання, а колы заразы увечери выпущу його ось тутъ на подвиррю, то се буде нашому котыкови дуже легка и пожадана здобычъ. Липше буде, колы ще сьогоня винъ переночуе у мене. А завтра ранисенько я занесу його на те саме місце, де його зловывъ, и пуцу на волю.

Другого дня, схопывшыся ранисенько зъ соломы, я побигъ до свойого бранця. Винъ усе ще не брався до ніякои поживы и сыдивъ ослаблений и втомлений у куточку, очыма все зазыраючи черезъ викно на волю. Винъ спокійно давъ себе взяты и поглянувъ на мене тымы самымы несказанно сумнымы оченятамы, якымы дывывся кризь шыбы на сонце та на яблоневи гилькы. Разъ навить винъ потакнувъ головкою, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Такъ, такъ, знаю вже, куды мене несуть. Я вже давно знавъ, що воно дійде до того.

Я вынісь його на подвирре. Винъ сыдивъ спокійно въ мойй долони и не пручався. Я чувъ його м'ягке пир'ечко и його тепле тило.

— А смачне мусыть буты його м'ясо!—стрилыла мени наразъ думка черезъ голову.—А що, якъ бы його заризаты и даты спекты?

— Пусты його! Пусты його!—шепче щось мовъ добрый янголь у моимъ нутри.—Адже жъ бачышъ, винъ такой маленький. Навить заходу не варто, щобъ його пекты.

— Але жъ бо шкода його пускаты! Я жъ зловывъ його!—бунтувала ся дытяча впертисть у моимъ нутри.

— Пусты його! Пусты його!—лебедило щось тыхо-тыхо въ найглыбшій глыбыни моѣ души.

А пташокъ сыдивъ тыхо и зрезыгнувано въ мой жмени. Я растульвъ долоню—винъ не полетивъ. Щось огыдлыве, злорадне трымфувало въ моимъ нутри.

— Бачышь! Винъ самъ не хоче! Ты жъ давъ йому змогу втикаты, чому жъ не втикавъ?

— Але жъ винъ слабый и зголоднийый,—лебедило щось тыхотыхо въ глыбыни моеи души.

— Етъ, що тамъ!—скрыкнула дытяча впертисть, и въ найблыжчій хвыли я видкрутивъ головку малому гарному пташкови. Винъ затрипавъ разъ чы два своїмы тоненькымы нижкамы, зъ шыйкы выплыло дви чы тры крапелькы кровы, и малого гарного пташка не стало. Въ мой долони лежавъ холодный, бездушный трупъ.

И наразъ зломылася, розвіялася вся моя впертисть, моя завзятись, мое самолюбство. Я почувъ выразно, що я отсе зробывъ щось безглузде, огыдлыве, що я допустывся безсердного вбийства, навалывъ на себе провину, якои не видпокутую и не видмолю никола. Адже жъ я знивечывъ зовсимъ безцильно таке гарне, невинне жытте! Ось тутъ, на вильнимъ божимъ свити, передь лыцемъ сього гарного, теплого весняного сонця я выдавъ и выконавъ жорстокый, ничымъ не мотывованый засудъ на смерть. Теперь я почувъ зовсимъ ясно и выразно, що се вбийство було зовсимъ безцильне. Адже жъ сього бидного трупыка я не зможу а ни обскубты, а ни йисты. Ни, я не мавъ сылы навить ще разъ поглянуты на його. Я выпустывъ нежывого пташка зъ руки и засоромлений, стурбованый, прыгноблений побигъ геть видъ його, щобы не бачыты його, щобы затерты въ души навить спомынку про його. Мени дуже хотилося плакаты, але я не мигъ; щось не мовъ клищамы стыскало мою душу и вона не могла въ сльозахъ вылыты свого болю. Маленький гарный пташокъ лежавъ у мой души, я понисъ його зъ собою и мени здавалося завсигды, що винъ глядыть на мене своїмы несказанно сумнымы очыма, глядыть зъ тыхою резыгнацією, потакуе головкою и шепче тыхотыхесенько:

— Ахъ, я се й знавъ, що пропала моя весна, що неволя буде заразомъ и моя смерть!

Въ м'якому вразывому дытячому серци не довго тривалы ти турботы. По двохъ-трьохъ дняхъ я вже забудъ про пташка и його нещасну долю, забудъ, бачылось, на завсигды. Вбражинне

мого злочыну залягло десь у темнымъ кути моеи души и звильна його прысыпалы, прыкрылы и погреблы инши вражиння, инши спомыны.

А про те воно не замерло. Мынуло цылыхъ дванадцать литъ, и колы на мене звалыся першый велькый ударъ нещаслив и доли, колы я молодой, зъ серцемъ повнымъ жагы, бажанья жыты и любыты, посередь чудового лита сохъ и в'янувъ у тюрми и мусивъ почуваты, якъ розбывалыся вси мои надїи, якъ безъ мылосердя толочено, розтоптувано, безъ цили и безъ ума нивечено та руйновано все те, що я вважавъ найдорожшымъ скарбомъ своеи души,—тоди середъ тривожной, безсонной ночи явлыся мени той маленький, гарный пташокъ, шпыгонулы мене въ саме серце його сумни, повни тыхой резыгнаціи оченята, прошепталы мени його повильни рухы ти несамовыто страшни слова:

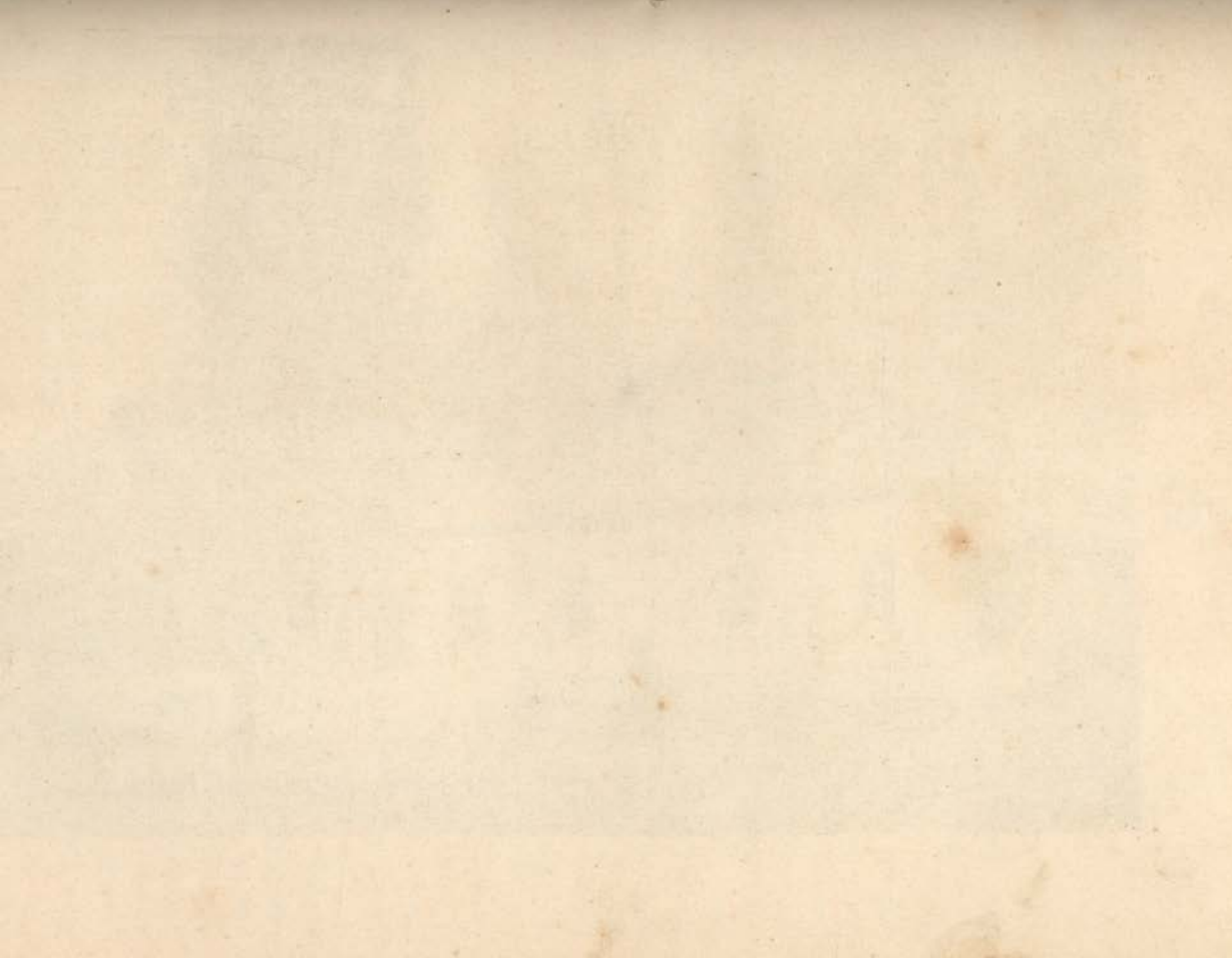
— Ахъ, моя весна пропала! Я въ неволи! Знаю вже, знаю, чымъ то воно скинчытыся.

И видъ тоди я не могу позбутыся сього спомыну. Винъ затроюе мени кожду хвылыну щастя, розбывае мою сылу и видвагу въ нещастю. Винъ мучыть мое сумлинне, и мени здаецься, що все дурне, безцильне, жорстоке и погане, що я тилькы колы зробывъ у своимъ жыттю, скрыстализувалося въ конкретный образъ оцього малого, невынно замордованого пташка, щобы тымъ докучлывїйше мучыты мене. Тыхымы ночамы я чую, якъ той пташокъ тихо-тихо стукае дзьобыкомъ о шыбу, и я прокыдаю я зо сну. А въ хвыляхъ тривоги й розпуку, колы лютый биль запускае кигти въ мое серце и грозыть ось-ось зламаты сылу моеи воли, мени здаецься, що я самъ е той маленький слаб сылый, голодный пташокъ. Я чую, що якась уперта, завзята и нерозумна сыла держыть мене въ жмени, показуе мени невловымы прывыды свободы и щастя, та може въ найблызшїй хвыли безъ прычыны и безъ цили скрутыть мени голову.

Ив. Франко.

На теми зъ Хейяма.

(Зъ перського).

1.

Ты знаешъ, серденько: жытте
Дае намъ тугу разъ-у-разъ,
А на кинци й сама душа
Якъ стій одлыне геть изъ насъ.

Сидаймо жъ онъ на морижку,
Зазнаймо скількысь днивъ утихъ,
Поки новитній морижокъ
Ще не прорисъ изъ насъ самыхъ.

2.

Мене впеvняютъ: „Буде пекло,
Ба е й тепера“.—
Не вирьмо, сердце, сій промови:
Брехня й хымера.

Колы бъ уси пишлы до пекла,
Хто п'е й кохае,
То взавтра бъ, наче на долони,
Спустило въ рай!

3.

На двори весна. Поручь мене—кохана.
У неї, мовъ въ гурии, станъ.
Є кварта вына,—дакъ його попываемъ,
А збоку хвылюється ланъ.

На дечью думку, се—погань, мерзота,
А я вдовольняюся вкрай.
Бодай я зробився гьдчійшый одъ псюкы,
Колы хочъ згадаю за рай!

4.

Серце-серце! кров'ю обкыпаешъ
Ты зъ лыхой доли,
И що-дня, що-дня тебе шматують
Все новитни боли.

На кинци жъ кинцивъ душа одлыне
Изъ мойого тила...
Такъ на вищо жъ ты, душе, до мене
Въ тило прылетила?!

5.

Маешъ вроду, любый подыхъ,
Гарна въ тебе кожна рыса;
Маешъ лычко, якъ тюльпанчыкъ,
Станъ—неначе въ кыпарыса.

А не звисно: за для чого жъ
Той Маляръ талановытый
Оздобывъ тебе такъ гарно
Въ глинимъ царстви сього свиту?

6.

По надъ берегомъ течійкы
Пышно квітчатся зилля.
Ты бь гадавъ, що то й не квити,
А сміється янголя.

Не топчите ихъ зневажно:
Кожна квітка проросла
Зь праху вродныци, що въ неи
Щичка, мовъ тюльпанъ, цвила.

7.

Якъ насъ не було ще,—такъ само свитало,
Такъ само й смеркалось;
Такъ само вертилося небо. Такъ само
Усе видбувалось.

Поволи жь ступай, бо не порохъ ты топчешъ
Своею ногою,—
Ты гарній красуни отсе наступаешъ
На око п'ятою.

8.

Черезъ те, що я родився,
Свиту корысты немає,
Та й на тимъ, що я помру,
Свить ничего не зыскае.

И даремне я извидкысь
Хочу видповидь дистаты:
На що тра мени було
И родытысь, и вмираты?

9.

Такъ! що діється на свити,—
Все не зъ нашого бажання.
Ну й навищо жъ маты въ серци
Всяки замыслы й змагання?

Разъ-у-разъ мы мусымъ тоскно
Промовлять самы до себе:
„Ще прыйты мы не поспилы,
А одходыты вже треба!“

А. Крымський.

Зъ Абуль-Аля.

1.

И чого се той ганчаръ
Такъ зневажно топче глыну?—
Винъ не думає, що самъ
Стане глына за хвылыну!

Може буты, що й горща
Зъ тои глыны зроблять люде.
Хто захоче—зъ ганчара
Йисты буде й пыты буде.

Може хтось и въ дальній край
Схоче горщыка поперты!..
И товктыметься биднякъ
За жыття и—зновъ—по смерты.

2.

Ворожбыть ворожить людянь...
Але жъ винъ немовъ слипый:

Мае тамъ якуюся книгу,
Щось вычытуе у ній.

Ажъ нудьга на се й дывытысь!
Де жъ винъ може розгадать
Ти рядкы, якыхъ не тямыть
Самъ пысака прочытать?!

Перше винъ пославъ бувъ Мусу...
Дали Иса вчывъ не такъ,
Хочъ такожъ навчавъ одъ Бога...
А Мохаммедъ—зновъ инакъ.

Кажуть люде: „На останокъ
Буде ще пророкъ у насъ:
Всю тоди пизнаемъ правду!..“
Бидни люде! шкода васъ!

Вы жылы учора въ питьми,
Та й сьогодни хывете...
Тилькы жъ годи!... въ нашимъ свити
Не балакаймо про те!

Хочешъ стрилыты дурныцю—
О!—крычы найголоснишь!
Але схочешъ правду мовыть—
То шепны та й тыхо дышь...

А. Крымський.

Весна.

1.

Сонетъ 1.

Р весно, весно, де ты забарылась?
Чому не йдешъ ты насъ тепломъ зогрнты?
Уже земля, ждучы тебе, втомылась
И хоче снигъ зминять на пышни квити.

Чы ще зима не досыть наглумылась?
Чы ще морозы будутъ скаженнты?
Доволи, вже й диброва зажурылась
И простяга до сонця змерзли виты.

Прыды жъ, прыды; тепла и свитла прагнуть
Уси жыви створиння, вси рослыны
И безъ твоєї ласкы замирають.

А прыдешъ ты,—уборы пышни вдягнуть
Садкы, лисы, и горы, и долины
И спивы щастя въ гаи залунають.

II.

Сонетъ 2.

Прыходь же, весно: вже готови вси мы
Тебе, богыне пышна, зустричаты
И, вглядившы твои зѣлени шаты,
До тебе выйдемъ зъ спивама гучнымы.

А ты устама пышнымы твоимы,
Якъ ривныхъ, всихъ насъ станешъ цилуваты.
И оттоди почнемъ мы оживаты
И замицнятысь сыламы новымы.

И забреныть, и полетыть угору
Нашъ спивъ, окрылений твоимъ коханнемъ,
И вславыть винъ твои могутни чары.

Усе до одного прыстане хору,
И гимнъ людей зъ пташынымъ щебетаннемъ
Въ одній гармоніи прониже хмары.

III.

Сонетъ 3.

Ты все не идешъ, и заклыкъ нашъ даремный,
Хоть часъ давно наставъ твого прыходу?
Чому жъ не хочешъ ошастыть прыроду?
Чы тымъ, що въ ій живе народъ никчемный?

Такъ: темни души й неба покрывъ темный,
Холодни хмары надъ серцямы зъ льоду.
Але прыйды и, якъ цилющу воду,
Подай у сердце намъ свій впливъ таемный.

О, чаривнице! ликарко чудова!
Ты клычешъ жыты й тыхъ, хто жыть не хоче,
Ты гоишъ раны втомленого духа.

Ось-ось твоя жыва поллеться мова,
Й жыттемъ створинне всяке затрипоче,
Що тую мову тилькы разъ послуха.

V.

Сонетъ 5.

Я чувъ ии, ту мову чаривную,
И сердце рветься ще ии почуты.
Наибильше щастя, де найменшь отруты,
И щастя те мое, бо я истную.

Та мова душу розважа смутную;
Тоди вже не пытаюсь я, чы буты:
Здається, въ вичнисть бы протягъ минуты,
Щобъ вично бачыть ту красу живую.

О, хутко, хутко вже тебе побачу,
Красо-прыродо, въ шлюбному убранню,
Тебе, утихо кожному дыханню.

Якою жъ писнею тоби виддячу
За радисть ту, що въ сердце налыла ты?
Натхны мене й навчы тебе спиваты!

VI.

Канцона 1.

Вона вже йде,
И сердце жде
Ии, якъ кралю молоду.
Иды жъ скоришь,

Мене потишъ,
Тоби на зустричъ я пиду.
Въ ряснимъ гаю
Журбу свою
Забуду й щасте тамъ знайду;
По мукахъ всихъ
До чаръ твоихъ
Зъ сльозамы щастя прыпаду.
Тоби ясній,
Тоби благій
Я росповимъ свою биду;
Твоимъ квиткамъ,
Твоимъ пташкамъ
Гучни я спивы заведу.
Иды жъ мерщій!
Въ прыроди всій
Я чую вже твою ходу.
Красо моя!
Зустрину я
Тебе якъ кралю молоду.

VII.

Канцона 2. Сестина 1.

Вже хмары не таки густы й холодны;
Ихъ сонце проминемъ своимъ розбыло.
Воно осяло и зогрило землю
И щедро всимъ дало свого проминня;
Дало його й на наши вбоги хаты,
И всякъ його прыймае, скильки хоче.

Воно никого помынуть не хоче;
Не якъ земни ти свитыща холодны,
Що ихъ проминне не про вбоги хаты.
И кайданы зимы воно розбыло
Не за для тыхъ, що видъ його проминня
Шатромъ готови бъ захыстыты землю.

О, сонечко! давай намъ бильшь на землю
Проминня, бо земля тепла вже хоче;
А наши всяки штучніи проминня
Палацы хай освичують холодни.
О, сонечко, колы бъ же ты розбыло
Той дахъ, що скрывъ видъ тебе наши хаты.

Щобъ темрявы не знали наши хаты!
Осяяни—воны осяють землю,
Бо свитло, скоро кайданы розбыло,
Вже безъ упыну пиде скрызъ, де хоче.
А норы темни и сныгы холодни
Не скрываютъ видъ земли його проминня.

Тебе, благае небеснее проминня!
Тебе витають наши вбоги хаты,
Бо ты зогрило намъ чуття холодни.
Любовъ небесъ—ты вчышь любыты землю,
И сердце землю всю зогреты хоче,
Бо ты въ йому холодный лидъ розбыло.

Ще льхо намъ бажанне не розбыло
Иты туды, де сяе намъ проминне,
И сердце буты въ темряви не хоче.
Мы на земли будуемъ наши хаты,
Але зъ небесъ мы визьмемъ свить на землю,
Щобъ винъ свитывъ и гривъ сердца холодни.

Холодни хмары, сонце, ты розбыло!
Пошли жъ на землю бильшь и бильшь проминня,
Бо наши хаты тьма повыты хоче!

VIII.

Сонетъ 6.

¶ На небо знову сонце выплывае,
Щобъ докинчыть звытяжную роботу;

Але покынь теперь свою турботу:
Вже ворогивъ твоихъ давно немає.

Поглянь на все розложыще безкрае:
Тамъ крыга й снігъ, твого вжахнувшысь льоту,
Ростанулы, щобъ дать воды болоту,
Та вже й воно видъ тебе высыхае.

И сонце бачыть, що війну скинчыло,
Бо бачыть поле вильнымъ зновъ и чыстымъ—
И стало зъ лютого благымъ и мылымъ.

И де вогнемъ палючымъ променястымъ
Воно снігы ворожи ростопыло,
Зростыло тамъ травы зеленый кылымъ.

IX.

Сонетъ 7.

Вже скрызъ травця пышно землю вбрала.
Поглянь на гору, якъ тамъ на узбочи
Прыроды сылы молоди робочи
И засіялы безъ плуга й рала.

Дай, Боже жъ, щобъ повикъ вона пышала
И тишыла вси стомленіи очы;
Дай, Боже, щобъ зъ холодной пивночы
Вона зимы ще довго не зазнала.

Нехай не схне й не зитнеться косою,
А зеленіе проминемъ зогрита
И скроплена небесною росою.

Бо такъ не втишуть пышною красою
Уси багатіи дарунки лита,
Якъ та травця втишыла собою.

X.

Сонетъ 8.

Бувъ день ясный—и вразъ зибралысь хмары;
Але видъ ныхъ не будьмо въ безнадіи,
Бо то бажани гости веснянии,
Що не приносять намъ на землю кары,

Але несуть дощу благи дары,
Щобъ дать пожыву на жыта новіи,
А пышно вбрани луки молодіи
Прибраты ще въ нови яснійши чары.

И дощъ пройшовъ. Сієє зновъ проминне
Зъ ясныхъ небесъ надъ пышною землею,—
Вона жъ така хороша стала й свижа,

Неначе въ ти щасльви дни твориння,
Колы ще не глумылыся надъ нею
Ни лютый зєиръ, а ни людына хыжа.

XI.

Сонетъ 9.

Весна все дужче росправляє крыла.
Дерева вже вдяглы новее вбранне.
О весно, весно, чыстее коханне,
Якъ бы ты й кожне серце обновыла!

Якъ бы й нашъ духъ ты такъ красою вкрыла,
Щобъ безъ злсбы, зневирря й горювання
Твоихъ пташокъ мы чулы шебетання.
Чы надъ людьмы твоя краса безсыла?

Але я все жъ тебе благословляю;
Щасливый тымъ, що мигъ тебе спизнаты,
Я не хотивъ бы землю покидаты

И тилькы смутно, що зъ такого раю
Зробылы мы долину мукъ безкраю,
Де тилькы й можна плакаты-рыдаты.

В. Самійленно.

О ч ы.

Сонце кынуло по за себе бльскучьмъ золотымъ вогнемъ. Бльскомъ мерещилы горы, сялы дслны. Прысиле на горбку село залявалося яснымъ свитомъ, миныло фарбамы розтопленого золота й миди. Одынъ струминь того бльскучого проминня оперся у нызеньку Мотроныну хату. Вогнемъ горилы викна, жеврилы неривни, били стины; вогнемъ обльвався похылений коминъ, бльщалы помашени глеемъ прысьбы; сяючымъ полум'емъ яснила почорнила стриха, и проныкаючымъ свитломъ дрижало кожде стебельце, кождый напивъ перегнылый снипокъ обдертой хаты.

Струминь бльскучого свитла вдывався и до середины та й залявавъ цилу хатыну. Въ бльску полум'я сміявся мысникъ рядомъ билыхъ мысокъ, яснила постиль, выглядавъ из-за сволока свячений васылюкъ, бльщалы святи образы.

Золоте проминне заходячого сонця обльвало високу стать молодой дивчыны, що схылылася надъ одимкненою скрынею и щось тамъ перебирала; воно гей бы продыралося черезъ неи, а русява ии коса яснила кругомъ, якъ головы святыхъ на образахъ.

На лавци сыдила стара жинка, складала до купы рубци, а въ рукахъ мыгала бльскавкою довга голка: то ховалася, то вырынала зъ билого полотна.

Двери рыпнули. Свитло кынулося цилымъ снопомъ на образы и розбиглось по усихъ кутахъ хаты.

За нымъ увійшла мала пидсадкувата жинка.

— Слава Иусу!

— На вики.

— Що шыете, нанашко?

— Отъ, щось шыю. Сидайте!

— Най все добре сидае.

— Прыйшылысьте намъ що доброго сказаты?

— Нема ничо доброго, ни злого; прыйшламъ, щобы-сьте мени дали зо два сирныкы.

— Калыно, дай сусиди сирныкъ, десь у прывалку,—сказала стара жинка до дивкы.

Дивка поступылася до прывалка та й ажъ засіяла видъ блыску сонця и своеи красы. Высока, гнучка, билиява—вона за-красыла цилу хату.

Сонце ще яснішымъ проминнемъ кынуло на хату, лышь уже не золотымъ, а якимсь мутнійшымъ, кервавымъ, а зъ нымъ доходылы якисъ далеки мишани зъ повитремъ згуку.

— Дзвонять!—шепнула стара и пиднесла руку, щобъ перехры-стытыся.

— Не хреститься, то по души дзвонять.

— Най зъ Богомъ спочывае,—сказала стара побожно,—кому вже судылося умерты.

— А вы не знаете, хто вмеръ?

— Богъ знае.

— Та жъ то Палагна Процева.

— Що кажете!

— Ого!

— Така здорова годна жинка!

— Вночи заслабла, а сьогондя уже й минулася.

— Може то ще не вона?

— Та якъ не вона? Сама ии сестра Васылыха казала мени: йшла селомъ, плачучы.

— И багацтво ничого не помогло, якъ прыйшовъ часъ; а такъ надъ нымъ розпадалася.

— Скупа була небижечка, надъ усимъ ажъ тряслася.

— А теперь якась инша його обяде, бо винъ десь незаба-ромъ схоче женытыся.

— О-тось те вповилы: чы схоче? Сьогондя такый женытыся, якъ жинка умре, що надъ громомъ трясеться, а винъ ще не старый,

здоровый; лышь учуемо, що якусь дивку засватавъ, такъ якъ те-
перь дзвоны чуемо.

— А пропасныця бы нымъ трясла, та винъ дивку сватавъ бы,—
обизвалася Калына, сміючысь.

— А що жъ ты гадаешъ?

— А де жъ дивка пишла бы за його?

— Та винъ ще липшый видъ парубка, а багацтво ажъ гуде.

— Прыпадокъ выйшовъ бы на його маетки! Якъ заверне ве-
лыки, якъ банькы, били очы, то ажъ морозъ тиломъ иде.

— Ой, небого, кобы ты лышь бравъ!

— Най го лыхо бере!

— Що хочешъ,—багачкою була бъ. Тамъ поле, волю, кони, ко-
ровы. А въ хати—чого тамъ нема! Повни скрыни усього; видъ
полотенъ ажъ грядкы угынаються,—звій коло звоя. Вона, небижка,
ночамы бувало пряде.

— Ой уже! Якъ бымъ на його подывылася, то бы усього вид-
хотилося мени.

— Дурна, а тоби на що на його дывытыся?

— Та якъ не дывытыся?

— Коло такого хазяйства, якъ у його, то нема часу прыдыв-
лятыся чоловикови.

Жинкы сміялыся, цокотили, а дзвоны дзвонили далеко сумно.
Ясне проминне блидло, зчорнило, а видъ червонои луку сиро
видбывався прыкрытый мракою клынь гиръ. Гордо, неривно вид-
ризувались верхы деревъ, а зъ одного боку пидносявся вгору
золотый хрестъ на церкви. Сонце гасло, дзвоны стогналы, плакалы
и гралы хвылямы прычахлого проминня, погасаючої дныны.

.....

У дзи недили писля того, якъ видзвонылы багачевій жинци
по души, у Мотроны за столомъ сыдили старосты.

Мабуць сусида у таку годину сказала, що багачысько кы-
нувъ на Калыну окомъ та й заславъ до неи старостивъ. Мотрона
зъ утихы не знае, якъ мае годыты: гостыть, частуе; а донька
стоитъ коло печи, якъ стина блида, зъ затысненымы зубамы.
Багачъ и соби понурывся, сыдыть, ничего не говорыть, лышь
видъ часу до часу зыркае на дивку зъ пидъ ока билимы кулько-
ватымы, якъ банькы, очыма.

Въ сели ажъ загудило. Про нищо въ цилимъ сели не говорятъ, лышь про Калыну. Де двое стоить, тамъ, якъ кажуть,— вона третя.

— Отсе разъ їй трапляється, отсе разъ! багачкою буде.

Дивкы кажуть, що вже видъ теперъ згордила: хочъ ще не подала слова, а вже иде селомъ, якъ бы никого не бачыла. Молодыци, що мають свекрухъ, завидують, що сама буде соби у хати; парубкы нибы жартують, а выдко, що ихъ злисть бере, що не можуть зъ багачемъ зривнятыся. Калыну и саму багатство кортыть, та часомъ ажъ повирыты не може, колы нагадае, якою багачкою вона була бы, якъ люде за люде малы бы їи, якъ бы у церкви розступалыся передъ нею, якъ бувало передъ небижкою Палагною. Киньмы йиздыла бы, якъ пани яка. Варвара, що такы пышається, що їй тато волы дае, и ривнятыся до неи не зможе. Лышь якъ його соби нагадае, то наразъ якъ бы замерла; та не такъ його, якъ його били кульковати, якъ банькы, очы.

.....
.....
Уже по весиллю.

У хати лышь пташачого молока нема, багацтво ажъ розпирается, а вона виддыху соби не дае, все робыть та й робыть, якъ бы пишла за такого, що якъ не заробыть, то не мае що до рота взяты. Цилий день у роботы та у хазяйстви. Якъ винъ на обійстю, то вона въ хати щось робыть; якъ винъ увійде до хаты, то вона на обійстю десь знайде соби роботу, а все лышь дывытыся, абы сама була, щобы не чула його духу, не выдила билыхъ велькыхъ, якъ банькы, очей.

Не разъ у недилу убереться якъ пава та й иде зъ нымъ до церкви. Винъ ажъ голову задере зъ гонору та лышь видъ часу до часу глыпае на неи окомъ, а їи кождый його поглядъ якъ бы цвяхомъ до земли прыбывавъ,—опустыть въ долину очы, а на серци якъ бы хто каминня наклавъ.

Зъ усеи роботы найлипше любыла прясты; та хочъ грядкы видъ пряжы угыналысь, вона все пидъ куделею сыдыть. Сусиды казалы, що винъ бувало небижку жинку и самъ до кудели наганяе, а за цей лютытыся, та й сварытыся, що колысь уси кудели переломыть.

А вона сыдыть та такъ якъ той павукъ снуе нытку за ныткою та й зъ веретена очей не зводыть.

Колы винъ коло неи сяде, говорить,—вона соби говорить видповидае, та лышь видъ часу до часу видвертае голову, абы не бачыты його велькыхъ билыхъ, якъ банькы, очей.

Якъ колы сама у хати, то стане коло викна та й задывиться на сыне небо, на горы, що ховалыся у далекій сынявій мраци, та й зитхне глыбоко, якъ бы ій жаль було за тымъ синимъ небомъ, що такъ яснило, колы вона ще дивувала, колы ще не знала, яка ии доля чекае.

Вулицею перебижыть яка дивка, зачервоніють овыванкы, а ии якъ бы сипнуло щось за серце,—прыпре голову до стины, а думкы, якъ мухы, брентя по голови. Нагадае то одно, то друге; якъ бувало ходыть зъ дивкамы на танецъ, та якъ Иванъ ии здоганяе; Басыль, бувало, завсигды ии першу клыкавъ у танецъ. Иде на толоку, якъ бы на весилле, така рада, така весела,—а въ голови все одна думка, усе якъ бы пыталася ии, що ии чекае, якъ вона жыты буде?

Ось показалося жытте!

Щось зновъ мыгнуло по передъ викна. То винъ звидкысь зновъ узаявся. Гадала, що його нема дома, а винъ тамъ стоить та й держыть щось у рукахъ. Ставный винъ, высокій, волоссе, якъ зъ ворона, чорне, блыскуче. Наразъ видвернула голову, прыкнула вѣи, та хоть не дывытыся, то бачыты його кульковати били, якъ банькы, очы.

Знайшлася дытынка. Таке маленьке, неспромижне, вытягае рученята, шукае ии серця, жые ии кров'ю. Безъ неи воно не обійдеться, плачемъ ии прыклыкае, а вона сумуе, колы лышае його. Воно цилый свить для неи, циле жытте въ нимъ, цила ии душа. Лышь колы бъ воно до неи засміялося, подывылося на неи. Ухопыла обыдва кулачкы у свои руки, цмокае, всмихається, а воно стягае губкы, кривыты бровынята, насылу розтулюе затулени вѣи. Ще разъ покрутыло головкою, скривылося—и глыпнуло на ню велькымы билымы, якъ скляни банькы, очыма.

Н. Кобрынська.

П о е з і и.

Сльозы.

Мынае часъ ночамы, днямы,
Сплывае мрйнымъ коломъ снівъ,
И вже давно не вси мижъ нами
И друзи й свідки кращыхъ днівъ.

О, скількы сылы занепало,
Погасло радисныхъ надій,
И скількы страдныкывъ послало
Прокльоны доли молодій.

И скількы спыть ихъ сномъ могылы
Въ земли холодній мовчазній,—
Оттыхъ, що сылы въ ихъ кыпили,
Що потопалы въ мори мрй!..

Такъ на ланахъ достыглыхъ жыта,
На буйнимъ витри колоскы
Найкраще зерно плодовые,
Мовъ сльозы, точать на пискы...

Лисля похорону.

Гирко ты плакала... Стины мовчальы.
Блымала, гаснучы, свичка сумна.
Тини по темныхъ куткахъ хвылювалы,
Мовъ шепотилы: „сама ты, одна!..“

Гирко ты плакала... Все промынуло:
Мылощи, любощи, свята ясни...
Все геть мынулося. Круто звернуло
Щасте недовге на темряви дни.

Гирко ты плакала... Сльозы душилы.
Сумно глядили на тебе зъ стины
Очы дружыны и мовъ говорылы:
„Серденько, годи, забудься, засны!..“

Гирко ты плакала... Стины мовчальы.
Мовъ прыслухалася й тыша нима.
Тини ще бльжче зъ куткивъ выступалы...
Въ цилому свити була ты сама!..

Урожай.

Въ чыстимъ поли похожаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйни нывы та ланы:
Скризь пышаються воны!

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледви-ледви колыхае
Билотурка золотая,

И поныкъ густый ячминь,
Мовъ йому стояты линь.

Шелестыть овесь митластый,
Зъ витромъ бавыться, сриблястый,
И волошка промижъ нымъ
Грае винчыкомъ дрибнымъ.

Перепилка голосоыста
И комашка золотыста,
Жукъ, метелькъ той и я—
Вси въ степу одна сем'я.

Всимъ намъ сонце зъ неба сяе,
Всихъ насъ степъ прыйма-витае
На ясныхъ своихъ ланахъ,
Вси мы въ його у гостяхъ...

А надъ степомъ витерь вие,
Сяе сонце, землю гріе,
Ходять-грають на корни
Хвыли золота ясни:

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

* *
*

Те прышукуй зъ неправдою згоды,—
Стринешъ лютую згубу ты въ ій,
А въ годину важкой прыгоды
Стій за правду, безбоязно стій!
И падешъ ты, якъ палы герои,
Тамъ, де досыть славетныхъ лягло,
Де зъ ихъ слизь и кровы ихъ святой
Слово правды живои зійшло.

* *
* *
* *

Тыхо гойдаються въ сыньому мори
Искоркы-зори,
Нибы купається въ хвыли блискучій
Рій ихъ летючий.
Скели здіймаються, ще неостыли,
Темни, похыли.
Въ чорнимъ мижгирри десь свитло палає
И погасає.

Чуете писню на тыхому мори,
Въ сынимъ простори?
Слушайте, ось вона зновъ обизвалась
И увирвалась.
Човень малюється въ мори на хвыли
Геть за пивъ-мыли.
Хто, безталанний, тамъ хоче вловыты
Долю у сити?..

Тыхо купаються въ сыньому мори
Искоркы-зори;
Тыхо гойдається пина тамъ нижна
Вся билоснижна.
Писня далекая ледви лунає,
Мовъ замирає...
Дай йому, Господы, въ ничъ сю вродлыву
Долю щаслыву!..

М. Чернявський.

Лялечка.

Етюдъ.

Triste comme un beau jour
pour un coeur sans espoir.

F. Coppée.

Драбнястый визъ, запряженный одною конякою, разъ-уразъ пидскакувавъ и немылосердно трусьвѣ, не попадаючи въ колею. У земської вчителькы Раисы Левицькой, що йихала на вози, почало одъ труськой дорогы болиты пидъ грудьмы—и це було добре, бо одрывало ии одъ прыкрыхъ думокъ. Вона ще не проходила пидля исторіи зъ попомъ, мовъ видламокъ розирваною выбухомъ бомбы. Передъ ии очыма якъ на злисть вставало худе, скрывлене видъ злосты облычче попове... Та все скинчылося тымъ, що ии перенесено до другои школы, куды вона саме й йиде. Заразъ по испытыхъ вона забрала свое убоге манатте и, не бажаючи й дныны лышатыся въ одному сели зъ нависнымъ попомъ, подалась у дорогу. И хочъ вона далеко була вже одъ мисця прыгоды, а все жъ ця исторія гнитыла ии, якъ сонна мара, и мутыла ии, и пидіймала у серци злисть. Це вже вдруге на протязи своеи трынадцатылитной службы вона мусыть черезъ непорозуминне зъ попомъ мияты школу—и хто знае, що чекае ии на новому мисци...

Але те, що такъ трусыло и такъ кололо пидъ грудьмы, не давало снуватися гиркымъ думкамъ.

Край дорогы, якою котывся визъ, лежавъ билый писокъ и пересыпався на витри. Раиса задывылась, якъ курывся надъ зем-

лею, немовъ дымъ, бильй писокъ и пеленою закрывавъ далеку смугу чорного бору. Чепурни березы маялы на витри, якъ русалкы, зеленымы косама. Кострубати й прысадкувати вербы зъ обохъ бокивъ дороги мицно чиплялыся оголенимъ кориннемъ за землю, немовъ хыжый птахъ загнавъ пазури у здобычъ. Було, не вважаючи на травень, душно, якъ улитку. По горячому небови повзлы довги й били, якъ павутынне, хмаркы, а на заходи вставало щось гризне и росло и сварылось далекомъ гуркотомъ. Раиса все поглядала туды, зъ тривогаю думаючи, чы втечуть воны одъ грозы, пры одній згадци про яку вона холола и здригалась. Визныкъ, въ одповидь на ии проханне, цмокавъ на шкапу и бывъ ии пужалномъ по сухыхъ ребрахъ, та це помагало не багато.

В'ихалы въ лисокъ. Тутъ було затышно и пахло смолою. На тли яро-зеленой молодой березыны гаптувалысь чорни гилькы сосныны, а тамъ, де березына вытисняла сосну та пропускала парусы сонця, все, здавалось, залыте було зеленымъ бенгальськимъ вогнемъ. Надъ дорогою попадалась часомъ вся въ цвиту дыка груша, або куць черемхы зъ медовымъ духомъ билыхъ деликатныхъ кытыць.

За лисомъ шыроки поля поволи й лагидно спускалыся унызъ, и визокъ усе котывся вузькою нев'изженою дорогою, шо бигла кривулькою помижъ озымыною до села.

Та ось и село. Середъ низькодолу й мочаривъ стояло воно, прыкрывшы свои убоги осели витамы крыслатыхъ вербъ. Здалеку здавалося, шо то не хаты, а стижки счорнилои й гнылои соломы ховаються пидъ вербама.

Визокъ котывся вулицею, а Раиса цикаво роздывлялася на обывда боки. Хаты здебильшого булы стари, чорни, зъ чорнымы жъ, порослымы мохомъ, стрихама. По дворахъ стоялы багна й зеленасти калюжи. Вулиця тежъ блыщала баюрама. На всьому одбылысь слиды убожества. И жытла, и люде, шо вично рыються въ земли, прынялы, выжалось Раиси, колиръ земли, здавалысь деталяма мертвои прыроды. Багныстою вулицею йшовъ мужыкъ, немовъ дубове кореныще котылось по дорози: смагле, якъ кора на дереву, облычче, цупки, порепани й прыпали землю руки, груби, якъ пенькы, ноги. Онъ выбигла зъ чорнои хаты молодыця, прыклала долоню до очей и дывылась на подорожню. Сонце грало на ии бронзовыхъ голыхъ ногахъ, якъ на стовбури похыленои надъ тыномъ вербы. На вулицы, по пидъ хатама, валялася де-

ревня; диды сыдили на ній, схылившы головы, и ледве можна було одризнаты ихъ одъ той темной, счорнилои массы. Замурзана дитвора, въ помишь зъ собаками и свынями, роилася по пидь тынню. Худи пидсвынкы на высокыхъ ногахъ, зъ заболочеными черевами, ныкалы по вулыци. Скризь тхнуло гноемъ. Въ долини, въ озерци, хлюпалы праныками пидкасани, зъ червонымы якъ у бусливъ ногамы, молодыци. За выгономъ, край села, выднилось друге село, густо заселене сирымы хрестамы, пидь якымы тыхо спочывалы, обернувшысь въ землю, трудивныкы земли. А дали розлягалось поле—ривне, сиро-зелене, голе—на якому червона спидныця робитныци здавалася одынокою польовою квиткою.

За закрутомъ, на горбочку, з-за велькыхъ пышныхъ кленивъ, выглянула била церква. Черезъ дорогу, проты церкви, стояла школа—нова, висока, пидь зализомъ, на горбочку, якъ сорока на тыну. Визныкъ завернувъ и в'ихавъ у велькый, зарослый шпорышомъ, двиръ.

Показалось, що школа замкнена. Раиса обійшла навкругы іи, зазырнула у викно, звидкы глянула на неи пустка, поторсала колодкою на дверяхъ одъ чорныхъ синей—никого й ничего. Якыйсь чоловикъ сперся одъ вулыци на тынъ и зъ цикавистю стежывъ за Раисою.

— Не знаєте, въ кого ключъ одъ школы?.. я нова вчителька...—звернулась до нього Раиса.

— Та мабуть у сторожихы, у Тетяны... Бигай-но швидко по Тетяну, вона поле въ мачухы на городи!..

Услидъ за цымы словамы почувлася лопотнява босыхъ нигъ и щось биле мыгнуло на вулыци.

Раиса сила на лавци пидь школою и чекала сторожиху. Навкругы було тыхо и безлюдно. На велькому зеленому шкильному двори паслася роспряжена вже визныкомъ коняка, а винъ самъ прылигъ у холодку пидь возомъ.

Мынуло такъ бильшь пивъ годыны. Врешти ляпнула хвиртка и на стежци показала Тетяна. Суха, прыстаркувата дивка, вона мицно держала въ замазаныхъ свижою землею пальцяхъ ключъ, зъ неймовирою поглядаючы на Раису.

— Здрастуйте!..

— Здрастуй!.. одчыны шксле... я прыйихала до васъ за вчительку.

Тетяна прожогомъ, зъ рухымы москаля у спидныци, кынулась одчыняты школу, впустила Раису, а сама побигла зносыты зъ воза речы.

Гучно залуналы по пустыхъ хатахъ Раисыни крокы, и сперте, зъ сыльнымъ духомъ сосновой дошки повитре затамувало їй виддыхъ. Вона швидко поодчыняла викна. Тепле, зеленасте свитло выповныло хаты, и глянула у викна шырока блакыть неба.

Тетяна тымъ часомъ позносыла усе манатте зъ воза, унесла воды, подала учительци вмытыся и налапавшы въ мишку самоваръ, вытягла його звидты за вухо, ажъ винъ забряжчавъ.

— Самовара вамъ ставыты?

— Наставъ...

Покры сторожыха поралась билия самовара, Раиса пишла оглядаты школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У велики викна невпынно перлось сонце и такъ пекло высоки соснови стины, що на нихъ выступала жывыця. Жовто помальовани парты, ссунути въ кутку докупы, були покрити пыломъ. Въ шыбку былась здорова муха и жалибно дзычала. Одъ чорной шафы зъ кнжкыма до шкильной дошки павукъ снувавъ павутынне. Раиса обійшла уси покои,—скризь була пустка и тыша; школа нагадувала порожній вулїй, перекинутый пидъ хатою на сонци. Кватыра вчителькы складалась зъ двохъ невеличкыхъ хатынокъ. Особлыве мала була спальня. Въ нїй заледве могло помистытыся лижко, маленький столыкъ и невеличка скрыня. Колы Раиса прылягла на лижко, їй здалося, що вона опынылася на дни глыбокого колодязя, бо нетынковани соснови стины, що тисно обступалы їи навкругы, дуже скыдались на цямыну. Друга хатына була трошкы бильша и зъ виконъ выдно було билу церкву середъ зелени высокихъ деревъ.

Покры учителька пиджывлялася, сторожыха стояла коло дверей, уважно розглядаючи їи та їи пакункы зо всихъ бокивъ. Врешти вона насмилылась, сила зъ краечку на каняпку и почалась розмова, въ якїй сторожыха намагалась якъ найбильше довидатысь видъ Раисы та якъ найбильше расповысты їй.

Раиса дызналася, що школа стоить порожньою ще зъ посту, колы учителька злягла та й хутко й душу Богови оддала; онъ тамъ, у тїй маленькїй хатынці, де Раиса буде спаты,—тамъ

мучылась одынока якъ палець учителька, и колы бѣ не стари матушка, не було бѣ кому и очей закрытьъ.

— Хыба пипѣ старый уже?

— Ни, пипѣ не старый, винѣ удовецъ, мае одну дивчынку пидлитка, стари жѣ матушка—то маты попова... Багатырѣ, велькымъ хазяйствомъ орудуе, а що въ сели панивъ нема—нема де й заробыты, то люде йдуть до батюшкы...

Тутъ Раиса довидне дизналася, що й колы саме сказавъ пипѣ дякови, що одповивъ йому дякъ, що зѣ того выйшло, и якъ та исторія одбылася на крывій Семеныси, чоловикъ якои доводиться братомъ у другихъ дяковому кумови... Оповиданне Тетяныне, якъ хвыли одѣ укынутого въ воду камня, все шыршымы й шыршымы кругамы росходылось по селу, займало массу людей, захоплювало далеки куткы и плутало таки детали рижныхъ сторинѣ жыття, що въ голови Раисыній усе змишалося, и вона перестала слухаты гоминку сторожыху.

Росташувавшысь на швыдку въ своихъ двоухъ покоикахъ, впорядкувавши свою дивочу постиль, Раиса рано лягла у лижко. Та спаты не могла. Свичка блымала на стольку въ головахъ, а вона, вытягшысь пидѣ свижымъ рядомъ, водыла очыма по дощаныхъ сосновыхъ стинахъ тисной хатыны. Пры тьяному свитли стины ще тиснице обступалы Раису, ще бильше нагадувалы колодяжну цямыну. Раиса лежала на дни колодязя, а тамъ, вгори, куды свитло ледве доходило, починався свитѣ и жытте.

Жытте!... вона думала про нього. Огъ ий уже трыдцять першый рикъ пишовъ, а чы багато дало ий те жытте? Вона тилькы и жыла, що въ останнихъ клясахъ духовной школы, колы семинарысты, называючы себе родычама ии, прыносялы ий кныжки, вель зѣ нею розмовы про любовь до народу, про polityку... Ий було страшно и любо; вона ховалась зѣ своимъ скарбомъ, зачытувалась до болю головы, тремтила одѣ новыхъ думокъ и почувала въ соби таку любовь до „народу“, що спочатку хотила вмерты для нього, а потому роздумала и поклала жыты. Вона уважала себе за щось выще одѣ своихъ подругъ, та й одѣ тыхъ людей, що булы навкругы; въ грудяхъ у неи радисно былась хвыля новой сылы. Вона рвалась изъ шкильныхъ стинѣ на волю, на службу „народови“. И сталося. Батько, старый убогий дякъ, забравъ ии додому, на село. На сели булы сами мужыкы, якыхъ Раиса дѣбре знала и не дуже любила. Вдома, у бидноти,

у великій сем'ї, де не було мисця зайвому роту, жылось не весело. Правда, батько изъ шкуры лизъ, щобъ одягты Раису не гирше одъ попивень, абы дати їй спромому йиздыты по весилляхъ та по храмахъ, де можна було знайти жениха-богослова. Та женихъ якось не знаходывся, бо ни багачкою, ни красунею панна не була, беда вдома не меншала,—и по двохъ рокахъ, змарнувавши батькови надїи, Раиса мусыла пїты въ учителькы. Трынадцять литъ учителькою! Трынадцять литъ вона сохла, якъ яблуко у сушни. Спочатку хочъ потишала себе думкою, що вона не зайва на свити, що вона служыть высокої справи, але ця теорія зъ кожнымъ рокомъ блидла, половила и зъ часомъ зовсимъ загнула. Жытте, таке одноманитне, таке безбарвне, текло вузькимъ корытомъ и ничего не давало для особыстого щастя; вироблялись однобични, професїональни интересы, по за якымы вона почувала себе мухою в-осены. Вона такъ и называла себе: „осиння муха“. Раиса не разъ пытала себе, чы любыть вона свою школу? Такъ, вона любыла школу, любыла свою роботу, пры якїй втрачала голосъ, хрыпила, надсажувала груди и вела безперестанну вїйну зъ школярамы, зъ ихъ батькамы, зъ попомъ и зъ начальствомъ. Вона любыла це все, якъ любыть мужыкъ оранку, жныва або тверду лаву, на якїй спочывае його натомлене, струджене тило.

Однакъ для серця цього було мало. Правда, воно не разъ розцвиталось пидъ зминльвымъ проминнемъ щастя, цвило закынуте, невидоме, у тыши, и не маючы надїи кынута насинне въ родючий грунтъ, зив'яло, зсохло, якъ зсохлы їи лыця, груди, руки, якъ зсохла вона вся, мовъ польова квитка зъ гербарія.

И ось, кынута долею въ чуже село, ще бильшь одынока, якъ доси, перевертається вона зъ боку на бикъ на дни колодязя и не може заснуты, и зъ жахомъ думае, що мусыть же выйты колысь зъ цього колодязя и стрытыся зъ дїйсністю, въ якїй центральне мисце на сей разъ займае така дрибнычка, якъ видносыны зъ попомъ.

Вже почало дниты, колы Раиса заснула.

Збудывъ їи чужый голосъ пидъ викномъ:

— Я ще вчора бачывъ, якъ щось пид'ихало до школы, та й кажу батюшци: чы не нова вчителька, а воны й посылають—пїды, кажутъ, до Тетяны, дизаййся, хто, звидкы й що воно...

Раиса, мовъ опечена, скочыла зъ постели и застукала въ викно. Яке йому дило? Це не церковна школа, а земська!.. Вона його не знає и знаты не хоче, винъ для неи нищо, винъ тилькы „законовчитель“, та й то не теперь, на вакаціи. Це просто нахабнисть, думала Раиса и хвлювалась.

За килька день була недиля. Раиса не пишла до церкви. Зумысне. Вона ныкала по порожнихъ хатахъ, перечытувала стари кныжки, сыдила въ садку пидъ деревомъ, або прыймала школяривъ, що приносили їй сунуци, абы познайомыты зъ учителькою. Пойихаты на вакаціи вона не мала куды, батько давно померъ, до родычивъ не хотилось.

Пипъ ничымъ не об'являвся, и Раиса трохи заспокоилась.

Раиса найбільшъ любила сыдиты пидъ викномъ у свой „чыстїй“ хатынці, звидкы було выдно билу церкву середъ густой зелени. Часомъ, колы сонце погідно сидало, церква злавалась рожевою, а верхечкы деревъ золотымы.

Одного вечора, колы Раиса мылувалася грою свитла на церкви, передъ викнамы несподивано з'явылась висока постать. У Раисы стрепенулось сердце. Одскачывшы одъ викна, вона кынулась до виходу, та згадала, що обыдвѣ двери виходять у двирь, и вона напевно стринеться зъ попомъ. Раиса перебігла клясь, одчынула викно и высочыла въ садокъ. Пипъ поторсавъ двери, постоявъ трохи, и, обійшовшы школу, заставъ Раису пидъ стиною.

Обое змишались.

Винъ знявъ брыля, и рум'янець збентеження поповзъ йому ажъ на лысыну.

Вона—зигнута и блида, стрила його переляканымы и сердытымы очыма.

Винъ прыйшовъ познайомытыся. Винъ знавъ, що вона прыймала и въ недилу выглядавъ їи въ церкви, але вона не одвидала дому Божого... Вона тутъ людына нова, никого не знає, и колы трапытыся яка потреба, винъ просыть звернутыся до нього—свого найблыжчого сусида. Бо хочъ вона земська вчителька, та винъ думає, що церква й школа мусять иты поручъ.

Винъ не помитывъ лыхого вогныку въ Раисыныхъ очахъ, якымы вона метнула въ нього пры останнихъ словахъ—и вивъ дали:

— Я и моя маты будемо дуже ради, колы вы насъ одвидаете... Скоро прийде на вакаці моя дочка Тася... вамъ буде веселице...

Раису мучило одно питанне: чы поклыкаты попа у хату? Те, що вона була „зъ духовныхъ“, прыщепило їй певну повагу до людей не зъ свицького стану, але спеціальна нехить до гостя перемогла.

— Цуръ йому!—ришыла Раиса и слухала дали. Гостю докучило стояты. Шукаючы очыма, де бъ систы, винъ тыхо понисъ свою загорнену у билый пидрысникъ, скорійшъ жиночу, нижъ чоловічу постать до садовои лавкы.

Раиса тежъ сила зъ краечку.

Отець Васыль, за пивъ годыны, яки проседивъ на лавци у шкильному садку, встыгъ пожалитыся на свою п'яну, линыву и не дбаючу про церкву парафію, роспытаты у Раисы, хто вона й звидкы и навить злегка докорыты покійній вчительци, що не вмила защепыты молодому поколинню духа покоры.

Раиса неохоче й коротко одповидала свому гостеву, але о. Васыль благодушно не помичавъ того. Прощаючыся, винъ ще разъ запросивъ Раису въ гостыну.

Раиса ускочыла въ хату. Шоки въ неи горилы, въ грудяхъ трипалося прыкре почутте несповненого обов'язку... „Треба було поклыкаты до хаты... першый разъ прийшовъ... Та цуръ йому!..“ удруге подумала вона.—„Образытись? Покирно прошу! Не треба мени зъ нымъ ніякихъ зносынъ.“

Та зносыны не порвались.

Стара „матушка“ прислала якось їй тарилку малыны, а колы Раиса трохи занедужала, и Тетяна сповистыла про це „батьошку“, винъ давъ їй килька порошокивъ хины и потому роспытывавъ у Тетяны про здоров'є вчителькы.

Проте Раиса не показувалась а ни въ церкви, а ни въ попивськй господи, хочъ була певна, що цымъ ображуе духовну родыну. „Нехай!“ уперто говорила вона и одводыла тоди очи одъ викна, въ яке дывылася на неи била церква въ обіймахъ зеленыхъ велетнивъ.

Мынувъ травень, почалась червцева спека. Одынъ день выдася особливо гарячымъ. Ще зъ самого ранку Раиса почувала якусь тривогу въ тили.—„Неодминно буде гроза!“—зъ жахомъ думала вона. И справди, писля завзятои, хочъ тыхой, спеки якось

швидко смерклося и запавъ морокъ. Небо и земля стемнили, на обрії з'явилася чорна смуга. Скоро на смузи тій щось блыгнуло, немовъ спажнувъ сирныкъ и погасъ. Трохы згодомъ показався свить у другому мисци, а дали зновъ спалахнувъ на першому. Небо переморгувалось. Проблыскы свитла, спочатку таки блиди й тихи, чымъ дали розросталыся, потужнили. Почало здаватися, що за чорною смугою хмары то здіймається, то падає, щобъ пиднятыся на другому краи, хвыля вогняного моря.

Та ось у новому мисци щось моргнуло. Свитло блыскавки прытьмарылось, за те выбухы прыскорылы темпъ. Чорне небо безперестанку моргало блыскавкою, осмихалось кривымъ усмихомъ.

Раиса все бильше и бильше хвылювалася. Бо хочъ хмары могли пройты стороною и тоди все кинчылось бы далекою блыскавкою, та могло бути и инакше, а тутъ якъ на те вона пу-стыла додому Тетяну и лышылась сама у порожній школи. Раиса засвityла передъ образами лямпадку, забылась у кутокъ, далеко видъ виконъ и здригалась коженъ разъ, колы викна раптомъ блакытнили одъ сыльной блыскавки и мебели, заскочени свитломъ, немовъ розбигалысь зъ якоись таємной нарады.

Ничь быстро надходила.

Чорни хмары росли на крайнеби, насувалыся надъ чорною землею. На двори стало чорно, якъ у комени. За те блыскавка розгорялася, жеврила, ставала слипуче-билою. Колы вона потокомъ билои лявы роздырала заслону нocy, на обрії на одну мыть з'являлась въ огняныхъ рямахъ чорна сыльветка зъ тополь, хать и витрякивъ и чезла якъ сонъ. Околышня тыша була насычена тривогою, жахомъ навить, тепле повитре мовчало, якъ залякана дытына. Здавалося—вельтенський звирь-потвора наблыжавсь до прынышклои земли, роскрывавъ вогняну пашу и скалывъ чорни зубы. Одъ його дыхання трусылыся дерева и поховалось усе живе. Звирь усе наблыжався, шырше роскрывавъ пашу, частійше дыхавъ полум'емъ... Чулось вже далеке рычанне... И вразъ сталося щось незвычайне: тыхе повитре стрепенулось, скрутнулось, шарпнулось въ бикъ, знялось надъ землею и зъ божевильнымъ жахомъ кынулось тикаты... Воно мчалось на ослипъ, у темряви, зъ свыстомъ и сычаннемъ перестраха, розбываючы груды обь стины й барканы, порываючы за собою писокъ, лысте, дерева и все, що лежало на його дорози. А на здогинъ за нимъ такъ само

мчалась чорна потвора, нависала надъ землею и позихала полум'ємъ...

Раптомъ—гарр!..

Видь того рыку затремтила земля, забрязчали шыбки й йойкнуло серце.

Раиса скрыкнула. Ще ранійше, за кожнымъ гуркотомъ грому, вона неспокійно кыдалась въ кутку поміжъ двома стинамы и тыхо постогнувала. Ии вытрищени очи и зблідлый, схудлый зразу выдъ свитылись у темряви фосфоромъ. Вона чула, що волоссе стало у неї тверде, якъ дритъ, и щось холодне разъ-у-разъ торкалося до нього. Ноги й руки були холодни, якъ лідь, а въ середыни, у грудяхъ, клубкомъ котылась тривога. Але колы почалась кононада и надъ головою ии покотылись небесни гарматы, Раиса скорчылась вся и забылась у куточокъ, зъ нимымъ жахомъ чекаючи катастрофы. Лямпадка передъ образомъ згасла, и Раиса не мала сылы встаты и засвितыты ии. Тымъ часомъ пальба ставала частищою. По небу литалы вогняни стрилы, червони зміи, цили клубки полум'я. Колы зъ одного боку розлягався дружній постріль, то зъ другого въ отповидь йому вылитавъ и котывся по небу такой могутній гримъ, що земля тряслась, стины въ школи ходылы ходоромъ, а парты въ сусидній хати у дыкому сполоху знималысь зъ мисця и зъ грюкотомъ гасалы у порожньому кляси. Кононада тяглась довго и уперто.

Та ось все стыхло, прычаилось, наче збиралось зъ сыламы. И раптомъ небо понялось вогнемъ, росколосось посередыни и зъ страшнымъ трискомъ завалылось на землю, церква похытнулася, стины въ школи розсыпалысь и все щезло и затыхло.

— Панно Раисо, чы вы ще живи й здорови?—почула вона коло себе якийсь чужый голосъ.

Спахнувъ сирныкъ, и въ блидому свитли з'явилась передъ нею велька фигура о. Васыля у билому пидрясныку. Зъ його парусынового, окованого жовтою бляхою, вельчезного парасоля збигавъ на помистъ струмокъ воды, а чоботы были въ болоти. Винъ прынисъ зъ собою въ душну и сперту атмосферу зачыненой хаты вохкистъ и свижистъ литнього дощу, и надвирне повитре трохи очутыло Раису.

Побачывши слыве зомлилу вчытельку, ии блиде, ажъ жовте облычче, шыроко одкрыти очи, о. Васыль скрыкнувъ:

— Що зъ вами, Боже мій!...

Винъ сквапно засвитувъ свичку, наблызввъ іи до Раисыного
лыця и стурбовано поспытавъ:

— Що зъ вами?

Раиса мовчки дывылась на його пошыршенымы зинькамы,
хочъ, здавалося, пизнавала гостя.

О. Васыль зложывъ пучкы своеи пухкой, якъ у попади,
рукы и, обвиваючы лыце Раисыне холодомъ вохкого рукава, пере-
хрестывъ іи велькымъ хрестомъ:

— Во им'я Отця и Сына и Святого Духа...

Раиса звелась на ноги, повела тривожно по хати очыма и
тыхо поспытала:

— Грозы... нема вже?

Нема... Выпавъ гарный лывный дощъ, и небо теперь ясне...
Ну й буря була!.. Колы вдарывъ останній гримъ, винъ думавъ,
що запалыло церкву и побигъ оглядаты... але показалося, що все
гараздъ, хочъ вдарыло десь блызько коло церкви, або коло шко-
лы. Тутъ винъ згадавъ, що Раиса лышылась сама, бо пустыла
Тетяну додому, и схотивъ довидатыся, чы не сталось чого зъ
Раисою, чы не налякало іи, тымъ бильшь, що двери одъ школы
одчынени булы... Ажъ тутъ онъ що... Ну, якъ же вона себе по-
чувае?... Лучче?... Слава Богу!.. Отъ тилькы въ хати душно, не-
здорово, краще одчынныты викно... Що? Вона боиться?... але жъ
небо зовсимъ ясне и зоряне, а повитре чысте й тыхе... Правда?
Ій такъ лучче буде. Чы може винъ чымъ помогты ій? Може бъ
послаты по Тетяну, а то вона ще не зовсимъ очутылася... Звис-
но, колы вона не хоче, винъ не посылатыме, хочъ на його думку
такъ було бъ краще... За те винъ заразъ прышле ій настоянky
на зилли, пивъ чаркы якои прожене зъ лыця іи блидоту и заспо-
коить сердце. А теперь винъ побажае ій на добраничъ и споди-
вається, що завтра вона встане цилкомъ здорова...

И колы винъ прощався, одъ його пухкой руки, одъ билого
пидрясныка, що загортавъ слыве жиночый торсь, одъ блидуватого
облыччя, сирыхъ очей и навить лысыны віяло такимъ спокоемъ,
що Раиса не могла пустыты його такъ швыдко одъ себе. Якъ-не-
якъ—вона була йому вдячна.

— Посыдыте ще—несмиливо попрохала вона о. Васыля, не вы-
пускаючы його руки зъ своеи,—чого вы такъ хапааетесь? У мене

мусыть буты готовый самоваръ, я ще до грозы поставыла його... Нап'ємося чаю...

И не даючи йому часу на одповідь, вона пирнула въ темряву сусидньої хаты...

Самоваръ радисно клекотивъ и выпускавъ пару. Лямпа пидъ билымъ абажуромъ золотыла нови соснови стины. Духъ свижого чаю мишався зъ озонованымъ повитремъ, въ одчынени викна дывылось зорямы небо. Раиса дзвоныла склянками. Ии суха фигурка въ билій одежи метушылась по хати, якъ на витри перынка, чорни очи блыщали, на зив'ялыхъ лыцяхъ гравъ легкий рум'янець, а въ голоси чулась така нотка, наче електричність, пронисшысь надъ землею, лышыла дещо въ цюму утлому тили.

О. Васыль, заклавшы ногу на ногу и пускаючы струмокъ дыму одъ папирасы, дывувався тій раптовій змини въ настрои учителькы, хочъ ця змина була йому прыемна. Йому прыемна була й та чыстота, якою блыщало золото самовара, молошний абажуръ лямы, соснови стины, сукня хазяйки и зоряне небо.

Раиса ще не зовсимъ одйшла писля грозы; це було помитно зъ легкого тремтиння руки, колы вона ставыла передъ гостемъ склянку, зъ ии нервowychъ, занадто жвавыхъ рухивъ, зъ блыску очей и пиднесеного настрою. Ий зразу стало такъ легко говорыты зъ о. Васылемъ, наче винъ бувъ ии давнимъ и хоросымъ знайомымъ.

Показалось, що вона знала його покійну жинку. Фаня була на дви клясы старша за неи, але вона добре пам'ятае ии. И отъ вона померла... висимъ литъ мынуло, якъ померла, а Раиса ничего й не видала.

— Єдына потиха лышылась у мене въ жытти—це моя дивчынка Тася... Вона завтра або позавтру прыйде.

И колы о. Васыль говорывъ про дочку, облычче въ його ставало добрымъ, а сири очи променилы. Винъ бувъ радый, що мае зъ кымъ поговорыты про свою улюблєнцыю, а Раиса цикавылася дивчынкою.

Опричъ Таси, вони згадувалы багато спильныхъ знайомыхъ,—и тутъ Раиса мала чымало несподиванокъ...

Тымъ часомъ рій згадокъ и видомостей про смерть, надгороды и щаслыву або сумну долю спильныхъ знайомыхъ тыхо брєнивъ у хати пидъ веселый клекитъ самовара и выкыкавъ у

пам'яты давно забути облыччя й поді, колысь пережыти почуття, колысь пешени надіи...

По видходи о. Васыля, Раиса пирнула въ лижко, на дно колодзя. Однакъ вона не помичала ныни сягаючої у высочинь цямыры, надъ якою трипавъ крыламы морокъ.

Передъ очыма іи стояла велька постать зъ спокійнымъ облыччемъ, зъ променыстымы очыма, зи складенымы надъ іи чоломъ пучкамы пухкой руки.

За два дни у школу вбигла дванадцятылитня дивчына зъ кругленькымъ клапаухымъ выдочкомъ помижъ пиднятымы до горы плечыма. Іи быстри чорни очыци нагадувалы покійну Фаню— и Раиса зразу догадалась, що то Тася. Погано пошыта перкальова сукенка не укrywала оцупковатой фігуры, били панчохи тисно обхоплювалы груби лыткы, а жовти вушка одъ рудыхъ черевыкывъ тилипалыся на верха, якъ свынчяи вуха. Тася проскочыла повзъ Раису—и, не помитывшы іи, оббигла уси клясы, стукаючы черевыкамы та заглядаючы у вси закуткы, наче вона вернула ся до свого дому и обдывлялась, чы все гараздъ. Врешти вона наскочыла на Раису и засоромылась. Але не надовго. За килька хвылынъ вона вже засыпала Раису безладнымы пытаннямы:

— Чы є въ неи сестра? А вышни въ садку вже достыглы? Чы и въ неи була та сама начальныця въ школи? Яки конфитуры Раиса любыть, бо вона любыть всяки?... и т. д. и т. д.

Тася швыдко спрыятелювалася зъ Раисою, не выпускала іи руки зъ своихъ, тягла до себе въ гостыну. Раиса пишла.

Въ попивськыхъ горныцяхъ вони никого не застали. Та о. Васыль скоро надійшовъ и дуже зрадивъ Раиси.

— Матусю... матусю...—гукавъ винъ у другу хату, утыраючы вприлу лысыну:—гостя маемо.

Десь здалеку почувся частый стукить, наче коза стукала ратыцями по помости. Трохы згодомъ у дверяхъ показалася чорна баба зъ ципкомъ у рукахъ, одъ якого и походывъ той чудный згукъ.

— Матусю... матусю...—передражныла вона сына—гисть... а який то гисть? Вчытелька... могла бъ давно вже прыйты...

Вона зновъ постукала ципкомъ, перейшла, не звернувши увагы на Раису, хату, сила на стилець и замымыла: матусю... матусю... вчытелька... вчытелька...

Не вважаючи на неласкаве витаннє, Раиса зразу почула симпатію до цієї старосвицької фігури в чорній мищанській одежі. Голова в матушки була пов'язана по старосвицьки чорною хусткою, з якої виглядала замисць обличчя печена картопля.

— Мати на всіх нас бурчать отакъ...— прохавь выбачення о. Василь.

— Бурчать... бурчать...— повторила стара попадя, встала, перейшла, постукуючи, хату, сила на другий стілець и замурамотила собі щось пид нись.

На неї очеvyдячки не звертали уваги.

Тымъ часомъ Раиси выдно було, якъ у другій хати Тася прысила передъ грубкою, запустила в неї руки, щось довго порпалась тамъ и вытягла врешти звидты слоичокъ з конфитур-рамы. Знявши обережно папиръ, вона запустила в середину палець, обмазаний в попиль, и швидко сунула в ротъ. Вона з такою насолодою лызала конфитур, що чорні очки блищали в неї, якъ у звирка, а настовбурчени вуха червонили, якъ сви-жо нам'яти.

О. Василь хвалывсь своимъ хазяйствомъ. Винъ показавъ власноручно посаджени яблуні, давъ имъ добру рекомендацію, познайомивъ її з запахомъ стани, з болотомъ коровника и склыкавъ для неї усе кудкудакаюче, гегаюче и крякаюче пирнате царство. Зо всіх звирківъ, які оточали Раису на великому дворі попивської господи—самымъ жвавымъ и цікавымъ була Тася, оцупковата фігурка якої шмыгала поміж телятами, або врывалась середь несканого гвалту в гусяче стадо.

Пылы чай на веранди пры тихому заході сонця. Велика й благодушна фігура о. Василя, безперестанне бурчанне старої матушки, що нагадувало дзюрчанне води з пидь ринвы, жва-висть молодої кизочки у Тасі, ця проста розмова й обстановка навивали на душу спокій. В одчынени у хату двері дывылись з патретивъ архирей надъ старынными червоними меблями и збільшували невеличке товариство, в якому Раиса не почувала себе одинокою.

Лидь рушывъ, знайомисть зав'язалася.

Раиса рада була, коли Тася часомъ з самого ранку забигала до неї и тягла її в лись, або в поле. Часомъ вони брали з собою о. Василя. Винъ мусывъ з ными шукаты гры-

бы, насылу згынаючы свою сыту постать у билому пидрыснюку. Колы винъ втомлювався, а довги косы мокрилы одъ поту, воны позволялы йому спочыть. Потому часто прыбигалы дывытыся, якъ винъ лежавъ на трави та пахкавъ папирскою. Воны зносылы йому вызбирани губы.

Стару матушку Раиса швыдко пидбыла: вона варыла й конфитуры, помагала въ пекарни, доглядала робитныць. Стара була дуже рада и выявляла се бурчаннемъ, якъ и на всихъ домашнихъ.

Вси четверо складалы немовъ родыну.

Особливо веселымы были у нихъ недильни обиды. Заразь псля службы Божой Тася тягла Раису до себе, и та мусыла йты до кухни, щобъ зготувать для маленькой ласухы яку легу-минку. Роспечена коло вогню, зъ засуканымы рукавами, влитала вона до йидальни, гремила посудою и проганяла о. Васыля, що валявся зъ газетою на канапи.

— Идить до себе, вы намъ заважаєте!—весело крычала вона йому.

За обидомъ выходыла зъ о. Васылемъ, якъ звычайно, суперечка. Рахувалы, скилькы о. Васыль выпывъ чарокъ.

— Вы вже п'ять выпылы!—зъ обуреннемъ гукала Раиса...— Вамъ це шкодыть, а вы п'ете та й п'ете!...

— Яка зъ васъ учителька,—до п'яты порохуваты не годни: я выпывъ чотыри, а не п'ять.

— Ни, п'ять... я вамъ забороняю бильше пыты—чуєте?

— Ова!

— Ова!—дражнылась Раиса и швыдко хапала зъ столу пляшку.

О. Васыль боронивъ свои права и йшовъ вийною на Раису, обертаючысь раптомъ зъ слугы Божого въ слугу Марса. За столемъ здймався страшный заколотъ, Тася выщала, якъ заризане порося, стара попадя бурчала, переходыла зъ мисця на мисце та невдоволено стукала ципкомъ, ажъ посуда дзвенила.

Кинчалось звычайно тріумфомъ слабйшою стороны, та въ грунти были задоволени вси, хочъ апетытъ Тасинъ такъ загострувався одъ боротьбы, що зъ солодкого слыве никому ничего не лышалось.

Разомъ воны йиздылы на синожать, въ поле, на пасику. О. Васыль звыкавъ до вчителькы. Винъ часомъ посылавъ ии доглядаты сапальныць на бурякахъ, або прыручавъ одвезты полу-

день косарямъ, що Раиса робила охоче. За цымы прыемнымы, звычайнымы для Раисы розрывкамы непомитно збигавъ часъ, тымъ бильшь непомитно, що вона почувала себе въ сем'и о. Васыля, якъ у ридній. Въ кинци лита Тасю одвезено до школы, и всимъ стало сумно. За те о. Васыль мавъ прычину частійше навидуватысь до школы, щобъ поговорыты зъ Раисою про свою улюбленуцю. Опричъ того, винъ прыносывъ зъ собою „Епархіальныя Вѣдомости“, яки йому линькы було чытать самому, и вони чытали вдвохъ. О. Васыль насампередъ розгортавъ оддиль хроникы. Тамъ стоялы усе знайоми назвыща, описувалысь всякы выпадкы й змины въ жытти мисцегово духовенства. Спочатку Раиса цикавылась цымъ зъ ввичливосты, щобъ не образыты о. Васыля, а потому втяглася и перенялася интересамы колышнихъ, ще за часивъ бурсы, своихъ знайомыхъ. Лучалося, що колы прывозылы почту, а о. Васыля не було вдома, Раиса перша перечытувала новынкы и нетерпляче чекала о. Васыля, щобъ подилытыся зъ нымъ тымы новынкамы.

— Чы вы чулы, що о. Аркадія переведено на другу парафію, а о. Феогностъ диставъ набедренныка?—стричала вона його.

— Невже? Звидкы вы знаєте?

— А ось чытайте.

И вони нахылялыся надъ газетою такъ, що чорна грывка Раисына лоскотала лысыну о. Васылеви.

Скоро о. Васыль знайшовъ роботу въ школы. Батькы прыводылы дитей запысувать до школы, и Раиса такимъ способомъ знайомылась зъ селянамы. Тутъ о. Васыль бувъ дуже корыстнымъ: винъ знавъ кожного селянына, його жытте, характеръ и думкы, знавъ його жинку и дитей, його скарбъ тлинный и не тлинный. Пышно розсившысь у кляси, о. Васыль порядкувавъ:

— Цього можна прыйняты—маты його богомильна жинка, николы не пропустыть службы Божои...

— А! й ты, Иване, прывивъ до школы хлопця... хочешъ, щобъ и сынъ бувъ такой велькорозумныкъ, якъ батько!.. Ни, цього не запысуйте... Я його знаю...

— Змылуйтеся, батюшко, не гнивайтесь! Я жъ у тому спашу не выненъ.

Тутъ починалыся рахункы за спашъ, або за якусь покрадене жыто; о. Васыль сердывся, пырскавъ, червонивъ и настоювавъ, щобъ хлопця не запысувалы. Це сердыло Раису, та пры людяхъ

вона уважала незручнимъ нагадаты попови свои права. Колю жъ Раиса довидалась, що селяне почалы, перше ніжъ до неї, ходыты до попа зъ проханнемъ за своихъ дитей, вона обурьлась и виявила йому свое незадоволенне. О. Васыль однакъ потрапывъ заспокоиты Раису, и все вышло такъ, що вона ще мусыла дякуваты йому. Та й якъ було не дякуваты або не слухаты його! О. Васыль все знавъ и все мигъ. Треба було полагадыты дахъ у школи, бо протикало,—о. Васыль заразъ знаходывъ майстривъ. Потребувала учителька дровъ на зиму,—о. Васыль доглядавъ, щобъ привезено сухыхъ. Здумала Раиса йихаты въ управу, або въ мистечко,—о. Васыль стававъ у прыгоди киньмы и т. д. и т. д.

Раиса справди була вдячна йому за несчысленни дрибни услуги та рады, безъ якихъ вона въ чужому сели почувала бъ себе далеко гирше.

Опричъ того, винъ їй подобався. На їи поглядъ винъ бувъ гарный: одъ його високого чола были спокій и шляхетность, сири очи променилы щыристю, освичувалы тыхымъ свитломъ циле облычче. И винъ бувъ нещасный, лышывшысь такъ рано удивцемъ. Раиса чула часомъ въ серци певну нижність, якесь матерне почутте до сього знівеченого жыття, и їй легше було выбачыты о. Васылеви, ніжъ кому инчому.

По вид'изди Таси, Раиса умовылась столуватыся у старої матушки. Шо-дня утрюхъ вони дилылы хлибъ-силь. Це зблыжувало ихъ, немсвъ ридныло. Раиса навить де въ чому впливала на духовного отця. Вона поволи зменшувала звычайну порцію чарокъ, яку о. Васыль заживавъ при обиди, и врешти о. Васыль зовсимъ залышывъ пыты. Колю винъ росповидавъ їй, якъ винъ багато мигъ выпыты та скилькы часомъ выпывавъ, серце їи сповнялось гордистю, що отъ же вона змогла своимъ впливомъ выкореныты таку застарилу й згубну звычку.

Довги осинни вечоры вони проводылы разомъ за круглымъ столомъ попивськой йидальни, пры свитли тьянои лампы. Пидъ буркотанне старої матушки велысь безконечни бесиды про Тасю, згадувалось у найдрибнищыхъ подробыцяхъ їи дытынство, їи выгадки, словечка. Вони укладалы пляны їи выховання, мріялы про їи долю. Атмосфера въ йидальни ставала теплищю, риднищю.

Осинній холодный морокъ, що облягавъ димъ и бывъ у викна дрибнымъ дощемъ, оддилявъ ихъ одъ цилого свита. Вони

почували себе на безлюдному острови и через те ще близьчымы одно одному.

Часомъ вони читали довги й скучни романы безъ кінцевыхъ картокъ, вытягнени въ комори зъ покритою пыломъ завали. Читала Раиса. О. Василь ходивъ перехыльцемъ по хати, заклавши руки въ кешени пидрясныка та схылившы въ задуми голову, а по стинахъ лазыла тинь кудлатого ведмеда.

Стара попада дримала. Инколы зъ просоння вона чиплялася до якогось слова, бурчала, стукала ципкомъ та росходила такъ, що Раиса мусыла зупынятысь. И вгамовувалы, и зновъ точывся по хати ривный голосъ, бравъ штурмомъ хату осинній дощъ и лазыла по стинахъ ведмежа тинь.

Та справжними святными вечорами булы ти, колы о. Василь читавъ напысани имъ для недили проповиди. Винъ близьче прысувавъ до себе чадну лямпу, закладавъ за вуха непокирни косы и обертався въ деспота. Найменчый шумъ, найменча, хочъ бы й похвальна увага старои матушкы просто його розлючувалы. Винъ читавъ свій твиръ, и ясни очи його металы искры, а вибруючий голосъ, злегка гугнявый, выкыдавъ цили стосы енергичныхъ сливъ. Зъ легкымъ рум'янцемъ на щокахъ, зъ глыбокою зморщкою помижъ бривъ—о. Василь громывъ своихъ парафіянь, якъ старозавитній пророкъ. Крадижкы, неслухнянисть, п'янство, байдужнисть, вбывство души и тила—густою хмарою нависалы надъ головами, а на зустричъ тій хмари йшла ще чорнища, ще гризнища хмара страшныхъ обицянокъ пекельной кары и пахла сиркою и дыхала полум'ямъ. А середъ цыхъ чорныхъ хмаръ, якъ билый невынный голубъ, здймалась у высочинь огрядна постать натхненого проповидныка и вбирала въ себе зачаровани погляды обохъ жинокъ.

— Я имъ покажу, я ихъ допечу!—страхавъ о. Василь неприсутнихъ парафіянь.

Правда, все це було гарне й сыльне, та деяки мисця не вдовольнялы Раису. Й здавалося, що одни думкы треба було пысныты, розвыты, други зовсимъ выкынуты; до того алегоріи не завжды булы яснымы и консеквентнымы. О. Василь не допускавъ жадной крытыкы. Якъ напысавъ, такъ напысавъ.

— Ни слова змины!—роспалювався винъ.

Однакъ Раиса стояла на своєму, доводыла. Почыналась палка суперечка, въ якій часомъ необережне слово зъ усть о. Василя

ображало Раису. Кинчалось на тому, що Раиса брала оливець и робыла въ рукопысу вставки та поправки, зъ якими о. Васылеви такы доводилось згоджуваться.

У недилу Раиса ранійше бигла до церкви, зъ нетерплячкою чекала проповіди. Вона уважно помичала, який впливъ зробить проповідь на парафіянъ, особлыво въ тыхъ мисцяхъ, що byly змодификовани ею, и їй здавалося, що бабы зъ більшымъ почуттемъ сякають носа, а облыччя чоловікивъ набирають розумнищого выразу.

Проповидь здавалась Раиси вельчньою, а о. Васыль гиднымъ здобутого тріумфу. Проминня ти славы осявали и їи, бидну вчительку, бо й вона частыною свого „я“ впливала на массы. Це їи пидносило у власныхъ очахъ.

Потроху й непомитно Раиса прив'язувалась до о. Васыля.

Особлыво видчувала вона це у ти дни, колы о. Васыль йиздывъ до благочынного або на з'изды попивськи, и Раиса вечорами лышалась вдома. Вона нудылась, сновыкгала по своихъ чыстыхъ хатынкахъ, не знаходыла соби мисця. Школа выдавалась їй тоди сосною домовною.

Не знаючы, що зъ собою робыты, куды себе подиты—Раиса бигла до старои матушки. Цилый вечирь удвохъ вони розмовляли про высоки душевни прыкметы о. Васыля й про те, яке то нещасте лышытыся удивцемъ у молодому вици.

Въ дывному настрои верталась вона одъ матушки и довго не могла заснуты. Лежачы на свому вузькому келейному лижку въ слабо освитленій свичкою кимнатци, вона чула въ грудяхъ прыплывъ теплои хвыли. Мымохить згадувався їй той радисный трепеть, зъ якимъ прыступала вона, дивчыною, до прычастя, або тепла, солодка, до млосты прыемна молитва вирующего сердца. Давно це було...

Вона хотила бъ зновъ пережыты ти хвыли, упытыся ими. Та чы можлыво жъ це?

Вона лежала и сподивалась, що воно прыйде зновъ, те чысте, зазнане въ дытынстви почутте и якъ весняный дощъ ожывить засохле сердце... Вона сподивалась и разомъ зъ тымъ боялась сподиваться...

И воно прыходыло.

Зъ высокосты, де вывся морокъ и куды Раиса зводыла очи, сплывала на одыноке серце Божа ласка, и воно росцвиталося, якъ квитка папороти, пышнымъ, хочъ недоговичнымъ цвитомъ...

Вона засыпала зъ одсвиженнымъ теплымъ тиломъ, ий було соромно и хороше, якъ дытны пisleя довгого и ревного плачу.

Часомъ пisleя такои ноци Раиса чула у серци гостру й холодну крыцю. Та крыця ризала ии, раныла серце, доводыла до роспуки.

— Не треба иллюзий, не треба омань...—сердылась на себе Раиса.—Годи закрываты дйсьнисть... я не дытна. Колы мое житте не вдалося, не могу жъ я осолодыты його цукеркомъ въ розмальной обгортци... Я не хочу себе дурыты, не треба мени марныхъ надй, не треба мени никдго й ничдго... Такъ,—никдго й ничдго...—Вона никого не хотила тоди бачыты, не ходыла обидаты, жовкла и худла за одынъ день и сухымы гарячымы очыма ризала якъ ножемъ.

Стурбованый, що вона не з'являється на обидь, о. Васыль заходывъ у школу, и хочъ Раиса крычала йому зъ спальни, що не хоче його бачыты, що въ неи голова болыть, сидавъ у свитлицы и доты потишавъ ии, поky вона не заспокоювалась...

И зновъ такы вона мусыла буты йому вдячною...

Раиса старалася оддячыты о. Васылеви чымъ могла, користувалась всякою нагодою. Здоров'е жъ о. Васыля вона взяла спеціально пидъ свою опіку. Доволи було о. Васылеви выскочыты безъ шапки въ холодни сины або у двирь, якъ це винъ звыкъ завжды робыты, уже Раиса мчалась за нымъ навздогинъ зъ шапкою та зъ хусткою на шыю. Спочатку о. Васыль байдужно прыймавъ це пиклуванне, та врешти воно почало йому докучаты, особлыве, колы Раиса робыла йому сцены за те, що винъ не бережетсяя.

Вона не розумила, якъ можна не дбаты про здоров'е людыни, що мае обов'язкы не тилькы родынни, але й громадськы. Винъ такой чыстый, такой идейный, зъ могутнимъ даромъ слова—мдже й повиненъ впливаты, мусыть жыты для выщыхъ целей, для добра своихъ парафіянъ. Винъ мае мисію.

Вона говорила зъ селянамы про ту мисію...

Однакъ, помынаючы моменты невдоволення, Раиса мала свои прыемности. Ранйшъ вона ніякъ не могла бь повірыты, що така проста, звычайна ричь, якъ писть, якй вона не надавала

доси жадного значиння, може бути джереломъ втихы. Столуючысь у матушки, Раиса почала постыты. Вона худла и блидла, чуючысь трохи ослабленою видь посту пры важкій праці у школи, але та стрыманисть, та дисципліна, якими вона підіймала духъ въ углому тили, давала насолоду.

Другою втихою ії стала рання служба... Вона схоплювалась зъ лижка въ темній, выстуженій за ничъ хати, боячысь заспаты утренью й кыдала окомъ на годинныкъ. Було ще рано. У викна дывылась зимова ничъ, зори тремтили въ морозному повитри, досвітчане свитло въ далекихъ хатахъ блымало, якъ вовчи очи. Вона блукала по темныхъ, ледве освітленихъ свичкою хатахъ, кулылась и тремтила одъ дотыку холодного повитря, а крокы ії гучно луналы въ околышній порожняви. Въ чорній одежи (іншу вона перестала носыты), зъ накинutoю на голову темною хустынкою, вона, немовъ послушныця, бигла до церкви зъ першымъ дзвономъ. Тамъ, пры двохъ-трьохъ жовтыхъ плямахъ свитла, сторожъ замитавъ помистъ, и пылъ одъ нигъ людськихъ сидавъ на грубо помальованихъ богахъ, на убогій позолоти. Вгори высила темрява и гучала жалибнымъ акордомъ розбитыхъ дзвонивъ. О. Василь, розглажуючы ще мокри одъ вмывання косы, великымы крокамы проходывъ черезъ церкву и на швыдку стыскавъ Раиси руку.

Поволи по церкви, то тутъ, то тамъ, займались вогныкы, мовъ сходылы зори, на образахъ выступалы сухи и чорни облыччя, одъ входу чулося чалапанне нигъ, а по церкви розходылась струмкамы сыва пара зъ ротивъ и носивъ перемерзлого люду.

Вся ця обстановка выкликкала у Раисы молитовный настроій. Вона ставала за крыласомъ зъ правого боку передъ церковнымъ богомазомъ середнихъ викивъ. За нею сякався на цилу церкву старый дякъ и помекувавъ, пробуячы голось.

Служба почыналася. Раиса перебирала въ голови молитвы; деяки зъ ныхъ здавались ії поетичными. Стоячы на колинахъ, вона выливала ихъ зъ повного сердца и все дывылась на о. Васыля, наче чекала, що винъ забере ти молитвы и однесе до Бога. Шепчучы слова покоры й благання, вона помичала тремтинне червоныхъ усть пидъ темнымъ вусомъ, ловыла польскыъ сирыхъ очей и була певна, що одъ високого, ажъ до лысыны, чола б'е тыхе свитло.

А колы о. Васыль въ хмарахъ сынього дыму здймавъ свои пухки руки до першого проминня ранишнього сонця и волавъ до Бога м'ягкымъ, трохы гугнявымъ баритономъ, душа Раисына здймалась на тыхъ згукахъ у высочинь и роспускалась тамъ, разомъ зъ дымомъ ладану, въ золоти недильного сонця.

Раиса перша пидходила цилуваты хрестъ.

Погидною й тихою верталась Раиса зъ церкви. Тило ии робылось такимъ легкымъ, наче вона зразу схудла, спына трохы млила, виддыхъ стававъ вильнищымъ. Вона сидала у свой скромной свитлычци, застеляла стиль скатиркою и заживала проскурку, це пречысте тило Боже, зъ такимъ настроємъ, немовъ святный день далекого дытынства кыдавъ на неи свою тинь...

Праця въ школи втомлювала Раису, та не вдовольняла. Ии бильше цикавыла змина въ поглядахъ, нови почуття, напрямокъ думокъ—все це було таке нове, несподиване. Не можна сказаты, щобъ та змина дывувала ии—навпаки, вона не могла зрозумиты, якъ вона могла такъ довго жыты иншымъ жыттемъ, не пыла жывущои воды зъ крыныци, яку носыла у власному серци. Вона просто сама себе обкрадала. Теперь, дякуючы небесной ласци й помочи о. Васыля, передъ нею простяглыся нови стежки, знайшлась нова пожива для серця. Раиса мала таке почутте, наче пидъ твердою шкаралущою лялечкы у неи виростають барвни крыла и набирають сылы до льоту. Зъ покорою называла вона себе ученыцею о. Васыля. Вона потребувала разъ-у-разъ чуты й бачыты свого вчытеля. Весь вильный часъ свйй Раиса пересыджувала въ попивськой господи. Вона навить рахувала день свйй зъ той хвыли, колы напоследокъ могла буты зъ о. Васылемъ. Решту вона охоче выкреслювала зи свого жыття.

Коло Риздвяныхъ святъ о. Васыль трохы занедужавъ. Раиса присвятыла хорому весь свйй часъ, вси свои сылы. Вона зъ такимъ запаломъ выпсвняла обов'язкы мылосердной сестры, що навить докучыла о. Васылеви.

Разъ вона прокынулась середъ нocy зъ ясною и страшною думкою: о. Васыль умирае. Вона могла бъ прысягты, що хтось ий заразы сказавъ: „умирае“. Вона боялась думаты про це—и разомъ зъ тымъ уявляла соби блиде облычче зъ заплющенымы очыма на руци чорной матушкы и росхрыстани, схвильовани пересмертнымъ виддыхомъ, груды.

Вона прыхапцемъ накынула на себе одѣжу и, мовъ загипнотызована, выбигла зъ школы. На двори снигъ сынивъ та гравъ вогнямы, въ морозному повитри предметы здавались твердищымы, гострищымы. Навкругы було тихо й пусто. Снигъ рыпивъ пидъ Раисынымы ногамы (кальоши вона забула взуты), а вона бигла и уявляла соби: свитло у викнахъ, грюканне дверыма, оханне й лементъ, а на рукахъ у чорной матушки смертельно блиде облычче и напивъ мертви уста вымовляють *и* им'я...

— Иду...—шепче Раиса, поспишаючи. Вона бижыть що сылы, хочъ ноги пидъ нею тремтять и вгынаються. Вона не вирить, що добижыть и посылае напередъ свою душу. Вона певна, що варто їй добигты—и станеться чудо, винъ оживе и одужае. Вся кровь збигається до *и* сердца, и тилькы одно воно живе й готове до боротьбы.

Раиса чуе, що ноги *и* не вытрымають, ось-ось пидигнуться... Вона добувае останни сылы... додае ногамъ жвавосты рухамы цілого тила... Та ось врешти блыгнуло свитло... въ одному викни, у другому—и Раиса грудымы наскочыла на фиртку у высокому баркани. Фиртка зачынена. Раиса прыпала лыцемъ до шпары. Въ шыроку росколыну фиртки глянувъ на неи билый и холодный, якъ зъ крыгы, димъ зъ чорнымы заспанымы викнамы. Було тихо. Навить псы спалы.

Раиса обперлась плечемъ у фиртку и заплющыла очи. Не радисть, а втома обняла *и*. Наче кровь, що збиглась до сердца, парю взялась у морозному повитри, въ грудяхъ стало пусто и слабо.

Колы Раиса одкрыла очи—передъ нею въ сыньому сяйви билилы снигы, блыщала в'изжена дорога, дрималы убоги хаты, немовъ били грыбы на чорныхъ коринцяхъ. Навить слиды у глыбокому снигу бачыла вона выразно, значыть це бувъ не сонъ, а дійсність.

Й стало соромно.

Схыльвышы голову, вона тихо попленталась назадъ.

— Колы бъ хто не побачывъ, думала вона, озыраючысь. Вона боялась стриты свидкивъ своєї ничной мандривкы.

Скризь було тихо й безлюдно. Тилькы коло церкви сторожъ такъ несподивано ляпнувъ у калатало, що Раиса мало не впала.

На другий день Раиса довидалась, що о. Василь спокійно проспавъ цілу нічъ и почуває себе слыве здоровымъ.

О. Васылеви почала докучаты безперестанна опика надъ його особою. Колы винъ выходывъ зъ хаты, його одежа пидлягала контролю; на нього намотували стилькы хустокъ, наче винъ збиравсь за трыдев'ять земель, фуфайкы жъ, сплетенои Раисою, винъ не мавъ права скидаты цілу зиму. Коженъ кашель, навить самый легкий, выклькавъ докоры въ необережности. Бракъ апетиту вивъ за собою усильни запрошування, а великый апетытъ—благання не об'идатыся. Це дратувало о. Васыля. Це просто якась змова проты нього. И чого їй треба видъ нього, тій старій панни!..

— Вы мени въ ротъ дывытеся, а сами ничого не йисте, скоро зъ васъ моци будуть!..

Грубый тонъ и раздратованне о. Васыля ображали Раису. Вона покирно зносила його деспотызмъ; ничого не сказала йому, колы винъ прогнавъ Тетяну та найнявъ на ии мисце, кого самъ схотивъ, хочъ новый сторожъ вично стырчавъ у попивській пекарни и ничого не робывъ у школи.

О. Васыль не помичавъ того. За те Раиса выразно бачыла, що винъ ухыляється одъ довгихъ бесидъ та суперечокъ, яки такъ подобалысь Раиси.

Вечоры вони проводылы разомъ, хочъ то вже булы не давни вечоры.

Писля чаю стара матушка прымощувалась пидъ грубою, ставыла передъ собою решето зъ пир'емъ и скубла, злегка дримаючы. Раиса простягала руку до кныжки и несмиливо пытала:

— Може почытаемо?

— Е, не хочу, докучыло... Що тамъ у тыхъ романахъ? Не знаю, для кого вони пышуться—хыба для старыхъ паннивъ, щобъ кровь розгриваты...

Зъ цымы словамы о. Васыль кыдавъ скисный поглядъ на Раису и позихавъ. Винъ чалапавъ по хати, позихавъ, нудывся, або сидавъ на канапку и зновъ позихавъ зъ смакомъ и зъ криканнемъ.

Матушка за пир'емъ вторувала йому.

— Ты бь пишовъ спаты, а то щелепы роздерешъ...—радыла вона йому.

— А справди пійду... чогось сонъ налігъ на мене,—позихавъ о. Василь и йшовъ спаты, не вважаючи на те, що було ще рано и що Раиса съдила въ столовій.

Часто винъ забирався до писання церковныхъ книжокъ, немовъ не помичавъ Раисы.

Инколы жъ його просто гедзь нападавъ—и тоди винъ стававъ нестерпучымъ: пускавъ Раиси шпылькы, глузувавъ зъ ии екзальтаціи, осміювавъ навить ии поверховнисть, сперечався проты того, що самъ ранійшъ обстоювавъ. Стара матушка мусыла браты пидъ оборону збентежену й засмучену Раису, сварылась на сына и стукала ципкомъ, щобъ перерваты непръемну розмову.

Зъ прійиздомъ на Риздво Таси видносныны поправылись. О. Василь зновъ ставъ мылымъ и веселымъ, а Раиса почувала себе добре, немовъ выкинула зъ пам'яты усе непръемне.

Та згода була не довгою; Тася швыдко пойихала, и о. Василь занудывся. Винъ блукавъ по хатахъ млявою ходюю, спустывшы голову, и не знавъ, що зъ собою робыты. Врешти одного вечора пидійшовъ до шафы, выйнявъ пляшку зъ горилкою и нальвъ соби чарку. Раиса выдывылась на нього великымы переляканымы очыма. О. Василь походывъ, походывъ и зновъ нальвъ чарку. Раиса зъ жахомъ дывылась на нього. Та колы винъ згодомъ нальвъ третю чарку, вона раптомъ знялась, мовчки попрощалась зъ о. Васылемъ и выйшла зъ хаты.

Не роздягаючысь, не свитячы свитла, Раиса впала на канпку у свой свитлычци. Вона лежала такъ тыха, прыгноблена, ростоптана и розумила лышь одно, що вона одынока. Одыноке, самотне, занедбане всима серце сходыло кров'ю у темній сосновій домовыни. Надвори вывъ песь. Уперто, жалибно тяглася нота скаргы у темряви. Отакъ вона могла бъ выты, колы бъ мала сылу. Та на що выты? Вона буде лежаты тутъ безъ руху, безъ надіи, ажъ поky ця питъма не зминыться у вичну. Якъ жыва квитка помижъ карткамы кныжки. Вона не хоче чуты того чыкання дзыгаривъ, выття собаки; не треба всихъ тыхъ згукивъ, що нагадують жытте, хай буде тыша и невтышний щемячыи биль одынокого, безнадійного серця. Хай воно сходыть кров'ю...

Якъ довго лежала отакъ Раиса, вона не знала. Вона пам'ятае тилькы, що раптомъ почувала на свому серци чыюсь теплу, мяжку руку. Вона расплющыла очи. Надъ нею, схылившысь, стоявъ Хрыстось, а на чорному лифи, тамъ, де було у неи серце,

лежала його біла й м'ягка рука. Раиси стало соромно и страшно. Вона скрикнула и зирвалась зъ мисця. Прывыдъ счезъ. Третьячою рукою засвѣтила вона свѣчку и обтерла питъ зъ чола. Вона не могла зъ певнистю сказати, чы то бувъ сонъ, чы прывыдъ, вона тилькы й доси чула на серци дотыкъ теплои чужои руки...

Зъ того часу Раиса скорылась. Вона зъ покорою прѣймала грубистъ о. Васыля, його усмишки, нехтуванне, а о. Васыль немовъ упывався сылою влады надъ старою панною и все частѣйше выявлявъ їй погорду. Єдиною обороною въ Раисы стала покора. Чымъ бильшъ о. Васыль оддыхавъ ии видъ себе, тымъ зъ бильшою саможертвою вона присвячувала йому свѣй часъ, свои сылы. Вона залюбки оддала бъ йому останню краплю крови свого серця. Колы бъ винъ одтрутивъ ии, якъ ледачу собаку, ногою вона зъ любов'ю й покорою прыпала бъ устами до тои ноги. Покора дывылась зъ ии велькихъ очей, свѣтылась въ жовтому, высохлomu тили. Вона черпала сылы у тѣй покори, знаходыла въ їй терпку насолоду, високу поезію. Груби выбрыкы о. Васыля Раиса прѣймала за об'явъ енергїи та непохытнои воли, а його неуважне, неривне и, часомъ, згирдне поводженне зъ нею поясняла соби тымъ, що о. Васыль живе выщымы интересама и йому трудно звертати увагу на дрибныци. И вона залюбки прыносила въ даръ незвычайнїй людыни свое серце и свою покору, якъ ии навчывъ той, що лышывъ на ии серци теплый сльдъ руки.

Тымъ часомъ Раиса танула.

Разомъ зъ весняными водама сплывало и ии здоров'є.

— Вы бъ порадылысь ликаря, поличылыся,—говорывъ о. Васыль, зупыняючи поглядъ на ии восковому облыччи.

Вона ничоґо не одповидала, а тилькы дывылась на нього прозорымы, смутными очыма.

Весна здалася Раиси на те, щобъ що службы Божои ставыты у вивтари свижи букеты. То була ии офира. Вона вставала удосвита и зеленымы росяными ранкама блукала по лукахъ, збираючи квитку до квитки.

— Чы вы не закохалысь часомъ, що ходыте по досвиткахъ на rendez-vous ажъ за село,—жартувавъ о. Васыль, дизнавшысь про ти ранишни екскурсїи.

Писля службы одынъ зъ букетивъ Раиса брала соби. Їй здавалося, що винъ зминявся. Запахъ и коліръ квитокъ ставалы сыльнищымы, свижищымы, наче ласка Божа, що сходыла пидъ

часъ видправы на вивтаръ, растуляла ихъ виночки. Раиса прытскала букетъ до усть и серця и ставыла у себе на столыку.

Раиси мало було церковной видправы; вона ставала ще на колина передъ своимъ вивтаремъ, думала про Христа и посылала йому свои молитвы. Йому, одному Йому одкрывала вона серце. Вона скаржылась Йому на свое житте—безбарвне, блиде, невдовольняюче. Навкругы ии пустка нима, безъ радощивъ, холодна. Вона не хоче такого жыття, воно не потрибне ий... На що жъ Ты, Боже, вклавъ у його вогонь, колы той вогонь лышь въ попилъ обертае ии серце!... Ты самъ бачышь, якъ вона страдае, визьмы ии до себе, дай ий щастя, якого вона не зазнала на земли, якого прагне, мовъ пыты въ гарячци... До нигъ Твоихъ, пробытыхъ на хрести, вона складае свое одыноке серце и всю сылу його коханья... Ты добрый, ты гарный, вона буде тоби вирно службыты, буде твоею покирною невильныцею. Потишь ии! Освижы ии смажни уста! Положы на ии серце свою руку, утышь бунтовлывыи трепетъ його, якъ ты вже це зробывъ разъ!.. Боже!.. Исусе!..

Потиха прыходыла звидты.

Тыха, лагидна постать Христа спускалась до неи. Невымовна роскишь сповняла ии тило одъ його дотыку; въ солодкй млости вона тратыла тям, а спопелиле серце зновъ наливалось гарячою кров'ю, палало небесною радистю... Невпынни сльозы змывали ии облычче.

— Ты розуміешъ,—вела дали свое оповиданне Раиса близькй прятельци и шкильнй подрузи, що несподивано зайихала до неи—ты розуміешъ: це людына незвычайна, не простый сільський пипъ... Колы бъ ты знала його высоки думкы, благородне серце, його идейнисть, чыстоту душевну... ты бъ була зачарована имъ... Ты його побачышь, ты мусышь побачыты... Його може не вси люблять, бо винъ мае енергію й непохытну волю... Цй людыни не тутъ мисце, не на сели... Тутъ винъ пропадае... И отъ—уявы соби мое горе—винъ збирається до о. Йвана на храмъ...

— Яке жъ тоби тутъ горе? Хай йиде...

— Ты не розуміешъ, ты не хочешъ зрозумиты... Винъ не повыненъ туды йихаты... Тамъ не мисце йому... тамъ буде лышь п'янство, карты, гульня... Винъ мусыть буты сыльнымъ, винъ

мусыть буты выщымъ... Винъ кынувъ пыты... Я його такъ прохала, такъ благала, щобъ не йихавъ... Невже я... не вже винъ...

Раиса схлыпнула и замовкла: спазма перетяла голосъ.

Вона сыдила мовчки, а велики слёзы тыхо котылыся по їи выду, такому жалибному, нещасному, зъ выразомъ пытанья й муки. Пальцы хруснули одъ внутришнього болю, а затуманени слёозамы очы дывылыся кудысь въ простору...

— Ты не розуміешъ,—почала вона зновъ, звертаючы мокре лице до приятелькы, але та перепыныла:

— Ни, я дуже добре розумію: ты його кохаешъ.

— Що ты сказала?

— Я кажу, що ты його... и не скинчыла.

Раиса раптомъ одхытнулась одъ приятелькы и тыхо скрыкнула, якъ раненый птахъ.

Передъ нею мыгнула блискавка, а пидъ ногами запалася земля.

Глыбока, морочлива, чорна безодня.

Раиса потыху спускалась туды, и зъ очей їи поволи счезала рожева одъ заходу, закутана въ зелень кленыны, церква...

1901.

Чернигивъ.

М. Коцюбынський.

* *
* *

Що зи мною таке—я ніякъ не збагну...
Мовъ ховаю я въ серци якусь таину,
Мовъ ношу-бережу въ соби скарбъ дорогой,
Що сьогодня я радый, щасливый такый!
Лехкыхъ образивъ, тиней проносыться рій
У прозорій имли розколысаныхъ мрій;
Вырынають, зныкають, у мли мыготять,
Буцимъ крыламы ти херувимы тремтять...
Чы побачывъ я въ сні любку-мрію мою
И видъ неи почувъ вперше слово: „люблю“;
Чы то свитли надіи, ясни прочуття,
Що такъ гарнымъ здалось мени бидне жыття?
А въ души ще гудуть, ще лунають писни,
Ще бренять у ній струны іи голосни...
Мовъ въ тумани блужу, не отямлюсь видъ сну...
Що зи мною таке,—не збагну, не збагну...

М. Вороний.

Змії.

Оповідання.

Сонця вже не видно. Воно потопло въ червоно-роже-
вимъ полум'и холоднои вечерньої загравы. Темрява
нечутно вийшла зъ таємныхъ недривъ свиту и об-
горнула все чисто навколо.

Се її царство.

Помалу гаснуть на заходи червони плямы вечернього сяєва.
Зловисто темніють хмари, немовъ догоряють останни жарыны видъ
огнища, що въ глухому, холодному степу розвела вночи бидолашна
людына, щобъ передъ смертю зогрity свою знесылену, наморену
душу.

Воны скоро погаснуть. Воны вже погасають. Небо потем-
нило. Немає ни зиръ, ни мисяця. Заступає холодна ничь.

Ось проризавъ питьму летючий метеоръ. Пролынувъ геть да-
леко понадъ обріємъ и погасъ, мовъ невидома рука кынула ото
въ воду жменю яскравого прыску. Тамъ десь, у свитовому про-
стори, счынылась дрибна космична катастрофа.

Темни люде кажуть, що то пролетивъ змії...

Умытъ погасъ одблыскъ того летючого пожарыща, и ничь
стала немовъ ще темнійша и холоднійша.

Горе тымъ, у кого пидъ таку добу немає теплого пры-
тулку, хто, холодный, не може простягты до теплои грубы сво-

ихъ старыхъ тремтячихъ рукъ, хто, натруженный, не мае спроможности лягты въ тепле, м'яке лижко и заснуты пидъ захыстомъ генія сем'и!...

* * *

Въ жытти кожнои людныи буває оттакый холодный зимовый прысмеркъ. Темрява старосты, хворобъ и пид'упаду духу жде кожного зъ насъ. И горе тымъ, кому въ сій темряви не сяе, хочъ здалека, огонь братерської чыстои любовы, горе тымъ, хто вже кынувъ у огныще жыття останню трисочку и баче, якъ вона горыть и догоряе, ледви-ледви жевріе и потимъ береться сывымъ холоднымъ попиломъ. Ще хвылына—и винъ розвіється геть...

Горе биднымъ и занедбанымъ. Горе холоднымъ и голоднымъ. Горе всимъ старымъ и пид'упалымъ!..

На тому холодному червоному неби гасне не вечерня заграва, а убоге жытте безталанныхъ людей. Такъ... вы погаснете... Вы загубытесь у мори свитовой темрявы, у хвыляхъ забуття... Але не кленить тыхъ, хто остається отутъ, на варты жыття сіеи убогои планеты и хто ще мае спроможность зогриваты душу на огныщи жыття, кому прывитно сяють огни недовгочасного кохання и дружбы, и хто ще зовсимъ не думае про темряву смерты.

Прыйде часъ—и воны погаснуть.

Погаснуть у холодныхъ обіймахъ смерты...

* * *

Въ сирій убогій щоденщныи, мовъ у тому холодному зимовому прысмерку, жытте вымальовуе ризноманитни людськи постати и рысы бидолашногo людського истнування.

Мени ввыжається вельке, обшарпане село, оточене навкругы шахтамы, и я бачу бабу Супрунуху. Хто въ Пустій Гребли не знавъ бабы Супрунухы?.. Не було мабутъ такого й хлоп'яты, щобъ уже бигало на власныхъ ноженятахъ по брудній селянській вулицы и не знало бабы Супрунухы. И знали вси. Або краще мовыты—дратувалы вси.

Хата бабына стояла зъ самисенького краю Пустои Гребли, ажъ тамъ, де проходе зализныця и стоить будка. Стара у неи хата. Половина ии, по дымарь, уже розвалылась, а друга тежъ туды хылыться. Нема кому тии удовынои хаты пидперты, пиддержаты, та й ни до чого: баби все одно. Все остогыдило ий, почынаючы одъ ии чотырьохъ малолитнихъ сырить-онукивъ, собакъ сусидськыхъ,—до дякивъ и попивъ, навить до всього свиту. Все ии дратувало, усе глузувало зъ неи, мучыло ии, и все вона прокляла и вылаяла безъ лику разивъ. Лайка и клятьба була ии утиха.

Стара, прыглухувата, суха, згорблена, зъ блыскучымы злымы очыма, якъ мара, проходила вона по слободи и пидбирала де дровынячку, де кизякъ, де ганчирку. Влитку вона що-дня проходила увечери вслидъ за чередою и голымы рукамы збирала у видра ще тепли товарячи липахы. Дома вона зъ ихъ робыла на зиму кырпычъ. А диты вытыкалыся зъ ворить и крычалы ий услидъ: „Супруныхо, тю, тю“!... и прыкладалы ий всяки призыща.

Супруныха лаялась. О, якъ вона лаялась! Въ свою лайку вона вкладала всю свою ненавысть до людей, выльвала весь свий гнивъ на ихъ, всю свою злобу и весь пекучый биль одъ образъ жыття.

Тиею лайкою вона мстылась надъ усымъ свитомъ, а може тилькы надъ своею долею...

* *
*

Наблыжалось Риздво. Снигу було мало, якъ и завжды буває въ тий краини. Земля выхла, вымерзла и репалась видъ морозу. На поли, на рилли, вона роспадалась на дрибни крупынкы, и вить розносывъ той порохъ геть по ланахъ и запорошувавъ нымъ и той снигъ, який де-не-де залягавъ по стерни.

Стоялы добри морозы. На сели топылы що-ранку печи и що-вечора грубы. Але баба Супруныха топыла пичъ тилькы черезъ день и у неи въ хати було трохы чымъ теплийше, нижъ на двори. Стари у викнахъ рямы зъ побытымы шыбками и позалиплювани, чымъ трапылось, понамерзалы. На двиръ кризъ ихъ не було выдно ничого. Зъ ихъ теклы патьокы и замерзалы на стинахъ. Доливка не пидмиталась николы. Велька стара пичъ ку-

рыла. Диты, невыти, нечесани и голодни, пустувалы и, зъ голоду та знечев'я, были одно одного, кусалысь и дралысь за уши и волоссе. Въ хати весь день стоявъ галась. Замурзани, блиди, худи и дыки, Супрунышыны онуки были мало подибни до дитей. То были бильше якись звиренята, дыки и зли, котрымъ ни що не завважало перекусыты одно-одному палець, передряпнуты шоку и товктысь ногамы по облычю у меньшыхъ себе.

Батько и маты ихъ померлы тры роки назадъ. Маты такъ умерла, а батька завалыло у шахти. Його навить не одкопувано. Дуже глыбоко завалыло, и всю ту шахту залыло водою. Видчытавъ священныкъ похоронъ надъ тїєю шахтою, немовъ надъ могилою, та й годи. Никому було позыватысь зъ хазяиномъ тїей шахты, а самъ винъ личывъ зайвымъ забезпечыты сем'ю свого безталанного робитныка, колы та катастрофа и безъ того нарбыла йому багато клопоту и втратъ. Покрутылысь, було, биля бабы найизжи зъ повитового мистечка „брехунци“-адвокаты, щобъ вона доручыла имъ у суди позываты за сыритъ, але ничего не вдїялы. Баба боялась ихъ и не хотила увиходыты зъ нымы въ яку небудь спилку. Зирвалы вони тымъ часомъ дещыцю зъ хазяина шахты, буцимъ то за мырову зъ Супруныхою, и злынули геть изъ села. Такъ на тимъ дило й стало. Довелось баби самїй годуваты усихъ своихъ онукивъ. Чымъ вона ихъ годувала, и якъ годувала, те знала вона сама.

Якъ тилькы почало холодаты, диты не выходылы на двиръ. Не було въ чому. Старшый хлопецъ, Романъ, якъ треба було выйты, выбигавъ босонижъ. И винъ страшенно кашлявъ. Менши зовсимъ не выходылы, и все писля ихъ зоставалося въ хати. Баба лаялась.

— У, катаржни, тилькы й знаєте, що трискаете та паскудыте. Народылысь, вылупкы, на мою голову!..

А їй треба було тилькы початы лаятысь, и вона лаялась и лаялась безъ перестанку.

* *
*

Писля завтрього Риздво. Баба зранку пишла зъ дому и не верталась до обиду. Въ обидъ вона прыйшла. Прынесла два сухари и окрасць жытного хлиба. Диты видъ холоду позарыва-

лысь у плахитте. Побачывшы хлибъ, вони кынулысь до бабы. Вона зъ лайкою й бійкою дала имъ йисты. Зсила сама. Не було воды, треба було йти по воду. Лаючысь и стогнучы, пишла вона до крыныци. Принесла воды, затопыла пичъ, велила Романови пидкыдаты кизякивъ, а сама полизла на пичъ, щобъ трохи подриматы.

Спала вона не довго.

Йй прыснылось, що старый ии, що вже рокивъ зъ двадцять якъ померъ, запрягае на двори коняку. „Сидай“, каже, „стара! Пойидемо!“ Дывыться баба и дывується: на двори лито, а винъ запригъ кобылу въ саны. А черезъ тыны дывляться сусиде, тежъ уже давно померли, сміються й крычать: „сидай, бабо!“ И коняка повернулася и выскаля зубы, мовъ сміється, а очы такъ и грають. Ушы прыщудыла.

Баба злякалась и прокынулася.

Наказавшы дитямъ сыдаты тыхо, вона выйшла зъ хаты и пишла повзъ зализныцю. Тамъ вона вранци нагледила дровынячку, що валялась не прыбрана. Вона йшла, и все у ней въ голови стоявъ той сонъ. „Кобыла“, думала вона, „се та кобыла, що старый купывъ колысь у Кленовому. Коров'ячку продавъ, а кобылу купывъ... Казавъ, що у цыгана. Ще видъ ней було й лоша. Вовкъ задавывъ улитку... Прыбигло додому... кровь тече... само трусуться... А кобыла ирже до його. Такъ и здохло,—черва завелась“.

Баба йшла дали и зновъ думала: „А сусиде?... вси вже померлы, вси... Де жъ тая дровынячка?—неначе тутъ десь бачыла. Чы зъ того боку чавунки?.. Треба туды сходыты“. И зновъ плетуться думкы у ней въ голови: „Охримъ бувъ... добряча така людына... Везе якось снопы. Постричалысь, а винъ и каже: „та й молодыця, любо подывытысь: якъ макъ на городи“!... А я йому: „та й козакъ: якъ у толоци будякъ“!...—Сміється“...

И Супруныха соби осмихнулася. Давно те такъ було. „Тоди ще Охримъ бувъ рудый-рудый, а якъ ховалы, то бувъ сывый тоби, сывый!.. Повзуныха—думае дали баба—пообищала четвертыну сала на Риздво. Треба надійты“.

И думкы ии повылысь, потеклы, чипляючысь одна за одну, в'ючысь понадъ ии убогымъ жыттемъ, якъ у-осены дымъ понадъ залытою дощамы, чорною и холодною землею. Невесели думкы.

Четверо онучать—треба ихъ якость прогудуваты старій и хворій баби!

* *
* *

Уже почынало вечориты, якъ пойиздъ № 3, засвѣтившы лыхтари на паровози, мусивъ вирушаты зъ станціи Крутои. Машынысть выпывъ у буфети и закусывъ. Горилка и закуска пидбадьорылы його, и колы винъ прыйшовъ до паровозу, то почувавъ себе добре и навить весело. Ударывъ утрете дзвоникъ, затурчавъ оберъ-кондукторъ и пойиздъ, свыснувшы, рушывъ у степь, хукаючы густымы клубкамы билои пары.

Мынули водокачку и полынули-понеслись по ровній лощыни, помынаючы и будкы и будошныхъ стороживъ зи згорнутымы короговкамы. Витерь дувъ назустрічь, свыстивъ и видносывъ геть у простирь и дымъ зъ паровозу, и ти искры, що часомъ вылиталы зъ його дымаря и летилы яку хвылыну вкупи зъ дымомъ. Воны летилы и погасалы. А пойиздъ гурчавъ, стугонивъ, торохтивъ и, выгынаючысь на узгирряхъ, мовъ вельчезный змій, хутко котывся по холодныхъ рельсахъ.

Машыныста змогавъ сонъ. Горилка додавала йому тепла, и винъ, одійшовшы у затышокъ, дримавъ. Йому се не первына. Кочегаръ порався била печи. До станціи було далеко.

— Спустымось у лощыну,—дасы свыстка,—сказавъ машынысть.

Кочегаръ не видмовывъ ничего. Винъ самъ добре знавъ свое дило и ображався, що йому роблять загадъ у такой дрибныци: видоме дило, що передъ кожною слободою треба подаваты свыстка! Се знае коженъ неукъ. А винъ йизде не першый рикъ и самъ уже бь давно змигъ статы за машыныста.

Пройихавшы килька верстовъ горою, пойиздъ почавъ спускаться у лощыну. Вже темнило. Далекое спереду наливоручь блямалы огни. Тамъ було село и шахты. Село простяглось понадъ ричкою; крайни хаты його пидходылы ажъ пидъ гору, до зализныци. Воны мрилы у питьми мовъ стогы и, здавалось, ишлы назустрічь пойиздови, сувори и мовчазни.

Колы пойиздъ зовсимъ наблызввся до села, кочегаръ давъ свыстка. Згукъ голосно розлигся понадъ селомъ и видгукнувся на другому його кинци, те жь пидъ горою. Кочегаръ зачынивъ

пиддувало, и пойиздъ, помынувшы витрякы, подався геть повзъ города.

* *
*

„Треба неодминно, не гаючысь, пидты до Повзуных“, думала баба Супруныха, идучы повзъ зализныцю и їй, голодній, намореній, ввыжалась та четвертына сала, що їй поменялась даты Повзуныха. „Де жъ тая дровынячка?.. Мабуть по той бикъ, билия Ковалевого городу“...

И Супруныха пиднялась на насыпь.

Коваливъ городъ бувъ дали и треба було пройты ще зъ-пивъ гонивъ. Спустытысь зъ насыпу въ тимъ мисци, де баба зибралась на його, було незручно, дуже круто и склызко, и баба мусыла йты дали просто насыпомъ. Думкы їи снувались недбало и безъ ладу. Вона думала про ту дровынячку, що бачыла билия Ковалевого городу. То мабуть бувъ шматокъ старои люшни, а може й полудрабка. Такъ ни, здається, на йому була смола. И чомъ вона не взяла його тоди, якъ нагледила? Теперь отъ иды, шукай: може вже хто другый пиднявъ. Уже смеркло. Гляды, ще й не побачышь. А ноги болять, мовъ не свои, ледви-ледви тупотять.

И зновъ їй згадався їи сонъ. И вона мовъ заразь передъ себе бачыть, якъ ихъ сира кобыла повернула зъ-поза дугы голову, дывытыся на неи и сміється... Така страшна... А очы такъ и грають... А дидъ, такой маленький, мовъ хлопчыкъ, то забижыть зъ одного боку, то зъ другого: „сидай“, каже, „стара!.. Сидай“... И сусиде сміютыся. Чого вони вси сміютыся,—адже жъ вона ничого такого не зробыла, щобъ сміятыся зъ неи?..

У бабы важко стыснулось сердце. Такъ їй стало себе жалко, такъ важко на души...

* *
*

Коваливъ городъ уже бувъ не далеко, и тилькы що баба налагодылась сходыты зъ насыпу, якъ їй здалось, мовъ щось разомъ ризко-ризло засвыстило, загуло, и земля пидъ нею задрижала. Вона зъ жахомъ обернула назадь... Просто неи ды-

вылось трое страшныхъ блыскучыхъ очей. Сяєво видъ ихъ падало на насыпь и рельсы... И рельсы блыщали одлыскомъ того сяєва и мовъ тяглысь до неи, якъ довги руки якого страховыща, щобъ захопыты ии, не даты ий утекты.

Вона мовъ зкам'янила... Ноги не двинулись, щобъ переступты рельсы. Серце перестало бытысь... И пойиздъ—вона зъ переляку навить не догадалась, що то винъ—и пойиздъ зъ розгону наскочывъ на неи, збывъ и пидобгавъ ии пидъ себе и, обликшы парю, клацаючы, почавъ жуваты ии...

У неи въ очахъ такъ и зосталысь ти страшни тры ока и блыскучи холодни руки...

* *
*

Пойиздъ зупынылы. И колы стали шукаты бабы, то знайшлы ии усю поризану, покручену, безъ нигъ и головы.

Пойиздъ килькы часу стоявъ биля села, выпускаючы клубкы дыму и искрѣ. На його у викно здалека зъ горы тымъ часомъ дывылась молоденька панночка, що прыйихала додому на Риздво изъ школы. Вона дывувалась, чому то пойиздъ прыпынывся тамъ и любувалась хвылямы дыму и пары. Ий здавалось, що то зупынывся тамъ страшный змій, про котрого вона чула колысь стилькы казокъ; що той змій стоить и дывыгся, выглядае соби здобычы. Горять у його очы, а искры и дымъ летять видъ його подыху понадъ селомъ... Ий боязько и гарно. И здається ий, що вона—та царивна, той змій мусыть ухопыты ии на свои мицни крыла и занесты геть въ незнани краи...

Колы трохы згодомъ пойиздъ пишовъ дали и заховався за косогоромъ, то ий зробылось сумно, що ии зваблыва мрія не справдылась... А на насыпови въ той часъ стоялы люде и дывылысь на кривави останкы безталанной людыны. Кровъ на рельсахъ и на земли уже застыгла... Тамъ дійсно пролетивъ змій, тилькы винъ пидхопывъ на свои крыла не молоденьку романтичну панночку, а стару, безпрывитну бабу Супрунуху и кынувъ на симъ свити чотырьохъ ненагодованыхъ и не прыгритыхъ сырить.

* *
*

Погасла остання искра вечернього сяєва. Немає и слиду видъ неи. Ничъ, холодна, безпросвитна ничъ, обгорнула все навколо,

Ничъ на вики обгорнула и бидну бабу Супруныху...

О, не проклены насъ, безпрывитна душе, блукаючы по безодняхъ свиту, сумуючы и згадуючы свое мижъ насъ бидуванне.

Ни, проклены насъ, безталанна душе, насъ—нагодованыхъ и зогритыхъ, нежалислывыхъ и безжурныхъ, бо маємо очы й не бачымо людського лыха, маємо ушы й не чуємо людського стогону!...

М. Чернявський.

Якъ я вмеръ.

Оповиданне.

—
I.

вмеръ.

Про се я вперше довидався зъ широкого друкованого аркушу, званого „Щоденне Слово“ и выдаваного справди що-дня въ мисти Днипрови.

Въ сьому аркуши, середь „посмертныхъ звистокъ,“ я прочытавъ такой допысъ:

„Нова несподивана смерть: умеръ Евгенъ Сагайдачный. Кто знавъ його, чытавъ його пысанья, той розуміе, яка се втрата. Його невелички поемкы та оповидання виршомъ—то справжня окраса украинському пысьменству. Се—литературни перлыны, наскрызъ проняти сумомъ-жалемъ. И така велька сыла авторового таланту, що винъ прымушуе чытача зъ собою плакаты й сумуваты надъ недолею людською та разомъ и высоко пидносыться духомъ угору, вбачаючы ти высокосты, до якихъ може сягнуты непереможный духъ людський.

„Але не дурно таки сумни поезіи невчасно згаслого автора. Тяжке було йому жытте. Винъ мусывъ безъ одпочыну гыбиты надъ нудною, нецикавою, нерозумною роботою, щобъ добуты соби й свой сем'и шматокъ хлиба. Та праця мучыла його, дратувала, вбывала йому сылу. Тилькы невелички частынкы своего часу мигъ винъ даваты литератури.

„Останними часами винъ тяжко занедужавъ и пойхавъ на село. Сьогдни наспила звистка, що винъ умеръ, и його тамъ уже поховано. Смерть спиткала його на трыдцять четвертому роци жыття. Земля тоби перомъ, чесный робитнику, талановытый и щырый поете!“

Я не знаю, чы byly правдою въ цій звистци хвалы моему талантови, але все инше не було выгадкою, оприче, звисно, одного... Чы и се, ся новына про мою смерть, такожь мала быты правдою?

Адже я такы й бувъ дуже хворый, тилькы мени здавалося, що я не вмеръ, а трохы очунавъ на сели. Пойхавъ я туды безъ жинкы й двохъ моихъ дитей. Есимъ, на жаль, не можна було: мене поклыкавъ на село Дмитренко пожыты въ його лито, але поклыкавъ самого... А сем'я тымъ часомъ подалась у гостыну до жинчыного батька, въ маленьке повитове мисто. Се було добре, бо не треба було платыты за кватырю та своимъ коштомъ харчуватыся, а въ насъ останними часами стало дуже сутужно на грошы: мои „литературни перлыны“ не давали мени, звисно, ніякого заробитку, службу мусывъ я покынуты черезъ хворобу. А якъ тая служба давала мени на мисяць тилькы п'ятдесятъ карбованцивъ, то въ насъ, звисно, що мис-ця ничого не зоставалося, оприче... того, що byly вынни въ крамнычку, чы ще куды... що правда—вынни не багато, бо жылы обережно: яки byly вжыткы,—таке й жытте.

Дакъ ото, подужчавшы трохы на сели та занудывшыся вельмы за сем'ею, я зважывся ии одвидаты. До Днипрова я доплуганывся за пивкарбованця зъ дядькомъ, що йихавъ зъ села у базарь; звидсы мавъ увечери зализныцею податыся до миста В., де жыла моя Ксеня... А покы зайшовъ, просто зъ базарю, до миськой чытальни и попрохавъ соби часопысы за останній мисяць. Бо на сели сього добра не було: моему прыятелеви Дмитренкови политька байдуже, то винъ газетъ и не чытае, а я тымъ цикавлюся. Почавъ чытаты и начытавъ...

Кынувся до иншихъ часопысивъ, ажъ и тамъ у двохъ уже е звисткы. Умеръ та й годи! И вси жаліють! Навить бильше: хвалють и кажуть, що вмерло щось надзвычайне.

Не могу зрозумиты!... Може се не я?

Сыджу соби здывованый середъ зовсимъ порожньои чытальни, колы се ввиходыть двое якыхъ добродивъ; молоди ще

хлопци: одынъ студентъ, а другый у звычайній одежи. Я сыдивъ у куточку, трохи затулений шаховою зъ кныжками, то вони мене й не помитылы. Посидалы.

— А що, дала бібліотекарка останне чысло „Розмовы?“—пытае студентъ.

— Ось.

— Що тамъ є?

— Оповиданне Радюкове... виршы... ось рецензія на театръ...

— А некролога Євгена Сагайдачного нема?

Я нашорошывъ уха: мій некрологъ у нашому літературно-науковому органи. Якъ бы я пишовъ просто до Савенка—на його йде теперъ мій прымирныкъ „Розмовы“,—то вже й прочытавъ бы.

Але ни, добродій одказує:

— Ще нема.

— Охъ-охъ! Колы то мы доживемо до другого такого пышного поета!

И видразу я зареготався на всю хату.

Два чытачы ажъ посхоплювались зъ стильцивъ,—такъ ихъ налякавъ мій несподиваний регитъ. Вони глянули въ мій кутокъ, але, побачывшы, що хтось сыдыть, заховавшыся за велькымъ аркушемъ часопысу, подумалы, мабуть, що чоловикъ щось чудне начытавъ. Заспокоилыся и посидалы знову гортаты „Розмову“.

А мене все обнимавъ смихъ, тилькы я подужувавъ його и сыдивъ мовчки.

Я згадавъ свій першый выступъ на літературну арену, якъ я, рокамы передъ дванадцятьма, пославъ до „Порады“ першу свою поему „Молоди надіи“. Се була тоди моя найголовниша праця. Я іи перепысувавъ багато разивъ, выроблявъ, перероблявъ, не поспишаючыся, бажаючы прычепурыты іи якъ лялечку, и врешти пославъ до друку.

Пивроку дождався видповиди, а тоди попрохавъ вернуты рукопысь. Ще пивроку все пысавъ до редакціи, та ажъ на четверте проханне прыйшовъ до мене видпысь,—я його й доси пам'ятаю до слова!

„Высокоповажанный Добродію!

Редакція „Порады“ въ справи Вашого стыхотвору повидомляе, що годи го выдрукуваты, позаякъ Вы допустылыся въ

ему радикальныхъ взглядивъ разомъ зъ маловажаємъ виры греко-католицькой. Легко видиты, що отси стыхы:

„Обрыдлы всимъ плачі й зитханья,—
Покиньмо гратыся словами!
Де стилькы лыха й бидування,
Тамъ треба пособлять—диламы!“

цихують собою напriamoкъ радикальный, позаякъ тутъ не згадуєсь о націонални святощи и натякаєсь на идеаль соціалистыч-ный. Такожъ уступъ:

Будь вильный духомъ самъ, и всимъ
Давай на воли жыты:
И тимъ, хто йде зъ хрестомъ, и тимъ,
Хто безъ ксьондза стає робыты!—

захвалює атеизмъ, а то єсть протывно греко-католицькій религii.

Опроче Вашымъ стыхотворомъ ображуєсь моральнисть, позаякъ героиня ваша цилуєсь зъ героємъ до браковинчанія.

Не можемо увзглядныты Вашого желаня що до звернення скрипту, позаякъ той то скриптъ затратывся.

Зъ глубокымъ поважанемъ...“

Якъ мене вразывъ сей лыть! Я бувъ тоди такой молодой,—думавъ соби, що се щось надзвычайне. Силькы я потимъ ще видбиравъ отакихъ лытивъ!... И врешти навчывся сміятыся зъ ихъ такъ, якъ сміявся сьогодни.

Охъ, се справди чудово! Послушайте лышь, якъ воно є.

Чоловикъ повиненъ платыты людямъ за те, що за для ихъ працює! Ніякий политыко-економъ певне не понявъ бы виры, щобъ таке могло статыся, але жъ воно справди такъ, и се знавъ и знає мало не коженъ украинський авторъ. Винъ твoryвъ, працювавъ, а колы хотивъ друкуваты, то мусывъ оплатыты чорныло, перо, що въ те чорныло вмочавъ, паперъ, на якому пысавъ, почту, яка видвозыла його рукопысы, часопысь, до якого винъ посылавъ те пысанне, и за се быты свидомымъ, що дев'ять кращыхъ його твoryвъ пидуть до редакційного коша, а ледви де-

сяте, найгірше, выдрукується зъ чудовыми редакційными виправками. Бо колы авторъ пысавъ:

Нове чудове почуванне—
До краю ридного коханне
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ночама,

то редакція, виправляючи „нариче украинське, щобы стыхъ бувъ въ языци рускимъ“, мистыла:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовь-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ночама,

а друкарня додавала въ останньому рядку дви манюсиньки помылкы, и тоди выходило:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовь-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не ставъ винъ довгымы ногама.

Не липше було й тоди, колы, добувшы врешти право друкуваты свою покаличену червонымъ чорныломъ поему на Вкраини наддніпрянській, авторъ отдававъ за неи въ друкарню останни двадцять карбованцивъ. И яки марни були його надіи не то на литературну славу, а навить и на те, щобъ вернулыся ти лехковажно видняти въ сем'и грошы,—про те знали тилькы мышы, добри украинськи мышы, що завсигды берегли ридныхъ авторивъ одъ сорому прызнатися, що ихъ кныгы лежать у сховыщу цили!...

И отъ теперь—подумайте лышь!

Я, харпакъ, злыденный пысарчукъ у курній канцелярії, якого такъ часто зневажало „начальство,“ який хочъ и раювавъ иноди, спысуючы свои думы й мрії, але мавъ яку сотню чытачивъ и циле море байдужосты, а часомъ и зневагы до своихъ творивъ, я—пышный поетъ! Чы се жъ не чудасія?!

Очы знову несподивано зустрилыся зъ початкомъ некрологу: „Нова несподивана смерть. Умеръ“... Чортъ вить що, яка

нисенитныця! И якъ се могло статыся? Пиду до Савенка ропытаюся.

Савенко бувъ мій товаришъ,—мы колысь служылы въ одній канцеляриі, тилькы шо винъ згодомъ перейшовъ на липшу посаду до земства, а я лышывся тамъ, де й бувъ. Винъ завидувавъ господарськымъ бюро, шо мало продаваты селянамъ усяке добре насинне та деяке хлиборобське нарядде, мавъ тамъ соби й кватырю и не багато роботы,—жыты добре було. Я любывъ його за веселу, жваву, хочъ и легковажну й легкодумну вдачу, и якъ живъ у городи, то мы часто бачылысь и одынъ одному ставалы въ прыгоди.

Дакъ ото жъ пиду заразы до його. А въ тимъ... Заразы же можу зустриты въ бюро людей, а разъ шо пры людяхъ не хочу зъ имъ про се говорыты, а друге—я жъ умеръ, то можу такого дурня зъ самого себе зробыты середъ зовсимъ чужыхъ людей, шо й годи! Пиду липше ввечери, якъ попоночіе и якъ Савенко буде самъ. А помы буду мертвый. Се у всякому рази цикаво, хоча й не вызволяе видъ почування, цилкомъ суперечного такому становыщу, тако жъ и становыщу моеи кышени: почування, шо я хочу йсты. Вытягъ калыточку, порахувавъ, скилькы мени треба буде на билетъ до В. и таке инше, и выразно побачывъ, шо мій голоды мае право выявлятыся тилькы на двадцять копійокъ. Зъ имы пишовъ до дешевой йидальни, звидты до велького миського саду. Тамъ зализы у гуцавыну и чытавъ до вечора...

II.

По вулицяхъ уже скрызъ посвтылыся лыхтари, якъ я зайшовъ у двиръ господарського земського бюро. Двери до Савенковой кватыри булы не замкнени, и я ввійшовъ у темный передпокій, никого не стрившы.

— Хто тамъ?—озвався Савенко зъ своеи свтылицы.

— Я.

— Хто—я?

Чую, якъ винъ устае, йде. Ввиходыть, держучы въ рукахъ свтыльныкъ изъ свичкою, саме тоди, якъ я у темному кутку скидаю зъ себе пальто.

— Ты самъ?—пытаюся.

— Самъ,—одповидае винъ,—але жъ...

Чуты щось непевне у його въ голоси. Пиднимає вгору свичку, сылкуючыся дужче мене освітыты.

Я выступаю зъ темрявы и простягаю до його руку.

— Але жъ,—одказую,—здоровь!

Якъ бы вы бачылы, якъ винъ зблидъ, якъ затремтило въ його се чысто выголене пидборидде, якъ винъ подався назадъ!... Якъ широко-широко глянулы його злякани очы, а рука зъ свичкою такъ трусылася, що свитло ажъ ходоромъ ходыло.

— Чого жъ ты не хочешъ зо мною здоровкатыся?

Винъ роззявляє рота, хоче щось сказаты, але чуты тилькы, якъ цокотять йому зубы. Врешти выхоплювається йому зъ устъ якыйсь згукъ, щось отъ якъ: ва-ва-ва-ва...

Такъ бояться люде смерты, такъ бояться того, що з'язуе сѣй свить зъ тымъ—невидомымъ никому свитомъ!...

Чого жъ винъ тремтыть? Винъ, раціоналисть, що не вирыть ни въ яке тогосвитне жытте!

Але мени стає його жалко.

— Дурню!—кажу,—невже ты думаешъ, що я справди вмеръ? Хыба брехливи некрологы мають сылу вбываты хочъ бы й хвору людыну?

Я хапаю його за руку. Винъ сылкується вырваты ии въ мене, але я не пускаю.

— Я не мрець холодный,—дывысь, яки теплы въ мене руки! Чого ты сахаєшся мене?

Потроху винъ очуноє, починає розумиты. Мы йдемо до його въ хату, сидаємо. Його чепурне, зъ тонкымы рысамы, облычче ще нервово-неспокойне, и била выкохана рука зъ довгымы пальцамы ще тремтыть ледви помитно, закручючы русявы мянки вуса.

— Роскажы жъ мени врешти, якъ се сталося?—каже винъ.

— Що?

— Та що ты... що тебе...

— Що мене на той свить ордыновано? Але жъ про се бильше вы, нижъ я, мусыте знаты, бо я бувъ не на тому свити, а тилькы на сели и сьогодни звидты прыйихавъ. Роскажы липше тѣ, якъ це все сталося!

Винъ починає рсказуваты, и выходыть дуже просто и дуже незрозумило. У „Щоденному Слови“ прочытавъ винъ мій некрологъ. Уражений кынувся до редакци и звидты доvidaвся, що некрологъ прыславъ Семень Лучкивський, нашъ знаомый, просто

зъ свого хутора, де винъ завсигды жывъ улитку. Савенко заразы же до його напысавъ, але видповиди доси не має. Чы Лучкивський выгадавъ такой недотепный жартъ, щобъ пиддурыты людей, чы його самого одурено,—Савенко не знавъ.

Вразъ винъ ударывъ себе по голови.

— Чого ты?

— Якъ бы ты знавъ, що въ мене має сьогодни буты!...

И зареготався. Я ще никола не бачывъ, щобъ винъ такъ реготався,—такъ и залывається! Упавъ на канапу, та ажъ качається, ажъ крыкомъ крычыть.

— Чы ты,—кажу,—не здуривъ?

— Ой!... Ой!... Ой!...—репетує,—ха-ха-ха!... И ты здурієшь... якъ я тоби... ха-ха-ха!... щось скажу!...

— Кажы!

Де тамъ! Регоче й регоче,—слова не вымовыть.

— Чы ты не панночка зъ гистерыкамы? Годи!

Удовольнявся врешти зъ реготу, тилькы слезы втырає та каже:

— А чы ты знаєшь, що въ мене сьогодни вечиръ зъ гостямы?

— Ну, то що?

— И знаєшь, черезъ що той вечиръ?

— Де жъ бы я знавъ, колы я лежавъ у труни мертвый!

Пиддився, ставъ, знявъ руку вгору и проказавъ пышно:

— Сьогодни въ мене литературни помынки по Євгенови Сагайдачному, нашому поетови, помынки зъ рефератамы, спивамы, декламаціямы и видповидною до випадку, дуже доброю товарыскою вечерю, по тры карбованци зъ особы.

— Савенку, ты не дурышь?

— Бодай бы я старымъ „фыломъ“ довику лышывся, колы брешу!

Страшенно божыться!

— Стрывай,—кажу,—не занапай свои души,—я вирю!

Почавъ винъ росказуваты, хто буде, що, якъ...

— А що,—каже,—лепсько?

— Чудово!—видказую.

— Мусышь дякуваты землякамъ, що хочъ вони за твое литературне жытте й не дбалы, дакъ дуже щыро дбають за твій литературный похоронъ. Трызна буде пышна,—за вына й за горилкы дбає Папушенко,—то жъ знавѣць!

— Та невже й цей буде?

— Не турбуйся: винь реферативъ не читає, навить чужыхъ не слухає... але жь хыба може буты вечера безъ Папушенка, а украинський патріотичный збирь безъ вечери?... Охъ, и це все мусыть загнуты, бо ты оживь!... А въ тимъ...—спынывся винь,— знаєшь? У мене єсть идея!

— Яка?

— Пышна и оригинальна! Сыла нечуваныхъ, вражаючихъ ефектывъ!

— Кажы!

— Ни, спершу ты повиненъ податы мени слово, що прыстанешъ до мого замиру и зробишь що я скажу. Не страхайся: тоби ничого не треба буде чыныты, тилькы сыднты й слухаты. Можешъ ты се?

— Можу, абы не занадто дурне слухаты.

— Уже яке буде!... *Ты мусышь буты на своєму литературному похорони.*

— Якъ то?

— Да такъ! Вечиръ одбудеться въ зали господарського бюро. Я тебе садовлю оцюды за стину, въ ту свитлицю, де я сплю; зъ неи двери въ залу. Вони завсигды замкнени и туды никто не ходыть. Я ихъ одимкну, трохы видхылю и посаджу тебе биля ихъ у темряви. Тебе никто не помитыть, а ты всихъ побачышь и почуешъ. А що?

— Але жь... я... не охочый до пидслухивъ.

— Яку дурныцю ты кажешъ! Колыбъ се навить булы й пидслухы, то я розумю, що се неморально про живыхъ, але мертви... Сподиваюся, що середъ ихъ мусыть буты трохы инша мораль. Врешти тутъ ніякихъ и пидслухивъ нема: ты будешъ на своєму литературному похорони, а сподиваюся, що коженъ мрець мае жь право буты на своєму похорони!

— Бильшь-меншь... колы винь справи вмеръ.

— Дурныця! Ну, в'явы соби, що ты въ летаргii! Се не такъ важко. Адже бильша частына нашихъ землякивъ лежыть у патріотичной летаргii по килькадесять рокивъ, та й ничого—почуваються дуже добре и не хочуть навить и прокыдаться.

— А неправда жь,—иноди й прокыдаються.

— То вони тилькы кризь сонъ белькочуть. Спробуй и ты трохы поспаты. Ну, триси! Побудешъ такъ скилькы схочешъ, а тоди,

въ одну чудову мыть, одчынышь двери и выйдешъ передь товарыство. Охъ, яка се пышна картына буде! Яки кольорысти ефекты! Середь писноты й нудоты нашего жыття!... Подумай лышь, поете! Невже се тебе не прываблюе?

Мене справди почынала зваблюваты оригинальнисть становыща. Такъ воно трохы мовъ и не гараздъ, та зновъ же се було таке невынне и такой, зъ усякого погляду, високооригинальный unicum, що я не мигъ опертыся спокуси. Ахъ, украинський авторъ мае въ своему жытти такъ мало веселоцивъ, що може врешти дозвольты соби, яко вынятокъ, таку невеличку и зовсимъ не шабланову порцію смиху!...

Я згодився

Мы пробазикалы вдвохъ ище зъ пивъ годыны, ажъ поky вда-ривъ першый дзвоникъ. Тоди я пишовъ у темну хату. Вона була поручъ изъ Савенковымъ кабинетомъ и мала двое дверей: одни въ кабинетъ, а други въ залу. Я замкнувъ перши и сивъ била другихъ. Савенко пишовъ одчыняты гостеви, наказавшы мени:

— Тилькы не поранься выйты: дослухай усе, а тоди вже й выходи.

III.

Мени добре було выдко кризь трохы видхылени двери частыну залы. Гости, паны й пани, молодижъ и старши люде, сидили й стоялы. Середь моднихъ дамськихъ суконь брало очы яснымы блыскучымы колирамы два-тры вкраинськихъ убрання, та й поручъ изъ билымы комирчыкамы червонилы де-не-де зъ пидъ чорныхъ сурдутьивъ вышывани сорочки й кольорысти стьожкы. Чуты було, якъ стыха брязкало намысто на дивочыхъ шыяхъ, але розмовъ уже не було, бо вси наготувалыся слухаты речныка, що тилькы оце сивъ за окремый столыкъ. Се бувъ Тысовський, старый сывый дидусь, симпатычный и простой, дыректоръ одніеи велькои институціи. Давній и давно скам'янилый місцевый украинофилъ, але загально поважаний чоловікъ. Винъ казавъ уступну промову—коротку, просту, але чулу. Винъ говоривъ, що Евгенъ Сагайдачный бувъ дуже талановытый и дуже нещаслывый поеть. Багато винъ казавъ лыха, и се зибралыся люде виддаты його дорогій пам'яти шанобу.

У мене ажъ очы сльозамы зайшлы, якъ я слухавъ сю шыру промову. Теперъ я бувъ певень, що дидусь Тысовський справди не мигъ мени дати посады въ свой институци. Кажу: *теперъ*, бо въ той часъ (то було передъ трьома рокамы) мени здавалось инакше. Але жъ мени такъ тяжко тоди було жыты, що я певне не мигъ безсторонно поглянуты на речы: втратывшы одну посаду, я п'ять мисяцивъ шукавъ другои, мы попродали за малымъ не все, що въ насъ було... Мени здавалося, що видъ одного слова Тысовського залежить дати мени посаду въ тій институци, де винъ бувъ найстаршымъ паномъ, и що за ти п'ять мисяцивъ не одному винъ ии й давъ... Певне, се моя помылка була...

Вмеръ батько нашъ
Та й покынувъ насъ!..

Жалибно-жалибно озвалося по зали тужлыве голосинне. Спивцивъ мени не выдко, але чуты ихъ голоса и ти слова жалю й слизъ по втрати дорогого, любого... Боже мій! се жъ про мене спивають, бо и я жъ умеръ, покынувъ ихъ, а вони за мною жалкують, тужуть по мени... И сльозы закапалы въ мене зъ очей, мени стало жалко самого себе—моихъ молодощивъ минулыхъ, сонцемъ не осяяныхъ, хмарами засмученыхъ, мого жыття недового, але тяжкого—зъ короткымы квитчастымы хвылынамы любви й могучого надхнення, зъ довгымы осинними рокамы ни-кому не корыстной працы, що вбывала тило, вбывала душу... Цытьте! Не спивайте бильше, прыпынитесь! Бо не вытрымаю и заплачу голосно!..

Спивъ затыхъ...

Хтось пишовъ по хати за столыкъ. Хто жъ то? Бычыкъ! Маленьке, в'юнке, скризь улазлыве,—отъ же й тутъ за стиль улило.

— Высокоповажане добродійство! — почавъ.—Мени прыпала сумна повиннисть податы вамъ жыттепысь нашего кебитного поета. Ця повиннисть и сумна мени й люба, бо мы были зъ покійнымъ найкращымы друзямы, найщыришымы...

(Друзямы?—перепынула ти слова моя думка...—Яки жъ то й друзи, якъ тилькы й того, що служылы въ одній канцеляри? А надто я завсигды не любывъ сього Бычыка за його злый лепетлывый языкъ та за те, що встрававъ скризь, куды не треба).

— Такъ, винъ бувъ мени другомъ... Ну й, звисно, мени не разъ доводилось пособляты приятелеви въ його справахъ... по прыятельському...

(Пособляты? Винъ—мени?)

— Бо винъ бувъ поетъ, а поетъ—людына безрахубна, никола, знаете, не розуміе що то берегты грошы... Якъ є, то роскыдає, а потимъ доводиться бидуваты... Поезія и марнотратство, то такъ, знаете, дви сестри ридни...

(Мое марнотратство?)

Потимъ винъ коротенько подававъ мій жыттепысь и казавъ, що я завсигды мріявъ про высоки идеалы.

— Ну, а жытте, знаете, далеке видъ тихъ идеаливъ, такъ черезъ те мій прыятель мало стривавъ одностумивъ... Навить у свой сем'и не стривавъ, бо тамъ його не розумили и не пидтрымувалы... Я, звисно, не про диты його кажу,—воны занадто мали...

То се винъ про мою Ксеню? Про неи, що тильки й живе моими думкамы, надіямы й порываньямы! Якъ винъ сміє такъ гыдко набрихуваты? Взагали, якъ винъ сміє про все це говорыты? Яке його дило?! Ни, мушу выйты прыпыныты се!

Я вставъ бувъ та й спынывся: ни вже, дослухаю до краю хочъ сього...

А винъ говорывъ дали:

— Ну, звисно, мій прыятель такы трохи й самъ бувъ выненъ, що не багато прыдбавъ прыхильныкывъ... Бо мавъ таку вдачу, що!.. Отъ, знаете, якъ звычайно: поетъ, посланецъ небесъ, „глаголомъ жечь сердца людей“, и думает, що никола не помыляється въ своихъ думкахъ, и обороняє ихъ дуже вже палко... И людымъ просто въ вичы такъ и высловлює все, що думает, хочъ бы воно имъ и нелюбе... Я вже йому про се й казавъ, та й не разъ, дакъ де тамъ! Ну, та я йому се прощавъ... Але жъ не всякий, знаете, мигъ його такъ розумиты, якъ я, та й прощаты,—черезъ те винъ и мавъ багато ворогывъ... Але мы булы прыятелямы. Мы такъ часто читалы одынъ одному свои творы, и винъ дуже хвалывъ мои переклады зъ Лермонтова... (Я, знаете, Лермонтова вже чымало переклавъ). Я подававъ йому идеи не до одного його поетычного оповидання виршомъ, а винъ звырявъ мени напысане до мого перегляду й редакціи... Шкода тильки, що пысавъ винъ потроху и не справдывъ тихъ надій, на яки дававъ право його талантъ...

И винъ балакавъ, балакавъ, балакавъ и такъ брехавъ, що мени ставало вже чудно. А люде, повирывшы, ще й подякували йому оплескамы, якъ винъ уставъ з-за столыку.

А туды вже сидае новый речныкъ. И сього добре знаю— Тыщенко. Добросердный чолов'яга, закоханий у мои виршы та й у мене потроху. Оцей справди мени часто пособлявъ и навить тоди, якъ я бувъ безъ посады, прыйнявъ насъ зъ усією сем'єю до себе на кватырю, хочъ йому й самому тисненько було жыты (винъ учителювавъ у миській школи и мавъ тамъ у ій дви маленьки свитлычки). Його вельке щыре облычче зъ кудлатою бородою и дытячи добри очы мають сьогонди якийсь особлыво поважный выглядъ: розгорнувъ верчычокъ паперу, чытатыме крытычный оглядъ моихъ творивъ.

И чытавъ докладно, шыроко й довго. Багато було бібліографіи, багато хвалы й цитатъ зъ моихъ пысаннивъ, але жъ, Боже мій! який дывный нетямъ! Я николы не думавъ, що винъ такъ мало мене розбирае, ся добряча душа! Яке нерозуминне моихъ найкращыхъ найголовнишыхъ думъ и почуваннивъ! Якимы вбогымы, шаблоновымы, банально-прылызанымы, обмежено-прстойнымы появлялыся воны, перейшовшы черезъ призму його „крытыкы“! Невже я колы щось таке пысавъ або казавъ? Колы таки й справди мои пысанния, то яке жъ я маю право зватыся поетомъ за сю банальну сичку зъ капустою?. А винъ усе гово-рыть! Любый мій! По правди я тоби вдячный за твою простомовну, нелукаву до мене щыристь, але жъ пожалій мои пысанния!..

Отъ уже йому прыплискують, навить Савенко. То це вси згоджуються зъ имъ?..

И колы вже треба було переглянуты мои пысанния, то чому жъ сього не зробывъ—ну, хочъ Дашецький—винъ же професоръ литературы?..

Якась панночка, процвитаючы ясноколирнымы стричкамы та блышучы дукачама й намыстомъ, проказуе мои виршы. И писля попередньої крытыкы я въ кожному ихъ слови несамохить шукаю тіей шаблоновой дрибнодухой обмеженосты, за яку мене за-разъ хвалено...

Що се? Невже се винъ буде промовляты, Котовський? Чоловикъ, якому я завсигды здавався запорѣхою въ оци, який усе жытте бувъ мени найгиршымыъ ворогомъ, шкодывъ мени скрызъ,

спотыньга кусаючы, якъ зрадлива собака! И винъ мае промо-вляты и лицемирно хвалыты мене, шыплючы въ души зо злосты?

Такъ, винъ сивъ за стиль, и я бачу просто себе його вы-кохане, выпещене панське облычче, зъ коротко пидстрыженою боридкою, зъ ласкавымъ медянымъ усмихомъ червоныхъ губивъ. Отъ чую його солоденькый голось:

— De mortuis aut bene, aut nihil—святе правыло, и я його ша-ную бильше, нижъ хто инший. Черезъ те я ни въ якому рази не насмилюся ничего казаты про саму особу нашого небижчыка-поета. Говорытыму тилькы про литературни його творы.

Мени полекшало: винъ мене не хвалытыме, тилькы лаяты-ме,—це все жъ липше.

— Все згоджуються, що Євгенъ Сагайдачный мавъ пречудовый поетычный хысть, бо жъ безперечно треба маты хысть, щобъ пысаты таки гладеньки виршы. Виршь у його справди легенькый, бо авторъ не надужывае його и здебильшого йде туды, куды веде його виршь, одминяючы, видповидно до його, и змистъ свого твору. Змистъ же въ його звычайно дуже цикавый, бо дорогой нашъ поетъ пысавъ на пекучи сучасни темы, добираючы таки, яки оброблялы вже вси поеты-сучасныкы, и такимъ робомъ темы ти вже малы—сказавъ бы такъ—патентъ на цикавистъ. Зрозумило, що въ такій роботы винъ не мигъ не сходытыся дуже зъ тымы авторамы, що попередъ його про це пысалы, але винъ завсигды бравъ у ихъ тилькы найкращи, найпоетычниши мисця. Се не значыть, що высокоталановытый авторъ не бувъ оригинальный—навпакы, оригинальнистъ його поглядивъ завсигды вы-являлася тымъ, що загально дозволене здавалось йому злочын-ствомъ, а загально гуджене—хвальнымъ диломъ. Черезъ те де-хто дававъ йому догану, що його докоры за для насъ неоправдани, а його порады або неморальни, або практично-непрыдатни. Я жъ не буду ганыты, бо коженъ мае право казаты що хоче. Творы незабутнього поета довго ще будуть у насъ чытатыся, бо писля Шевченка у насъ занепадъ поезіи, и мы не маемо кращыхъ авторивъ... хоча винъ пысавъ такъ мало, що його творы—крыхоткы, колы ривняты до того, що зробылы инши пысьменныкы...

Досыть мени вже того! Я видимкнувъ двери и выйшовъ у Савенкивъ кабинетъ. У зали лящалы оплескы Котовському за промову. Я видчынивъ двери зъ кабинету въ залу и ставъ на порози.

Саме въ цю мыть усе товариство встало (певне—се бувъ антрактъ) и безладно рушыло по зали, жваво розмовляючы.

Килькы чоловика, и попередь усихъ Котовський, ишли купкою просто до кабинету и побачылы мене. И видразу ихъ облычча видминылыся. Смертельна блидисть окрыла ихъ, очы спынылыся, вырячывшыся на мене, рухы вмерлы... тилькы въ Котовського, що стоявъ попереду, трусылыся щелепы. Скам'янили вси безъ згуку.

Тымъ часомъ заздрілы мене й инши и вразылыся такъ саме. Вси занимилы, прыкыпившы до мисця, и тилькы дывылыся, дывылыся на мене божевильно-зляканымы очыма, просто страшнымы на цихъ блидыхъ облыччахъ.

— А-ахъ!—почувся жиночы скрыкъ, и килькы десяткывъ людей, якъ одна людына, видразу кынулося назадъ, у ти куткы, де попереду сидилы, збылося въ купу, якъ отара, тремтючы передь взовкомъ. Мижъ мною та имы стала порожнява велькои залы.

— Прошу сидаты, панове!—промовывъ я, проходючы до столыка.

И вси, якъ одынъ, силы, загыпнотызовани безмирнымъ перелякомъ.

И я сивъ за столыкъ.

— Прошу выбачыты, панове, що я перепыню вамъ хвылыны видпочынку... Але вы такъ багато говорылы сьогодни про мене, що бувъ бы я незвычайный, не озвавшыся такожъ.

Воны слухалы, сыдючы нимо, нерухомо—цилкомъ такъ, якъ отъ дытына посадыть рядъ лялокъ, говорыть до ихъ, якъ до живыхъ, а вони слухають мертвымы ушыма и дывлються мертвымы очыма.

— На-й-самъ передь дозвольте направиыты одну важну помылку: на жаль, я не вмеръ, я живой, и авторы моихъ некрологивъ трохы поспишылыся.

По всій зали роскоылося шыроке вильне зитханне пивсотни людей, и облычча, си били кам'яни облычча, ожылы, заворушылыся.

— Щаслывый и дывный випадокъ, якого тврцемъ бувъ певно богъ поезіи Аполлонъ, прывивъ мене на мою власну трызну, и я почувъ соби посмертныи судъ... Я дякую за слова прыхыльни та щыри до мене, яки я тутъ чувъ. Дозвольте жъ и мени те-перъ сказаты трохы—не про себе—ни!—але про насъ, украинськихъ пысьменныкывъ.

Я замовкъ на хвылыну. Въ зали панувала надзвычайна мертва тыша. Бильша частына сыдила похнюпывшысь, инши—вступившы въ мене очы.

— Я заразъ тутъ чувъ докирь, що одурюемо надіи, мало твo-рымо... Правда!... Але... У поета въ голови є мозокъ, а въ грудяхъ почуванне... Си дви речы призначено на те, щобъ служыты поезіи во им'я щастя ридного краю й народу. Але поезія у насъ має зъ усього тилькы недогрызкы: той мозокъ зсидає канцелярія, чы контора, а почуванне вытрачується на еквилибрыстку мижъ мріямы про вильный свить шырокий и порозуминнемъ зъ слугамы запаморочення. На поезію має поеть килькы сонныхъ одъ утомы хвылынъ, якъ що ихъ не забере йому хатній клопить... Наша интеллигенція! Чы є вона? колы є, хай знає, що за килькы десяткывъ карбованцивъ на мисяць продається мозокъ нервивъ и кровъ сердца нашого поета! А вони жъ належуть ридному народови—сей мозокъ и ся кровъ! Вы чулы, якъ продають невилыныць у гаремы? Гынъ изъ зненавысты до покупця, але кохай його, бо винъ тебе купывъ! Ось вамъ поетова душаневильныця! Хай вона рыдає, хай вона крычыть, б'ючысь у хыжыхъ кихтяхъ,—ниhto ій не пособыть: се жъ такъ натурально—буты проданою на базари,—до чого жъ тутъ крыкъ? Лицемирство—всяки слова про любовь до ридного слова й народу—докы истніє сей ганебный продажъ!

— Середъ пустыни живе у насъ поеть. Його слово—гласъ вопіющого въ пустыни. Якъ мало живыхъ середъ цихъ трунъ изъ трупамы духовныхъ невилыныкывъ чужомовного сусидського розуму! И йде поеть своимъ шляхомъ самъ соби, а люде, а його интеллигенція сама соби. О, якъ бы вы знали, який винъ сырота духовный! Йому прыхылыты головы ниде, бо винъ живе великою идеєю, а середъ васъ... Се жъ тилькы парадъ, си ваши роковыны й усяки зборы, парадъ, годящий сьогонди тилькы на те, щобъ завтра про його забыты середъ крутеню усякихъ вашихъ дилъ!... Дилъ!... У васъ мусыть быты тилькы одно дило: щасте ридного народу! Де воно въ вашому жытти, въ вашихъ сем'яхъ? Тамъ рабство, невилыныцтво духовне, безмирно гирше, нижъ рабство физичне. Тамъ батько не вчыть своеи дытыны выдаваты ридному народови вси свои сылы, вси свои думы, вси свои почування—все свое щасте и вси свои сльозы. Все чуже

поетови въ вашихъ кам'яныцяхъ и труною, труною пахне видъ ихъ! И докы не огыднуть вамъ ти пахощы, докы не станете во-рогамы тымъ людямъ, якымы есте теперь, доты сыротою блукатыме по свиту спивецъ вельчныхъ замиривъ, и його писня тяжкымъ рыданнемъ буде, палкымъ докоромъ вамъ, що хочете спаты мертвымъ сномъ тоди, якъ уже свитае свить...

1901. III. 10.

У Чернигови.

Б. Гринчѣнно.

Б ы т в а.

уковынськи Карпаты.

Гора бия горы стоять разомъ въ нимій вельчи, одягнени въ смерекови лисы.

Ризно сформовани, вганяються пидъ небеса, стоять такъ нерухомо тысячы литъ; кепкують соби зъ кожниси змины, що передъ ихъ очыма видбувається, роскошуются у власній краси, свидоми своєї довичности.

Багато пасомъ гиръ Кимполюнгського повиту ще вкрити пралисамы. Темно-сыньою зеленю мыготять зъ далечыны, а оглядани зъ сусиднихъ вершынь здаються въ сываво-сынихъ мѣкахъ недоступными.

Въ околици Руської Молдавыци зійшлыся два пасма ривно-бижныхъ гиръ такъ близько, що долына, яка ихъ дилыла видъ себе, могла быты выгиднымъ мисцемъ хыба для бутного потоку. Де та долына шыршала, або ставала ще вузшю, де губылася цилкомъ,—не знавъ нихто докладно. Не було тутъ видно ніякои дороги, ніякои стежки, ніякого найменшого слиду людського жыття. Долына тягнула ся закрутамы, розпираючы горы и бережена направо и наливо залисенымы вершынами, губылася, вразъ изъ весело бижучымъ потокомъ, помижъ стинамы гиръ, що неначе ій наперекирь десь-не-десь мало не доторкалыся.

Тутъ панувала всюды таємна тыша. Царювала роскишъ у рослынности, краса въ барвахъ фльоры, а на горахъ таке багатство зелени, що якось ажъ прыгноблювало чоловика.

Зелено-брунатный, высокій по колина мохъ буявъ, николи не топтанный, лагидными хвелямы у мокравій земли пралиса. Зъ його не надто густо вырыналы сосны; ихъ вѣкъ можна було вгадаты, але красу неможна змалюваты. Ихъ пышни короны пестылыся зъ хмарами и знссылы надъ собою тилькы сяево сонця.

Десь-не-десь лежалы на земли дерева велетни, пидрыти и поборени викомъ або и рзколени громомъ. Спочываючы въ трави, зверху оброслы мохомъ, а въ середыни булы порожни и порохнави. Биля ихъ буяла молода деревына, знызу шыроковита, а вгори струнка и повна молодой гнучкосты. Спивъ птахивъ—ридко чуты.

За те частійше въ тыши, немовъ церковній, выразно чуты голосный шелестъ и трискъ, немовъ ламанне зсохлого гилля и мало не завсигды—сумовытый, далеко сягаючий шумъ...

Ридко колы витерь ворущывъ гилле. Ледви при найсильнійшимъ выхру хыталысь верховиття.

Здавалось, що сумъ прыбувавъ десь зъ далекои площыны, ловывся въ витахъ, розходывся важкымъ зитханнемъ по лиси и боровся зъ густымъ гиллемъ, щобъ знову выйти на простирь.

Колы свысть локомотывы розтявъ уперше воздухъ схованой мижъ гирськымы стинамы долины, пройняло щось столитни дерева на горахъ немовъ блискавыця.

Зъ лѣокомотывою прыбула жменька людей. Вони ледви важылысь ступыты черезъ недоступный беригъ пралиса въ його глубинь.

Туть не выглядало буденно.

Навкругы панувала незвычайна тыша. Воздухъ бувъ холодный, вогкий. Текуча жывыця зъ порепаной коры деревъ твердла на воздуси и наповнювала його своимъ запахомъ. Высокій мохъ не дававъ легко ходыты. Коринне деревъ, грубе, немовъ рамена, вырынало гадюкою зъ моху; тверде и уперте, сплетене одно въ друге, тягнулось дывоглядными перстенямы въ глубинь лиса, котра, сповыта въ зелену теминь, дыхала неприязнистю.

Одынъ зъ тыхъ, що прыбулы, вдарывъ зализнымъ топирцемъ по старій смереци, що на пни и рослы грыбы, мовъ вельки ластив'ячи гнизда.

Вона здригнулася. Видколы жыла, не чула ще на соби сокры. Ударъ той розлягся по цилимъ лиси, и вси дерева здер-

жалы виддыхъ; безгучна тыша, повна дожыдання, розислалася и почулося звильна и выразно слово: „зрубаты!“

Неначе церквою пробигло лисомъ: „зрубаты!“—„Зрубаты!“ задзвенило недалеко и заразомъ въ тій самій хвыли въ найдальшій далечыни. Воно оживыло цилый лисъ и розбигалось турботно по всихъ його кутахъ, не завмираючы...

„Зрубаты!“ Воно перейшло въ шелестинне. Зъ того повставъ стривожений шепить, зитханья, врешти пиднявся шумъ, немовъ видъ выхру, наповнивъ далеко-высоко воздухъ, якъ шумъ моря, що ажъ ставало лячно, збывся пидъ хмары, а на останку-зашумила буря.

Небо затьмылося гризно-чорною барвою, а тоді почалася вона—гирська буря.

Тяжки крапли дощу стали падаты.

Зразу одыноки и таки тяжки, що лыстки пидъ ихъ вагою задрижалы и зашелестили, а потимъ частійши, а врешти скиснымы течіямы. Блыскавыци летили въ смереки, росколювалы безъ мылосердя найкраци пни, а гримъ пробувавъ розсаджуваты горы. Зъ такимъ лоскотомъ и гукомъ потрясавъ нымы, неначе бъ хотивъ ихъ прысылуваты выступыты зовсимъ изъ свого непохытного супокою. Здавалось, що горами котылись велетенські кули, выклькувани видъ часу до часу мыготячымы блыскавыцямы.

Потимъ утыхло, и дощъ падавъ безъ упыну. Голосно и хлыпаючы падавъ винъ.

Въ лиси стемнило.

Нерухомо, зъ здержанымъ виддыхомъ стоялы стари дерева, прыслухаючысь сій появи, а тымъ часомъ молоди похытувалься злегка безупынно. Зъ кущивъ, що рослы на краю лиса, капалы велычезни крапли дощу въ мохъ, а потикъ у долини метався брудно-нескладнымы хвылямы по каминю впередъ, голосно шумуючы и порываючы все зъ собою: квиткы, пстругы, сухе гилле, тутъ и тамъ зирвани грудкы земли—мчався въ зовсимъ непогамованій, безумній, доси николы не выданій роспуци.

Одного хмарного поранку почалася бытва. Въ вузькій долини збудованою залисною колією, що іи пыны немовъ срибни зміи вылыся коло потока, прыбувъ тягаровый поиздъ.

Ворожий сыкъ, проймаючий, пронызлывыи свысть оповистывъ його прыйиздъ.

Недалеко кинця тои зализнои коліи станувъ винъ, сопучы та выкыдаючы люто чорни перстени дыму вгору.

Прывизъ ворога.

Винъ выйшовъ.

Зъ грубымъ облыччэмъ, въ подертій засмальцованій одежи, зъ неповоротнымы, видъ тяжкои праці знівечынымы рукамы, узброеныи лыскучымы сокырамы, тяжкымы зализнымы ланцюхамы, самъ собою зовсимъ поганый на выдъ—такой прыбувъ винъ.

Одынъ орель, що сывидъ недалеко на стримкій скели и прыглядався тому всьому зъ найиженымъ пирремъ, розмахнувъ вразъ широко своиы крыльмы, вдарывъ нымы вражено и люто и збывся вгору. Кружывъ довго, немовъ зворушеныи, надъ тою околыцею, видтакъ спустывся блыскавкою въ скиснимъ напрами въ долину, задержався тутъ на хвылыну, пиднявся описля наново вгору, сымъ разомъ вже цилкомъ нешвыдкымъ летомъ, и щезъ въ сывыхъ хмарахъ, мовъ навикы пропавъ. Несказаныи сумъ розислався горама, якыйсь передсмертныи настроій...

Все ждало; дерева не хыталыся. Найстарши стоялы уоружени въ гордистъ и недоступнисть и не вирылы, щобъ який нападъ бувъ можлывыи. Аджэ стоялы тутъ стилько рокивъ—цили столиття! Бачылы, якъ багато умирало и выростало, прожылы не одну весну, не одну зиму; бачылы такъ часто схидъ сонця, прекрасного, золотомъ осяйного сонця; въ його жарко-червонимъ свитли ранкомъ купалыся, а ввечери воно ихъ благословляло; оперлыся не одному выхрови,—а теперь малы бъ полягты иншою смертю, нижъ ихъ предкы, що повалылыся самы зо старосты або видъ блыскавыць?

— Смишно!..

Але вони не хотилы хытнутыся; не хотилы навить найлекшымъ шумомъ показаты свое счудуванне! Тилькы молоди... Колы бъ тилькы молоди не хыталыся такъ лехко!

Почався нападъ.

Зъ дыкымъ крыкомъ „гурра“ почалы його наймыты. Вони вдерлыся зъ котячою зручностю на першу гору; одынъ хотивъ другого выпередыты, неначе бъ се мало буты геройскымъ вчыномъ на циле жытте: буты тымъ, якого рука прыложила перша сокыру до пралиса. Та ба! Вони натрапылы на опиръ. Облудныи

брунотно-зеленый мохъ осувався пидъ ихъ грабижливими рукамы, и вони сунулися внызъ. Кременыста земля роспадалась у ихъ пидъ ногамы, и вони ранылы соби руки, хапаючысь за що небудь, щобъ не рунути внызъ. Зъ вырваного пры корини вогкого моху вылазылы непрыхыльни до свитла гыдки комахы и розбигалыся имъ по рукахъ.

Колы, розохочени до боротьбы, кynuлися на якась спорохнавиле дерево на земли, щобъ його скотыты въ безодню и змогли тилькы легко захытаты—выслызнуло зъ пидъ його сполошене гадде и розсычалося на ихъ. Де якыхъ наймытивъ, що малы легку обуву, покусалы.

Колючи кушчы дыкои рожи, що ии витте выбуяло велькымы ризкамы, луковато сплетени зъ другымы корчамамы и нерозрывнымы блюшчямамы, беризкамы и терномъ, стоялы мовъ непрохидни стины. Буйна ясно-зелена папороть розкынулася мовъ вяло въ свой роскишній красі вшыршъ и здовжъ, а отрутни грыбы червони показувалыся на свить и зверталы на себе увагу. Молоди ялынкы стоялы такъ густо, простягалы такъ видпорно гилле видъ себе, що дали йты було майже неможливо. Вони кололы въ лице, рвалы волоссе и чипалыся ворожо одежи.

Нечупарни, горбати павуку почеплялы видъ дерева до дерева ситкы, що лыплы невылымъ серпанкомъ на очы, а мурашынныкы, збудовани зъ сухои червонои чатыны сосновои, пиднималыся зъ земли гладенькымы горбамамы, и нога зсувалася по ихъ, немовъ по скляныхъ банькахъ.

Але вони пхалыся сыломиць упередъ.

Глыбоко въ лиси, де вже земля розстелювалася ривныною—заблысло проты ихъ зъ темно-зеленого лису щось блыскуче. Воно було обведене розлогымы соснамамы, що зъ ихъ звысавъ серпанковато довгый блидо-сывый мохъ мало не до земли, буйнымы круглолыстымы баговыннымы рослынамамы и шырокою тростыною.

Се було морське око.

Неначе дзеркало, оточене багатствомъ зелени, лежало воно тутъ нерухомо, сонлыво, зъ погидною ривною поверхнею, безодне, ныбы вичне дзеркало склепиння и шпыливъ деревъ—кусень незайманой красы.

Скисно на йому и на половыну въ води лежала сосна. Мисцямы мохомъ обросла, була кладкою легконогымъ лиснымъ звирамъ и мисцемъ, де выгривалыся ящиркы и стрыкизкы.

Ти стрькизкы кружалы невтомыма надъ водою, въ блискавычній гулянці, часомъ доторкаючысь свавильно прозоро-сынымы крыльцями до блискучого поверху.

„Гурра!“

Лись задрижавъ.

„Тутъ лись займемо!“

Розлягся видгоминъ: „зай-ме-мо!“

„Тутъ ударыты!“

Проныкльвый оклыкъ жаху пролынуувъ: „у-да-ры-ты!“ Сокрыы заблыщали въ пивсвитли и неначе одынъ ударъ—пишовъ гукъ лисомъ.

Лякльво затрипоталыся недалеко пташенята, и вперше видбылысь въ нерухомому поверхови морського ока иньши з'явыща, якъ шпыли деревъ и склепинне.

Впередъ молоди.

Вельконадйныхъ змирено.

Тыхъ, що булы однакового росту, однаково здорови и струнки, стято и обдерто зъ ихъ зелену одѣжу. Колы ихъ зъ кинцивъ—однаково спылено,—зложено зъ ихъ, у вузькій долини межы горы и мало не поверхъ потоку, дорогу. Тамъ, де зализной коліи не можна було дали повесты, мусилы воны робыты службу.

Одынъ пень укладалы тисно бияя другого. Такимъ чыномъ робылы дорогу для иньшихъ трупивъ. Вона тяглася довго въ скрутахъ межы двома пасмамы гиръ и сумно було на ню дывытыся. По тій дорози малы перевозыты столитнихъ велетнивъ...

Колы ихъ уставлювано рядомъ на земли, быто ихъ у голову и въ ноги сокырамы, щобы приставалы ривно одынъ до одного и булы мостомъ на земли. Зъ ихъ вытикала кровъ. Потикъ, що бигъ близько ихъ, втыснувсь пидъ ихъ, вытикавъ лагідно зпomiжъ ихъ и забиравъ ихъ кровъ зъ собою. Мисцямы, де соняшне проминне гралось зъ його перламы, осидалася вона на його каминю и закрасыла його на вси часы темно-червоною барвою...

Покры наймыты упоралысь зъ тымъ всимъ, мынуувъ довгый часъ и воны самы мало не здычили. Не сходылы николы въ долы и не стривалыся майже николы зъ жинкамы. Свою одѣжу намочылы въ дьогти, а борода и волоссе вырослы въ ихъ довги и надалы имъ дыкый выгльядъ.

Зализницею диставалы що тыжня харчъ и що треба до жыття, а одъ выхру й холоду ховалы ихъ колыбы, сплетени зъ обтятыхъ сосновыхъ гилокъ, що лежалы округы.

Зъ деревъ поздырану кору, пересяклу жывыцею; вона сушылася на сонци, немовъ вельчезни брунатни сувои паперу. Увечери ии запалювано по ливимъ и правимъ боци на вершынахъ, и воны палажкотилы червонымы языкамы, яко гасло жыття наймытивъ.

Такъ прыбиралыся воны до бою зъ столитними...

Врешти прыйшла черга й на тяхъ.

Ничъ передъ тымъ... се була свитломъ упоена ничъ... мисяць збильшывся въ вельке матово-червоне коло.

Въ тыши, що зросталася зъ темнотою, здавалыся горы зъ своїмы темнымы безмежнымы лисама прыстановыщемъ для стоичного спокою. Мисячне свитло пронизувало нижно-сыняву ничну темряву, розсвичувало далечыну и неначе мыгтило на верхахъ деревъ, що стоялы на найвыщихъ шпыляхъ гиръ. Деревы зминылыся въ його сяеви и, здавалося, въ нимъ розпльвалыся...

Деяки попростягалы свои убрани рамена шыроко до небесъ, ныбы о що благалы.

Тилько деяки?

Скільки ихъ тутъ було,—а ихъ було такъ багато, що ни хто бъ не порахувавъ— вси выганялысь угору и благалы жыття! Навить повитре було повне того бажання! Воно пахло жаданнемъ ще бильшого и здавалося виддыхомъ тысячивъ и тысячивъ истотъ, жадибныхъ жыття.

Самый запахъ, що росходывся зъ глыбыны лиса, нагадувавъ упоючу роскишъ, саму прегарну повну зрилисть та порывавъ и тяхъ зъ собою, що стоялы доси въ схованымъ дожыданню, зберегаючы бажанне жыты повною мирою, якъ соромлыву тайну.

Папороть заговорила пророчымъ шелестомъ, чашки найнепорочнійшихъ квитокъ розвынулыся въ выкинчени квиткы. Страхъ, що воны могли бы завтра перестаты жыты, збудывъ въ ихъ жаданне показатыся въ останне одынь одному въ повній краси. Завтра може будуть уже потолочени, ихъ короны поламани и лысте обдерте. Завтра може не буде вже ни хто знаты, що воны булы и що булы гарни!..

Лисова земля оживылася свитляками, що блыщали на іі темно-зеленимъ тли, немовъ крапли свитла, а безличъ коныкивъ переклыкувалося промижъ себе и не хотило ніякъ змовкаты.

Здавалось, уси выступылы зъ себе и безглядно розбуялыся ихъ чуття, котри прыглушувавъ тилько глыбокій супокій нocy. Смихъ самого здорового жыття, змишаний зъ тяжкымы сльозамы жалю, пробывався сыломиць кризь усе, а якась туга, лагидна мовъ оксамытова керea, лежала на всьому и выклькала що-разъ бильше бажаннивъ и любовь до жыття.

Чудови булы згукы лису въ тыши сеи нocy! Нижнійши видъ музыкы; бувъ то радше якийсь шепить, що зиллявся зъ мягкою темрявою нocy, а середъ того шепоту зъ лыстка на лыстокъ падалы крапли дощу, що зросывъ усе ще за сонця.

.....
Довгый, тяжкый часъ—и столитни поляглы. Прости, повбывани лежалы уможени у власній зелени.

Пнякы, що по ныхъ осталыся, и валковате, ажъ на верхъ земли выбуяле коринне, стырчалы зъ моху покаличени.

Ще лежалы столитни на горахъ—однакъ не поодынци. Горы булы обсіяни ихъ трупамы праворучъ и ливоручъ. Лежалы и скисно, впоперекъ и ривно. Густо одни коло одныхъ, голова объ голову, купамы, або одно верхъ другого, або якъ котре упало.

Здалека здавалось, що то скошений лись.

Горы, зъ котрыхъ майже до наготы здерто ихъ убранне, що було зимою и литомъ викамы незминне въ свой свижий краси, стырчалы теперь, посоромлени, до небесь, надармо сылкуючысь останкамы колышньої одежи закрыты нефоремни суставы.

Зраждени орлы и осыротили яструбы пролиталы сумовыто сюды и назадъ; тилько якъ орлы часомъ по короткимъ лети спочывалы и наижалы люто пера, чорни, пыльнуючы ворожо блыскучымы очыма въ долы, тоди яструбы снувалыся нешвыдкымы нечутнымы кругамы надъ полеглымы.

.....
Якъ полеглыхъ стягано зъ ихъ высоты, була се боротьба на жытте и смерть.

Багато наймытивъ стратыло жытте, багато стало навикы нездатнымы до працы; а инши зновъ днямы лежалы тяжко покаличени въ долахъ.

Велетнивъ звалюваты!

Такихъ, що стоялы на мисци сотню рокивъ, котрыхъ коринне зарылося въ найглубше нутро горы и тамъ переплелося зъ кориннемъ иншыхъ рослынъ навикы!.. Звалюваты ихъ и не пошкодыты себе, не зныщты молодого поросту и не зныщты всього навколо!..

Такъ, якъ николы невтомыми мурахи, вдыралыся наймыты на найнедоступнйши мисця, уоружени ланцухамы та иншымъ знаряддемъ.

Насампередъ стисувалы зъ ихъ кору.

Вона завдала чымало працы. Заросла сыльно въ тило и ствердла такъ, що сокыра видскакувала видъ неи; ажъ по довгимъ рубанню розскакувалася трискамы и падала на купы елястычного зеленого виття, що виддилене видъ тила мало высахаты.

Потимъ сыльні руки, погорджаючи всякою небезпекою и перепынамы, котылы тяжкыхъ велетнивъ. Зъ глухымы, ривночасно выдаванымы оклыкамы, що малы додаваты видвагы, а прыгадувалы бильше окрыкы дыкыхъ птахивъ, нижъ гармонійни людськи згукы, робылы наймыты сю працю, пидчасъ колы зъ ихъ чола ллявъ струмкамы пить, а зъ пораненыхъ рукъ текла кровь. Пробуванне на самоти и здычинне наповняло ихъ пры такій роботы шаленою видвагою, а надія на високу нагороду запалювала въ ихъ очахъ сяево побиды.

Недалеко пиднижжя пограбованыхъ гиръ будувалысь зъ грубыхъ брусивъ мосты. Кочени зъ вершынъ велетни спиралысь на тыхъ мостахъ, а звидты зновъ ихъ штовхалы наймыты, и вони падалы одни по одныхъ зъ глухымъ лоскотомъ на ривну землю.

Туть не лежалы вони довго. Вельки зализни гаки забывано имъ въ голову, до гакивъ запрягано коней, и ти волокы ихъ нешвыдкою ступою зъ похыленою головою. Волокы дорогою, выложеною зъ молодыхъ деревъ...

Кроваво-червоный огонь палахкотивъ по такихъ перемогахъ до пивночи по горахъ, а герои-рубачи, уместывшыся выгідно округъ його, позакурювавши люльки, розмовлялы про видпорну сылу подужаныхъ.

Въ долини ждавъ на поваленыхъ поиздъ.

Винъ складався зъ кильканайцятыхъ возивъ, зоп'ятыхъ докupy и зъ льюкомотывы, що нетерпляче сопла.

На кождый визъ ладовано чотыри-шисть деревъ и сковувано товстымы ланцухамы. Сковувано такъ тисно, що зализо вгрызалося въ ихъ тило, обдерте зъ коры, и мисцямы вытикала кровъ. Ии збиралы та злиплювалы въ грудкы и запаленою свитылы темрявымы осинными вечорама пры перевози.

Зъ такъ скованымы деревамы гнався поиздъ въ нызыну, розтынаючы видъ часу до часу воздухъ проныклымъ свыстомъ побиды.

На остатнимъ вози сыдивъ наставныкъ.

Затявшы свою сокыру въ груды одному велетневи, що лежавъ зверху, сыдивъ винъ изъ згорненымы на грудяхъ рукамы и зъ тупымъ поглядомъ.

Такъ часто йиздывъ вже отсею дорогою! Такъ часто спочывавъ його поглядъ на шпыляхъ гирь, такъ часто слидывъ за закрутамы залізною коліи, що бувъ уже втомлений.

Ти, що булы въ його пидъ доглядомъ, поводылыся спокійно. Воны прощалыся зъ околыцею, котрою произдылы. Праворучъ и ливоручъ знималыся горы и булы ще вккрыти лисамы. Воны складалыся зъ ихъ товаришивъ, булы имъ товаришамы безличъ литъ, а теперъ розставалыся навикы. Николы не почують уже бильше ихъ шуму...

Пизнійше вгадувалы, куды ихъ везуть. Що з'издылы въ нызыну, въ шыроки доли, де горы щоразъ розступалыся, а зъ потока быстра рика розигналася, се зналы воны. Поиздъ летивъ божевильно скоро, вывся тиснынамы, мовъ змій... Одначе, чы се воны мижъ люде йихалы?

Згадалы часъ супокою, колы стоялы гордо, а коронъ ихъ зеленыхъ дотыкалыся сами хмары и орлы: теперъ валялыся ти короны пидъ ногамы... Згадувалы, якъ наступало одно по однимъ, и якъ падалы одни по одныхъ...

Отже чы йихалы теперъ до тяхъ, що закупылы соби право керуваты ихъ долею? Чы зновъ до наймытивъ, котри не зналы ни свята, ни недили, а красы не розумилы? Але ни; окримъ сихъ и тяхъ мусилы буты ще якись инши люде, може якись до ихъ самыхъ подибни!

Такъ, до ихъ самыхъ подибни!..

.....
Колы в'ихалы, по втомляючо довгій йизди пралисамы, въ простору долину, доглянулы тутъ и тамъ хатыны. Зпершу по-

розкыдани по горахъ, потимъ де дали—ныше, а врешти и пры сильській дорози, що злучылася звидкысь зъ зализницею и не розлучалася вже зъ нею бильше. Хаты булы маленьки, вкрыти дошкамы, а часомъ каминнемъ прыложени, а деяки самымы кгонтамы.

Пры якимсь шынку, що вырынувъ пры дорози, задержавъ машынысть поиздъ.

Винъ мавъ забраты якихсь чужынцивъ и робитныкивъ, що дожыдали його тутъ. Повыходылы люде зъ тыхъ хатынъ.

Гуцуламы звалы себе.

Вельки и сыльні, зъ слав'янськымы рысамы, въ мальовнычій одежи—такъ сыдили и лежалы воны тутъ. Ось одна молода жинка зъ трохы зжытымъ, але гарнымъ мало не дытячымъ лыцемъ, одягнена барвно и пышно. Вона курыла люльку и дывылася байдужно впередъ ссебе, не дбаучы про те, що цила громада чужыхъ людей неначе пожырала и очыма. И товариши, прегарни мужчыны, струнки мовъ смереки и елястычни, сыдили въ хати тутъ и тамъ въ найвыгиднйшихъ позахъ на свити. И ихъ убранне було не менше оригинальне. Червони ногавыци, до того била вышывана сорочка и багато вышывани кыптарыкы. Широки барвни шкиряни поясы, окрашени наперсткамы и всякымы блыскучымы дрибныцямы. Мали чорни капелюхы *), прыбрани въ пзвыни пера, доповнялы убранне.

Се було свято, то жъ воны зибралысь тутъ на гулянку. Двое грало на скрыпкахъ коломыйку. Иншый зновъ лежавъ на лави, простягшысь на цилу свою довжыну, и глядивъ поглядомъ повнымъ невыразныхъ мрй кризь одчынени викна кудысь у простиръ. Не дбавъ, що його цикаво розглядають. Вси не дбалы про те, немовъ ти диты. Самы не показувалы зацикавлення ани до подорожнихъ чужынцивъ, що з'являлыся ледви разъ на рикъ въ ихъ околыци, а ни до иншихъ проявъ. Пидъ часъ, колы поиздъ кождымъ своимъ прыйиздомъ зворушавъ всихъ сусиднихъ жытеливъ, воны ледви зверталы голову въ той бикъ. Се було для ихъ з'явыще таке чуже и таке имъ далеке, воны малы зъ тымъ такъ мало спильного, неначе бъ булы зъ иншого свиту

*) Брыли се тамъ такъ зуться. Ред.

и малы зо всимъ тымъ такъ мало що робыты, якъ зъ хмарами на небесахъ!

Бильше схожи булы вже на тыхъ, що сковани въ зализни пута йихалы теперъ въ нызыны. Такъ незаймано выросталы и воны, такъ гармонійно, пытомо въ свой краси и въ своихъ звычайхъ. На гордыхъ вершынахъ, въ самотныхъ кутахъ велы свое жытте безъ панивъ и безъ наймытивъ. Неосвичени таки, що ажъ дыво и жаль бере и для всеи вельчи цивилизаціи неприступни, стричалы воны и здобуткы зъ дытячымъ усмихомъ на устахъ.

Таки булы ти диты лисивъ, що за ніяку цину не хотилы прыкладаты рукъ до звалювання велетнивъ зъ ихъ высокосты!

— Що вы за вира?—пыталы воны неймовирно тыхъ, що прыбулы порахуваты корысть бытвы.

И кажучы се, зморщувалы гризно чола, стыскалы въ рукахъ топирци.

На зброи розумилыся воны.

Колы уперше побачылы поиздъ, то перехрестылыся и сплюнули видъ себе. Въ тимъ була мабутъ нечыста сыла, и воны не хотилы жадного дила маты зъ тымы, що керувалы тымъ усимъ. Воны и держалыся здалека видъ усіеи тіеи справы, и межы численными наймытамы, що бралы въ бытви участь, не знаходывся ни одынъ гуцулъ.

— Рубайте самы, що Богъ сотворывъ, а насъ лышитъ въ супокою!—видповивъ одынъ зъ зненавыстю на поклыкъ помагаты рубаты дерева.

И ихъ оставлено въ супокою; ихъ свить бувъ лисъ и горы, и тилько тутъ дозривалы воны вповни! Неначе прегарни червони квиткы мыготилы въ своихъ гарныхъ мальвовнычыхъ убранняхъ межы зеленню деревъ, або пролиталы на швыдкихъ густогривыхъ коняхъ, якихъ выкохуваты такъ любылы.

Лисамы розходылася луна ихъ сумовытыхъ писень.

Се булы ти до отыхъ подибни люде!..

Колы поиздъ зновъ рушывъ и де дали швыдче зъ мисця бигъ, бачылы ти, що булы въ остатнимъ вози, черезъ повидчынювани викна и двери шынку, якъ тутъ у велькимъ коли гулялы жинкы и чоловики въ дыкимъ запали. Незабутный выдъ, перелетный мовъ блыскавыця, а и такой палкый!

Проста мельодія двохъ скрипокъ ввела ихъ у такой запаль. Зъ непогамованую, розбуялою охотою гулялы вони. Ихъ одежда и хусткы ажъ повивалы въ кружанню, а вони колы не колы ухкалы зъ розбурханой, мало не дыкой, веселосты. Здавалося, неначе бъ зъ танцемъ мало покынуты ихъ все щасте, и вони хотилы насытытыся нымъ на циле жытте...

Передъ хатою стоялы инши гуртамы, або лежалы, курячы зъ короткыхъ люльокъ, простягшыся пры своихъ осидланыхъ коняхъ. Здавалось, що хата зъ цилою пышнотою барвъ и багатствомъ жыття пролитае по пры поиздъ! Одна гарна жинка—вдовыця якась—поскакала на молодимъ пивдыкимъ кони до иншихъ. За нею мчався такъ саме шалено рій молодыхъ хлопцивъ. Вона не дала наздогнаться. Звернувшы голову ажъ черезъ плечы за нымы, оставляючы зъ простягненымы рукамы коневы свободу въ поводахъ, реготалася голоснымъ безжурнымъ смихомъ! Ще не почувалы жадного тремтиння пры прыходи и видходи того страховыща, що непрязно сычыть, що прыносять своею появою свитло, але и несказане горе! Ще не малы жадного прочуття про ту глыбоку роскладаючу тугу зъ хворымъ усмихомъ на устахъ, яку выклькуе тилько освита и культура! Вони жылы зъ дня на день, не дбаючы про будучность и ии безнадейность; ихъ бажання булы прости и прозори, а умова ихъ щастя—сяево сонця и сыне небо...

Въ нызыни кыпило голосне жытте.

Тамъ гомонила велька парова трачка (пыльня).

Цегляно-червони дымари вельчезны знималыся зъ земли и выкыдалы чорни хмары дыму пидъ небосхылъ пидчасъ, колы въ самымъ будынку панувавъ такой гукъ и свысть и гудинне, що вси инши згуку глушылыся цилковыто.

Округъ фабрыкы на склади лежалы тысячы дощокъ, поскладаныхъ высоко вгору, прыготованыхъ до транспорту и зложенныхъ наохрестъ, вузькыхъ и шырокихъ. Безличъ непотятыхъ деревъ дожыдало ще своей смерты. Тутъ лежалы велетни, въ обіймыщи мало не килькохъ метривъ,—справдешни чудеса старосты и красы, и струньки молоденьки ялынкы. Майже безъ перестанку закочувано свижи дерева до фабрыкы, щобъ ихъ—уже по недовгимъ часи, порозтынани на тонки дошкы—высуваты зновъ на двиръ. Поиздъ привозывъ що-разъ нови жертвы, а ни-

колы не спочывающий Молохъ перероблявъ ихъ у дивно короткимъ часи.

И симъ разомъ зновъ.

Льокомотыву видипнято видъ возивъ, и ти покотылыся самы зъ своими невилныкамы трохы напередъ на мисце складу. Тутъ росковано дерева зъ ихъ зализныхъ путь и поскыдано.

Якъ кочено ихъ поузь вхидъ до фабрыкы, донеслась до ихъ розмова майстра до якыхсь гостей:

— Пралисы закупыла фирма О—ба видъ религійного фонду. Пыляемо вже симъ рокивъ и маємо ще тры роки передъ собою. Що-дня пыляемо симсотъ деревъ.

Симсотъ деревъ що-дня!

Якъ же немилосердно выразно дзвенило се!

Симсотъ товаришивъ ихъ ныщено що-дня, а кожному зъ ихъ треба було десяткивъ литъ, ба—сотень литъ, щобъ выкохатыся такымы велькымы! А тутъ лежалы ще горы деревъ, ще тысячы и тысячы лежалы тамъ, дома, ще и на вершынахъ гирь, звидкы ришено котыты ихъ уже на самимъ остатку; а зновъ сыла ихъ лежало здержаныхъ на мостахъ у пиднижжя гирь, а що-дня трычи привозыла зализныця жертвы сюды! Для того квапылыся такъ зъ ныщенемъ ихъ, такъ дорожылы кожною годынкою въ дни!..

Роспаленымъ зализомъ наштеповано новыхъ, а тоди зоставлено ихъ, щобъ розглянулысь округъ себе...

Ново прыкочени дерева малы сунутысь пидъ пылы. Одни пишлы пидъ пылы десятиножеви, други пидъ п'ятнадцять, а зновъ инши, столитни, пидъ двадцятножеви. Зъ сыкомъ, роздыраючимъ уха, якимъ спершу дерева заголомшено, покы ихъ убыто, пирнулы пылы въ ихъ тило. Гострокинчастымы зубамы проризувалы зъ блыскавычною скористю прегарни дерева, а тырса, немовъ кровъ, выбухала зъ ныхъ, обсыпувала ихъ и покрывала коло ныхъ помисть.

Колы ножи метнулысь кризь ныхъ въ останне, то по фабрыци пролынувъ острый проймаючий сыкъ, и колышни горди велетни распалыся въ тонки, били дошки и пересталы истнуваты навикы.

Робитныкы зъ вельчезнымы тачкамы з'явылыся поквапно и видходылы.

Воны змитали тырсу, насыпану на земли, вивозылы іи и высыпалы въ пашци печей въ прыземнимъ забудуванню. Безъ перервы, зъ дня на день робылы вони се. Други зновъ вытягали дошки, що роспадалися зъ пидъ пылъ, и кыдали ихъ на складъ, де вони, падаючы, вывывалыся въ-останне, мовъ спружысти сталевы лыстки. Зновъ инши пидпыхалы струнки ялынкы пидъ дзычачи пылы, ростынаючы дерево въ вузьки латы, а ще инши кувалы й гострылы пылы та розсивалы коло себе червоно-блыскучи искры...

И доврола фабрыкы вешталося багато людей. Одни выносылы дошки зъ середины, други видбиралы та подавалы ихъ дали, трети складалы ихъ одныхъ поверхъ другихъ, значылы, роздилювалы на вузьки и шыроки, або якъ тамъ уже треба було. Всюды панувавъ рухъ, гамиръ, крыкы, невпынный прыхидъ и видхидъ; горячкова, зъ математычною акуратныстю порахована діяльність, выкыкувана страшно-дзычачымъ колосомъ, машыною, видъ котрой была майже нестерпуча спека.

Здавалось, що нечутно оберталысь велычезны чорны колеса, обведени шкирянымы пасамы, однакъ воздухъ бувъ сповнений ихъ гукомъ ажъ пидъ лисы.

Тилькы вночи панувала тутъ смертельна тыша. Неначе вартовныкъ, стоявъ тутъ чорный коминъ и глядивъ похмуро на цилый таборъ.

Тутъ лежала безличъ голыхъ деревъ, освитленыхъ лагіднымъ свитломъ мисячнымъ, мовъ мерци. Пасма дощокъ, пскладаныхъ до гордой высоты, мыготилы сриблысто, а оглядани збоку, здавалысь самымы лініямы.

Дерева всюды; де спынывся поглядъ—лежалы дерева, дошки, трискы; а межы всимъ тымъ вешталысь нечутно велычезны собаки, мовъ мары, кыдаючы бияя себе велыку незграбну тинь и нышпорючы всюды. Видъ часу, якъ хтось пидпалывъ фабрыку и вона стояла въ страшній поломини, выбрано ихъ, тыхъ псивъ, за стороживъ.

Але ниhto не вкрадася, ниhto й не турбувавъ спокою тыхъ, що поляглы.

Пивголосне шуминне гирської рикы, що вылыскувалася недалеко з-пидъ темрявы лиса, проносылось м'яко и вныкыливо всюды, а самъ лисъ навкругы долины бувъ недоступнымъ муромъ, що з-по-за його мигъ хыба мисяць выринуты.

А винъ з'являвся що-ночы надъ тымъ муромъ.

Блидый и тихый и нерухомый, мовъ бы бувъ цилкомъ утомленийъ зъ смутку, и мовъ бы йому лекшало, колы роспускавъ свои промини въ сыняво-прозорій темряви нocy, або купавъ ихъ тутъ и тамъ у темній глыбыни воды...

Сумне шуминне рикы настроювало його такъ жалибно, а була не сыла здавыты його.

„Куды, куды, куды?“—шумилы хвыли невтомно що-ночы и лызали жалибно беригъ, и плескалысь пидлеслыво въ чутныхъ згукахъ объ вельке каминне, що де-не-де вызирало непорушно зъ воды.

Але вони не малы жадной видповиди.

Въ табори було тихо.

Дерева лежали безъ душъ, а дошки простягнени...

Але винъ бачывъ видповидь. Куды повертавъ свое лагидне лыце, чытавъ ии. На дошкахъ и деревахъ, прызначеныхъ до транспорту, стоялы чорнымы литерами выписани слова: „До Батумъ“, „До Батумъ“, „До Батумъ“...

Лито.

Роспалене проминне сонця пекло, а воздухъ бувъ душный.

Окреми хмары, що погубылыся на сынимъ небосхыли, byly темнои барвы. Часомъ пиднимався легкий витерь и ростягавъ хмары вшыршъ и вздовжъ и въ лыховистни тини. Здавалося, що винъ сылуе ихъ летиты звидсы и що потуга сонця занастыть ихъ, однакъ якъ разъ опивдни спынялысь вони сыво-чорни надъ горами...

Було по бытви.

Навкругы панувала бездушна тыша.

Якъ далеко око сягало, стричало найбильше спустошенне, а видражаюча нагота вершынь будыла жаль у серцю.

Биливи, спорохнявили пнякы стырчали густо одни коло одныхъ, неначе кистякы зъ пожовклои травы. Нездатни дерева лежали покаличени навкругы, а зъ коры обдерти дерева, що показалыся нездоровымы, порохнявили вже незаймани. Вельки выпалени мисця на земли нагадувалы раны пожежы и свидчылы про побиду полум'я, що блыщало тутъ такъ часто вночи и жерло жадибно все, що кругъ його було. Стосы сосновой коры лежали темно-брунатнымы шматамы и сувоямы, на-пивъ

перегншли, и важно лежалы купы трисокъ на трави. Стари, громамы пошкоджени смерекеы, покынути незайманымы, стоялы сумно, простягаючы на-пивъ высохли рамена видъ себе далеко, мовъ безпомични диды, сылкуючысь надармо здержаты витерь у своимъ гилли. Иноди лынуло повитремъ жалисне, сумне скрыпинне. Воно йшло видъ здоровыхъ, одыноко польшенихъ ялыць, що молодечо струнки и незвычайно буйного зросту, стоялы безъ виття и малы лыше на самимъ вершку короны. Ти ихъ верхы гнулыся теперь луковато до земли, мовъ бы въ ихъ густій зелени высила вельчезна вага и тягла додолу. Виддани витрови, позбавлени охороны и всякой иншой опоры, колыхалыся вони жалибно и скрыпили...

Молоди соснови деревця, колысь мало не ясно-зеленой и блыскухой барвы, булы поламани и навикы пошкоджени. Папороть спустыла свое зубчате, теперь порване, лyste, и позбавлена тини в'яла та конала помалу на соняшній специ.

Высокий мохъ, вырванный и пошматованный та кориннемъ выверненый до сонця, высохъ, а тою самую смертю гынула и потоптана трава. Усяки лисови куцы, малына, яловець и инши сыльні та видпорни рослыны и квиткы, що буялы колысь въ повній роскоши, прыляглы теперь до земли и булы мало не зъ кориннемъ повытягани. Поверхъ всього того котылы и волоклы тысячама и тысячама велетнив!

Тутъ и тамъ до земли прыдавлена крушына, не позбавлена своєї сылы цилковыто—вродыла безличъ червоныхъ ягидъ, а ти сыялы здалека зъ матово-зеленого тла, немовъ калюжи кровы...

Несмиливо протикавъ мижъ каминнемъ въ долини колышній розпустный потикъ. Купы обтятого гилля, коры и трисокъ прыглушувалы його веселе дзюрчанне на довгый неозначеный часть. Орлы и яструбы покынули свои гнизда и наvertsалыся ридко сюды. Ледви що пролиталы разъ або двичы на рикъ весняною порою сею своею, колысь гордою, батькивщыною.

И зозуля перестала тутъ куваты.

Дождыдаючы даремно луны свого поклыку, що гналась давнійше въ поважныхъ мовчазныхъ лисахъ, мовъ навпереймы зъ поклыкомъ, мовчала вона теперь завзято и неначе забувала тутъ свій звычай куваты...

Спустошени, запустили, пограбовани зъ усеи ридной красы и колышнього багацтва—горы осталысь немовъ на посмиховыще

и не могли спыныты, щобъ пекуче сяево сонця не выпалювало немылосердно сеи фльоры, що зосталася, що вымагала для свого истнування найглыбшого холодку. Польшени, ледви по надъ землю выросли ялынкы и сосонкы, випадкомъ не пошкоджени, стоялы смутни и похыли. Буря и соняшна спека переходылы на видмину понадъ ихъ молодесенькымы коронамы, що не булы ще надовго такъ насталени, щобъ зносыты вси змины и удары часу.

Столитни оберигалы ихъ доси своїмы шырокымы раменама видъ усього,—але теперь? А колы бъ воны и опиралыся вьсьому? Всій специ сонця, що выпывала такъ жадибно ихъ молоди сокы, всимъ бурямъ, що бажалы зломыты ихъ короны, вьсьому холодови и всимъ иншымъ погрозамъ—такъ що жъ тоди? Чы не простяглась бы и за нымы, колы бъ стоялы вь найгорлійшій краси, роскошуючы вь пышноти, узнаючы надъ собою сами небеса—та жъ убійча рука!

Воны зважылыся вмерты.

О. Кобылянська.

Самота.

Нарысь.

Цилу ничъ я не спавъ. Се вже мени видъ двохъ литъ
таке не траплялося...

Ти ненависти люде обурюють мене, обурюють
такъ, що спаты не можу!..

Перше я мигъ видъ ныхъ все стерпиты, навить напасты на
мою честь, а сього стерпиты не можу!

Сыджу въ альтани въ саду и пышу.

По що я пышу?

Стара привычка видизвалася въ мени, сердце бильше зво-
рушене, хочу бачыты на папери, якъ я свое чутте означу, хочу
знаты, що воно е...

* *
* *

Що воно е?

Справди, що мене такъ зворушыло?..

Ахъ, та проклята охота розбираты всяке чутте! И найгар-
нйше!.. Отъ передо мною у зильныку рожа, прегарна, пахуча
рожа,—и ты хочешъ знаты, якъ ии лыстки трымаються, звидкы
запахъ иде; починаешъ обрываты лыстки, одынъ по другимъ,
одынъ по другимъ, ажъ дійдешъ до насады...

Рожа розирвана: зив'яли лыткы розлетилися по трави,
вже ихъ разомъ не зложышъ,—нема ни рожи, ни запаху...

Не хочу знаты, що воно е!

* *
*

Соловій на черемшныи за альтаною такъ лящыть, що мени
ажъ въ голови дудныть...

Цилкомъ не розумію, чымъ сей крыкльвыый птахъ людянь
подобается?

Зробылы йому стари поеты рекляму, и винъ такъ, якъ ох-
рыпльый спивакъ, може ще за концерты збираты оплескы...

Тилькы писаты мени не дае...

Сонце позолытыло вже вершкы деревъ. Уже зійшло...

А я не сплю и спаты не хочу! Самъ изъ себе сміюся, що
зи мною сталося.

Цилу ничъ я не спавъ.

По вечери мене напала нудьга. Недиля, люде бавляться,
якъ уміють, а я нуджуся. Господы, що за нудьга!

Выйшовъ я зъ хаты и стривъ іи. Мою сусидку. Верталася
зъ миського парку зи своєю донькою.

— Прошу васъ, пани, ходитъ зи мною, послухаемо цыганськой
музыкы. Дома такъ скучно!

— Не можу, пане докторе! Що сказалы бъ люде на се?

Ахъ, правда—люде! Вона въ жалобѣ, недавно чоловика по-
ховала!

Та хыба до розпуки по смерты чоловика вона повинна ще
добровильно видмовляты соби всякой розрывкы?..

* *
*

— Але вы пійдитъ, пане: вы потребуете розрывкы. Вы такъ
никуды не ходыте!..

И я пишовъ.

Справди, я вже видъ килькохъ литъ никуды не ходжу. Ни
въ кого не буваю, розрывкы не шукаю.

Видхотилося вже мени.

Трыццятъ п'ять рокивъ—то ще не вискъ, але такъ уже я передъ часомъ постарився. Въ гимназіи вчывся, на университети вчывся, потимъ, кримъ бюровои роботы на хлибъ, напытавъ соби ще добровильной, захотивъ суспильнымъ діячемъ буты, политыкою займався, въ литерата бавывся,—пишовъ рикъ за рокомъ, рикъ за рокомъ—и мени вже трыццятъ п'ять лить...

И дывне дыво,—що бильше я живъ миждъ людьмы, працювавъ для ихъ, то бильше душею виддалювався видъ ныхъ: я не мигъ ихъ любыты, тыхъ людей, що не знають гармоніи въ жыттю. Тыхъ людей, що божеську душу волочать по земнимъ болоти...

И я переставъ зъ нымы знатыся, потонувъ въ бюровій праці... полюбывъ ии.

Що жъ бы я почавъ безъ праці?

У тій товпи многолюдній—на самоти!

* *
*

Сей соловіи мигъ бы бувъ выбраты соби инше мисце и иншый часъ на rendez-vous зи своєю любкою, а не тутъ и теперь. Дrajныть лыше мене...

Люде гадають, що Богъ сотворывъ соловія имъ на потиху, абы имъ выспивувавъ; а винъ такъ высвыстуге не намъ, тилькы свой любци—самычци...

Звычайна исторія: поеты миждъ птахамы!

А въ тимъ, нехай соби спивае; жалко йому перешкоджаты. Засивъ соби у черемшыни, чы мабутъ въ сусиднихъ корчахъ сынього бозу и спивае. Ахъ, якъ тьохкае!... Выдко, спивакъ не жовтодзюбий, а вже добре привчений...

Сонце вже почерезъ выноградъ добувається мени до альтаны.

Вона ще мабутъ спыть, хочъ звычайно такъ раненько встае и на кладовыще ходыть, або тутъ у садокъ—разомъ зи своєю донькою.

Та маленька дытына ии мени дуже подобається...

* *
*

Не могу зибраты своихъ думокъ до купы и до ладу пысаты; думкы розлитаються,—выдко неспрана ничъ утомыла мене... Хочъ я ани трохы спаты не хочу.

Такъ любо теперъ у садку!

Я пишовъ слухаты цыганськой музыки. Сивъ соби не далеко видъ неи и заслухався.

Думкы, думкы, думкы...

Шыроки, якъ угорська пуца, понури, якъ карпатськи пралисы, сумовыти, якъ, якъ... вона. Справди, лышь вона такъ плакала по смерты чоловика, якъ ти цыганы плачуть на скрипкахъ...

А потимъ чардашъ! Ноголомный чардашъ...

Я цилкомъ не розумію, якъ по такой несказаній тузи можна попасты въ такую шалену радистъ. Се для мене загадка. Оттакъ перевернуты душу за одну хбылю!..

И ненавиджу я ти чардаши тому, що вони убывають сей шырокий, понурый смутокъ степовой. Адже въ симъ смутку стільки святого, стільки гармоніи, хочъ його выклькуютъ прыгоды жытьови!

Такъ якъ и въ ии смутку.

* *
*

Надійшылы знайоми.

— Слыхомъ слухаты, выдомъ выдаты, панъ докторъ на пыви! Що таке сталося?..

— Гратулюємо, гратулюємо!

— До чого?

— Вже мы васъ бачылы въ парку... Гарна соби вдовычка! И молоденька! Добрый смакъ маєте...

— Ей же! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ опіку? Поступъ, поступъ! Хто бы по нимъ сподивався! Гратулюємо!..

— Кельнеръ, пыва! вына!

— Що жъ тамъ, пане докторъ? И буде що зъ того?

Я вставъ и пишовъ.

А вони сміялыся, такъ сміялыся!

* *
*

Ходывъ я улыцями зъ годину. Спаты не хотивъ... не заснувъ бы.

Коло одного дому пры отворенимъ викни стоявъ зъ четверть
годыны—тамъ хтось прегарно гравъ на фортеп'яни.

Певно дивчына якась.

Може и залюблена нещаслыво, або такъ туга на неи на-
йшла...

Цилкомъ мене розжалобыла своею грою. Я хотивъ бы буты
коло неи, абы ии потишыты.

До чого здалося такъ сумуваты?

Люде спокійно спляць, други бавляться тамъ на музыци, а
вона грае соби сумни думы...

На тыхій улыци почувъ я здалека чыйсь хидъ и видійшовъ
видъ викна.

Така тыха, мисячна, мелянхолійна ничь...

* *
* *

Въ миськимъ парку е таке затышне, любе мисце, що лышь
я його знаю.

Нагадавъ я соби його и пишовъ туды.

Въ парку тыхо, нема никого.

Ахъ, правда, соловій крычавъ! Але все жъ було тыхо.

Мени було такъ сумно на души!

„Поступъ! поступъ! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ
опику!“

Ни! справди,—ти люде варвары!

За що вони глузують соби зъ мене?

Тры роки вже мешкаю въ тій самій каменыци, що й вона.
Наши двери въ сусидстви. Але я зъ нымы не живъ. Якъ и вза-
гали ни зъ кымъ не живъ, ни въ кого не бувавъ. Ии чоловика я
знавъ зъ уряду—то бувъ молодой суддя. Бидный чоловикъ.

Тилькы ихъ малу доньку я знавъ добре. Бавывся не разъ
изъ нею. Мы были соби навить дуже вельки прыятели. Вона
прыходыла до мене въ гости.

Сыджу дома, чую: хтось ледви чутно, несмילו стукае въ
двери. А! се моя малесенька сусидка! До клямкы ще не може до-
сягнуты, я самъ мушу ий одчыныты двери. Вона увиходыть и
хоче поклоньтыся мени, але боиться, що не вдержытыся на но-
гахъ, отже опирається рукою объ стину або объ шахву и такъ
кланяється. А я ии на руки и несу на софу.

— Прошу мени показаты образкы!

Добре, я показую їй образкы зъ иллюстрованыхъ часописивъ. Дытына тишыться.

А потимъ вытягаю помадки и чеколядки, що мавъ для неи готови, даю їй и кажу казку. Потимъ вона мени казку каже, маленьку, дытячу казку...

Часомъ зъ годыну сыдила въ мене, и маты не протывылася тому.

Неразъ и усмихалася за се до мене: видъ дытыны, мабуть, дизайвалася про все. Усмихалася, якъ бы хотила дякуваты мени. Але я зъ нею майже николы не говорывъ! „Добры день! Добры вечирь!“—и вже.

И такъ тры роки...

* *
*

А потимъ винъ несподивано до тыждня померъ.

Я бувъ пры хоримъ—вона мене просыла. По ликаряхъ самъ бигавъ, бо не було кого иншого. Блызшой родыны не малы; вона была сырота, а винъ—мужыцькый сынъ, уже такожъ безъ родычивъ.

И пры його смерты я бувъ. Трымавъ їи у своихъ рукахъ, якъ плакала въ розпуци и зимлила; успокоювавъ дытыну, якъ та соби страшенно розплакалася, побачывшы невыдану подю.

И похорономъ я порядкувавъ; провивъ покійныка на кладовыще, сказавъ удови, що якъ чого буде потребуваты, то нехай мени перекаже—и попрощався...

Два дни переслидувавъ мене їи плачь въ сусиднимъ мешканню, а третьего дня прыйшла вона до мене зъ донечкою подякуваты мени.

Подякуваты мени за те, що я постарався въ порядку выправыты їи чоловика до гробу...

Було за що дякуваты!

* *
*

Говорыла спершу спокійно, а потимъ розплакалася. Донечка соби такожъ.

Въ мой хати я не чувъ никола плачу...

И колы я такъ дывввся на ту нещаслыву вдову въ чорній одежи и на ту дытынку, що їи биле волоссе такъ видбывало видъ чорной сукеночки, мени не стало сливъ и я мовчавъ.

Проклятый жалъ! Я не люблю плакаты! Я не вмію плакаты! А завидую не разъ тымъ, що плачуть...

Безъ опики ти сыротята!

А я соби выгідно жыю и никымъ не журюся!

Хотивъ бы, Боже, якъ не разъ хотивъ бы,—а нема кымъ опикуватыся! Однимъ не вирю, другихъ маю за дармоидивъ, у третихъ не находжу серця.

— Пани! Якъ бы вы не прогнивалыся и прыняли мою помичъ, то я радо помигъ бы вамъ. Добре? Прыимете? Прыимить, прыимить! Я заспокою не вашу потребу, лыше свою...

Вона зновъ заплакала. Чы не образывъ я їи?

Дытыну я взявъ на коліна и втыхомырывъ цукеркамы. Образкы нови показавъ—дытына затыхла.

И маты заспокоилася. Взяла видъ мене дытыну и згорнула їй волоссе зъ чола.

А мени все снується по голови, якъ тутъ цодаты їй помичъ, абы не вважала їи мылостынею. Зновъ образыться, не скаже, що не потребуе, а не прыме.

Просывъ я їи, абы мене прыняла на харчъ. Мени й такъ уже по реставраціяхъ йида не смакуе. Вона згодылася. Ликареви заплавать, за похоронъ, деяки рахункы полагадывъ, дытыни щось тамъ справывъ у подарунку..

Протывылася тому, але бедакы мусять годтыся зи своею бидою...

И бильше ничего—бильше ничего!

Я радъ, що маю кымсь опикуватыся, кымсь блызшымъ, а не такою невловымою истотою, якъ народъ. Я народа не покыну, але винъ мени серця не заспокоюе!

Я ничего видъ никого не хочу! Я самолюбъ, мое сердце потребуе кымсь журытыся, я радъ такой журби! Сиі журбы мени не доставало!...

* *
*

А воны, ти варвары, гратулюють мени глумльво!
Идіоты!

Такъ мене росердылы, що вже й пивничъ минула, а мене сонъ не брався.

Зъ парку пишовъ я у каварню. Прочытавъ цилу купу часописивъ и не мигъ забуты тыхъ глумлывыхъ сливъ.

А зъ каварни въ альтану.

„Гратулюємо“!... А вже жъ, можна мени гратулюваты, бо теперъ не такъ часто скучаю, якъ перше. А колы мени скучно, иду до сусидкы и пробалакуємо вильный часъ. На проходи въ парку булы зо два разы, випадкомъ стрилися...

Вчу ии до испыту на почтову експедыторку.

Вже теперъ такъ часто не плаче, а то й усмихається часомъ.

Сей ии усмихъ замыслений!

Якъ проминь сонця эпоза хмаръ...

* *
*

Не можу до ладу пысаты: въ голови шумыть. Непроспана ничъ...

А! отъ и вона! Якъ звычайно рання пташка!

Иде просто въ альтану!

Ще готова думаты, що я тутъ на неи жду такъ рано...

Овъ, немые становыще!

Ну!—годи!

— Добрый день вамъ, пани!

— Добрый день! А вы що пышете такъ ранесенько?

О. Маковей.

Д у м к а.

Мени здається: я не живъ,
А тилькы все збирався жыты,
Чогось шукавъ, за чымсь тужывъ,
Бажавъ комусь весь вѣкъ службыты;]
Ажъ ось и молодистъ минула,—
Не жившы, втомлена заснула.

И прыйде день, якъ та слотá,
Я довгу панахыду правлю:
Прощайте, молоди лита,
Не гуджу я васъ и не славлю,
Зъ могылы вже васъ не добуду...
Уже я молодымъ не буду...

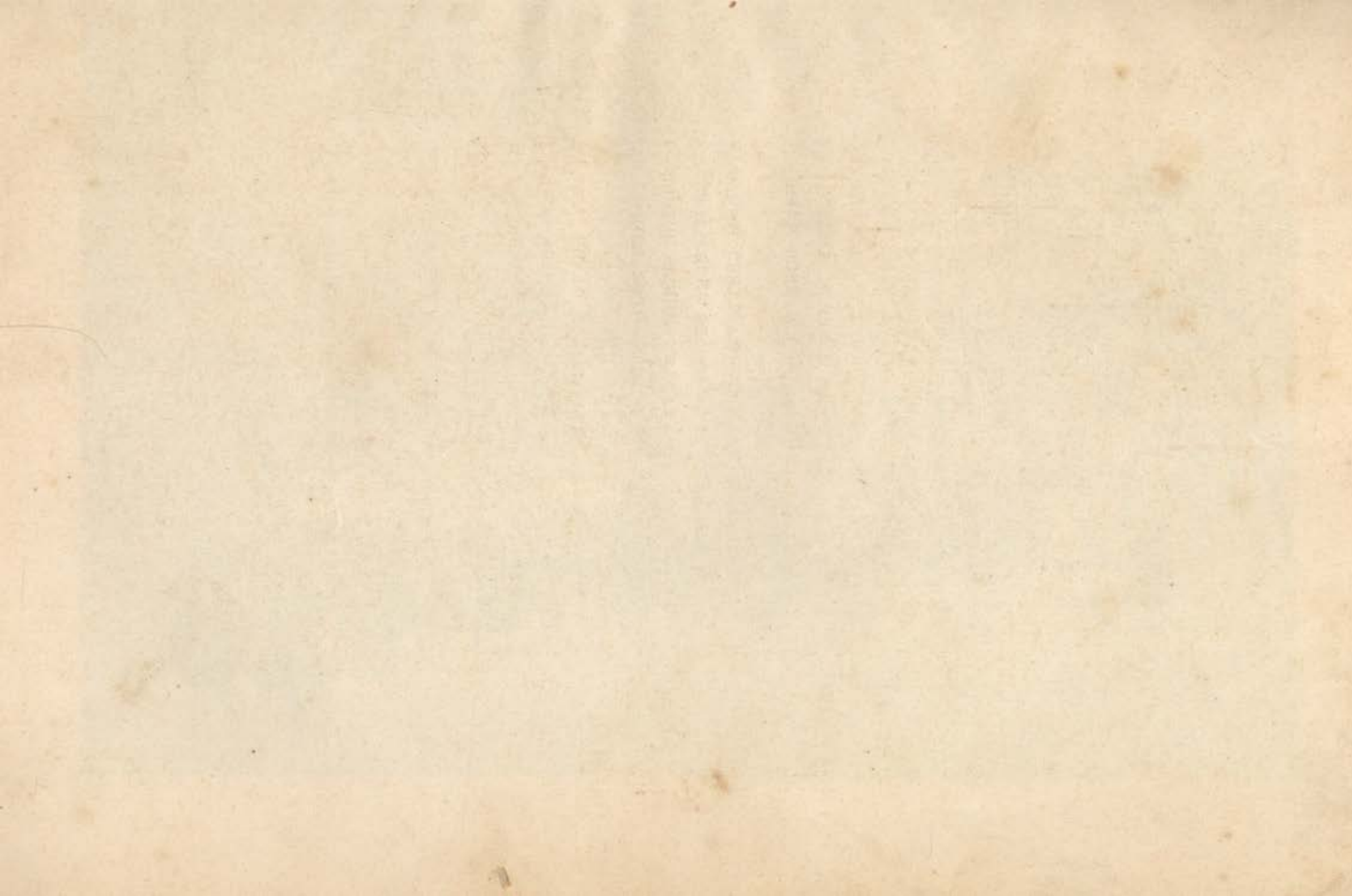
И въ тимъ жалю мовъ бачу я:
Не мертва молодистъ, лышь сонна,
Не въ пору ще журба моя,
Не въ пору писня похоронна:
Ще поживемъ! давайте жыты,
Шукаты знову и тужыты.

О. Маковей.

Чернивци.
30/IV 1900.

Жолы помремъ и заростемъ квиткамы,—
У спомынахъ ще оживемъ не разъ,
Ажъ погы поручъ зъ нашымы кисткамы
Заснуть уси, що пам'яталы насъ.

И буде се вже наша смерть остання:
Нашъ порохъ витерь свитомъ розгене,
Прыйдѣ весна, прыйдѣ пора кохання,
А насъ ниhto тоди не спом'яне.

Ни, выйде разъ колысь дивча самотне,
О пивдни яснымъ въ тыхий сонный лись,
Видразу сердце защемышть скорботне
И ясный свить померкне й видъ слизь.

Се насъ вона побачыть и почуе,
Мовъ сонъ и казку изъ старыхъ часивъ;
Закрые очы й тяжко засумуе,
Заслухавшысь у тыхий шумъ лисивъ...

О. Мановой.

Львиль.
27. XII. 1898.

Робертъ Брюсъ, король шотланський.

(Шотланська легенда).

Заспивъ.

Спогадаймо давнюю давнуну,
Спогадаймо позисть незабутню
Про далеку вильную краину,
Про стару Шотландію *) славутню.

Давня повисть! и на байку схожа,—
Є въ ній певни справы, есть и мріи;
Але жъ правда, наче зирка гожа,
Сыпле скризь проминня золотіи.

Правда намъ свитытыме кризь хмары,
Мы жъ далеко думкою польнемъ,
Мы поглянемъ на військови чвары,
Въ давній слави спогадомъ порынемъ.

I.

Вже буде литъ п'ятьсотъ тому;
На край шотланський вильный

*) Шотландія—Шкоція. Назва Шкоція єсть правійшою, але для гармоничности вирша мы ужываємо Шотландія.

Війною йшовъ король Едвардъ,
Англійський владарь сильний.

Зібравъ винъ лицаривъ своихъ,
Все горде пышне панство,
Щобъ то шотланський вильный людъ
Забраты у пидданство.

По всій Шотландіи йде гукъ
Луною голосною:
„До зброи, братте! ось иде
Король Едвардъ вїною!

Гей, мыле братте! чы у насъ
Яснои зброи мало?
Хыба въ шотланській сторони
Вже лицаривъ не стало?“

Лыцарство йде, земля гуде;
Зійшлысь ворожи лавы...
Багато буде сього дня
Кривавои забавы!

Брязчать мечы, блыщать спысы
И шоломы ясніи;
Гукають люто воякы,
Ржуть кони вороніи.

Воюють день, воюють два,
На третій день,—ой горе!
Шотланци крыкнулы: „Бида!
Король Едвардъ насъ боре!“

Англійське вїсько б'е-сиче,
Англійська зброя сяе;
Шотланська зброя опада,
Лыцарство знемагае.

А тутъ король Едвардъ спынывся,
И сурма забренила,

Знялась надъ вѣйськомъ коро҃ва,
Та не барвыста—била.

Вси стали тыхо, всякъ свѣй спысь
Додолу похылае.

Гука герольдь: „Король Едвардь
Шотланцивь призволяе

Лыхую зваду залышыть,
Спокій вернуты краю,
Прыты до згоды безъ вѣйны,
По братньому звычайу.

Такъ каже нашъ король: Кто зъ васъ
Погодыться зи мною,
Той и маеткамы й людьмы
Владатыме вѣ спокою.

Людъ простый мае намъ платыть
Податкы й десятины,
А лыцарь буде вильный панъ
Своеи батькивщыны.

Всякъ лыцарь мае зъ кородемъ
Ходыты у походы,—
За те винъ матыме соби
И ласку й надгороды.“

Додолу впалы коро҃вы,—
Весь гуртъ шотланськый панськый
Вразъ крыкнувъ: „Згода! хай живе
Едвардь, король шотланськый!“

Шотланське лыцарство здалось;
Але одынь зостався
Пры зброи лыцарь молодой,—
Робертомъ Брюсомъ звався.

Едварду глянувъ винъ вѣ лице,
Мовъ кынувъ блискавыцю,

Здійнявъ и кынувъ ворогамъ
Зализну рукавыцю.

Потимъ острогы давъ коню,—
Кинь вороненькый зывся,
Помчавъ у горы, мовъ стрила,
Въ мижгиррю темнимъ скрився.

II.

Поихавъ Робертъ по шотланській земли
Здійматы народне повстанне,
Гонцивъ розиславъ винъ по всій сторони
Склькаты селянъ на зибранне.

Колы на широкой долини мижъ гиръ
Зибралась великая рада,
Робертъ тоди выйшовъ до люду й сказавъ:
„Шотланци, вчынылася зрада!

Нема въ насъ лыцарства, нема въ насъ панивъ,—
Воны вже англійськи пиддани;
Та є ще въ краини шотланській народъ,
Не звыкъ винъ носыты кайданы!

Повстаньмо жъ тепера уси, якъ одынь
За дило братерское спильне!
Розкуймо на зброю плугы! Щб орать,—
Колы наше поле не вильне?“

Тутъ вси зашумили, мовъ хвыли морськи:
„Ходимо, здобудемо воли,
Або наши головы вильни, буйни
Складемо на нашому поли!“

И тамъ на широкой долини мижъ гиръ
Селяне вси таборомъ стали,
Палылы багатте воны цилу ничъ,
Все ясную зброю кувалы.

На ранокъ узброєне вѣйсько було;
Кому жъ не досталося зброи,
Тому не забракло сокыры, косы
Та вѣ грудяхъ одвагы мицной.

Те вѣйсько не мало ясныхъ короговъ,
Ни панцыривъ срибныхъ, коштовныхъ;
На простыхъ селянськихъ щытахъ не було
Девизивъ гучныхъ красномовныхъ.

У цилого вѣйська девизъ бувъ одынь:
„За волю, за ридну краину!“
Хочъ сливъ тыхъ ни хто на щыти не носывъ,
Та вѣ серци носывъ до загыну.

И такъ вони вийшли напроты панивъ,
Робертъ ихъ провадывъ до бою;
Ни одного лыцаря, окримъ його,
Не малы шотланци зъ собою.

Шотланське лыцарство усе перейшло
Служыты вѣ англійському вѣйську,
Пишло бороныты мечемъ и цытомъ
Корону и владу англійську.

Вѣ нещасну годину шотланський народъ
Кувавъ свою ясную зброю:
У першому бои розбыты булы,
Багато лягло головою.

Удруге зѣйшлыся—недоле тяжка!
Зновъ вѣйсько шотланське розбыте.
Ударылы втрете—зновъ поле кругомъ
Все трупомъ шотланськымъ укрыте.

Мицна була сыла потужныхъ панивъ,
И ватагы мудри знайшлыся;
Ни вѣ горы завесты, ни вѣ нетра загнуть
Обачни паны не далыся.

Шыроки долины, розлоги ланы
Шисть разъ булы кров'ю полыти;
Шисть разъ пролунавъ по Шотландіи крыкъъ:
„Шотланци, шотланци розбыти!“

Ни зброи воны, ни своихъ короговъ
Едварду до нигъ не зложылы,
Та волю й краину свою бороньт—
Не стало селянської сылы.

Одни поляглы, а други розійшлысь,—
Пишлы свое поле ораты.
Безъ вйська, безъ славы zostався Робертъ...
Що жъ мае теперь винъ початы?

Чы мае питы, якъ шотланські паны,
Едвардови зброю виддаты,
Зостатысь отутъ въ подоланній землі,
Остатнього сорому ждаты?

Ни, краще не бачыть того и не чутъ,
Якъ гынута буде краина...
„Прощай, моя ридна краино! прости
Свого безталанного сына!“

Хотивъ бы я вильною бачыть тебе,
Але не судылося тее...
Далеко теперь, на чужыхъ берегахъ,
Поляжу за дило святее.“

Такъ мовывъ Робертъ и подався винъ геть
На берегъ убогий ирланський,
Винъ думаъ по вיקъ не вертатыся зновъ
У край безталанний шотланський.

Въ Ирландію мався прыбуць корабель,
Що лыцаривъ визъ въ Палестыну,
На ньому од'ихаты хтивъ и Робертъ
У тую далеку чужыну.

Укупи зъ одважнимъ лыцарствомъ бажавъ
Питы у хрестовимъ походи,
Щобъ дилу святому остатнимъ жыттемъ
И сылоу статы въ прыгоди.

III.

На безлюдному берези моря
Одынока хатына стоить,
Въ тій хатыни рыбальськйй убогйй
Збройный лыцаръ самотный сыдыть.

То Робертъ. Винъ въ викно поглядае,
Чы не мрiють оти корабли,
Що везуть хрестоносцивъ одважныхъ
На вiйну до святой земли.

Ни, не выдко ничего на мори,
Не билiють витрыла ясни.
Грае вильне шырокее море,
Гомонять його хвыли гучни.

Та Робертови сумно дывытысь
На те море веселе, буйне,—
Якъ згадае винъ ридну краину,
Затремтыть його серце сумне.

И Робертъ, одъ викна одступывшы,
Лигъ на лаву и поглядъ пидвивъ
На потрискану стелю: на стели
Павутынне павукъ соби пливъ.

И зничев'я Робертъ задывывся
На роботу того павука;
Лыцаръ бачывъ, якъ прылась помалу
Тая нытка тендитна, тонка;

Якъ павукъ на тiй нытци спускався,
Розколыхувавсь потимъ на нiй,

Щобъ ии до стины прычепыты,
Потимъ невидъ роскынуты свій.

Що гойднеться, то нытка й порветься,
И додолу павукъ упаде;
Але заразь же злазыть угору
И нову соби нытку пряде.

Такъ шисть разъ той павукъ обрывава
И шисть разъ винъ на стелю злизавъ;
Але въ сьоме такы утрымава
Й до стины свою нытку прып'явъ.

Тутъ Робертъ раптомъ скочывъ на ноги,
Ухопывъ свою зброю до рукъ,
И гукнувъ: „Та невже такы лицарь
Менше мае снагы, нижъ павукъ?!“

IV.

Ой, то жъ не сокиль-вынозиръ
Злетивъ зъ горы въ долину,
То прылетивъ юнакъ Робертъ
У ридную краину.

Винъ на коневи воронимъ
По краю пробигае,
Въ остатній разъ шотланський людъ
До бою винъ склыкае:

„До зброи вси! чы ще живе
Мицна одвага ваша?
За волю згнунуть мы клялысь,—
А де жъ прысяга наша?“

„Хто, воли ще не видцуравсь,—
Нехай иде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь,—
До зброи! хто за мною?“—

Не згасъ, не згасъ шотланський духъ,
Шотландія повстане!
У сьомый разъ, якъ въ першый разъ
Зибралыся селяне.

Король Едвардъ не сподивавсь
Шотланського повстання:
Його лыцарство розійшлось
Уже на спочывання.

Зосталась тилькы помы що
Мала частына вйська.
Безпечна й смильва була
Залога та англійська.

Все розмовляють воякы,
Якы зъ вйны достаткы,
Якы въ Шотландіи король
Збиратыме податкы.

Середъ англійськихъ воякывъ
Сыдять паны шотланськы;
Теперь король имъ зновъ вернувъ
Права й маетки панськы,

То жъ завтра коженъ зъ ныхъ пиде
До ридной осели,—
Чого жъ сыдять воны такы
Смутны та невесели?

Того, що душу имъ грызе
И соромъ и досада,
Здається имъ, що все кругомъ
Гукае: зрада! зрада!

Англійськы жъ лыцары соби
Писень гучныхъ спивають,
И такъ бадьорно на спысахъ
Ихъ короговкы мають.

Селяне тыхо пидійшли
До війська за горою,
З'явылись, наче з-пидь земли
И вдарылы до бою.

Все зашумило, загуло,
Мовь буря-хуртовына.
Робертъ лита на воронимъ,
Неначе громовына.

Охъ, лютый бій, станній бій,—
Щаслывь, хто переможе!..
Англійци въ розпачи крычать:
„Рятуй насъ, мылый Боже!“

До ныхъ зъ гряницы поспиша
Видь короля пидмога,
И стрича шотланський крыкъ:
„Ни, наша перемога!“

Пидмога сыльна надійшла,
Але шкода, вже пизно!
Женуть шотланци ворогивъ,
Гукають въ слидь имъ гризно:

„Не доведеться бильше вамъ
Ламать чужои воли!
Колы жытте вамъ дороге,
Кладите зброю доли!“

Шотланське військо зайняло
Англійцивъ пидь горою;
Нема рятунку имъ, нема,—
Складають доли зброю.

Тоди зъ громады выступа
Робертъ и промовляе:
„Отакъ теперь шотланський людъ
Англійцямъ об'являе:

Нашъ край видѣ давно вильнымъ бувъ,
Такымъ повикъ винъ буде.
Вы бачылы, якъ правъ своихъ
Боронять наши люде.

Збира хай въ Англіи Едвардъ
Податки й десятины,
А всякъ шотланецъ вильный панъ
Своеи батькивщины.

Селянамъ нашимъ байдужé
Про ласку й надгорода,
Воны не пидуть зъ королемъ
За лыцарствомъ въ походы.

Тепера вашу зброю всю
Въ застави я лышаю,
А васъ додому видпущу
По братньому звычайю.

Идить, Едвардови скажить,
Якъ чулы: по сій мови
Колы не згодыться на мырѣ,—
Мы зновъ у бій готови.“

Англіици мовчки одійшлы
Безъ короговъ, безъ зброи,
Безъ радощивъ пишлы воны
Геть до земли ридной.

И якъ въ долину вже зійшлы,
Оглянульсь на гору,—
Роберта вглядили воны
Середъ сильського збору.

Укрыта людомъ тамъ була
Уся гора зелена,
А выще всихъ стоявъ—Робертъ,
У нигъ його знамена;

Лежала й зброя вся ота,
Що на війни забрали;
Шотланська зброя й короги
Навколо нього сяли.

Робертъ неначе ричь державъ,
Змагався, боронився,
Знявъ потимъ ясный свій шоломъ
И людови вклонився.

Англійци чулы, якъ гукнувъ
Увесь той гуртъ селянський:
„Хвала и честь! нехай живе
Робертъ, король шотланський!“

V.

Такъ Робертъ за снагу та одвагу
Королемъ у Шотландіи ставъ,
Въ Единбургу, преславному мисти
Прывселюдно корону прыйнявъ.

Урочыста одправа скинчылась,
Выйшовъ зъ церкви король на майданъ.
Людь гукае: „Робертови слава!
Хай живе винъ до вику, нашъ панъ!“

Колы се стыхло раптомъ гуканне,
И весь людь мовъ чекае чого.
Зъ юрбы выступивъ гуртъ невеликый, —
То обрани видъ люду всього.

Зъ ныхъ одинъ на передъ выступае,
Короля винъ поклономъ вита;
Поглядае навколо по людяхъ
И такую промову чыта:

„Зъ ласкы Бога й народа обраный,
Нашъ королю! витаемъ тебе!“

Мы пидданымы влады твоєи
Прызнаємо охоче себе.

Ты веда своимъ розумомъ яснымъ
Добрий ладъ у ридній сторони;
Обицяємось мы тоби вирне
Помагаты въ мырѹ й на вѣйни.

Та колы ты забудешъ про справу
Честы й воли народу свого,
Схочешъ ынши багатчыи земли
Прылучыты до панства твого,—

Мы не пидемъ тоди за тобою,
Щобъ чужого добра здобувать:
Намъ не тисно у ридній краини,
Намъ не треба въ чужу мандрувать.

Колы ты середъ панськихъ роскошивъ
Продаватимешъ людъ свѣй панамъ,
Мы самы бороныты потрапымъ
Ти права, що належаться намъ.

А колы ты англійській корони
Виддасы королівство свое,—
Знай, що въ тую ганебну годину
Пропаде й пануванне твое.

Мы тебе на державу винчалы,
Мы тебе й розвинчаємъ самы,
И колы проты насъ ты повстанешъ,—
Проты тебе повстанемо мы.

Дай намъ Боже радиты до вику,
Що обралы тебе въ короли,
Хай цвите при тоби та пышае
Вильна воля въ шотланській землі!"

—„Дай то Боже!—Робертъ имъ видмовывъ,—
Буду знаты, на щѹ я иду.

Дай намъ Боже до вику прожиты
Въ щырій згоди, у добримъ ладу!"

VI.

Щыра згода, добрый ладъ зостався,
Не зламавъ Робертъ swojego слова.
Не пропала, не пишла по витру
Та громадська чесная умова.

Дывувалысь на шотланську волю
И сторонніи чужіи люде,
Вси казали: „Поки свита сонця,—
У ярми шотланський людъ не буде!"

Не прыгась и не пропавъ николю
Вильный духъ въ шотланському народи,—
Стала вильна сторона шотланська
Навить давнимъ ворогамъ въ прыгоди.

Якъ пизнишь англійци и шотланци
Поеднались въ спільную державу,
То англійци вчылись у шотланцивъ,
Якъ любыты волю, честь и славу.

И за те хвала Роберту Брюсу:
Винъ борцемъ за ридный край з'явився.
Такъ! одвагы и завзяття въ праці
Винъ въ малого павука навчывся.

Винъ здобувъ собі вельку славу,
И не вмре та слава, не поляже,
Въ писни, въ слови буде вично жыты
И про себе свитови роскаже.

Леся Украинна.

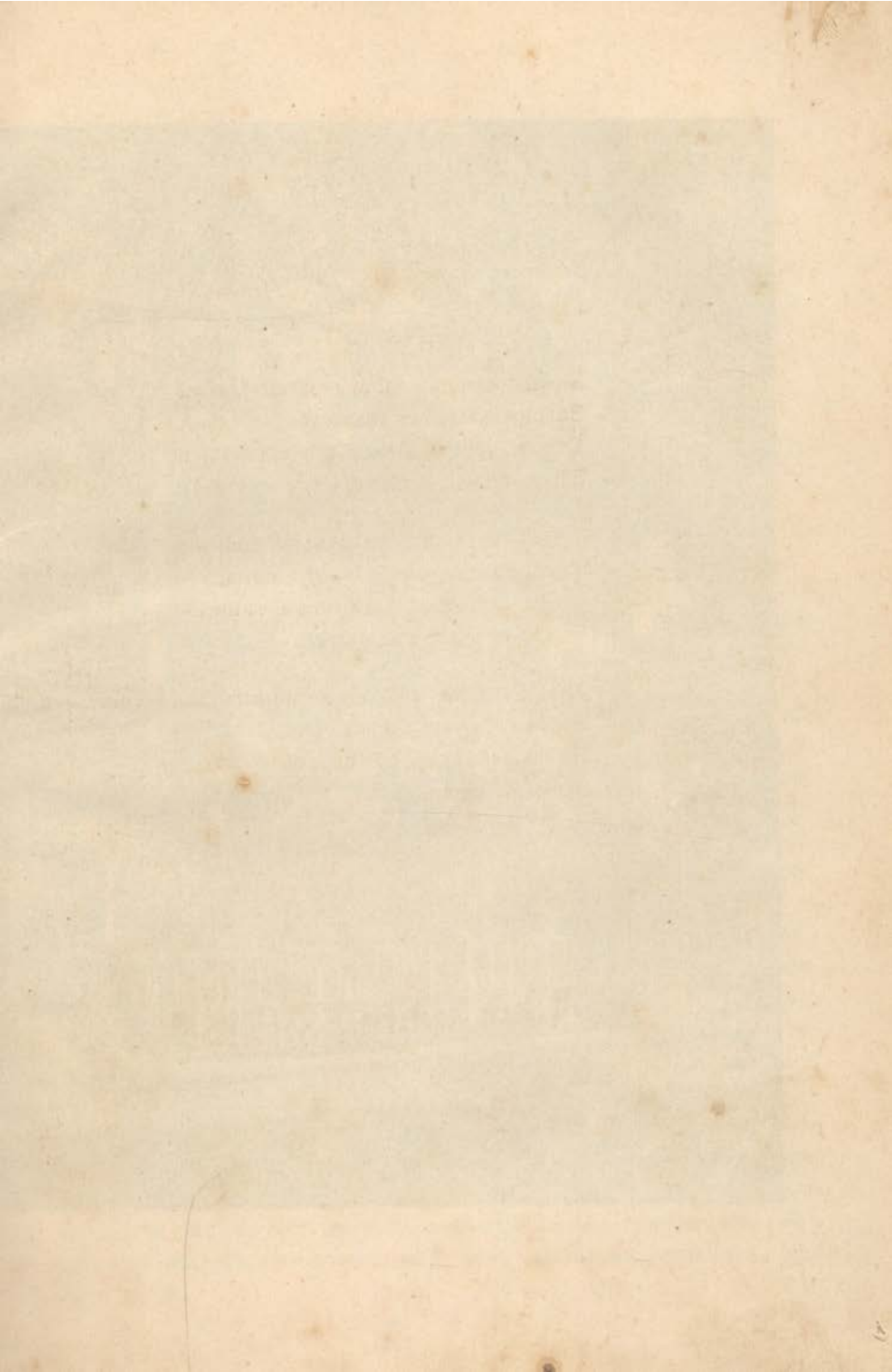
Божый свить, оповитый красою,
Задримавъ у легенькому снѣ;
Степь кругомъ засриблывся росю,
Зъ ричкы ллються весели писни.

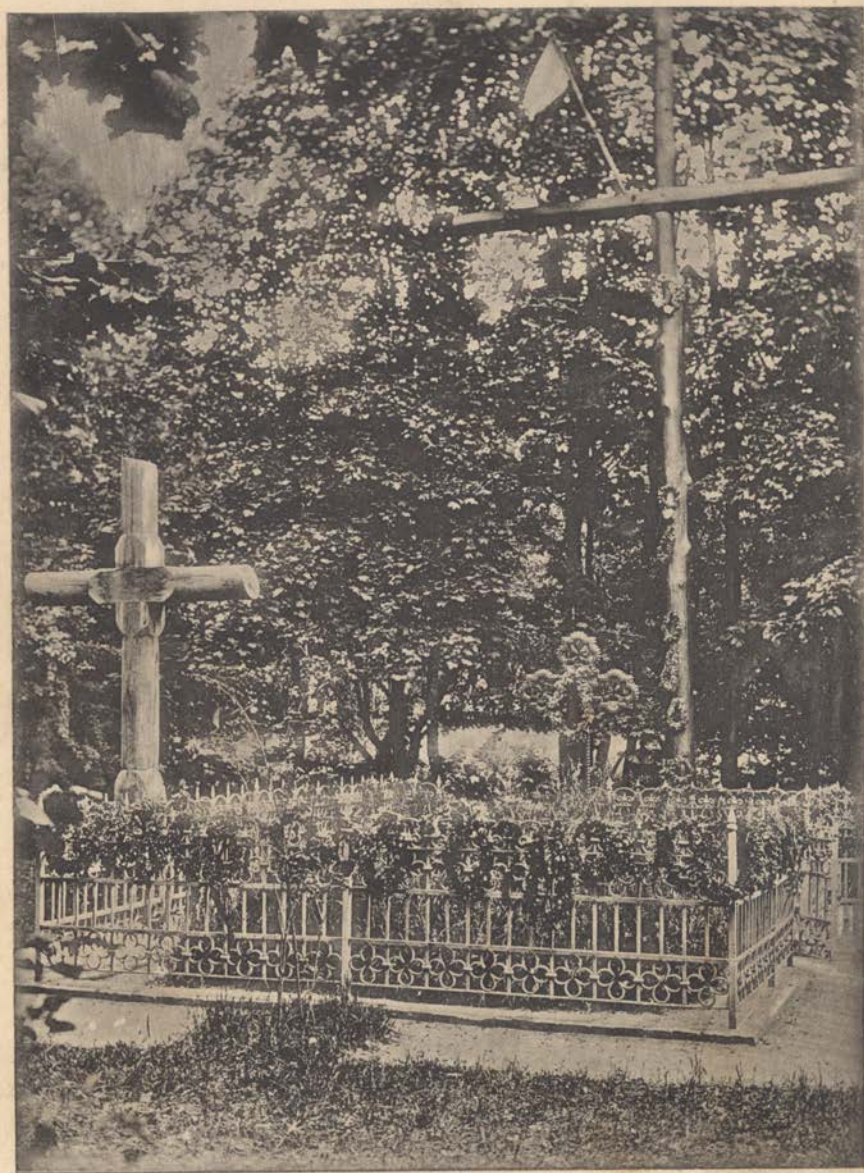
Стыха рухъ пробижыть по долини,
Пробижыть—та й ничего нема;
Тилькы бродяць засмучени тини,—
То недоля блукае сама.

Тилькы чуть, якъ на вильнимъ простори,
Не знаходючы мисця соби,
Людський духъ побывається въ гори,
Людське серце рыдае въ журби.

П. Грабовський.

Мали люде — мале й горе.

О повиданне.

автра—„ропускъ“.

Хто вчывся по школахъ та мучывся впродовжъ цилого ряду найкращыхъ на вику литъ тумы важкымы мукамы, зъ якымы здобувається у насъ шкильна наука (а хто зъ освиченыхъ людей за нашихъ часивъ тыхъ мукъ не зазнавъ?), той добре тямить, щб значить се магичне слово. Роспускъ значить—не сыдиты бильше въ остогыдлому класи, въ тисноти та духоти, тоди, колы за викнамы, на двори, такъ гарно й тепло; колы весняне сонце ясно свитыть и своимъ проминнемъ живущымъ голубыть усе на свити,—усе, опричь нещасныхъ школяривъ, що, мовъ давни бранци-невольныкы на кгалерахъ турецькихъ, до одного мисця прыкути. Роспускъ значить—робыты все по своей воли та охоти, не пытаючысь и не страхаючысь отыхъ чужыхъ, здебильшого несимпатычныхъ людей, що звутся вчителямы и—невидомо, зъ якои прычины—мають надъ вами правочыныть усе, що сами схочуть. Роспускъ значить—хочъ на короткый часъ зазнаты пильгы видъ усякого гнобытельства, знущання та занедбанья найпершыхъ потребъ дытячої натуры; хочъ трохы спочыты видъ мертвси шкильной премудросты—такои далекои видъ сыхъ маленькихъ людей зъ ихъ тежъ невеличкымы, але живымы радошамы й смуткомъ. Роспускъ значить... и ще багато де-чого значить винъ—прынадного, якъ пестоши матери; веселого, якъ день на весни; вольного, якъ сама воля...

Ото-жь завтра—ропускъ на велькодни свята въ Горбанивській духовній школи, чы, якъ ии зъ давныхъ давень прозываютъ—бурси. Довгый часъ передъ роспускомъ у бурсакивъ тилькы й думкы, тилькы й мовы, що про той щасливый день; тилькы й живутъ вони надією—дждатись швыдше сподиванои воли. Мало не по пальцяхъ выраховують вони дни й годыны навить, що якъ навмысне, немовъ на злисть имъ, тягнуться такъ поволи, наче попримерзалы десь на дорози, хочъ на двори стоить вже рання сього року, весела та тепла весна. Де-хто зъ бурсакивъ ще заздальгидь поробывъ соби таблычки, де посысувано вси до роспуску дни й коло останнього вельчезни литеры, штучно оздоблени всякымы орнаментамы та прыкрасамаы, складають, наче выпечатани, чаривне слово—„ропускъ“. Що божого дня затырае пыльно бидный бурсакъ по одному дню на свой таблычци, а иншой, дуже вже нетерплячий та швыдкий, затре змаху й килька напередъ,—не зъ чого иншого, якъ зъ бажанья хочъ симъ досыть невыннымъ способомъ прыскорыты найбильше свято школярське,—той „празныкивъ празныкъ“ для сучасныхъ мученыкивъ науки. И радіе несказанно бурсацьке серденько, забыте й залякане тією страшною „наукою“, колы смуга видъ затертыхъ днивъ стае за кожnymъ разомъ усе довша та хвостомъ своимъ усе бльжче пидходить до оздобленого слова внызу таблычкы!... А тыжднивъ за два до роспуску бурсакамъ почынається новый клопить: роспускъ саме тоди выйиздыть изъ Кыива (такои прынаймни про його бурсакаы думкы) и помалу, по-воли прямуе до Горбанивъ, частенько стаючы та попасаючы по дорози,—по-хазяйськы йиде, не поспишаючысь. И отъ передъ бурсакамы що-дня встае вельке пытанне—„де сьогодни роспускъ?“ Середъ довгихъ безъ краю змаганъ, що часомъ и найбльжчыхъ прытеливъ мало до сваркы не доводятъ, коженъ прыгадуе яки знае по дорози зъ Кыива до Горбанивъ мисця, и якъ вони що-дня стають усе бльжчи, то разомъ зъ тымъ у бурсакивъ и облыччя усе бильшь яснють, и на серци велька полегкить робыться. „Сьогодни роспускъ у Билій-Церкви“... „Сьогодни въ Таращи“... „Сьогодни въ Жашкови“... и такъ выгадують ажъ покы роспускъ не заночуе въ переденъ самого себе въ Полянецькому, або у Війтивци, щобъ завтра ранкомъ прыбуты въ Горбани й весь свить собою закрасыты... Бурсакови й справди здається, що цилый свить заинтересованый на тыхъ невеличкыхъ радошахъ, що скрашують иноди його суворе,

непрывитне жытце, бидне на дрибни втихы й багате на гирки слёзы,—тымъ то разомъ зъ нымъ нетерпляче дождае роспуску и цилый свить.

Завтра—ропускъ; се вже певно доведено обома згаданымы способамы: довга смуга на табылчци простяглася ажъ до краю и вси вже погодылыся й на тому твердо стали, що сьогодни роспускъ „попасае коней и пидночбуе“ у Вийтивци, за Грековымъ лисомъ. То выходить—се вже правда нестемнисенька, проты якои нема чого казаты й самому найбильшому скептыкови.

Завтра—ропускъ, а вже й сьогодни всюды позначується його живущый для бурсака духъ; выявляється винъ и въ обстанови, и въ людяхъ, и навить въ повитри,—скризь. Отъ напрыкладъ „дѣдка“, що вчыть бурсакивъ спиваты, уволовъ ихъ волю й дозволовъ проспиваты въ класи гуртомъ „Воскресенія день“; дали, де-хто зъ „добрыхъ“ учителивъ не завдавъ на завтра лекци, а де-яки зъ „проклятыхъ“ нахвалялыся наставыты цилому класови „едыныць“, не пустыты на обидъ, а то й „билета“ въ день роспуску не даты... И щыро спочувае бурсацька душа добрымъ учителямъ и такъ само щыро ненавыдыть вона тыхъ проклятыхъ... „А намъ Пузанъ (призвище доброго вчытеля, бо навить и имъ безъ призвища буты якось не выпадае,—се жъ едыне у бурсака безперечне право—надилыты усимъ и всюды прызвища, се вже його сфера, безъ якои йому, якъ рыбы безъ воды, не прожыты), а намъ Пузанъ на роспускъ ничого не завдавъ, а весь часъ кныжку чытавъ, та цика-аву!“—хвалыться, радючы, якый-небудь малый биливый хлопчына другому—чорнявому, скажемо; а той въ-ладъ, хочъ не такимъ веселымъ, а трохы прыбытымъ голосомъ, въ якому чутно сумовыти нотки, видповидае: „а въ насъ Смоляръ (призвище проклятого вчытеля), — бодай йому добра не було!—завдавъ напысать уси „спряженія“ й нахвалявся, що бильшу половыну не пустыть завтра до-дому“... Таки новыны хутко росходяться по-мижъ нервово настроеною дитворою и то тишаты ии, то выклекають щыре обуренне й злисть...

Хочъ завтра й роспускъ, а тымъ часомъ лекци будуть и вчытыся треба, бо середъ учителивъ перевагу все-таки мають „прокляты“: позавдавалы лекци й на завтра, нибы не знають, щд то за день. А про-те яка жыва душа бурсацька всыдыть въ переддень святой воли за кныжкою—за марудною арихметыкою, або якою-

небудь тамъ грецькою чы латынською граматыкою? Певна річ—ни одна, колы до увагы не браты самыхъ безнадійныхъ „трубачивъ“ (тыхъ, що „трублять“ раз-у-разъ лекціи зъ книжокъ),—ти сьогодни поховалысь по самыхъ що-найтемнишихъ куточкахъ и „трублять та й трублять“ безъ упыну, безборонно скорывшысь своїй доли лыхій. А въ кого въ грудяхъ трипається живе бурсацьке серце, ти вси на двори пробувають,—до того жъ ще й день выпавъ теплий, гарный, погожий,—грають въ „бигучои“, въ „цурки“, въ „швайкы“; инши збираються въ гуртки й, подершы на дрибни клаптыкы ненависне „рописание уроковъ“, теперъ вже непотрибне, та розвіявши його по витру, голосно гомонять про роспускъ та все те, що винъ мае прынести. Радіють бурсаки!

Радіють, та не вси; радіють, та не в-край, бо не сами квиты того дня процвітають,—середъ ихъ и колючокъ родыть багато; не одни въ йому весели та радисни подіи одбуваються, але й темныхъ та сумныхъ не оберешся: день радощивъ и воли разомъ бувъ и днемъ „отмщенія и возмездія“,—для де-кого прынайми... Щобъ зрозумить се до-ладу, треба знаты подилъ бурсакивъ на „агнцивъ“ та „козлыщъ“, якъ подиляє бурсу инспекторъ, Стратылатъ або Нышпорка на призвище (бо нышпорытъ скрызъ, якъ поясняли бурсаки, немовъ архистратыгъ Стратылатъ,—ледве чы вдатна екскурсія въ „богословську область“, але се бурсакамъ можна й wybачыты, бо богословіи ихъ ще не вчено). „Агнци“, на взирецъ тыхъ агнцивъ, що на страшному суди по праву ручъ стоятымуть,—се тыхи, смирни учни, що вчать ся добре, а найголовнише — за евесь часъ науки не булы запысани въ „кныгу жывота“, заведену на страхъ бурсацькымъ злочынцямъ; имъ переважно й належать радости роспуску и вси його квиты. „Козлыща“—се неuky, ледари, словомъ—„злохужни души“, що ихъ, якъ видно, не то бурсацька, а й усяка премудристь десятою дорогою обмынае. Замистъ тишыты, вони лышь дратувалы вчителивъ та инспекцію своимъ ледарствомъ и злочынствамы; имъ черезъ те й належать переважно „терніе и волчцы“ того „дня возмездія.“ Булы ще й просто „овечкы“, преступна, нейтральна категорія, але якъ въ жытти бурсацькому вона ничымъ не була одмитна, то нею й Нышпорка не дуже клопотався и ридко навить згадувавъ. Отже „козлыща“ добре тямлять, що того дня не сами квиты, а й колючкы процвітають, и не кому другому, а имъ же вони достануться, и вже задале-

гидь загадался ихъ буйни головы, якъ бы тымъ колючкамъ ихъ гостри, куслыви кинчыкы позбываты...

II.

На чымалому, наче кылымомъ—зеленымъ спорышемъ засланому двори одніей зъ „кватыръ“ въ переддень роспуску було дуже людно й весело. Кватыра та стояла геть-геть на одшыби, далеченько такы видъ бурсы, и черезъ те безпечна була видъ наглыхъ одвидынъ Нышпоркы, або його помишныкивъ. Сюды зійшлося чымало й чужыхъ бурсакивъ и заразъ же распочалы гуртомъ бучну, найпопулярнишу въ бурси гулянку — „бигучу“. М'ячъ литавъ высоко, пидъ самисеньке небо, здавалось, колы який изъ старшихъ, „искушенныхъ“ вже бурсакивъ поцилыть його замашнымъ кыйкомъ—„гылкою“; молодши бурсаки й сами не згиршъ м'яча литалы, поспишаючы добигты зъ „городка“ до „меты“, поky у ворожому табори не встыгли ще спіймать м'яча, або вцилыты нымъ кого зъ необачныхъ пидлиткивъ, що необережно выхопытыся въ непевный часъ, колы зручнишъ було бъ заждаты. Галасъ, крыкъ, биганына,—бо жъ не даромъ „бигучои“ бурсаки справляють... Поспынавшысь на тыны, двлятыся зъ захватомъ на сю жваву метушню зъ вулыци та зъ сусиднихъ дворивъ шевци-мищане, по терминологіи бурсацькій—„шведы“ що зъ имы бурсаки раз-у-разъ ворогують, а якъ колы то й цили баталіи счыняють. „Гупь!“—м'ячъ важко лигъ комусь на спыну, й ворожи таборы поминялысь мисцями: ти, що булы въ „поли“, весело йшлы, ажъ пидскакувалы, въ „городокъ“, а назустричъ имъ выходылы звидтиль побыты; лаючы провынныка роззявою та гладкымъ кабаномъ, що втикты або „выкрутытыся“ не здолавъ, подалысь воны въ „поле“ до слушного часу.

Въ самый рѣзпаль бигучои, колы кожный зручный ударъ гылкою выкыкавъ кругомъ голосный выгукъ задоволення, хвиртка зъ вулыци видчынылася и въ двирь увійшовъ бурсакъ-третьокласныкъ Євменъ Красицькый,—Комаха на прызвище. Выдко, не дуже горнулася до його наука, бо на верхній губи у бурсака добре такы позначылысь рудовати вусыкы, та й самъ винъ бувъ повный, огрядный, чымалый на зристь, дорослый вже парубокъ. Гля-

нувшы на Красыцького, видразу вгадаешъ, що йому не разъ доводилося вже на своимъ вику „попасаты“, себто—въ однимъ класи по два роки сыдаты.

Красыцький на гулянки бувъ першый мытець и ватажокъ на цилу бурсу й завжде мижъ охочымы гуляты бурсакамы передъ вивъ, нибы нюхомъ чуючы, де „збирається бигуча“, де „вымиряються въ гылкы“, де брязкотять „швайкою“. Гулянка безъ Красыцького—се все одно, що бурсакъ безъ призвища—щось нечуване, а надто теперь, колы саме розпочато сезонъ бигучои; мабуть чы не вперше отсе сьогодни винъ такъ опизнывся, що безъ його й початы мусилы. Побачывшы свого ватажка, бурса закрычала-загомонила: „Красыцький иде!... Красыцький шагáе!...“ *) а хтось зъ гущи, не дуже правда голосно, додавъ: „Комаха прылила!“

— Я тоби таку комаху влиплю, що до-вику пам'ятатимешъ, сволочъ паршыва!—скыпившы, обернувся першъ за все до гурту Красыцький, хочъ и не знавъ напевне, зъ чыихъ саме усть вылетило образлыве слово; та йому й знаты було напотрибно: винъ, абы схотивъ, мигъ бы „на страхъ врагамъ“ зигнатызлить на першому, хто пидъ руку бъ пидвернувся. Иншымъ разомъ такъ такы й було бъ,—не втикъ бы його руки важкой якый-небудь жвавый хлопчына, якого доля на той разъ поставыла близько Красыцького, але заразыъ йому, выдко, було не до того. Винъ выдымо чымсь бувъ заклопотаний; якесь ваганне непевне выразно проступало въ його на облыччи,—мабуть воно й спыныло його руку видъ замаху.

— Красыцький! будешъ граты?... До насъ иды, до насъ!—почулося зъ усихъ бокивъ, бо кожному хотилося до себе залучыты таку досвидчену въ гулянкахъ людыну, якою бувъ Красыцький, що „гылыть пидъ саме небо“ и своимы дужымы, жылавымы руками хочъ якого важкого м'яча спійме й не выпустыть.

— А йдить соби къ бису!—обизвався на те не дуже прыхыльно Красыцький.—Не хочу... Васюто, кымъ-геръ!—промсывъ винъ чомусь по-жыдивський.

Васюта, високий худорлявый бурсакъ зъ якось кострубатою, роскушланою головою, що саме нацилывся гылыты, схылывъ унызыъ гылку й допытливо глянувъ на Красыцького.

*) Шагаты—йты повагомъ, по бурсацький терминологии.

— Чо-го?—протягъ винъ, не рушаючы зъ мисця.

— Та такъ!—выяснывъ Красыцькый.—Иды, маю щось казаты...

— Кажы тутъ.

— Етъ, йолопъ дурный! Макуха!... Значыть, не можна тутъ, колы не кажу.

— Ну, то зажды, нехай загылю!—не образывся на свого прыятеля Васюта.—„Р-раззудись, плечо! Р-размахнись, рука!“—выгукнувъ винъ, нациляючысь кыйкомъ у м'яча.

М'ячъ высоко знявъ до-горы; вси, що стоялы на черзи въ „городку“, побиглы до „меты“, а Красыцькый байдуже, недбайливо дывывсь на сее; иншымъ разомъ винъ ледве чы втерпивъ бы, щобъ отакъ дывытыся й самому не граты.

Васюта бигомъ вернувся, захекавшысь, у „городокъ“ и зъ розгону стрыбнувъ на плечи Красыцькому:

— Ну, чого—кажы?

— Сядь, Макухо... Не дурій!—скыдаючы Васюта, зморщывсь той.—Пидемо краще въ садокъ... Треба на самоти, щобъ ниhto не знавъ...

Васюта вельмы зацикавыла така таемнисть; винъ кынувъ гылку, гукнувъ: „гей вы! я не хочу бильшь гуляты!“—и не вважяючы на вельке невдоволенне, що по сій мови повстало, разомъ зъ Красыцькымъ пишовъ до перелазу въ садокъ.

Воны дійшлы до самого краю велького саду мовчки. Васюта хочъ и розбирала нетерплячка, та винъ того не хотивъ выявляты й безтурботно стрыбавъ поверхъ зламанога гылля, що подекуды купама лежало пидъ деревами; Красыцькый, и словомъ не озываючысь, „шагавъ“ задумано по травѣ, не розбираючы стежки. Отакъ товариши дійшлы до окопу й силы на молодій, свижій трави, що недавно тилькы выбылася з-пидъ земли. Красыцькый добувъ изъ кышени „литній порт-табакъ“—клапотъ заяложеного паперу, де небагати бурсаки звычайно носять тютюнь,—и злипившы довгу та грубу цыгарку, подавъ тютюнь Васюти, лаконично мовывшы:

— Робы!

Васюта й соби скрутивъ цыгарку и, закурившы, обыдва бурсаки розляглысь на свижій, ажъ вохкій трави. Стало тыхо й тилькы десь вгори жалисно дзвенивъ комарь, шепотило по-тыху молоде лысте та здалека доносылыся выгукы: „ловй! тикай!“—то распочалась „бигуча“ на-ново... Красыцькый выдымо миркувавъ, зъ якого кинця

початы справу, а Васюта мовчки пускавъ дымъ до-горы, дбаючи, щобъ винъ ишовъ ривными, круглыми кильцями. Легеньки кильця зъ думу одне по одному вылиталы зъ Васютыного рота, здймалысь до-горы, хыталысь тыхо, хвылювалыся, росли й безъ слиду десь зныкалы, ныбы растаючи въ теплому повітри.

— Багато матымешъ у билети „колівъ“ *) та двоекъ?—перепынувъ нарешти Васютыну роботу Красицькый.

Васюта комедно закотывъ очи, выдыхнувъ вельке кильце, зитхнувъ и, сплюнувшы кризь зубы, мовывъ:

— До биса!

— А въ мене й того мабутъ бильшь... На цилу спыну привеземо зъ дому!

Васюта спершу замыслывъ, а потимъ енергично вылаявся, додавшы:

— Ну, й чортъ зъ нею! Не первына—звыклы вже!...

— Хочъ и не первына, а треба щось робыты: очортило вже терпить за чор-зна що... Думавъ я, думавъ, та отсе й надумавъ—добравъ такы способу...

На Васюту така новына не зробыла ніякисенького вражиння, и той еффе́ктъ, на який выдымо важывъ Красицькый, пропавъ даремно.

— Який тамъ спосибъ тоби прысньвса?—пидморгнувшы якось глузливо заскаленнымъ окомъ, байдужно запытавъ Васюта.—Пидчыстыты, вышкрябаты?... Не стоить шкурка вычынкы: патирь **) наши на си штуки вже добре вчени: подывыться на свить—отъ и спіймавъ одразу... Забувъ хиба, щò на риздво було?...

Красицькому той натякъ не сподобався й винъ спалахнувъ:

— Дурни мы булы на риздво—отъ що!... Хиба жъ такы можна когось одурыты, вышкрябавшы? Се й мала дытына пизнае, а отъ такъ зробы, щобъ и прыслидку ніякого не було... Слухай-но,—пидсовуючысь блыжче до Васюты й мало не пошепки, запытавъ винъ,—гроши у тебе є?

Васюта спершу зачудовано глянувъ на його, потимъ засвыставъ и, замисть видповиди, вывернувъ свои кышени; опричь ножыка, якогось мотузочка та килькохъ клаптивъ драного паперу,

*) Коль—єдыныця.

**) Патирь—зъ грецькои мовы значыть батько.

тамъ ничего бильшъ не було. Обревизувавши свои кышени, Васюта заспивавъ:

Вси кышени вывертае,
Ажъ тамъ грошей вже чортъ-мае...

— По-чумацькы!—додавъ винъ, урываючи писню.

— Погано!—задумано проказавъ Красыцькый,—и я тежъ „яко нагъ, яко благъ“...

— Слухай!—мовывъ Васюта,— на вищо тоби гроши? Може хабарà думаешъ пысареви даты, щобъ „бланкивъ“ продавъ?... Ни вже, й хабаремъ не поможеться ничего. А я такъ думаю, що не мнуты намъ биды-лыха та й на тому заспокоився: що буде, то буде! Вже якось свое видбуду: не вперше мени лайку та бійку терпиты,—перетерплю якъ-небудь.

— Тю! Ото дурный, ажъ крутуться!... Що буде, то буде!—перекривывъ Красыцькый товариша-фаталиста.—Та абы гроши, то таку штуку выгадаты можна, що ну!... Зроду-звиду нихто не додумаеться, що въ билети щось не такъ.

— Говоры!—промовывъ Васюта, неймовирно всмихаючыся.

— Та не перебувай-бо, а краще слухай. Сьогодни бачывъ я Цвонцька й видъ його дизнався, що є така вода... якъ помастышь нею чорныло, то заразь же пропаде все, що було напысано,—голый папиръ стане, чыстый, неначе новисенькый...

— Що ты? справди?—ажъ пидскочывъ Васюта, але заразь же зновъ непевнисть його взяла.—Та бре!.. Знайды кого дурнишого, то може й виры пойме!

— Йй-бо! На що мени брехаты?... Самъ на свои очи бачывъ: „покрючковався“ я на лыстку, а Цвонцькый наливъ тієї воды на мое крючкованне—й заразь ставъ лыстокъ зновъ бильый, наче й не я самъ його попысавъ!

— Ото штука! Якъ такъ, то справди варто попробувать: хочъ разъ на вику патірівъ потишимо!... Я соби четверокъ наставлю, и ни однисенькой тройкы,—нехай знають нашихъ!—заразь же загорився Васюта.—Ну, а чы дорого правыть бисивъ пархачъ? Мабуть, якъ за батька ридного?

— Кербела хоче за пляшечку,—невельчка, та на двоохъ насъ було бъ ии якъ-разъ. Тилькы де ты його, того карбованця, въ

ката достанешъ?... А наборъ не повірьте... Я вже прохавъ— не дає...

Обыдва задумалыся. Выдко, перспектива—утикты видъ звычайной колотнечи, що, замість привитання, ихъ кожного разу чекала пидъ батькивською стрихою, для хлопцівъ була така прынадна, що усю выгадливістьъ ихъ зворушыла. Нарешти Васюта пидвився раптомъ и сивъ.

— А якъ у хазяйки попросыты, — може позычыть? Писля святъ же оддамо...

— Моя видьма не позычыть, бо й такъ уже набрався, якъ май грушъ—по сами уха.

— Ну, то я попробую въ своеи. Ось зажды-но, я заразь...

Васюта схопився й бигцемъ подався по-мижъ деревами до хаты. Його щось довгенько не було; Красыцькый вже не сподивався ничого доброго, й лежачы горилиць, похмуро дывывся въ глыбоке сыне небо, що немовъ ажъ тягло очи до себе своею тихою, чаривною красою. Нарешти по-мижъ деревъ знову з'явилась довга, тонка постать Васютина и його кострубата голова. Винъ бигъ, розмахуючы въ повітри жовтенькымъ папирцемъ.

— Дала!—оповидавъ винъ, засапавшысь.— На-сылу выпрохавъ... Та й то ще въ щаслыву годину потрапывъ, що Козы батько привизъ за кватыру... Каже—нема... а я їй—а за кватыру, кажу, видъ Козы? То й мусила даты, тилькы крывылась... Пыта—для чого гроши?.. Чобота, кажу, залататы,—та й показавъ, а чоботы въ мене справди роты пороззявлялы—йсты хочуть... То й дала...

Красыцького чоло розгладылось, зморшки на йому розійшлыся й винъ, забувшы всю поважність, свою ажъ пидстрыбнувъ одъ радощивъ.

— Ну, колы такъ, то махаймо заразь до Цвонцька! Тилькы, щобъ жадна душа про те не знала й не видала... Теперъ не страшно вже ничого!..

А ще серце козацьке
Не боиться Туркивъ!..—

загукалы весело хлопци, йдучы зъ саду.

А черезъ яку годину вони вже вернулысь до Красыцького на кватыру. Красыцькый державъ руку въ кышени й выждавшы, колы никого не було въ хати, обережно выйнявъ невеличку, въ

червоненькый папирецъ обынену плящечку и схсававъ ии швыдньо въ свою скрыню на саме дно.

III.

Незвычайный выгядь мала бурса въ день роспуску. Бурсакамъ сьогодни не спытсья й не лежытсья: мало не вси заворушылысь у-досвита, ще й не свитало. Та чы жь и визьме сонь бурсака, що диждався найщасльвишого дня, а може вже й пидводы зь дому? Останнихъ наибильшь мучыла нетерплячка взяты швыдше билета та й не йихаты, а просто такы летиты до-дому. Та не меншь нетерпельвылысь и ти, що не малы ще звисткы зь дому: кожне сподивалось, що от-отъ незабаромъ и по ныхъ прыйидуть. За килька день до роспуску почалы вси ув'язуваты свое убоге добро, налаштувалы „завыненія“*), щобъ заразы и зирватысь до-дому, скоро пидводы диждуться, не гаючи дорсого часу. Подывышся на те „завыненіе“—и велькымъ дывомъ здывуешся: стилькы працы покладено на його, такъ штучно попереплутовано мотузками, стилькы любви, души—словомъ, вкладено бурсакомъ у сю пунту, здаеться, справу. Еге—пунту!.. Для бурсака вона не пунта, а безъ миры важниша за всю ту науку, що за-для неи винь поневиряеться на чужыхъ людяхъ, терпыть и неволю, и довгу розлуку зь усумь блызькымъ та дорогымъ для дытячого сердца. „Завыненіе“—символь воли, ознака роспуску, а щобъ таке для школяра роспускъ--мы вже знаемо. Скласты, якъ слидь, „завыненіе“—та се жь цила наука, що вымагае не абы-якои працы та вмилюсты, выробленои пыльнымы репетыциямы ще за-довго до роспуску. Не разъ и не два бурсакъ складае свое „завыненіе“ й зновъ його розбирае, помы воно задовольныть цилкомъ його надто выгадлыву на сей разъ фантазію. Якъ и въ кожній с'рави, тутъ знайдуться й артысты свого дила,—таки мытци, що якъ ув'яже то не швыдко росплутаешь, а то й зовсимъ ничего не вдіешь, хиба ажъ перетяты мусышь той, колы хочте, Гордіевый вузолъ. Въ переддень роспуску бурсакамы до пизньої ночи засыжуютсья,—ажъ чубъ имь мокрый стане, такъ працюють надъ своиы „завыненіямы“; й пивни не разъ проспиваютъ, а вони

*) Такъ звать бурсакамы свои пакуны.

все за работою: перекладають свои речи, ув'язують, розв'язують, перев'язують, клопочуться, метушаться та по́томъ умываються. Але хочъ пизно бурсакъ ляже, та рано встане: скоро тилькы засиріе на двори, винъ вже на ногахъ,—ще йому щось тамъ коло „завыненія“ поправыты треба, а колы вже й поправляты нічого, то хочъ просто натишытысь, бо любо очамъ його дывытысь на цилу купу великыхъ и малыхъ „завыненій,“ що скризь лежать роскыдани— и на лижкахъ, и по скрыняхъ, а то й просто на доливци.

До восьмои годыны, колы въ бурси почынаються звичайно лекціи, ще довго, а бурсаки почалы вже сходытысь до школы, трымаючы коженъ пидъ пахвою цилу енциклопедію зъ бурсацкыхъ наукъ. Дверей ще не видчынено, тымъ то школяри похожають по вулицы передъ школою, а бильшь нетерплячи густою лавою оточылы прысинокъ, товпылысь на кганку, сидалы на сходахъ, заглядалы у викна. Не разъ Нышпорка прысылавъ прыслужныка, щобъ розигнаты школяривъ, та сьогодни не вправытысь зъ стихійнымъ потягомъ до воли й тому навить, чыеи й тини бояться бурсаки. Одійшовшы недалекю видъ кганку, вони збывалысь въ гуртки й, погомонившы трохы та на вси боки озырнувшысь, незабаромъ зновъ сунулы по-малу до школы и, якъ та галичъ, крылы сходы. Имъ наче здавалося, що такъ швыдше диждуться тіеи блаженной хвылыны, колы на вси голосы можна буде загукаты: „ныни отпуцаеши...“ Та ось вже и двери шыроко роскрылы свои не дуже то прывитни звичайно обіймы, и бурсаки такимъ натовпомъ посыпалы въ середыну, що мало зъ нигъ не звалылы прыслужныка, що имъ видчынявъ, и навить погроза „канцуромъ“ ихъ не злякала. Голосно залунавъ по корыдорахъ та класахъ веселый крыкъ, гоминъ. Кожному, навить самому найменшому „соплякови-заправляныкови“ *) було видно, що роспускъ „вже прыйихавъ“ сьогодни свитомъ и ставъ у зайизди въ тьоти Рейзи, щобъ перепочыты трохы зъ дороги та выпатысь передъ тымъ, якъ настане пора и въ бурсу прыбуты.

Въ третьому класи за великою чорною таблицею зійшлыся Красыцкый зъ Васютою й по-тыху гомонилы; вони вмовля-

*) Заправляныкамы звутся въ бурси учни зъ „прыготовытельного“ класу; вони, мовлявъ, ще не справжни бурсаки, а лышень на бурсакивъ „зеправляються.“

лыся, якъ бы зручнише зробыты операцію надъ своимы билетами.

— Приходь до мене ввечери,—мовывъ Васюта,—у насъ зъ кватыри вси розйидуться сьогдни, то ниhto й не перебува-тыме.

— Колы бъ тилькы билеты швыдшъ давалы, а то мени ажъ на мисци не сыдыться, такъ кортыть спробуваты тіеи воды... Ото здывується мій патіръ, якъ побачыть, що въ билети ни коливъ, ни двойокъ—ничого!... Ото штука! Подумае, ха-ха-ха, що злякався сынокъ велькодной паскы писля риздвяной закускы!—реготався Красицькый.

— Еге, а покы ще до билетивъ, то найисышся дрижакивъ по саму зав'язку... Онъ чога то сьогдни Смоляръ накоить?.. Не дай, Господы, якъ у класи зоставыть*) та ще й билета скаже не даваты!..

— А мени сього не страшно: мы у його „ослы,“ а „осливъ“ винъ и не пыта николы. Сыды соби безпечно: сьогдни мабуть винъ „первенцивъ“**) потягне,—не знаєшь?—заспокоивъ прытеля Красицькый.

Продзвонывъ дзвоникъ—иты „на молитвы.“ Бурсаки зійшлысь у найбильшыи класъ, диждалися Нышпоркы й голосно затыглы „Царю небесный,“ гукаючы такъ, що ажъ шыбки у викнахъ дзвенилы. По молитви де-хто побигъ на двиръ „курнуты,“ а решта розійшлысь по класахъ и стали дожыдаты вчытеливъ.

Тыхо, хочъ макъ сій, стало въ третьому класи; бурсаки не бигають, не граються, не пустують, якъ звычайно, не розмовляють навить, а сыдыть нышкомъ по лавкахъ, позатыкалы вуха й, хытаючысь взадъ и впередъ усымъ тиломъ, „трублять“—ажъ гуде. Надходыла найстрашниша годына—лекція Смоляра. Смоляръ, а справди—Рыбчынскый, учывъ грецькои мовы й мавъ славу самого найпроклятишого зпомижъ усихъ учытеливъ бурсацькыхъ. Людына ще не стара, зъ выщою освітою, винъ немовъ опизнывся народытысь и прышовъ на свить якихсь рокивъ зъ п'ятдесять

*) Безъ обиду.

**) Липши учни звутся въ бурси „первенцями,“ або „первакамы,“ иноди—„прымакамы“—одъ primus.

або й бильшь пияля того, якъ було йому призначено. Навить середъ бурсацькихъ педагогивъ Смоляръ бувъ якимсь ганебнымъ анахронизмомъ, якоюся атавистычною проявою. Винъ не просто лютувавъ та знущався надъ беззахыстными своими учнями, але артыстычно, зъ певною мирою якоись дыкою выгадливосты та оригинального штукарства. У його были свои улюблени, нымъ самымъ выгадани способы „вбывання“ грецькой мовы въ нетямущи головы; характерно, що навить прызвища учнямъ винъ дававъ усе звирячи: „ослятына“, „порося“, „баранъ“, „скотына“ то-що не сходылы йому зъ языка. Въ своихъ карахъ за невывчени лекціи Смоляръ додержувавъ певной градаціи: першый ступинь у його бувъ—„клепаты“, якъ образно казалы бурсаки, пальцемъ по носи,—такъ вчыснѣ, бувало, що й кровь спустыть; дали йшла цила система „заволосныкивъ“: скубне отсе „проты шерсты“ за потылицю, або коло вуха (бо тамъ болячише!), высмыкне пасмо волосся й распустыть по класи, подувшы на пучкы; ще выщый градусъ кары—костыстымъ кулакомъ быты учня въ чоло и т. и. безъ кинця,—выгадлывыи на си штуку бувъ, ничего казаты! Бурсаки ледве чы й зазнають, щобъ колы выпавъ такой день, видколы Смоляра малы за вчытеля, у який бы винъ не побывъ кого-небудъ зъ учнивъ: не роздеръ до крови вуха, не высмыкнувъ пучокъ волосся зъ головы, не розбывъ носа; а що „коливъ нашмаляе“ та „безъ обиду назоставляе“, то про се вже й не згадуи. Жаденъ зъ учнивъ, навить самый тямущый,—такой, що „на зубокъ“ знавъ усе, що треба бурсакови зъ грецькой мовы знаты, не бувъ безпечный видъ „клепанья“, „заволосныкивъ“, то-що; ниhto, було, не вгадае, чы обидатыме винъ сьогодни дома, чы, скніючы зъ голоду, досыдыть пидъ замкомъ до самого смерку за „невывчену“ лекцію грецькой мовы. Що божого дня въ школи пияля лекцій сыдило безличъ такихъ „безобидныкивъ“, до-схочу набытыхъ по-переду сымъ живымъ пережиткомъ педагогичнымъ. Тилькы заикнувся, не въ-ладъ швыдко видповивъ пидъ лыху годину—уже й досыть, щобъ заробыть соби нещасте... Словомъ—въ особи Смоляра прокынувся хочъ пизній, та пышный цвить цилои системы выховання, останній зъ Могыканъ того тыпу славныхъ, хочъ и безвистныхъ педагогивъ, що такъ шыроко расповсюдненный бувъ по духовныхъ школахъ передъ реформою, а теперь, за новыхъ порядкивъ, почавъ уже переводытсь и вымираты. На жаль тилькы не перевився й не вымеръ

до ноги, а лышывсь подекуды й до сього часу, немовъ на згадку про страшне минуле. Не диво жъ, що колы надходила Смолярова лекція, то цилый класъ затыхавъ, чутно було тилькы одноманитне невыразне гудинне, — то бурсаки товклы завдану лекцію, — ажъ покы не доносьвсь зъ корыдора голосный тупить, не видчынлясь зъ розгону двери й до класу не влитало страховысько. Кожене тоди ще бильшь прытыхало, нахыльвшыся надъ кныжкою, инстынктово стулювалось, зныжувалось, щобъ менше мисця займаты и не такъ въ око учителя впадаты, та мовчкы згадувало въ души усихъ святыхъ, абы минула його лыха годына. Одни тилькы безнадійни „ослы“ малы надъ иншымы перевагу и не знали того страху: Смоляръ ихъ разъ, чы двичи на рикъ „для проформы“ спытае, „зашмалыть колá“ та бильше й не чипае, або краще кажучы, цилкомъ не зважае, чы е навить воны въ класи, чи й нема ихъ.

Тымъ то й заразы, колы по всихъ куткахъ, зъ усихъ бокывъ лунало грецькою мовою, колы вси третьокласныкы наперебій гулы грецьки „слова“, „спряженія“ то-що,—Красыцький, Васюта та ще килька „осливъ“, що нагрлы мисце на „Камчатци“,*) сыдылы соби спокійно и коженъ робывъ те, до чого въ той часъ найбильшу мавъ охоту: той зывавъ зъ резины м'яча, высотавшы для сього зъ кышени на парту цилый жмутъ довго та вузьенько наризанныхъ зъ старои кгальоши смужокъ; той ножыкомъ—„цезорыкомъ“ выризувавъ на лавци початкови литеры свого ймення и фамилии; третій просто стругавъ парту, натыраючы выстругане мисце оливцемъ,—„щобъ блыщало“; инший ничого кращого не знайшовъ зробыты, якъ попысаты скрызъ по стинахъ—„сьогонди роспускъ“ и т. и. Учитель чогось загаюся, и вже де-хто почавъ угадуваты, чы не запывъ часомъ Смоляръ, и колы такъ, то десь, певне, й до класу сьогонди не прыйде. Ся надія багатьохъ пидбадьорыла й кризь однотонне гудинне почавъ иноди пробываться чый-небудь смилывишый голосъ.

— А що жъ се, хлопци, то въ насъ и короны въ класи не буде?—знанацька нагадавъ Васюта, дывлячысь на вельку чорну таблицю, де крейдою було напысано тилькы—„роспускъ“.

— Ось тоби Смоляръ прынесе таку корону, що абы здоровъ зносывъ!—обизвався зъ передньої лавкы хтось изъ „первенцивъ“.

*) Такъ звутся въ бурси задни лавкы.

— Ова!—запротестувавъ Васюта,—не дуже-то: якъ принесе, то для васъ!.. Та сьгодні вже його не буде: не инакше, якъ десь цилу ничъ гулявъ та й хропе теперъ на вси заставки п'яный...

— Трубить, дурни,—на старистъ буде якъ нахидка!—зневажливо докынувъ и своего слова Красицькый.

— А й справди—який же й роспускъ безъ короны?.. По всихъ класахъ, навить у „заправляныкивъ“ е, а въ насъ то й не буде? Треба намалюваты!—подавъ голосъ ще одынь изъ „осливъ“.

— Треба! треба!—разомъ заревла Камчатка.

Васюта перестрыбнувъ змаху черезъ килька лавокъ, що булы йому на дорози, й побигъ до супротивной стины, де въ кутку стояла таблыця. Хлопецъ стеръ зъ таблыци й выразно напысавъ традиційный бурсацькый виршъ, складеный навмысне про роспускъ:

Этотъ классъ
Просить васъ,
Чтобы вы въ послѣдній срокъ
Не спрашивали насъ урокъ,—

а потимъ зверху почавъ малюваты корону. Смилывистъ Васютына додала духу й товаришамъ його; въ ихъ душахъ тежъ прокынулася надія, що Смоляръ вже не прыйде, и вони одынь по одному видрывалы очи видъ кныжокъ, лышывшы ихъ про всякъ случай розгорнутымы, а всю увагу свою звернули на Васюту. Зъ великымъ захватомъ прыглядались вони до його работы, даючы вказивки, порады та крытыкуючы малюванне. Въ класи счынывся густый, невыразный гоминъ, чутно стало сторонни розмовы.

— Ты, чуешь, „галды“ *) привезы зъ дому, а то на экзамени не дамъ спысаты,—чутно було, якъ наказувавъ одынь зъ „первенцивъ“ своему сусидови; той и не перечывъ, знаючы, мабутъ, добре, що безъ „дани“ йому не обійтысь. Въ другимъ мисци писля выгуку: „гей, а яка спасенна душа покурыты дасть?“—килькы чоловіка „курцивъ“ липылы зъ чужого тютюну цыгаркы, выклавшы

*) Галда—гостынець; йижа, ласоси, особльво зъ дому привезени—усе то галда.

порт-табака зъ образомъ червоно-рожевої панни просто на парту,—си вже зовсимъ наставылись зъ класу тикаты.

Васютине малюванне вже доходило до краю: велика, штучно намальована корона красувалася на таблиці, ще більшъ видвагы й смильвосты додаючы бурсакамъ та наповняючы серце творця й авторськымы гордощами; лышылось ще одынь рижокъ домалюваты й де-яки оздобы понаводыты та й по всій роботі. Васюта старанно заходывся обробляты свій утвирь, наводячы на рижкахъ зверху кругленьки яблучка и такъ се всихъ захопыло, що ниhto й не вчувъ, якъ десь въ кинци довгого корыдора середъ загальнои тыши важко затупотило щось, немовъ хто швидко йшовъ, и якъ тупить той усе наблывався. Колы се чыйсь здавленный голось гукнувъ: „Смоляръ!.. тикай!..“ и вси, якъ наполохани горобци, кынулись изновъ до кныжокъ. Не встыгъ ще Васюта й стирку вхопыты, щобъ власнымы руками зныщыты свій утвирь та втикты мерщій, якъ двери зъ гукомъ видчынылись и до класу не увійшовъ, а якось вскочывъ чорный, кремезный, невеличкый на зристь чоловикъ, що справди своею подобою скидався на смоляра. Васюта намирывся прослызнуты непомитно на свое мисце, та Смоляръ кывнувъ йому—„стій, мовлявъ, де стоишь“; въ класи видразу запанувала мертва тыша й тилькы килька-десять грудей урывчато дыхало та серця у всихъ важко колотылись. А з-за товстои мурованои стины, нибы десь зъ далекого далека доносилась радисна, шырока, велична мелодія,—то въ якомусь изъ сусиднихъ класивъ спивалы гуртомъ канонъ великодный; сливъ не можна було розибраты, але самый голось радисно промовлявъ бы до бурсацького серця, якъ тежъ одна зъ прыкметъ роспуску, колы бъ ненавысне облычче Смолярове не стояло передъ очыма.

— Читайте молитву! Дежурный!—гукнувъ учитель.

Зъ переполоху „дежурный“ забувъ, що треба чытаты молитву, та ледве чы й те йому головы тоди держалося, що винъ—„дежурный“, а ниhto другый не зважувався початы. Смоляръ обернувсь до класу—й килька голосивъ почало разомъ: „*Vasylev obranie*“ (у Смоляра молитву чыталы грецькою мовою) и разомъ тежъ змовкы, оглядаючысь одынь на одного; потимъ зновъ почавъ хтось одынь и на-сылу, запынаючысь, проказавъ молитву до краю. Иншымъ разомъ попам'ятавъ бы „дежурный“ молитву, але теперь усю увагу Смолярову прытягъ до себе Васюта, й покы чы-

талы молитву, вчитель уважно розглядавъ таблицю. Учни, забувшы й думать про Васюту та коженъ про себе лышь дбаючи, поглядалы тыхцемъ на вчителя, щобъ спостерегты, якимъ винъ духомъ дыше.

— Охъ, сердытый! пропавъ же теперь я!—пршепотивъ хтось до сусиды.—Глянь: червоный и рукою за око держыться...

— Мовчы!—видповивъ той тежъ пошепки, кладучы тремтячою рукою хреста на себе, а потимъ зъ усихъ бокивъ обкладаючи хрестамы и кныжку зъ зшиткамы.

Якъ проказувано молитву, Смоляръ махнувъ разивъ килька недбало рукою, нибы мухъ видгбнывъ, и все пидступавъ помалу до Васюты. Той стоявъ ни живый, ни мертвый.

— Малюешъ порося?—мовывъ учитель, сюсюкаючи кризь зубы, а крыва иронична усмишка, що перекосыла його товсти губы, ничего доброго не вищувала.—Гм... чудово, чудово!.. „Чтобы вы въ послѣдній срокъ не спрашивали насъ урокъ“,—протягуючы коже слово, прочытавъ винъ зъ таблицы.—Отже не вгадавъ: тебе першого спытаю. Маляръ зъ тебе дотепный, а отъ якъ-то ты лекцію знаешъ?..

На „Камчатци“ видъ сыхъ сливъ повстало вельке зворушенне: вси шатнулыся до кныжокъ и, хапаючи, одинъ одного перепытувалы: „що, що завдано?“ Выдымо на сьогонди прызначено въ жертву „осливъ“, а все черезъ того Васюту дурного, що попавсь на очи, выскочывшы, якъ той Пылыпъ зъ конопель. Иншымъ трохы видлягло видъ сердца, бо якъ зачепыть, було, Смоляръ кого зъ „осливъ“ одного, то вже й до всихъ добереться, а ихъ такы чымало було: на годину часу выстарчыть учителеви забавкы!

Смоляръ пидйшовъ до стола, розгорнувъ кныжку и щось довгенько по ній шукавъ; нарешти обернувсь до Васюты:

— Пышы: „Корень ученія горекъ, плоды же его сладки и прилежный ученикъ будетъ удостоенъ золотого вѣнка“... Красыцькый! проказуй лекцію!

Красыцькый якось бокомъ пидвися зъ лавкы, щось пршепотивъ соби пидъ нисъ и—ни пары зъ усть, тилькы уперто дывився въ землю.

— Лекцію знаешъ? Порося! Дубына!—запытавъ Смоляръ и, слынывши пучкы, взявъ перо въ руку.

Красыцькый завзято мовчавъ.

Смоляръ поклавъ перо назадъ, потупавъ швидко до Красицького, зупынившысь змирявъ його очыма, нибы вывиряючы сылы, й килька разивъ ударивъ кулакомъ въ чоло, примовляючы за кожнымъ разомъ:

— Скоты-ына!.. Порося-а!.. Дубы-ына!.. Останься въ класи безъ обиду, а теперь—п-шоль до порога!

Красыцький вылизъ з-за лавкы й, держучы розгорнуту кныжку на долони, пишовъ помалу й ставъ коло порога. На чоли въ його сызымы смугамы червонили знаки видъ костыстого кулака Смолярового; очы похмуро дывылысь у-нызь.

— Ты!—гукнувъ Смоляръ до сусиды Красицького—Новосадського.

Той зразу бувъ прыгнувся, наче лагодывся кризь землю питы, потимъ выпроставсь и почавъ бувъ щось проказуваты, але незабаромъ ставъ и зновъ почулося: „Порося!.. Ослятына! Останься въ класи!“—й тупый ляскъ видъ „клепання“ пальцемъ по носи та губахъ... Згодомъ коло порога стояла вже цила валка „камчатныкивъ“ зъ червонымы облыччямы, роспухлымы носамы, повидтягуванымы вухамы; де-яки легкодухы пускалы тыхцемъ слъозы, други, бильшь загартовани, похмуро стоялы, дывлячысь у кныжку та шепочучы зтыха прокльоны й лайку.

Васюта, що повинень бувъ завдану російську фразу перекласты й грецькою мовою напысаты на табыци, стоявъ блидый и, замисть пысаты, тилькы нервово колупавъ та намынавъ у рукахъ грудку крейды. Зъ табыци на його жалистно, мовъ сырота, дывылось однимъ одне грецьке слово, а дали Васюта, якъ не напружувавъ свою пам'ять, щобъ выкыкаты зъ головы якись знаття й переложыты ихъ на табыцю,—не мигъ, наче въ голови йому все закам'янило й попереплутувалось; замисть потрібныхъ сливъ, наверталась усе якись други, нибы дратуючы Васюту. Винъ тупо дывывся з-пидъ лоба на те самитне слово, дожыдаючы, що от-отъ и до його черга прыйде. Покры Смоляръ росправлявсь изъ Новосадськымъ, винъ надумався и напысавъ ще одне слово навманя, але старанно выводячы литеры, немовъ надію мавъ хочъ черезъ свою дбайлы-висть заслужыть того золотого винка, що обицяла „прилежнымъ ученикамъ“ знаменыта фраза зъ Смоляровои кныжки...

Нарешти вчытель згадавъ и про Васюту.

— А ну, що ты тамъ накрутывъ?—мовывъ винъ, пидходячы-до табыци.—Чому жъ не пышешъ, йолопе?—гукнувъ винъ, пры

дывывшысь, що тамъ и доси стоялы въ пари двое початковыхъ сливъ, та й ти булы зъ помылкою.

— Я... я... я не знаю, якъ „горькій“...—прошепотивъ Васюта.

— Ты ничего не знаешь, баранъ лобатый! Ты тильки на выгадки та на штуки всяки майстеръ! Безъ обида останься!.. Не бачыть тоби сьогодни билета, якъ своихъ ушей осялячыхъ... П-шоль!..

Чы Смоляръ втомывся вже, бючысь, чы зъ якои иншой прычыны, а тильки винъ скубнувъ Васюту злегенька за потылицю й видипхнувъ одъ табылицы. Васюта, впевнывшысь, що не такъ то легко того золотого винка добути, швиденько подався на „Камчатку“, сивъ тамъ и, прыгнувшысь, сховався за спынамы товаришивъ, що сыдили попереду. „Отъ и заробывъ!—думавъ винъ соби,—теперь онъ билета не дадутъ... А бодай ты здохъ, Смоляру клятый!“...

А „избiенiе младенцивъ“ тяглося й дали. Нарешти гучно ударывъ по напруженныхъ нервахъ дзвонккъ и до кого ще не встыгъ Смоляръ добратыся, тымъ одлягло зовсимъ одъ серця: доля на сей разъ надъ нымы змылосердылась и не попустыла впасты до рукъ катови. И голосъ мылои не такой, мабуть, любый бувае закоханому, якъ дзвонккъ той, що вищуе кинець Смоляровои лекци, бурсакамъ!..

Не далеко сягае пам'ять у людей. Товаришамъ и зъ головы выпало, що вони сами й пид'охотылы Васюту малюваты, и скоро вчитель выйшовъ зъ класу, „Камчатка“ заразы мокрымъ рядномъ нап'яла бидного Васюту, лаючы за те, що винъ выткнувся на очи Смолярови й наклыкавъ тымъ биду на всю „Камчатку“.

— Макуха паршыва! Сыдила бъ каминемъ на мисци, то й лыха бъ не мала. А то черезъ тебе й намъ досталось, сволочь!—лутувавъ одынъ.

— Сучка-Каблучка! Красна-Шапочка!—зганявъ злисть другый.

— „Грушку“ йому, Козитону, поставыты!—догадавъ третій.

Хтось давъ Васюти „грушку“, себто великымъ пальцемъ копырснувъ йому въ голови й закрутивъ такъ, що тому ажъ въ очахъ закрутылося. Васюта,—винъ же й Макуха, Сучка-Каблучка, Красна-Шапочка, Козитонъ и т. и.,—вже й не выправдувався, а прыйнявъ покирливо и „грушку“, й зневажлыви прызвища; його занадто прыгнобыла й засмутила Смолярова погроза про билетъ, и передъ сымъ лыхомъ усе инше здавалося дурныцею. Все, хто

диставъ прочухана видъ Смоляра, тежъ були смутни-невесели, и ажъ тоди розворушылысь, колы прыбигъ бурсакъ зъ несподиваною, але тымъ кращою звисткою: Смоляръ перепынывъ його коло „зборной“ й сказавъ, що всихъ „безобидныкивъ“ пускае до-дому,—однаково, якъ були осламы, такъ ными повикъ и зостануться,—додавъ винъ. Васюта зразу опынывся верхи на Новосадському, „Камчатка“ зъ радощивъ, що репутація „оливъ“ такъ вже мицно до неї прылыпла, що й Смолярову лютість перемагае, роздала на-швыдку ще килька „грушокъ“ и цілою гурбою посунула на двір курыты.

Инши лекції, яки ще на той день прыпадали, збиглы звычайно, безъ прыгодъ; а пияся останньої незабаромъ и билети рознесли по класахъ. Обережно, немовъ не-знать який скарбъ дорогой, бере бурсакъ свого билета й довго прыдвляється до його. Колы добрый мае, то й товаришамъ покаже; якъ же жъ похвалытысь ничымъ, то згорнувши ховае похватомъ у кышеню. Цикави,—найбільше зъ тыхъ, кому пощастыло,—чепляються до кожного: „покажи билета!“—и чы глянувъ, чы й ни, а вже обернувся зъ тымъ самымъ до другого... Чутно весели выгуки, здывованне, що, мовлявъ—„и не думавъ, и не гадавъ, щобъ такъ добре выйшло“; але частишь доводиться чуты лайку, скаргы та нарикання, що той, а чы той проклятый „им'я-рекъ“—„зовсимъ дурнисенько двойку влипывъ“... Бурса одразу спустила, скрызъ тыхо й мертво стало, и тилькы затоптани пидлогы, важке повитре по класахъ, забута на „парти“ кныжка чы зшытокъ, та иноди на стини чорна пляма зъ брызками кругомъ та довгымы, ажъ до-низу, патьокамы (то хтось на честь роспуску „шмальнувъ“ у стину повнымъ чорныла каламаремъ)—свидчылы, що тутъ недавно люде були, задыхаючысь пидъ вагою мертвотной науки.

За те по кватыряхъ теперь усе йшло до-горы дномъ. Одни вже выйиздять зъ дворивъ, пышно та вельчно вмястывшысь по-верхъ своихъ „завыненій“; други лаштуються въ дорогу, ще разъ—може й не останній—перепакуючы свои речы; трети, чы вхопывши чого за обидомъ, чы й такъ, ничого не йившы, побиглы ажъ за мисто выглядаты—„чы не йидуть за мною?“—той наказуе, якои „галды“ йому другый мусыть прывезты по святахъ; инший, колы подильчывый вдався, паюе мижъ товариствомъ ту „галду“, що переслалы хурманомъ зъ дому на дорогу; а якъ де-

яки, то й „гульнулы“ за-для роспуску... Все вже й думать забулы про бурсу и на повни груды дыхаютъ вильнымъ, не бурсацькымъ повитремъ, наче й не вони за два тыжни зновъ мають повернутися въ ти похмури, невесели муры—усякымъ „смолярамъ“ на поталу та знущанне...

IV.

Надъ вечирь прыйшла пидвода й по Красицького та Васюту: батькы ихъ сусидылы, то за обома посылали раз-у-разъ одну пидводу, по черзи. Завтра вранци хлопци малы йихать до-дому, а сьогодни имъ выпадало зробыты ще одне дило, найважнише й найважче за вси.

У-вечери до Васюты прыйшовъ Красицькый, несучы зъ собою и свое „завыненіе“, бо рушаты умовылысь звидсы и Красицькый тутъ мавъ и заночуваты. Все зъ Васютыной кватыри вже порозійздылысь. „Погалдувавшы“, хлопци засвityлы свитло, позатулювали викна, а двери взяли на клямку, и стали до роботы. На столи, засланому поризаню та чорнымъ закапаню „цератю“*) стояла вже пляшечка зъ чымсь прозорчастымъ, якъ вода, а коло неи лежала ручка зъ новымъ перомъ и каламаръ стоявъ,—усе було наготови. Облыччя у хлопцивъ булы серйозни, якъ у людей, що змовляються на якась страшне дило; по черзи на ихъ проступалы то нетерплячка, то цикавистъ, то страхъ, що дило не пиде на ладъ и пропаде марно весь замахъ, а разомъ зъ тымъ и надія vybrатысь щасливо зъ прыкрыхъ обставинъ.

Першый почавъ Красицькый; винъ мовчки вытягъ зъ кышени билета, розгорнувъ його, розиславъ на столи, розглядывъ рукою й почавъ уважно та пыльно його розглядаты, наче вперше бачывъ, а не вывчывъ докладно кожну його литеру, коженъ росчеркъ пера. Васюта выйнявъ и свого билета, але державъ не розгортаючи въ руди та цикаво дывывся на Красицького. Нарешти той поришывъ:

— Найперше отсю двойку по катехызысу та Смолярового „кола“ скасую,—товсто понапысувани кляти, чого доброго ще й не визьме ихъ...

*) Клеёнка.

Винъ подывывся на билетъ зъ другого боку, потимъ на свитло, дали поклавъ на столи, зновъ розгладывъ и взявъ пляшечку. Вытягшы зубамы заткальце, Красыцькый обережно, хочъ руки йому тремтили, поналывавъ кругли крапки на свои двойкы та едыныци. Васюта зробывъ тежъ саме, не роздумуючы довго. Обыдва вони зъ захватомъ дывылысь на били, блискучи, кругли крапки на своихъ билетахъ, немовъ ждалы, що от-отъ на очахъ у ихъ станеться чудо.

И чудо робылося: поволи, помалу чорныло пидъ тымы крапкамы почало росходытысь, немовъ його щось выйдало, а блискуча била крапка набираты жовтоватого кольору. Товста едыныця на Красыцького билети вже розлизлась на половыну, але все такы выразно стовбычыла на билому папери.

Мынуло килька часу. Бурсаки вже зъ острахомъ дывылысь на блискучи плямкы; въ ихъ сердца почало закрадатыся зневир'е, и непевнисть все бильшь та бильшь ихъ брала. Нарешти крапки розійшлысь по папери, а замисть ихъ, на билетахъ булы выпнути на-пивъ розйидени едыныци зъ жовтымы плямамы, що, неначе сяйво, оточалы ихъ кругомъ. Хлопци ни въ сыхъ, ни въ тыхъ дывылыся мовчкы то на билеты, то одынъ на одного.

— Слухай-но!—злякано мовывъ першый Васюта,—що жъ се воно таке?.. Не бере?..

— Зажды ще трохы!—видповивъ Красыцькый, але й у його голосъ бувъ непевный.—Нехай выхсне—може тоди...

Мынуло ще килька хвылынь, довгихъ-предовгихъ. Кругли плямы, высыхаючы, ще выразнише жовтилы на билому папери, а по середыни ихъ, немовъ центральни фигуры, чорнылы, якъ и попереду, на-пивъ розйидени, розвезени едыныци. По облыччяхъ бурсакамъ выразно пробигъ острахъ. Васюта все ще державъ у руки билета, дывлячысь на його неймовирнымы та нетямущымы очыма, а Красыцькый кынувъ свого на стиль и почавъ швидко бигаты по хати. Надя у його видразу впала, а натомисть выпылась скажена лютость. Винъ пидбигъ до столу, схопывъ безневынного билета и спершу зибгавъ його въ руки, а потимъ почавъ дерты на шматкы, прымовляючы якимсь здушенымъ видъ лютосты голосомъ:

— Ось тоби!.. Ось тоби!..

— Комахо дурна! Що ты робышь?.. Схаменыся!—схопывъ бувъ його за руку Васюта.

— Однаково вже нікуды зъ нимъ не поткнешся,—заразъ батько признає... Одурывъ клятый Цвонцькь!—сычавъ Красыцькый, розкыдаючи по доливиці кругомъ шматочки зъ билета.—Нехай же й на очи мени теперъ не наvertsається, жыдога,—сучый сынъ буду, колы не прыб'ю, якъ собаку...

Били клаптыкы зъ безневинно загубленого билета, що лежалы роскыдани доли, дратувалы Красыцького; винъ ногою позбывавъ ихъ у кутокъ и зновъ почавъ швидко ходыты по хати; ходячы винъ зачепывся за стилецъ и такъ пхнувъ його ногою, що той одлетивъ ажъ у кутокъ, перекинувшысь. Невымовна, люта злисть душыла Красыцького, клекотила въ середыни, прорываючысь на-верхъ энергичнымы прокльонамы та колорытною лайкою. Васюта все ще не додумавсь, що йому робыты зъ своимъ билетомъ и державъ його въ руци; потимъ зитхнувъ, старанно згорнувъ його вчетверо й поклавъ у кышеню.

— Ховай, ховай, дурню!—глумливо мовывъ Красыцькый.—Мамци повезешъ та подаруешъ... Ото зрадіє та по головци сына поглядаты!..

Васюта нічого не видповивъ, зитхнувъ ще разъ и почавъ роздягатысь та вкладатыся спаты. Роздягаючысь винъ промовывъ нібы самъ до себе: „Ото було не йсты ковбасы: пистъ, то Богъ и покаравъ...“ А Красыцькый довго ще бигавъ по хати, клявъ за вси головы та тяжко лаявся...

Другого дня рано вранци Красыцькый и Васюта выйихалы зъ миста. День выпавъ красныи, теплыи, ясныи. На сходи ще не злынявъ веселый рум'янецъ, бо сонце тилькы-тилькы зійшло и його блыскучый, хочъ и холодныи ще, кругъ спокійно й упевнено, нібы не боючысь зблудыты въ безмирному простори свитовому, поплывъ своимъ одвичнымъ шляхомъ по чыстому неби безхмарному. Видъ земли встававъ, линыво пидіймаючысь до-горы, теплыи видпаръ и сывымъ туманомъ немовъ на видпочынокъ, збирався по-надъ балкамы та ричкою, що, якъ стежка холодна, повылася сыніючы мижъ крутымы зеленымы горами та биленькымы хаткамы. Сонце зійшло й видразу наче запалыло його въ середыни, але ще хвылына, друга— и туманъ роставъ одъ того вогню та й зныкъ невидомо куды... Десь високо вгори розлягалысь голосно якись ранни пташкы; невысока ще трава, наплакавшысь за ничъ та поблыскуючи теперъ на сонци дрибнымы сльозама-росою, видъ лагідного подыху ран-

кового витерця, тихо гойдалась, немов дослухаючыся до ледве чутного гомону та розмовы сусидокъ своихъ... Скризь середъ свиту въ прыроди ажъ кыпило свое жытте, таке далеке й видминне видъ людського, незалежне видъ його. Чы добре, чы эле людянь,— однаково йде жытте се своимъ ходомъ, крыючы въ тому невпынному рухови якусь дывну гармонію та глыбокій, холодный розумъ... Вельчній прыроди байдуже про людей, зъ ихъ дрибнымы та мизернымы втихамы и боблямы; та й людянь часто,—а надто тоди, колы ти дрибни й мизерни боли до-нестерпу запечуть,—такожь байдуже про красу й вельчність у прыроди. Й одъ викувичного тягнеться той глухой, несвидомый антагонизмъ мижь мертвымъ та живымъ, та чы й буде колы инакше?!..

По свижо-накоченій, ще вохкій та м'якій дорози пидтюпцемъ бижать невелички мужыцьки коненята. На простому трускому вози на передку куняе погонычъ, колываючыся усымъ тиломъ колы визъ упирнае й пидскакуе на выбобяхъ. Въ задку сыдыть, зигнувшыся, Красыцькый и думае свою невеселу думу—чого сподиватыся йому видъ ридныхъ пенативъ? По-пличь Красыцького прымоствяся бильшь философично настроеный Васюта й, посвыстучы соби щось пидъ нись, завзято смокче цыгарку та спльовуе иноди на м'якій шляхъ...

Сергій Ефремовъ.

23. VII. 1900.
У Сыткивцяхъ.

Болотяна Квитка.

Оповіданне.

Высокоповажному
Костеву Паньківському
шыропрыхильный
Авторъ.

I.

Микола Горыновичъ, адвокатъ, вертався зъ суду додому. Бувъ початокъ осени, саме той часъ, колы бильша частына деревъ ще зелена и тилькы деяки повбиралыся въ жовте й жовтогаряче вбранне и стоялы мовъ у золотыхъ шатахъ. Горыновичъ дывывся на ихъ, проходячы великымъ миськымъ садомъ. Се бувъ за малымъ не гайокъ зъ могучымы старымы кленамы й дубама. Якимся чудомъ вони позоставалыся тутъ, у самому осередкови великого миста, повытого тяжкымъ повитремъ, середъ высоченныхъ будынкивъ та закованыхъ у каминь улицъ. А про те сьогодни дыхаты було лекше. Вночи йшовъ дощъ, по небу снувалыся хмары, але жъ дерева стоялы чыстенькы, повмывани, огыдныи миськый пылъ прыбыло тымъ дощемъ, и чысте вохке повитре якось мнякко вливалося свижою живущою течією въ груди. Горыновичъ шыроко дыхавъ и йшовъ помалу-малу. Бувъ утомлений та й такъ лехко тутъ дыхаты, що хотилося зостатыся довше середъ цихъ великыхъ задуманыхъ деревъ, систы й дывытыся на ихъ довго и прыслухатыся, якъ вони стыха-стыха шепотять своимъ, потемнымъ одъ

хмарного неба, листомъ. Горыновичъ любивъ дерева, любивъ ихъ спокійну пышну красу и не постеригъ, якъ зупынився й ставъ дивитися.

— А що се вы такъ задивылися, колего? Красною природною впиваетесь?

Се товаришъ, молодой адвокатъ, выйшовшы трохи пизнише зъ суду, наздогнавъ його.

Горыновичъ трошки скривывся: заразъ ни до кого не хотилось озыватися.

— Ишовъ додому,—видказавъ, рушаючы знову,—та й спынився глянуты на си гарни дерева.

— Отъ, не могу, якъ вы, кохатыся въ сій мертвій прыроді! Що тутъ гарного? Ніякого руху: росте—зеленіе—жовтіе—чорніе, тоди знову: зеленіе—жовтіе—чорніе... одноманитно страшенно! Волюю одно лычко пикантной панночки за вси дерева на свити.

— Ну, певне!—засміявся Горыновичъ, згадуючы, якои популярности заживъ чепурнецький адвокатъ середъ панночокъ.—Але мени се подобається: тутъ краса и спокій... и певність, що за сією красою не ховається ніяка гыдка таємныця, зрада, интрыга... А за вашымы пикантнымы лычкамы се дуже часто трапляється.

— Ахъ, ся ваша... теорія... Адже справди можна се за малымъ не теорією вашою назваты, бо такъ дуже уперто вы на се натыскаете...

— На що саме?—спытався Горыновичъ.

— Та на вашу думку, що за сымъ гарнымъ, часомъ блискучымъ выглядомъ, що имъ до людей повернени люде, завсигды ховається якась гыдка, часомъ злочынна таємныця.

— Не завсигды,—видказавъ поважно Горыновичъ,—а часто... частише, нижъ звычайно думаютъ.

— Ото жъ... Мени ажъ дивно: якъ вы можете бути на суди оборонцемъ, маючы таки думкы? Якъ вы можете обороняты, колы скрызъ бачыте злочынни таємныци? Лекше бъ уже бути вамъ прокуроромъ!

Горыновичъ усмихнувся.

— Навпаки! Саме ци мои думкы й пособляють мени обороняты.

— Справди? А якъ же то?

— Колы такъ часто трапляються злочынни вчынкы, не покарани тилькы черезъ те, що добре ихъ заховано и не видиomi вони

громадянству, дакъ хыба жь можна обвинувачуваты того, хто здобувае кары соби тилькы черезъ те, що або винь не вмiе вчынку свого добре заховаты, або вчынокъ випадкомъ выявиться? Ризнывъ бы я зъ своїмы поглядамы, зробившыся прокуроромъ.

— Такъ? — промовывъ панокъ.—Хыба що!.. Ну, то ся ваша теорія мусыла пособыты вамъ зробытыся славетнымъ адвокатомъ.

— Ну, славетнымъ!..—усмихнувся Горыновичъ, прощаючыся зъ товаришемъ на рози, бо тутъ малы розійтыся.

Пишовъ тоди самъ и вже швидче.

Властыво сей Торський трохи й правду сказавъ, называючы Горыновича славетнымъ адвокатомъ. Коны винь ще й не бувъ имъ, то все жь стоявъ на порози того прынадного храму, де живе, такъ звана, слава. Цила нызка важкыхъ справъ судовыхъ, у якыхъ винь умило й потужно стававъ оборонцемъ, учынылы його им'я знанымъ геть по за межы того велького миста, де винь працювавъ. Умивъ корыстуватыся зъ найдрибнишыхъ обставынъ, щобъ изнайты въ ихъ выправданне обвинуваченому и заплутаты й збыты имы зъ тропы прокурора, а надто ще й бувъ выдатнымъ промовныкомъ. Тымъ по часопысахъ його призывще почало вже де-дали частише траплятыся зъ додаткамы: „нашъ видомый адвокатъ“, „нашъ талановытый речныкъ“. Було се йому до любосты, ще й несло путящий заробитокъ. Хочъ не минуло йому ще й трыдцятьохъ п'ятьохъ рокивъ, убывся вже въ добри достаткы. Черезъ те бувъ вельмы бажанымъ подружжемъ промиськыхъ панночокъ, а надто, що й зъ себе бувъ гарный: мужня постать, оточене чепурною чорною бородою, смиле облычче, зъ высокымъ лобомъ и темно-сирымы променыстымы очыма, трохи смутнымы. И въ багатьохъ сем'яхъ батькы зъ матерямы й дочки дуже та й дуже думалы про його.

Та вси ти думкы ишли въ плынъ за водою.

Не сказаты, щобъ винь цурався жиначого товариства. Навпакы, здавалося, що винь залюбки бувавъ середь його, хочъ и не вельмы часто, умивъ добре бавыты розмовамы панночокъ та паній и дуже имъ подобався, але самъ, здавалося, не вподобавъ доси ни одніеи за вси ти п'ять рокивъ, що живе въ сьому мисти. Може буты, що саме черезъ це килькы панночокъ та паній завсигды булы бильше або менше закохани въ його; та ни одній не пощастыло доси не то надиты йому на палець тіеи

маненькой штучки, що блищуть геть липше за те, символомъ чого вона є, а й просто похвалитися його ласкою... Що правда, озывалась, якъ звичайно въ такихъ випадкахъ, поголоска, нібы и въ Горыновича були якісь „сторіи“, нібы не вси паніи, якихъ винъ витавъ у своїй господи, приходили до його въ справахъ адвокатськихъ. Були нібы й такі, що имъ щастыло зъ Горыновичемъ бильше, ніжъ иншимъ, та нібы його, палки спершу, обіймы дуже скоро ставали холодными и врешти замыкались зовсимъ на тяжкый жаль та гирке нариканне покрывдженой тымъ прыхильности.

Не знаты, скільки въ сихъ оповиданняхъ було правды, бо ниhto ничого певного не мигъ сказаты; правдою було тильки те, що Горыновичева постать, до всихъ иншихъ прывабъ, повята була ще й якимсь туманомъ прынадной таємности.

Чы знавъ про вси ці балачкы Горыновичъ, чы не знавъ,— певне тильки, що зовсимъ на ихъ не зважавъ. Жывъ рухлывымъ моторнымъ жыттемъ: працювавъ у суди, дававъ иноди до журналивъ наукови розвідкы зъ своєї спеціальнойности, а, купывшы соби кам'яницю, зробывся однимъ зъ найдіяльнішихъ членивъ земського та миського зборивъ, выкликаючи своєю працею въ ихъ запекле гавканне обскурной пресы. Але на сю гавканыну зважавъ ще менше, ніжъ на зальцянные місцевой жиноты.

Горыновичъ подзвонивъ коло своїхъ дверей.

Черезъ гарно повбирани, закрашени коштовнымъ малюваннемъ, свитлыци пройшовъ до кабинету, обставленого чепурными шахвами, повными кныжокъ. На столи въ себе знайшовъ прынесену сьогодни почту. Передягся, вмывся и, покы обидъ, переглянувъ ии. Часопысь, нова кныга „Кіевской Старины“, килькы пакетивъ зъ паперамы за для його адвокатськихъ справъ,—си кынувъ на вечерню роботу,—и ще килькы лыстивъ. Поклыкалы обидаты, и винъ облышывъ ихъ покы.

Обидавъ самъ, йивъ досыть просто, и черезъ те швыдко вернувся до кабинету. Лигшы на канапу, почавъ чытаты лысты. Перши тры трапылысь мало цикави; останній бувъ одъ його дядька, матерыного брата, старого чоловика, члена повитовой земської управы въ невеличкому губерньскому мисти на ливому боци Днипра. Горыновичъ колысь жывъ у його, и вони часомъ озывалысь одынъ до одного лыстамы, хочъ и не дуже цикавымы.

Теперь дядько пысавъ про свою сем'ю, про нови негарни течии въ земстви и про инше таке. На пры кинци додававъ:

„Выпадкомъ потрапывъ у одну справу. Росказую, бо знаешь цихъ людей. Певне пам'ятаешъ мою завычку завсигды блукаты надъ ричкою, дывытыся на вербы й на воду. Саме такъ блукавъ я на тому тыждни у вивторокъ: було свято, дакъ замисто управы, пишовъ уранци на свою прохидку. Промынувъ вербы (згадуешъ? що надъ яркомъ), перейшовъ луку, та й дохожу ажъ до колина, що загынае въ сьому мисци ричка. Пам'ятаешъ, який тутъ нызькый и порожній беригъ? Дывлюсь,—щось нибы чорніе на берези. Човенъ, думаю. Пидхожу блыжче,—не човенъ. Колода? Або жъ ни! Ще пидйшовъ и добре бачу—лежыть людына, ногамы на беригъ, а головою до воды. Жинка, бачу; ноги въ черевыкахъ зъ пидъ мокрои чорной сукни врылысь у писокъ, а голова въ води: не зовсимъ у води, бо милко, а такъ водою ии пидмывае, и довге волоссе розхвылювалося въ води,—такъ и в'еться. Пидйшовъ блыжче, и хто жъ бы то бувъ?! Гламчевська, Юлія Петровна!.. и мертва!.. Можешъ соби в'явыты, якъ я вразывся!.. Було багато клопоту, слидство и таке инше, поky ии поховано. Выявылося, що сама втопылася,—знайдено потимъ дома ии лыста: „Не могу дали,—мій грихъ мене гнитыть, не дае жыты“... Мабуть не знаешъ про ии жытте писля того, якъ ты выйихавъ. Черезъ два роки потому Гламчевський умеръ, а ще передъ сымъ умеръ ихъ сынъ. Все добро прыпало матери зъ дочкою, Юліи Петровни зъ Ангельною. Та щось невесело имъ жыты було. Ангельна все не йшла замижъ, а врешти такы пишла за Шрамченка, — такой соби, служыть у контрольній палати... Немолодой чоловікъ и дуже недобрый. Такой деспотычний, якъ и старый Гламчевський бувъ. Ангельныне жытте важке, и се мабуть убывало матиръ. Ся, кажуть, ще писля твого одйизду якъ прыбыта ходыла и нибы комусь прызнавалася, що покарае ии Богъ и на ий, и на дитяхъ... Воно такъ и сталося.... Незабаромъ умеръ сынъ, а тамъ тяжке жытте доччыне,—почала вона страшно журытыся, жыла сама соби, ни до кого не хотила ходыты, та й до неи мало хто ходывъ. Тилькы йиздыла иноди въ манастырь, по церквахъ усе ходыла, грошей дуже багато на церкви давала. Та мабуть не пособляло. Жыла соби замкнувшыся, нудьгувала на самоти и не могла подужаты тией нудьгы. Стривавъ и Ангельну писля матерынои смерты,—така прыгноблена...”

II.

Винъ дочытавъ, и рука зъ лыстомъ упала на канапу. Згадки, давни образы, минули подіи вставали въ його души и проймалы душу ще й доси гострымъ, ще й доси незатыхлымъ бодемъ. Все, що вже минуло, все, що винъ сылкувався забуты и—здавалося—уже забувавъ,—усе воно стало передъ имъ знову—якъ живе. День за днемъ, година за годиною переживавъ те, що вже разъ було пережите, чувъ и бачывъ передъ себе тихъ давнихъ людей, видчувавъ давню радистъ и биль.

Выйшовшы зъ кыивського университету, лышывся на який часть у Кыиви, сподиваючысь адвокатського заробитку. Та черезъ щось йому не щастыло: кліентивъ було мало, и винъ тры роки дурно бывся и ничего не досягъ. Щось не давало йому ходу, а що саме,—не мигъ зрозумиты. Думавъ уже про Одесь, колы несподивано видибравъ лыста видъ сього жъ такы дядька. Старый пысавъ, що въ ихъ мисти бракуе добрыхъ адвокативъ и пытався, чому бъ винъ, Горыновычъ, не перейхавъ туды? Певне липше бъ йому тутъ велося, нижъ у Кыиви.

Горыновычъ замыслывся. Невельчкый губерньскый городокъ! Се, звисно, не Одесь! Ну, а що йому доси давъ великый Кыивъ? Чы не буде таке жъ и въ Одеси? Чы не липше йому справди послухатыся дядька?

И такы послухався.

Тамъ справди бракувало добрыхъ адвокативъ, и тры-четыри sprawy, щаслыво скинчени, видразу высунулы Горыновыча напередъ. Зъ того часу забезпеченый йому бувъ добрый заробитокъ, и Горыновычъ, звыкшы до велького миста, хочъ трохы й нудывся въ сиренькому нерухлывому городку, але зъ погляду заробитного не мавъ раціи видъ добра шукаты добра.

Жывъ трохы самотно: по клубахъ не бувавъ зовсимъ, бо ненавидивъ карты, у гостяхъ—зридка. За се заробывъ призывше „гордого.“ Але знавъ людей багато: въ адвокативъ шыроки знайомсты.

Такъ винъ прожывъ два роки и на третьому трапылась йому голосна справа: интеллигентна жинка, чепурна й молода, всимъ видома, якъ дуже гарна людына, вбыла своего чоловика. Помалу-малу выявылась цила драма: довидалыся, якъ той, на

поглядъ интеллигентный, чоловікъ (скинчывъ университета), распаленый страшенною, хочъ и цилкомъ безпидставною, невирую до жинки, не дававъ їй просвитку своими прычепкамы, пыльнувавъ їи вдень и вночи, не пускавъ зъ дому, мордувавъ їи всякымы способами: бывъ, стягавъ у самїй сорочци зъ лижка и замыкавъ—узимку—въ холодну хыжу, и таке инше. Безщасна килькы разивъ нездужала тяжко, втикала до матери, та винъ їи видтиля забиравъ. Утекла тоди въ иншу губерню и стала тамъ за вчытельку, та чоловікъ лыстомъ до земства заборонывъ жинци вчытелюваты, и вона мусыла покынуты школу. Вернулася додому и вбыла його того жъ дня, зъ того самого револьверу, зъ якого винъ попереду вже двичы стрілявъ на неи и разъ навить поранывъ трохы. Все це теперь выявилось, а попереду ледви чы хто й знавъ про се: безщасна терпила мовчки и навить усякымъ способомъ сылкувалася заховаты видъ людей свое ганебне становище винчанои рабы. Зъ поглядю подружке здавалося такъ соби, звычайне, и тилькы трагичный кинець його выявивъ правду.

Горыновичъ боронывъ у суди безщасну жинку. На сю справу насходылось стилькы народу, що маленька судова зала ледви могла його мистыты. Найбільше було жинокъ. Горыновичъ промовлявъ справди такъ гарно й сыльно, якъ ще николы доси, и прысяжни выправдали обыновачену. Выйшовшы писля прысуду Горыновичъ изъ залы въ корытаре, зостривъ чымало знайомахъ—вони поздорвлялы його зъ гарною промовою та зъ щаслывымъ послідкомъ їи, стыскалы йому руку. Саме въ цю мыть стала передъ имъ одна знайома панночка, симпатична, хочъ и занадто екзальтована людына, и вхопывшы його за руки, почала ихъ стыскаты, тремтячимъ голосомъ кажучы:

— Спасыби вамъ! Спасыби вамъ, гарный, розумный, добрый, що такъ оступаетесь за безщасныхъ жинокъ. Лино! Лино!—вхопыла вона за руку свою подругу, та чомъ же ты не дякуешъ?

И прытягла Лину блыжче. Горыновичъ глянувъ и побачывъ передъ себе високу струнку дивочу постать и молоде чепурне облычче, почервониле видъ тіеи несподиванкы, яку їй учыныла середъ натовпу и передъ незнайомымъ чоловікомъ подруга.

— Ольго, та ну бо! що ты робышь?—казала вона, зовсимъ збентежена.

— Не выгадуй!—не вгавала Ольга,—я жъ знаю дуже добре, якъ тоби сподобалась промова... Дозвольте васъ познайомыты: се моя

подруга, Лина Гламчевська, а се... ну ты знаешь, хто се!—промовыла вона вже до подругы.

Горыновичъ поклонывся, вони подали одне одному руки.

— Дуже радый познайомытыся и чуты, що мои немудри слова прыпалы вамъ до вподобы,—промовывъ Горыновичъ.

— Ну-ну, немудри! Кажить! Такъ говорыть, що я ажъ заплакала! Линка не плакала, бо вона нечувствѣнна,—николы не плаче...

— Ольго, та ну бо!—спыняла Лина.

— А хыба жъ не правда? Тилькы вы не думайте,—озвалася знову до Горыновича,—що вона справди нечувствѣнна, ни, вона гарна, а тилькы на слъозы крипка... Вы идете вже зъ суду? Ну, дакъ и мы зъ вами.

И щербечучы, Ольга тягла за собою подругу, и вси трое выйшли зъ кам'яници на вулицю. Ольга говорыла не втыхаючы, Лина мовчала. Горыновичъ зридка видповидавъ балакучій дивчыни, а самъ прыдивлявся до іи подругы. Вона була чепурна: тонкий, прямой деликатный нисъ зъ нижненькымы низдрямы; прегарно вырысувани, хочъ може трохы велики уста, трошечкы важке, але гарне пидборидде. Лобъ ховався теперь пидъ солom'янымъ легенькымъ брылькомъ, та кари очи, променысти й ласкави, такъ прынадно часомъ осявали Горыновича короткымъ теплымъ поглядомъ зъ-пидъ довгихъ вй. Вона йшла смилою легенькою ходою, трохы нахылывшы напередъ голову и мовчала, иноди тилькы озываючысь на Ольжыне або Горыновичеве пытанне.

— Вже й дійшлы... Я до тебе сьогонди йду, Лино,—промовыла Ольга, спыняючысь передъ великою гарною кам'яницею, а тоди додала до Горыновича:—спасыби, що провель!

Подаючы Лини на прощанне руку, Горыновичъ промовывъ:

— Дуже радый, що зъ вами познайомывся... тилькы... простить... я не знаю, якъ...

— Михайловна!—пособыла Ольга.—Ии звуть Ангелиною, та вона не любыть свого им'я и просыть, щобъ уси звалы ии Линоу. Такъ и звить: Лина Михайловна.

Лина всмихнулася злехка и, стыснувшы Горыновичеву руку дужымъ смилымъ стысканнемъ, зныкла въ одчыненыхъ тымъ часомъ дверяхъ.

III.

Такъ познайомився Горыновичъ зъ Линою и незабаромъ почавъ ходити до Гламчевськихъ. Старого Гламчевського Горыновичъ знавъ и попереду, бо разъ, що мавъ зъ имъ невеличке дило, а друге—сього чоловіка скривъ у мисти знано и поважано середъ місцевого панства. Бувъ се чоловікъ немолодий, служивъ довго въ якійсь канцелярії, потимъ килькы рокивъ бувъ миськымъ „головсю“, а теперъ живъ безъ ніякої посады, видпочываючы видъ клопоту,—чоловікъ бувъ зъ достаткомъ. Горыновичеви щось не подобалось у його облыччу, хочъ на око було се зовсимъ звичайне й пристойне облычче: прбсывий, трохи лысый, зъ чепурно пидстриженою бородою, бувъ дуже поважный зъ себе и вельмы звичайный та вичлывый зъ людьмы. Тилькы його маленьки очи, безколирни, холодни, надавали всьому його облыччу той выразъ, що такъ не подобався адвокатуви. Жинка жъ його, Юлія Петровна, значно молодча за чоловіка, мала саме таки гарни очи, якъ и въ дочки, тилькы що трохи вже прыгасли и надзвычайно смутни. Була дуже мовчазна, хочъ и звичайна зъ гостямы; Горыновичеви черезъ щось здавалося завсигды, що се блиде, мовъ застыгле въ одному нерухомому вырази, облычче николы не жывывъ смихъ; тилькы легенькый усмихъ ледви пробиравъ часомъ на ии блидыхъ стысненыхъ устахъ; уста всмихались, а гарне ще й доси облычче, а очи лышались й тоди такымы смутнымы... ни, здавалося, тоди ще мовъ смутнышымы. И вся ии худорлява постать завсигды була якась мовъ чымъ прыгничена.

Горыновичеви здавалося, що прыгничувавъ ии саме той холодный поглядъ Гламчевського, що вона тремтила передъ сымъ безколирнымъ тупымъ поглядомъ. Помалу-малу, зъ усякихъ дрибниць, що не мынады ока звыклого до надзвычайной уважности адвоката, Горыновичъ усе дужче й дужче розумивъ, що сей, такой кгречный у товаристви, панъ поводывся зъ жинкою цилкомъ деспотычно, а та ледви смилла проты його словомъ озваться,—хочъ на око все було якъ годиться.

Сем'я була невеличка: оприче Лины, ще тилькы сынъ—студентъ зъ медычної академіи. Чувъ ще Горыновичъ за стару бабусю, господынюну матирь, та вона була слипа и выхо-

дыла зъ свои свитлыци дуже не часто, чы й зовсимъ не выхыдыла,—прынаймни Горыновычъ доси ще ни разу ии на бачывъ.

Певне, що не стари Гламчевські, та й не сынъ ихъ (його Горыновычъ мало й бачывъ) прываблювалы молодого адвоката. Лина—ось хто бравъ на себе всю його ввагу, и черезъ неи саму винъ бувавъ у цій сем'и, зовсимъ йому на цикавай. Доси ни одна дывчына не торкала йому серця такъ дуже, якъ ся—така чепурна и така багата на ту прынадну жиночисть, що непереможно вабыть до себе мужчынъ, и зъ якою жинка повинна на свить народытыся, щобъ ии маты. И Горыновыча такъ швыдко захопыла вона, що винъ, уже закоханымъ бувшы, почавъ розважаты—щѡ воно за людына ся дывчына.

Горыновычъ бувъ саме тихъ литъ, колы здоровый тиломъ и духомъ чоловикъ шукае соби подружжя и мае якыйсь идеаль дружны. И Горыновычъ його мавъ.

Перше його вымаганне було—краса. Лина була не тилькы чепурна, але гарна надзвычайно, мала вроду, достойну слова поета або хварбъ артыста. Але, оприче сього, у Горыновыча byly ще деяки вымагання, и винъ выявлявъ ихъ трьома пытаннямы.

Чы добра вона?

Здаецься... Прынаймни винъ николы не бачывъ, щобъ вона зъ кымъ сварылася, щобъ колы на кого гнивалася: завсигды однаково спокійна, однаково ласкава. Певне—добра... у всякому рази—не зла.

Чы правдыва?

Николы не помичавъ, щобъ вона казалa неправду. И очы вь неи дывылыся такъ ясно и шыро. И черезъ те Горыновычъ завсигды впевнявъ себе, що вона дуже правдыва. Самъ не любывъ брехни и велько шанувавъ шыристь. Одного разу, проводчы ии ввечери зъ гостей додому, сказавъ ий се и додавъ:

— А вамъ я йму виру вь усьому, у найдрибнишыхъ дрибныцахъ,—мени здаецься, що вы не можете сказаты неправды. Адже такъ? И вы мени все по шыроци кажете?

Облычча ии не бачывъ: було темно; але вона видказала певнымъ прыхыльнымъ голосомъ:

— Все. И я не люблю неправды.

— О, такъ! Я вь тому певень бувъ!—загомонивъ винъ, чомусь израдившы.—Бо я такой соби вдався: поky людыни вирю,—то вирю вь усьому, безъ вынятку; одному слову такой людыны

повиру дужче навить тоди, колы бѣ уси казали навпроты. Колы вирую, дакъ уже вирую. Та вже жѣ колы й піймаю ту людыну хочъ разъ єдыный тилькы на неправди,—перестаю їй вирыты зовсимв, и що выще вона въ мене стояла попереду, то ныжче теперѣ упаде. Тоди ся людына про мене вже пропаща, и тоди про мене вже нема.

— Еге, се зрозумило,—видповила вона просто, а Горыновичъ, вертаючысь потимъ додому, ажъ самъ соби дывувався: чого се винъ такъ израдивъ зѣ їй видмовы и чого винъ такъ до неї говорывъ, нибы перестерегавъ, щобъ вона не говорыла неправды? Аджѣ жѣ до такихъ пересторогъ винъ не має нїякои раціи властыво...

Врешти, третє: чы вона розумна?

На дыво коло сього питання винъ найбільше морочывся. Вывчывшысь у гимназіи, вона мала таку-сяку початкову освіту; щось тамъ читала, переважно беллетрыстыку; про те прочитала й килькы науково-популярныхъ книжокъ, поширеныхъ тоди середъ молодежи,—отъ, подругы читали, хвалылы, то й вона взяла. Се бувъ їй освітний капиталъ,—дуже малый. Горыновичъ дбавъ, щобъ побильшыты його, дававъ їй чытаты книжки, розмовлявъ зѣ нею про чытане. Що правда, сама вона такихъ розмовъ николи не знимала,—все винъ почынавъ. Говорывъ їй багато, выяснявъ, вона слухала добре, зридка щось пыталася. Надія Горыновичева довидатыся зѣ сихъ розмовъ про їй розумъ—не справдылася: вона николи не сказала ни одной нисенитницы,—такъ же й казала вона мало що, бильше слухала. Горыновичѣви здавалось, що вона просто боиться говорыты про науку, пысьменство, бо сама не певна въ соби, бачучы, що знає дуже мало. Се ще не доводыть, що вона нерозумна, тилькы, що несмилыва...

Се такъ миркувавъ Горыновичъ пидъ часъ спокійнишый, вильнишый одъ того почування, що обняло його до Лины. Здебильшого жѣ просто впывався нею, и красю. Дывытыся на неї, почуваты ии биля себе було йому безмирно любо.

— Чы такы жѣ може вона буты нерозумна!—думавъ Горыновичъ, дывлючысь на ии высокый, чудово зформований лобъ. И сказавъ їй якось:

— Якый у васъ гарный лобъ!

— Справди? Чого се такъ—мени вже не разъ казано, що въ мене гарный лобъ?—одказала Лина.—Уси його хвалюгъ.

Це не сподобалося Горыновычеви—перше, що въ ій не сподобалося йому. Черезъ вищо? Винъ завсигды бувъ тіей думкы, що красу треба скризь, у всякихъ формахъ, шануваты й... хвалыты. Та на що жъ вона сама?.. „Уси його хваляють!“ Нерозумно!

Заспокоивъ себе тымъ, що властво жъ се вельмы невинна ричь,—просто ій гарно було йому, найблыжчій до неї людыни, росказаты про те, якъ іи хваляють.

Бильше не сподобався йому другый випадокъ. Вона зфотграфувалась и, даруючы йому свого портрета, спыталась: чы добрый?

— Еге, рысы вси такъ,—одказавъ,—одного тилькы нема: вашихъ очей.

— Якъ то?—спыталася.

— Нема того проминня, що б'е зъ вашихъ очей и мовъ ажъ у душу засягае...

— А знаєте,—жваво перепынула вона,—мени й Лыповський казавъ: „Ну й очы у васъ: якъ глянете, то такъ и проймають!“ И все каже: „Не дывитесь на мене такъ!“

Це вразыло Горыновыча. Лыповський бувъ чепурный дурень, и Горыновычъ никола не думавъ, щобъ Лина могла дозволяты йому щось таке казаты соби. Винъ гостро, за малымъ не гнивно, выяснивъ ій, якъ се негарно.

Вона выслухала покирно й сказала, мовъ прохала простыты.

— Я така ще дурна! Иноди роблю щось и негарне, не знаючы до пуття, чы можно його робыты, чы ни. Вы мене вчить, роскажуте мени, щобъ я могла зробытыся красоу.

Якъ можно було гниватыся на сю ласкаву дытыну, що прохала сама науки й направи? Ся видповидь цилкомъ роззброила Горыновыча. И бильше вже ничего пидхожого въ ихъ никола не було. Безъ ніякой перешкоды винъ мигъ упыватыся іи красоу и заслухуватыся іи писень. Вона добре спивала. Сившы въ куточокъ, винъ дывывся на іи облычче, на вузькы руки, що бигалы по клавишахъ, а кругъ його литалы спивучи згукы іи любого дорогого голосу... Якъ винъ любывъ таки хвылыны! Ще бильше, ніжъ ти довги прохидкы въ вельчезному миському парку тилькы вдвохъ изъ нею, пидъ виттемъ старыхъ ряснолыстыхъ деревъ. Та плаванне човномъ—то було найкраще. Йидуть ричкою кудысь за мисто, въ веселому молодому товариствы, середъ якого вони завсигды byly вдвохъ. Йидуть довго по-пидъ берегамы,

ажъ покъ оберуть десь гарну мисцыну, прыстануть, и тоди скильки биганыны по квитчастій луци, або середъ невеликого гайка, скильки крыку, писень, руху, свиту, пахошивъ и моллосты, и середъ усього цого—вона, його чудова, його дорога, його найкраща въ свити Лина... Вертаються додому пизно ввечери, за малымъ не вночи, не гребучы, пустывшы човенъ за водою... Легенька хвыля ледви плеще объ човенъ, мисяшне сяево срибнымъ пасмомъ лягае черезъ усю ричку... минуться й жактыть на дрибненькихъ хвилькахъ... Хтось плеснувъ весломъ, повернувъ човенъ,—винъ уихавъ у те пасмо,—зъ пиднятого весла одна по одній падають, тремтючы й сяючы, блыскучи крапли. Невидни доси въ темряви облычча стають виднымы, нижно матовымы, зъ мякымы, трохы невыразнымы рысамы... На мыть се, а дали зновъ усе зныкае въ темряви. Частына товариства спивае, и далеко несуть хвыли чудову писню... А воны, Лина й винъ, сыдять поручъ, и винъ чуе, якъ еднаються ихъ души...

Такъ промынула весна, лито, надходила осинь.

— Чого жъ я ще шукатыму?—думавъ соби Горыновычъ.—Хыба жъ я не знайшовъ чого мени треба? Хыба моя повсякчасна мрія—гармонія души й тила, щобъ краса тила едналася зъ красою души,—хыба вона не здійстнылася теперъ у сій дивчыни? Чы не гарна жъ вона, якъ зоря пышнога ранку, чы не чыста жъ, якъ краплина росы на билій лилеи? А цей спокій, ся добристь ии,—воны жъ вищують йому ясне, спокійне, лагидне жытте зъ нею вдвохъ! И чого жъ ще дожыдаты, колы винъ ии кохае, колы винъ ии хоче, а жыты безъ неи не хоче, ни, вже й не може?

IV.

И Горыновычъ, и Лина хотилы, щобъ весилле було швыдче. Та якись тамъ практычни перешкоды примусылы старыхъ Гламчевськихъ одсунуты його на мисяць, и довелось пидождаты.

Поки мынавъ сей мисяць, Горыновычъ сылкувався яко мога липше влаштуваты кубельце за-для ихнього жыття вкупи. Найнявъ кватырю бильшу, накупывъ мебливъ и всього, чого треба, щобъ зробыты зъ голыхъ стинъ чепурне й прынадне гнзидечко. Середъ того клопоту часъ помынувъ досыть швыдко, и за тыждень мало вже буты весилле.

У неділю Горыновичъ прійшовъ до Гламчевськихъ, якъ звичайно, зранку. Стари ще вчора вихали на два-три дни до Києва. Винъ — за якимись своїми справами, а вона, — щобъ де-що покупыты дочки. Ліна й соби замірилася була йихаты, та трошки занедужала й лышылася дома. Сьогодни Горыновичъ стривъ її вже зовсімъ здоровою, тильки трохи блидишою, ніжъ звичайно.

Вона простягла до його руки, а винъ почавъ ихъ цилуваты. Думка про те, що ось-ось надходить день, колы винъ зиллеться зъ нею въ одну духовну гармонію, пиднимала йому серце.

— Лино! Лино!.. якъ гарно!.. Швядче, швядче буты вдвохъ, тильки вдвохъ...

— Хочешъ, щобъ мы завсигды были *тільки вдвохъ?*—пошуткувала вона.

Винъ засміявся щасливимъ, радиснимъ смихомъ.

— Ба ни, мое ясне щасте! Тильки хочу, щобъ ниhto не перешкоджавъ намъ буты вдвохъ що-разу, якъ забажаемо. А жыты треба середъ людей. Щобъ боротысь и працюваты. Боротысь за кращи, ясниши идеалы, ніжъ ти, яки панують теперъ середъ людей. Працюваты, щобъ побачыты липши, ясниши дни.

Воны вже ходылы вдвохъ по свитлыци, винъ обнимавъ її за станъ и казавъ:

— Адже мы будемо боротысь и працюваты? Правда? Въ сьому жытте, безъ сього тильки сиреньке истнуванне безъ меты. Тильки висока мета робыть жытте розумнымъ и щасливимъ. И мы пидемо до неи,—правда?

Вона слухала його й казала: „Еге, правда!.. Ты мій коханий... Правда!..“ А винъ, щасливый и зворушений, зъ пиднесенымы почуваннямы, все говорывъ до неи про те, чымъ палала й сяла теперъ його душа, дывлючысь у высокости...

Воны силы въ куточку—тамъ, де стояло килькы пышныхъ гиллястыхъ олеандръ та фікусивъ. Жартуючы, вони звалы се „своимъ садкомъ“ и любылы въ йому „ховатыся“. И теперъ силы тамъ на маненький канапи, прытульвышысь одне до одного. Воны стыхлы, очы имъ заплющылысь, ихъ головы схылылысь одна до одніей чѣламы. И ледви Горыновичъ почувъ, якъ до його доторкнулось се кохане чоло людыны, кращои й чыстишои за яку винъ не стривавъ на свити, видразу його обняло могуче й страшне почуванне:—мовъ зныкае все навкругы його, мовъ не-

має ни сього будынку, ни людей, що живуть у йому, що живуть у всьому цьому мисти, мовъ нема ничего,—тільки ихъ двое: Лина й винъ... И въ ихъ двохъ з'єдналося все—увесь свить широкий и глибокий... Почуванне обнімало його, пидносило выще й выще, прымушувало напружуватыся всю його истоту... винъ чувъ, що дали такъ уже не може бути, що се мусить якось, чымсь перепынытыся...

Видразу Горыновычъ почувъ у свитлыци якось тыхе-тыхе шамотинне, мовъ хтось излехка йшовъ, ледви ступаючы. Росплющывъ очы й закам'янивъ.

Навпроты його, тамъ, у другому кинци свитлыци, де були двери, стояла якась страшна истота и робыла щось надзвычайне. Выпроставшыся ривно, вона простягла напередъ свои руки, кощави руки зсохлого кистяка, и, держучы ихъ долонямы внизъ, якось перебирала въ повитри пальцямы. Передъ очыма въ Горыновыча ворущылысь довги, закамандзюблени якъ кихти хыжого птаха, нигти; обголени по ликти руки трусылысь... выще ликтивъ бруднымы клаптямы звысало щось,—воно колысь було одежею... Голова держалася високо на брыдко-тонкій худій шыи, а блидо-земляного колиру облычче, си кисткы, обтягнени шкурою, було бь облыччемъ выкопаного зь земли трупy, колы бь не ти широко расплющени нерухоми очы... Биле довге волоссе жиноче поплутанымы нечыстымы патламы падало на плечы, ледви прыкрыти чорнымъ дрантемъ. Се дранте высило навкругы стану, б'ючысь огыдно-бруднымы торочкамы обь страшно худи боси ноги.

Вона йшла напередъ, стыха й обережно ступаючы, и все мацала въ повитри рукамы, ворущыла пальцямы. Мижъ Горыновычемъ и нею стоявъ стиль, а биля його канапа й крисла. Вона дійшла до ихъ, и лива рука торкнулась до одного. Вона спынылася и почала обмацуваты. Горыновычъ зрозумивъ, що вона слипа.

Въ сю мыть Лина расплющыла очы й скрыкнула стыха.

— Хто тутъ?—хрыпкымъ прыгниченымъ голосомъ спытала слипа, перестаючы обмацуваты мебель.

Сей голосъ мовъ очутывъ Горыновыча.

— Мабуть якась старчыха,—подумавъ соби и, покынувшы Лину на канапи, пидйшовъ блыжче до дывной гисти.

— Чого вамъ?—спытався.

— Хто зо мною говорити?—спытала вона, не видповидаючи.

— Та чого вамъ треба въ чужій господи?—сказавъ Горыновычъ.

— Не въ чужій... у свой,—казала слипа.—Моя господа... однявъ ии въ мене...

— Хто виднявъ?—пытавъ Горыновычъ, ничего не розуміючи.

— Зять мій... Гламчевський.

И видразу Горыновычъ зрозумивъ, що се мусять бути та слипа бабуся, Гламчевської маты, що никола не выходила зъ своєї свитлыци.

А вона казала дали:

— Вы чужый? Правда?.. Поможите!.. колы Бога въ серци маєте... Богъ вамъ заплатыть!.. Обрятуите мене!...

И вона благаючи простягала руки въ той бикъ, видкиля чула його голосъ.

Горыновычеви почало здаватися, що вона божевильна. Винъ повернувся до Лины, хотивъ спытаться що се, щò тутъ треба робыты. Лина сыдила на канапи, якось прыщульышысь, зобгавшысь, зципывши руки, била, якъ стена. Винъ хотивъ кынутыся до неи, але въ сю мыть слипа досягла до його, вхопылася своими кощавымы пальцымы йому за руку и казала дали хрыпкымъ голосомъ, разъ-у-разъ урываючи мову, спыняючысь, мовъ ий важко було знаходыты слова:

— Зять пограбувавъ... усе мое... все... и домъ, и земля, и грошы... а винъ однявъ...

— Якъ однявъ?—спытавъ Горыновычъ, сылкуючыся зрозумиты, що се діється передъ имъ.

— Жыла зъ дочкою... Умерла дочка... Колы бъ не вмерла,—прыйшла бъ... Десять рокивъ не чула ии... И Лина... дивчына... онука... вси повмиралы... Ни, не повмиралы...—казала Параска,—жыви... А до мене — ниhto... Десять рокивъ... Видколы виднявъ... Слипа, не бачыть... Каже: окладный лысть изъ земства... Пидпышити... Отуть и тутъ... Я не бачу... Я пидпысала... А то не окладный лысть, то документъ... на все... щòбъ йому все... Забравъ, мене замкнувъ... Щòбъ никому не сказала... И ниhto, ниhto не... якъ се? не одвидавъ... десять рокивъ... Боже!... За що? Десять рокивъ!... ниhto!... Ратуйте! Вы чужый... у васъ серце... у моихъ дитей нема. Ратуйте!...

Вона скрыкнула й захыталась. Горыновичъ пидхопывъ иі, бильше донись, нижь довивъ, до великои канапы и положывъ на ій, пидсунувшы пидъ голову подушку.

Пиддившысь, побачывъ у дверяхъ наймычку.

— Ликаря!—скрыкнувъ.—Ликаря швядче!

Наймычка выбигла.

Горыновичъ нахылывся надъ слипою. Вона здригнулася килькы разивъ и стыхла. Горыновичъ прытульвъ руку ій до серця,—воно не былося. Вона вмерла, вытратывшы всю сылу на останній выбухъ.

Тоди Горыновичъ повернувся до Лины. Вона вже стояла, блида, прыбыта. Передъ його поглядомъ вона спустыла очы и стала нерухомо. Горыновичъ затремтивъ одъ страшного холоду, але перемигся.

— Правда?—спытався винъ и самъ злякався свого дывного голосу.

— Я... я не знаю... Я була тоди ще малою,—видказала ледви говорючы Лина.—Батько тилькы Параску пускавъ... Завсигды замыкавъ... Я не могла...

— Та вы жъ прохалы, вмовлялы, благалы батька, щобъ винъ выпустывъ, не мучывъ?... Кажить же!...

— Еге... я... еге...

— Неправда!

Вона мовчала.

Винъ рвонувъ іи за руку и прытягъ до мертвои.

На едwabній, шытій шовкомъ подушци спочыла страшна голова людыны, що сталася трупомъ давно, ще передъ десятима рокамы; брудне дранте, вмазани грязею кощави ноги лежалы на пышному червоному оксамыти.

— Сыдили на сій іи канапи, жылы въ іи будынкovi, закрашалы себе симы золотымы цяцькамы, за іи грошы добутымы, йилы й пылы сласно, а вона вмирала зъ голоду, замерзала въ дранти! И вы мовчали? Та кажить же!... Кажить же щось!... Вы правдайтесь!..

Вона стояла передъ имъ и тремтила.

А Горыновичъ почувавъ, що ще мыть, и винъ зробить щось дыке, щось нелюдське—вдарыть іи, уб'е—сю зрадлыву га-

дыну, що могла спокійно спаты въ одній господи зъ катованою мученыцею, жыты зъ ии мукъ и смила казаты слово: *люблю*.

Винъ чувъ, якъ огонь обнимае йому голову, груди...

Винъ кынувся зъ хаты, щобъ утекты видъ такой... щобъ не бачыты ии!...

Б. Гринчѣнко.

У Чернигови,
1901.

Бібліографичный покажчыкъ

пысаннивъ П. Кулиша.

ыдаючы альманахъ на згадку про П. О. Кулиша, годы-лося податы въ йому й повну бібліографію його пысаннивъ та пысаннивъ про його й його творы.

Та на лыхо альманахъ лаштувався въ такому мисти, де нема не то вкраинської, але й ніякои доброи, до науковыхъ студій здатной, бібліотеки.

Черезъ те, після деякихъ початковыхъ заходивъ, замиръ що до покажчыка пысаннивъ *про* Кулиша зовсимъ довелося облышыты: занадто бувъ бы вже винъ не повный. Лекше було скласты покажчыкъ пысаннямъ самого Кулиша, але жъ и тутъ перешкода тая въ матеріялахъ не дала зробыты ричъ такую повною, якъ хотилося бъ. Та зважаючы на те, що покажчыка творама Кулишевымъ доси ще нема, а сей, що склався въ Чернигові, мабутъ такы мистыть $\frac{9}{10}$ усього матеріялу, друкуемо його тутъ, бо все жъ зъ його мусыть быты корысть за для исторыка литературы, та й за-для кожного, хто хотивъ бы довидатыся про Кулишеву діяльність, надто, що сю діяльність ниhto ще доси всю цилкомъ не оглянувъ, хочъ мы вже й маемо дви поважни праці про Кулиша—д.д. Маковея й Шенрока.

Склавъ сей показчыкъ д. А. М. Балика; я жъ перевиравъ по змоси матерiаль зъ книжкамы, доточывъ троxy своихъ запысывъ и врешти зредактувавъ увесь матерiаль.

1901. XI. 15.

Б. Гринчѣнко.

Кулишевы псевдонимы: Козакъ Белебень, Т. Вешнякъ, Гургурдядко, Петро Забоцень, Иродчукъ, Панько Казюка, П. К., Ломусъ, Николай М., Н. М., Н. Необачный, Панько Небреха, Опанасъ Прачь, Павло Ратай, Ратай, Денысь Федоренко, Хуторянынь. Д. П. Хоречко, Даныло Юсь.

1840.

1. **Малороссійскіе разказы:** I. О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшецовъ ставъ, II. О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ на Зеленой недѣлѣ. П. Кулишъ.—Кіевлянинъ, изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга I, боки 205—228.

1841.

2. **Огненный змѣй.** Повѣсть изъ народныхъ преданій. П. Кулѣша.—Кіевлянинъ. Изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга вторая 181—288.

3. **Цыганъ.** (Урывокъ зъ казки). П. Кулишъ.—Ластивка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. Боки 362—370.

1843.

4. **Украинка.** Зложывъ П. Кулишъ. Одъ початку Вкраины до батька Хмельныцького. Кіевъ. Въ Университетской Типографіи. 100 бк. in. 8°. Цина 1 руб.

5. **Михайло Чарнышенко** или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ назадъ. П. Кулѣша. Кіевъ. In 8°. ч. I: 1+206+1 бк. ч. II: 1+190+1 бк; ч. III: 1+221 бк.

1845.

6. **Черная Рада.** П. Кулишъ.—Современникъ. Спб. [Перши V главъ].

1846.

7. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** П. Кулишъ.—Звѣздочка. Спб.

8. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** Написаль для дѣтей старшаго возраста П. Кулѣшъ. С.-Петербургъ. Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. 2+114 бк. 16⁰.

9. **Предисловіе къ Лѣтописи Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междоусобіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по его смерти.**—„Чтенія Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ“, Москва.

1847.

10. **Украинскія народныя преданія.** Собраль П. Кулѣшъ. Книжка первая. Москва. 90 бк. 8⁰. [Надруковано р. 1847, але вышло зъ початку 90-хъ рокивъ у „Чтеніяхъ Моск. Общ. Исторіи и Древностей“.]

1852.

11. **Исторія Ульяны Терентьевны.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. Спб.

12. **Исторія испанской литературы по Тиннору.**—Отечественныя Записки. Спб. [Выйшла й окремою книгою].

1853.

13. **Яковъ Яковлевичъ.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. С.-Петербургъ.

14. **Алекскій Однорогъ.** Повѣсть.

1854.

15. **Лѣто въ Малороссіи.** Николая М.—Современникъ, кн. I.

16. **Записки о жизни Гоголя.** Н. М.—Современникъ, Петербургъ.

17. **Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ.** Сочиненіе Николая М. Спб. 206+II бк. 8⁰.

18. **Запысу** П. О. Кулишевого народни писни (зъ пидпысомъ: П. К.) надруковано въ книзи: „Народныя южнорусскія пѣсни, изд. А. Метлинскаго“, Кіевъ. (Про те, що се Кулишивъ пидпысь дыв. „Записки о Южной Руси, I, 199—200).

1856.

19. **Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя**, составленныя изъ воспоминаній его друзей и знакомыхъ и изъ его собственныхъ писемъ. Съ портретомъ Н. В. Гоголя.—Николай М.—Петербургъ, т. I, стр. 6+333+1 и т. II, стр. 302+10, 8°.

20. **Разсказъ современника поляка о походахъ противъ гайдамакъ**. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. 4, стр. 68—101.

21. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ первый. Спб. XXVI+322+2 стр. 8°.

1857.

22. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ второй. Спб. XIV+354+1 стр. 8°.

23. **Грамматка**. С.-Петербургъ. 149 бк. 12° Цина 50 к.

24. **Проповѣди на Малороссійскомъ языкѣ**, протоіерея Василя Гречулевича. Изданіе второе, исправленное. Петербургъ. XIV+203+3 стр. 8° Ц. 1 р. [Кулишъ у цьому выданні поперероблявъ проповиди Гречулевича, а деяки й самъ понапысувавъ. Дыв. лысть Кулишивъ зъ дня 19 жовтня р. 1893-го въ львівській „Зори“ 1894 р., бикъ 44—45].

25. **Чорна Рада**, хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Санктпетербургъ. 428+1 бк. 8°.

26. **Черная Рада**, хроника 1663 г. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. II—IV, стр. 108 и 145.

27. **Черная Рада**. П. Кулиша. Москва. 263 стр. 16° Ц. 1 р. 50 к.

28. **Объ отношеніи Малороссійской словесности къ общерусской**. Эпилогъ къ „Черной Радѣ“.—„Русская Бесѣда“.

29. **Кіевскіе богомольцы**.—„Народное Чтеніе“ за февраль.

30. **Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ**. П. Кулишъ. Петербургъ?

31. Слово одъ издателя. П. Кулишъ.—Въ кнызи: „Народни оповидання Марка Вовчка. Издавъ П. А. Кулишъ. Спб. 1858“. [Кныга ся, хочъ и датована рокомъ 1858, вышла вже 1857-го].

32. Взглядъ на Малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: „Народни оповидання Марка Вовчка“. П. Кулишъ.—„Русскій Вѣстникъ“, № XII, стр. 227—234.

33. Объ игрѣ г. Артемовскаго въ малороссійской оперѣ: „Москаль чаривныкъ. П. Кулишъ.—Русскій Вѣстникъ, № XII, кн. 2-я, стр. 224—227.

34. Воспоминаніе Русскаго о польскомъ археологѣ Константинѣ Свидзинскомъ. П. Кулишъ. „Русскій Вѣстникъ“, октябрь, книга 2-я.

1858.

35. Грыгорій Квитка (Основъяненко) и ёго повисти. Слово на новый выходъ Квитчыныхъ повистей. Напысавъ П. Кулишъ. Спб. XXXVI бк. 12⁰. [На обгортци надруковано: „Эта брошюрка прилагается бесплатно при „Повистяхъ Квитки“, изданныхъ П. Кулишемъ. Всѣ, купившіе уже „Повисти Квитки“ получаютъ ее отъ книгопродавцевъ, которымъ издатель выдаетъ эту брошюрку съ такимъ условіемъ“].

36. Записки о Южной Россіи [по сочин. П. Кулиша] В. К.[овальскій].—„Отечественный Сборникъ.“ Видень. №№ 6 та 7.

37. Переписка Н. В. Гоголя съ А. А. Ивановымъ. [П. А. Кулишъ].—„Современникъ“, № XI.

1855 чы 1858?

38. Өеклуша. Повѣсть Николая М. „Русская Бесѣда“, кн. II.

1859.

39. Климентій. Украинскій стихотворецъ временъ гетмана Мазепы. П. А. Кулишъ.—„Русская Бесѣда“, стр. 79—140.

40. Народныя пѣсни, подобранныя П. Кулишемъ.—„Народное чтеніе“, № 2, стр. 204—212.

41. Повѣсть о южной Руси. П. Кулишъ. „Народное чтеніе“, № 36.

42. **Н. В. Гоголь.** [Биографія у книзи: „Лицей князя Безбородко“]. П. Кулишъ.

43. **Майоръ,** малороссійская повѣсть.—„Русскій Вѣстникъ“. №№ 1 и 2.

1860.

44. **Хатѣ.** Издавъ П. А. Кулишъ. Петербургъ. XXII+2+215 бк. 8⁰. [Въ альманаси цьому належыть Кулишеви: Передне слово до громады. Поглядъ на Украинську словесность (боки VII—XXII), „Слово одъ издателя“ до „Первоцвиту“ Щоголева и Кузьменка (1—24), „Одъ издателя“ — до „Прыказокъ“ Гребинки (39—57), „Сира кобыла“ Иродчука, зъ словомъ одъ издателя (59—70). Одъ издателя—до „Лыхо не безъ добра“ Ганны Барвинокъ (90—103), Тры сльозы дивочы [виршы] (105—111), Коліи. Украинська драма зъ останнього польского панування на Вкраини. Актъ первый (113—156), Одъ издателя—до „Въ осены лито“ Ганны Барвинокъ (157—172)].

45. **Сира Кобыла.** Оповиданне Иродчука. Петербургъ. Цина 3 коп.

46. **Повѣсти** П. А. Кулиша въ четырехъ томахъ. Петербургъ. Мал. 8⁰. Томъ первый: Черная Рада 6+357 стр.—Томъ второй: Алексѣй Однорогъ. 6+357 стр. Томъ третій: Воспоминанія дѣтства Николая М*. 8+412 стр. Томъ четвертый: Майоръ. Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ. 6+323+3 стр. Ц. 2 р. 50 к.

47. **Повѣсть о южной Руси.** П. Кулишъ.—Народное Чтеніе, № 1.

48. **На почтовой дорогѣ въ Малороссіи.** П. Кулишъ. „Искра“, № 49.

1861.

49. **Лысты съ хутора.** Хуторянына. Лысты I—V [Перши лысты пидпысано: Хуторянынъ, останній: Козакъ Белебень]—„Основа“ I, 310—318; II, 227—232; III, 25—32; IV, 143—156; XI—XII, 122—128.

50. **Обзоръ украинской словесности.** П. Кулишъ. I. Климентій. II. Котляревскій.—Основа, I, 159—262; III. Артемовскій

Гулакъ. Ibid., III, 78—113; Гоголь. Ibid., IV, 67—90; V, 1—33; IX, 56—68; XI—XII, 1—11.

51. **Объ изданіи украинскаго словаря.** П. Кулишъ.—Основа, I, 333—334.

52. **Знайденый на дорози листь.** П. Необачный.—Основа, II, 233—238.

53. **Другой человекъ.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 56—104.

54. **Характеръ и задача украинской критики.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 157—162.

55. **Литературныя извѣстія.** П. Кулишъ.—Основа, кн. II, 263.

56. **О публичныхъ чтеніяхъ профессора Костомарова изъ исторіи Украины, по смерти Богдана Хмельницкаго.** П. Казюка.—Основа, кн. II, 252—253.

57. **Объясненіе неудобопонятныхъ южнорусскихъ словъ, содержащихся во 2-й книжкѣ „Основы“.** Письмо къ редактору. П. Кулишъ.—Основа, II [на пры кинци кныгы, бк. 1—9].

58. **Хмельныщина.** П. А. Кулиша [частына].—Основа, кн. III, бк. 1—15.

59. **Старосвѣтское дворище.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 32—49.

60. **Слова надъ гробомъ Шевченка** П. А. Кулиша [въ статьѣ Л. Жемчужникова: „Воспоминаніе о Шевченкѣ.“] Основа, кн. III, 5—6.

61. **Пивпивныка.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Основа, IV, 39—43.

62. **Липовыя пуци.** Д. П. Хоречко.—Основа, кн. V, 1—25.

63. **Плачь Россійскій** [Передмова й текстъ] П. А. Кулиша.—Основа, кн. V, 46.

64. **Народня слава, Солбныця, Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 25—34.

65. **Русалка.** Мицкевичова баллада. Ломусъ.—Основа, кн. IX, бк. 34—40.

66. **Съ того свиту.** Кумейкы. Дума (1637). П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 49—55.

67. **Что есть мнѣ и тебѣ жено?** П. Кулишъ [Виршы]. Основа, кн. IX, бк. 108—109.

68. **Исторія Украины.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. IX, бк., 79—107.

69. **Українскія незабудни.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 1—48.

70. **Передовые жидаы.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 135—138.

71. **О повѣсти г. Кузьменка.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 139—141.

72. Частына поемы: Черныця Мар'яна. Т. Г. Шевченка [зъ переднимъ словомъ та ввагамы П. Кулиша].—Основа, кн. IX, бк. 1—12.

73. **Хымеры.** Мицкевичова баллада: *Romantyczność*. Ломусъ. Основа, кн. X, бк. 17—20.

74. **Самъ соби.** Люли-люли. Старець (Дума). Дунайська дума. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. X, бк. 20—43.

75. **Гоголь и ворона.** (Байка) П. Кулишъ.—Основа, кн. X, [останняя картка въ кнызи].

76. **Настуся.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. X, бк. 1—30, кн. XI и XII, бк. 1—16.

77. **Святыня.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI—XII, бк. 15—16.

78. **Давнє горе, Дума.** П. Кулишъ.—**Чумацьки диты.** Мицкевичова баллада: *Powrót taty*. Ломусъ.—**Lago maggiore.**—До Данта, прочытавшы його поему Пекло. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI и XII, бк. 1—9.

79. **До Маруси Т.** Родына едына. П. Кулишъ [Виршы]. Основа, XI—XII, бк. 11—14.

80. **Гордовыта пара.** (Бабусыне оповиданне). Петро Забоцень.—Основа, кн. XI и XII, бк. 49—56.

81. **Выговщына.** П. Кулишъ.—Основа, кн. XI—XII, бк. 1—15.

82. **Нѣсколько предварительныхъ слѣвъ.** П. Кулишъ. [До оперетты Я. Г. Кухаренка:—„Чорноморський побыть на Кубани“]. Основа, кн. XI—XII, бк. 1—5.

83. **Хмельныщына.** Историчне оповиданне. П. Кулишъ. Коштомъ Ө. И. Чорненка. Петербургъ. 128 бок. 12⁰, ц. 25 к.

84. **Орыся.** Идилля П. А. Кулиша. Петербургъ. 16 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

85. **Лысты съ хутора.** Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. Лысть I и II. Про городаы й села. 30 бк. 16⁰. Ц. 5 к. Лысть III. Чого стоить Шевченко яко поеть народній. 17 бк. 16⁰. Ц. 5 коп. Лысть IV. Про злодія у сели Гакивынци. 29 бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

86. **Пивпивныка.** Гышпанська дитська казочка. По нашому розказавъ Панько Казюка. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 16 бк. 16⁰. Ц. 3 к.

87. **Бабуся съ того свиту.** Оповиданне про померши души. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 14 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

88. **Очакивська бидз.** Козацьке оповиданне. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 8 бк. 16⁰. Цина 2 коп.

89. **Граматна.** П. Кулиша. Петербургъ. 68 бк. 16⁰. [На окладынци надруковано: **До громады.** П. Кулишъ].

90. **Остання писня.** П. Кулишъ [Виршы].—Черниговскій Листокъ, № 11, стр. 83.

91. **Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ. [Виршы].—Слово. Львивъ № 71.

92. Концертъ въ память Т. Шевченка. П. Кулишъ.—Съверная Пчела, № 95.

93. **Публичныя чтенія г. Костомарова объ Украинѣ,** во времена гетмана Выговскаго. П. Кулишъ.—Вѣкъ, № 7.

94. [Передмова **П. О. Кулишева** до книжки: „Украинскыя писня зъ голосамы. Д. Каменецкый. Десятокъ первый.“ Петербургъ. 28 бк. 16⁰].

95. **Исторія испанской литературы по Тиннору.** Составиль П. Кулишъ. С.-Петербургъ. Печатано въ типографіи П. А. Кулиша. IV+205 стр., 8⁰. Ц. 75 коп.

1862.

96. **Вельки проводы.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. I, боки 17—70; кн. II, бк. 30—81.

97. **Людська память про старовину.** Сичови гости. Панько Казюка.—Основа, кн. I, бк. 1—12.

98. **Простонародность въ украинской словесности.** П. Кулишъ.—Основа, I, 1—10.

99. **Переглядъ украинськихъ книжокъ.** П. Кулишъ.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 57—64; II, 48—53.

100. **Рецензія** (по велькоруському) на книгу: „Гоголь предъ судомъ обличительной литературы, Н. Герсеванова“, безъ пидпису.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 52—56.

101. **На добра-ничъ усимъ на ничъ.** Т. Вешнякъ. [Виршы].—Основа, II, бикъ 66.

102. **До землячки.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Основа, II, боки 81—82.

103. **Полякамъ объ Украинцахъ.** (Отвѣтъ на безыменное письмо). П. Кулишъ.—Основа, II, 67—86.

104. **До бративъ на Вкраину.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, III, боки 29—32.

105. **Устня мова зъ науки.** Слово зъ боку. П. Кулишъ [Передмова до „Про дощъ“ В. Коховського].—Основа, кн. III, бк. 29—30.

106. **Отвѣтъ на письмо съ юга.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 41—45.

107. **Отвѣтъ московскому „Дню“.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 31—40.

108. **П. О. Кулишева** промова въ допысови: „Извѣстіе объ обѣдѣ, 5 марта 1862 года, въ Петербургѣ, по случаю годовщины смерти Т. Г. Шевченка.—Основа, III, 27—28.

109. **Поѣздка въ Украину.** (1857). П. Кулишъ.—Основа, кн. IV, 92—110.

110. **Взглядъ южно-русскаго челоуѣка XVI в. на нѣмецко польскую цивилизацію.** П. Кулишъ.—Основа, VI, 12—16.

111. **Ридне слово.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. VIII, бк. 40.

112. **Заспивъ.** П. Кулишъ [Виршы: „Кобзо, моя непорочна утихо“ зъ „Черниговск. Листка“].—Основа, VIII, бк. 51—52.

113. **Нѣскольно предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До комедіи В. Гоголя „Простакъ“].—Основа, IX, 19—23.

114. **Варѣоломееви Шевченкови.** П. Кулишъ. [Виршы].—Основа, X, бк. 30—32.

115. **Початокъ новои поемы (1648—1654) Заспивъ.** Писня перва. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ. № 10, боки 76—77.

116. **Реляція Демъяна Щербыны,** осаула пана кошового Кости Гордіенка. (Вывизъ изъ-за Дунаю Панько Казюка).—Черниговскій Листокъ, № 19, боки 148—149.

117. **Хуторъ Маковна** (Начало романа) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ. № 20, стр. 156—160; № 21, стр. 163—166.

118. **Офицерская пирушка у Иволгина** (отрывокъ изъ перваго тома „Украинскихъ Незабудокъ“). П. Кулишъ. — Черниговскій листокъ, № 22, стр. 170—174.

119. **Українскія Незабудки** (другой, третій, четвертый, пятый, шестой, седьмой, восьмой, девятый, десятый отрывки изъ перваго тома) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 23, с. 179—181; № 24, с. 187—190; № 25, с. 195—199; № 26, с. 204—207; № 27, с. 212—215; № 28, с. 220—222; № 29, с. 227—231; № 30, с. 234—240; № 31, с. 242—245.

120. **Сонетъ**. П. А. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 27, стр. 215.

121. **За те идъ чого у мисточку Воронежи высохъ Пишевцивъ ставъ**. Украинське оповидане. П. Кулиша. [Переклавъ зъ російського Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львिवъ, № 19.

122. **Огняный змій**. Украинська повисть П. Кулиша. Переложывъ зъ російського Ксен. Кл.(ымковичъ).—Вечерныци. Львивъ, №№ 20—26.

123. **Чого стоить Шевченко, яко поеть народній**. Хуторянынъ.—Вечерныци, Львивъ, № 21.

124. **Иншый чоловикъ**. Оповидане П. Кулиша. Переведене зъ російського.—Вечерныци. №№ 27—33.

125. **Про города и села**. [Зъ Основы].—Вечерныци. У Львови №№ 28, 29, 31.

126. **За те, що сталося зъ козкомъ Бурдюгомъ на зеленій недилі**. Народне оповидане. П. Кулиша. Переведене зъ велькоруського. [Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львивъ, №№ 36—37.

127. **Дивоче сердце**. Идилія. П. Кулиша.—Вечерныци, №№ 39—42.

128. **Гордовыта пара**. Бабусыне оповидане. Петро Забоцень.—Вечерныци, № 43.

129. **Самъ соби**. П. Кулишъ [Виршы].—Слово, № 7. Львивъ.

130. **Полгнамъ объ Украинцахъ**. Отвѣтъ на безыменное письмо. П. Кулишъ. Изъ „Основы“.—Слово, Львивъ. №№ 80—83.

131. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра**, въ XVII в. П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 1—6 (Іюль-Декабрь), стр. 30—49; 136—158; 190, 220.

132. **Встрѣча**.—**Братья**.—**Два стана**. [Тры урывки зъ исторычнаго роману XVII в].—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи.

133. **Досвиткы.** Думы и поемы П. Кулиша. Петербургъ. 254 + 2 боки малою 16⁰. Цина 80 коп.

134. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Передруковано зъ „Вечерныцъ“ коштомъ руськихъ семинарыстивъ. Львивъ. 31 бк. 16⁰.

135. **Гордовыта пара.** Оповиданне Петра Забоцня. Санкт-петербургъ. 15 бокивъ 16⁰. Цина 3 коп.

136. **Лысты зъ хутора.** Лысть V. Хто такой хуторянынъ. Петербургъ. 13 бк. 16⁰. Цина 3 коп.

137. **Сичови гости Чупрынъ и Чортоусъ.** Оповиданне Панька Казюкы. Петербургъ. 27 бк. 16⁰. Цина 5 коп.

138. **Цыганъ.** Урывокъ изъ казкы. П. А. Кулиша. Петербургъ. 7 бк. 16⁰. Ц. 2 коп.

139. **Украинскія незабудки** Повѣсть П. А. Кулиша. Петербургъ. 82 стр. 8⁰.

1863.

140. **До бративъ на Вкраину.** П. Кулишъ. [Виршы].—Вечерныци, № 2.

141. **До землячкы.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Вечерныци. № 5.

142. **Кумейкы.** Дума 1637. Зъ „Досвиткивъ“. П. Кулишъ.—Вечерныци. № 6.

143. **Исторія Украины одъ найдавнішыхъ часивъ.** Початокъ зъ обырнѣйшого дила. П. Кулишъ.—Вечерныци, №№ 7—11.

144. **Дума про Саву Кононенка.** П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, томъ I, боки 9—13.

145. **Сонеть** [Ще любо дывляться на мене кары очы]. П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, т. I, бк. 13.

146. **Могыльни сходыны.** Поема. Гургурдядько.—Мета, литературно-политычный вистныкъ. Томъ першый. № 1—4, за мисяць Вересень-Грудень, боки 18—34, 106—116.

147. **Мартынъ Гакъ.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, Львивъ, 35—44.

148. **Руина.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, бк. 134—148.

149. **Кинець дунайской думы.** П. Кулишъ.—Галичанинъ. Книга I, выпускъ II, боки 7—8.

150. **Дивоче сердце** (Идилія) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 1, боки 3—6; № 2, бк. 13—15; № 3, бк. 21—23; № 4, бк. 28—30.

151. **Дума про Саву Кононенка** (1637). [Зъ переднимъ словомъ]. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 3, боки 20—21.

152. **Битва подъ Кумейками**. (Отрывокъ изъ исторіи борьбы шляхты съ козаками) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 9, стр. 66—72; № 10, с. 75—79.

153. **Борьба шляхты съ козаками за обладаніе Украйной обѣихъ сторонъ Днѣпра**. П. Кулишъ.—Библиотека для чтенія, №№ 7 и 9.

154. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра, въ XVIII в.** П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 7 (Январь), стр. 1—21.

1864.

155. **Браты**. Исторычній романъ початку XVII вѣку. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другій, № 5, за мѣсяць сичень, боки 21—45.

156. **Руина**. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другій, № 5, за мѣсяць сичень, боки 50—67.

157. **Польско-козацкая война 1638 г.** П. Кулишъ.—Отечественныя Записки, №№ 9—11.

1865.

158. **До Счастливаго Саламона**, прочытавшы його „Коломыйкы и Шумкы.“ Допысь зъ Украйны. Даныло Юсь.—Мета, № 6, боки 173—176.

159. **Изъ „Записокъ о Южной Руси.“**—Золотая Грамота, иллюстров. письмо, въ Видни, №№ 5—8.

160. **Объ отношеніи малороссійской словесности къ общерусской.** Епилогъ къ „Черной Радѣ.“ П. Кулишъ.—Золотая Грамота. Иллюстров. письмо для поученія и забавы. Прилога до „Страхопуда,“ № 10.

161. **Холмскій греко-уніатскій календарь** (на 1866 г.). Варшава. [Дыв. Кіев. Стар. 1898, I, 134].

1867.

162. **Майоръ.** Повість П. Кулиша. Переложено зъ велькоруського [Лукашевичъ Лонгинъ].—„Правда,“ №№ 3—20.

163. **Отвертый лысь.** П. Кулиша.—Правда. № 2, бк. 72.

164. **Громадський судъ** надъ Страхопудомъ.—Правда, бк. 143—144.

165. **Спиръ П. Кулиша** зъ московськымы газетами „Москва“ и „Московскія Вѣдомости.“—Правда, боки 167—168, 175—176 и 183—184.

166. **Пысьмо П. А. Кулиша** до Якова Головацького пидъ заголовкомъ—Отреченіе Кулиша отъ своей правописи.—Слово, № 44.

167. **Письмо П. Кулиша,** заявляющее его отреченіе отъ Кулишивки.—Боянь, письмо для белетристики и науки. Львовъ, № 10.

168. **Письмо Наткову** и Аксакову. П. А. Кулиша.—С.-Петербургскія Вѣдомости, №№ 250—251.

1868.

169. **Потомки украинського гайдамацтва.** Оповіданнє. П. Кулишъ.—Правда, №№ 1—4.

170. **Первый періодъ козацтва** одъ його початку до ворогування зъ ляхама.—Правда, №№ 1—17, 25—35.

171. **Топиръ гора.** Волинська дума. Переспивъ [з „Словомъ одъ Редакци“]. Денъсь Федоренко.—Правда, №№ 26, 27.

172. **Товкачъ.** Оповіданнє [Перекладъ зъ Берт. Ауербаха].—Правда, №№ 29, 30.

173. **Чумацьки диты.** Зъ Мицькевича: Powrót taty.—Русалка. Мицькевичова балляда. [Виршы].—Чорна Рада. [Урывокъ]. П. Кулишъ.—Руская Читанка. Зложывъ А. Тороньскій. Львивъ, боки 382—419.

174. **Орыся.** Перекладъ на немецку мову: Fliegende Blätter.

1869.

175. **Нарысь исторыи словесности** русько-украинськой.—Правда №№ 1—3.

176. Псальма XV та XVI. Павло Ратай.—Правда №№ 1 та 5.

177. Герценивъ Дзвинь. Опанась Прачь.—Правда №№ 2—3.

178. Иовъ. Переспивъ Павла Ратая.—Правда №№ 6—11.

179. Выкохування дитей.—Правда, № 11.

180. Выкохування дитей за пидмогою школы. Опанась Прачь.—Правда, № 23.

181. Иозъ, переспивъ Павла Ратая. Печатано в-ви Львови коштомъ и заходомъ Правды. XV+96 бк. 160.

182. Святе Письмо. Перша частына Быблии. Пять кныгъ Мусіевыхъ. П. А. Кулишъ. Додатокъ до Правды, Львивъ.

183. Сира кобыла. Иродчукъ. „Календарь Народный“ товариства Просвита на рікъ 1870. Боки 61—64.

184. Псаломъ I, V. Павло Ратай.—Зоря—чытаночка для сельськихъ людей. Кныжка перша. У Львови. Коштомъ и заходомъ товариства Просвита. Боки 9—12.

1860 чы 1861?

185. Исторія Англіи Маколея. [Перекладъ] П. А. Кулиша. [Дыв. Шенрока, К. С. 1901 кн. VII—VIII, 49, 56].

1870.

186. Псальма СXXXIX. Павло Ратай.—Правда, № 2.

187. Спомынки молодыхъ литъ. Мыколы М*: Теклюся. [Перекладъ зъ російського]. В. Барвинський.—Правда, боки 23—45, 73—82, 130—140, 173—181, 209—222, 241—253.

188. Поглядъ на устню словесність украинську. П. Кулишъ. [Передрукъ зъ Чытанкы Ол. Барвинського]. Правда, чысло 2, боки 68—73.

189. Поглядъ на устню словесність украинську. П. Кулишъ. [Зъ додаткомъ „Очакивської биды“ та иньшихъ фольклорныхъ матеріяливъ зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ Алекс. Барвинський. Частына перша. У Львови, боки 1—4.

190. **Очакивська бида**. П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельськихъ людей. Улож. Ом. Партыцький. Кн. третя. У Львови. Боки 51—57.

191. **Про померши души**. Оповиданне бабуси. П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельск. людей. Уложывъ Ом. Партыцький. Кныжка четверта. У Львови, боки 46—57.

1871.

192. **Псалтырь** або кныга хвалы Божои. Переспивъ украинськый Павла Ратая. Львивъ. Накладомъ автора. Зъ друкарни К. Будвайсера, 4+329+1 бк. 160.

193. **Евангелія** по Св. Матееви, Маркови, Луци и Іоаннови. Коштомъ громадськымъ. Видень.

194. **Чумацьки диты**. За Мицкевычемъ.—Весна на хутори.—Псалмы Давидовы (I, V, XV, XXIV та XCIII). П. Кулишъ. [Виршы].—Чытанка руска для низш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 391—392, 439—440, 452—455.

195. **Сира кобыла**. Иродчукъ.—Чытанка руска для низшыхъ клясь середнихъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 17—19.

196. **Пивъ-Пивныка**. Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Чытанка руска для низшыхъ клясь середныхъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 89—94.

197. **Казна о убитій сестри и о калыновій дудци**.—Казкы зъ усть народа на Украины: а) Перемина въ вовкулаку, б) Свырыдова могила.—Бабуся съ того свиту. Казка нар. про померши души. [Зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Чытанка Руска для низш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 97—99, 120—124.

198. **Нападъ татаръ**. (Федоренко), бк. 6—7. Ничлигъ въ сели Гакивныци, бк. 3; Майорсвщына, бк. 19; Очаковська бида (зъ „Записокъ“ Кулиша) бк. 56. Хмарыще, бк. 72. Товкачъ, бк. 90. Турова круча, бк. 96. Чорна Рада запорозка, бк. 108. Опрощений сынъ, бк. 127. Способы узнаваты видьмъ (зъ „Записокъ“ Кулиша), бк. 179. Якъ видьмы кльчуть до себе людей? (Зъ „Записокъ“), бк. 180. Якъ знахоръ управляе бурею (зъ „Записокъ“), бк. 180. О тимъ, якъ маты выдила мертвого сына (зъ „Записокъ“), бк. 181. Нема лучше, якъ жыты мижъ мурашкамы, бк. 182. Ключъ одъ вырея, бк. 182. Зъ видкы беруться писни?, бк. 183. Чорто-

вый млынъ, бк. 183. Свырыдова могила.—Урочыска въ Звенигородци, бк. 184. Переказы про татаръ, бк. 186. Про сына Хмельницького (Все зъ „Записокъ“) бк. 187. Кырыло Кожемяка, бк. 191—193.—Зъ поезій П. Кулиша: Бабуся, бк. 19. Дума про Саву Коненка 1637 р., бк. 31—32. Молодисть, бк. 69. Забута могила, бк. 79—80. Чужа маты, бк. 82. Нежата ныва, бк. 103—104. Думка о козаці Голоти (зъ „Записокъ“), бк. 114—116. Дума о бури на Чорнимъ мори (зъ „Записокъ“), бк. 118—120. Кырыкъ, бк. 122—123 (зъ „Записокъ“).—Передруки въ кнызи: Руска Чытанка для нызшыхъ клясь середныхъ шкилт. Уложывъ Омелянъ Партыцкій. Часть II. У Львови.

199. **Заспивъ.**—Народня слава.—Самъ соби.—Люли-люли.—Lago Maggioro.—До Данта, прочытавши його поему „Пекло.“—Русалка. Мицкевичова баллада.—Моя родына. П. Кулишъ [Виршы].—Руска Чытанка для высш. гимназ. А. Барвинського, ч. III, Львивъ, боки 170—176.

200. **Чорна Рада.** Пант. Кулишъ. [Урывокъ].—Передрукъ у кнызи: Руска Чытанка для высшой гимназіи. Уложывъ А. Барвинській. Частына третя. Львивъ. Боки 185—218.

201. **Орыся.** Идилія. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназіи. Уложывъ А. Барвинській. Част. третя. Львивъ. Боки 176—185.

202. **Исторыя Украины.** Одъ найдавнішыхъ часивъ. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для высш. гимн. Уложывъ А. Барвинській. Част. третя. Львивъ. Боки 245—259.

203. **Лысть III съ хутора.** Чого стоить Шевченко, яко поеть народній. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназіи. Улож. А. Барвинській. Частына третя. Львивъ. Боки 237—244.

204. **Грыгорій Квитка и його повисти.** Пант. Кулишъ.—Руска Чытанка для высшой гимн. Улож. А. Барвинській. Частына третя. Львивъ. Боки 218—237.

205. **Святе письмо.** Перва книга Мойсеева. Голова XLI.—Руска Чытанка. Част. третя. Улож. А. Барвинській. Львивъ. Боки 525—527.

206. **Землячкѣ.**—[Перекладъ Кулишевыхъ виршивъ у кнызи „Поэзія Славянъ... въ переводахъ русскихъ писателей... Н. В. Гербеля.“]

1872.

207. **Значине русьныхъ земель у давній Польщи.** П. Кулишъ.— Основа. У Львови, №№ 43—45.

208. [**Фольклорни запысы Кулишевы надруковано у кнызи**]: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. член. П. П. Чубинскимъ. Спб. Т. I, выпускъ первый и т. III.

1874.

209. **П. А. Кулишъ.** Исторія возсоединенія Руси. Изданіе товарищества Общественная польза. С.-Петербургъ. In 8°. Томъ первый. Отъ начала колонизаціи опустошенной татарскимъ погромомъ Кіево-Галицкой Руси до начала столѣтней козацко-шляхетской войны. 8+IV+IV+363 стр.—Томъ второй. Отъ начала столѣтней козацко-шляхетской войны до возстановленія въ Кіевѣ православной іерархіи, въ 1620 году. 4+VIII+IV+456 ст.+1 рисунокъ.

210. **Спомынки молодыхъ литъ Мыколы М*:** Яковъ Яковлевычъ, въ переклади В. Барвинського.—Правда, боки 330—337, 371—380, 417—425, 495—506, 534—544.

211. **Польская колонизація юго-западной Руси.** П. А. Кулишъ.—Вѣстникъ Европы. Мартъ, 5—35, и апрѣль, 483—552.

212. **Козацкій судъ.** П. Кулишъ.—„Мотыль,“ Чытанка для руского народу уложена Русынами Перемыскымы. У Львови. Боки 10—19.

213. [**Фольклорни запысы Кулишевы у кнызи**]: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ V. С.-Петербургъ.

1876.

214. **Дивоче серце.** Идилія П. Кулиша. Коштомъ Наголки-на. Кіевъ. Цина 20 коп. 35 бк. 16°.

215. **Мальована Гайдамащина.** Словесный забутокъ незнаного автора [П. Кулишъ].—Правда №№ 9—12, боки 349 и 384.

216. **Мятель въ степи.** Повѣсть. П. А. Кулишъ. „Газета Гатцука.“

217. **Солоныця.**—Господы, хто буде жыты, псальмъ П. Ратая.—Люли-люли...—Кумейкы.—Почуй глаголы мои, Боже, псальмъ П. Ратая.—Заплакала Украина.—[Виршы; оприче псальмъ, пидпысь: П. Кулишъ, а остання ричъ пидпысана: Ганна Барвинокъ]. Сира кобыла. Иродчука.—Бабуся зъ того свиту. Народн. оповид.—„Чайка,“ украинск. альбомъ (Кіевъ), боки 1, 8, 11, 17, 24, 25, 29 и 38.

218. **Завируха на степахъ.** Повість польська. [Михаила Грабовского], оповидана по руськи. П. Кулиша. Переложывъ зъ велькоруського Ос. Б(арвинський).—Правда. У Львови, №№ 12—14.

219. **Предисловіе** П. Кулиша къ книгѣ: „Малорусскіе козаки между Россіей и Польшей въ 1659 году по взгляду на нихъ серба Юрія Крижанича.“—Чтенія Москв. Об—ва ист. и древн. росс. кн. 3, ст. 109—124.

1877.

220. **Хугорянка** або спивана хвала молодой передъ весильными гостымы. Антычня народня дывовыжа. Яко либретто. П. Кулишъ.—Руська хата. Буковынський Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци. Бикъ 25.

221. **Галыцька Русь въ почынахъ козацько-шляхоцькой усобыци.** П. Кулишъ.—Руська хата. Буковинск. Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци, Бикъ 179.

222. **Где-що про выхованє дитей.** П. Кулишъ.—Газета школьна, Рочныкъ III. Львивъ. №№ 14—16.

223. [Фольклорни запысы П. Кулиша въ кнызи]: Труды этнографическо-статистической экспедици въ западно-русской край, снаряженной И. Р. Геогр. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собран. д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ IV. Спб.

224. **Турецкая неволя.** П. А. Кулишъ.—„Русская Старина“, томъ XVIII, мартъ, стр. 385—401.

225. **Казакы въ отношеніи къ государству и обществу.** П. А. Кулишъ.—Русский Архивъ, №№ 3 и 6.

226. **П. А. Кулишъ. Исторія возсоединенія Руси.** Томъ третій. Религіозное, соціальное и національное движеніе въ эпоху Іова Борецкаго. Изданіе товарищества „Общественная польза“. Москва. цѣна 2 руб. X+374 стр. 8⁰.

227. **П. А. Кулишъ. Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси.** Томъ первый, 1578—1630. Москва. Ц. 2 р. XVIII+324 бк. 8⁰.

1878.

228. **Досвиткы.** Думы и поемы П. Кулиша. 2-е выданья. Коштомъ Іогансона. Кіевъ. Ц. 80 коп. 256 бок. 16⁰ (3000 прымирныкивъ).

229. **Олекса Товкачъ.** Оповиданне. [Перекладъ зъ Ауербаха]. „Зоря“. Чытанка для селянъ и мищанъ. Уложывъ Ом. Партыцкій. У Львови. Бикъ 15.

1879.

230. **Чумацьки диты.** За Мицкевичемъ П. Кулишъ [Виршы].— Псалмы I, V, XV, XXIV, XCIII. П. Ратай.—Руска Чытанка для нызшыхъ клясь серед. шкиль. Ч. I. Улож. Юліянь Романчукъ. Боки 216, 247, 277. Львивъ.

231. **Сира нобыла.** Иродчукъ.—Руска Чытанка для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 8.

232. **Покута гайдамакы.** П. Кулишъ.—Руска Чытанка для ныз. кл. сер. шк. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 47.

233. **Назка о убитій сестри и калыновій дудци.**—Свырыдова могила.—Вовкулака.—Бабуся съ того свиту. П. Кулишъ.—„Руска Чытанка для нызш. клясь середн. шкиль. Частина I. Улож. Юл. Романчукъ. Выдане друге. Т. I. Боки 45, 47, 71 и 77. Львивъ.

1880.

234. **Святе Пысько Нозого Завиту.** Мовою русько-украинською переклалы вкупі П. А. Кулишъ и д-ръ И. Пулюй. Печатано у ви Львови. 464+1 бк. 8⁰.

235. **Русалка.** Мицкевичова баяда. П. К.—Зоря, пысьмэ литературно-наукове. Вви Львови, № 17.

1881.

236. **Lago maggiore.**—До Данта.—До Маруси Т. П. Кулишъ.—До землячки на чужини. Т. Вешнякъ.—[Виршы] „Антологія руська. Збирникъ найзнаменитшыхъ творивъ руськихъ поетивъ“. Львівъ. Боки: 15, 73, 146, 80.

237. **Поэтъ Шевченко въ полномъ расцвѣтѣ.** Изъ воспоминаній П. Кулиша.—Трудъ, газета, № 6.

238. **Изъ „Повѣсти о Борисѣ Годуковѣ и о Димитріи Самозванцѣ“.** Изъ „Исторіи возсоединенія Руси“.—П. Кулишъ.—Историческая хрестоматія по русской исторіи Я. Г. Гуревича и Б. А. Павловича. Часть вторая. Петербургъ. Стр. 135—141, 192—197 и 330—337.

1882.

239. **П. А. Кулишъ. Крашанка Русынамъ и Полякамъ на великдень 1882 року.** Накладомъ автора. Уви Львови, зъ друкарни Товариства Имени Шевченка. 31 бк. 8⁰ Ц. 30 крейцаривъ.

240. **П. А. Кулишъ. Крашанча Русынамъ и Полякамъ на великдень 1882 року.** Выдана тыпомъ другимъ зъ додаткомъ послислов'я. Накладомъ автора. Уви Львови. 40 бк. 16⁰ Ц. 50 кр. а. в.

241. **П. А. Кулишъ. Хуторна поезія.** Уви Львови. Накладомъ автора [Змистъ: а) Историчне оповидання 1847 року, б) Виршивъ—24, в) Лысть до украинської интелігенції]. 137+1 бк. 8⁰ малои. Ц. 1 гульд.

242. **Шекспирови творы.** Зъ мовы брытанської мовою украинською поперекладавъ П. А. Кулишъ. Томъ первый. Отелло. Тройль та Крессида. Комедія помылокъ. Накладомъ перекладчыка. Уви Львови, зъ друкарни Товариства имени Шевченка. 418 бк. 16⁰ Цина 3 гульдены.

243. *Vergevaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten.* Vien. Im Selbstverlage des Verfassers. Druck. von Ad. della Torre (A. Dorfmeister). 20 бк. 16⁰.

244. **Славянська ода.** П. Кулишъ.—Съвить, иллюстр. литер.-политычно-наукова часопысь. Львівъ. № 14.

245. **Орыся.** Идилія. П. Кулиша. Друге виданя. Коштомъ Наголкина. Кіевъ.

246. **Бабуся съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кывь.

247. **Пивпивныка.** Казочка. П. Казюка. Кывь, друге видан. Коштомъ Наголкина.

248. **Цыганъ.** Урывокъ зъ казкы. П. Кулиша. Кывь. Коштомъ Наголкина.

1883.

249. **П. А. Кулишъ. Магометъ и Хадыза.** Поема Печатано вви Львови, въ друкарни Кароля Будвейсера. Накладомъ автора. 46 бк. 8⁰.

250. **Поетъ.**—До кобзы та до музы.—На чужій чужыни. Поезіи П. Ратая.—Рада, украинський альманахъ на 1883 рокъ, частына перша. Выданія М. Старыцького. Боки 351—355.

251. **Орыся.** [Перекладъ на немецьку мову профес. Петра Левыцького].—Oesterreichische Rundschau. Видень. За грудень.

252. **Дви назкы.** I. Пивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому росказавъ Панько Казюка. II Цыганъ. Урывокъ изъ казкы. П. Кулиша. Кывь. 16 бокивъ 16⁰. Выданія кныжной торговли В. П. Наголкина.

253. **Сира нобыла.** Оповидан. Иродчука. Коштомъ Наголкина Кывь. Ц. 10 коп.

1884—1885?

254. Предшественники „Козацкаго Батька“. П. Кулишъ.— Южный Край, № 1399 и № ? [Було друковано у двоохъ нумерахъ].

1885.

255. **П. А. Кулишъ. Байда, князь Вышневецький.** Драма (1553—1564) у 5-ты актахъ. С.-Петербурзь. 158 бок. 8⁰.

256. **Прокидъ одъ сну.**—До кобзы та до Музы.—Добродіямъ-ляхамъ.—Зъ Пидгирия.—Кобзарський заповіть. П. Кулишъ. [Виршы].—Альманахъ буковынський. Чернивци. Боки 37—40.

257. „Про зелени садны, про пахучи квіткы“.—[Виршы П. Кулишъ].—Народный писенникъ В. Александрова, Харьковъ.

258. Воспоминанія о Николаѣ Ивановичѣ Костомаровѣ. П. Кулиша.—Новъ, журналъ. Томъ IV, № 13, стр. 61—75.

259. Брошенный изъ за угла камень. П. Кулишъ.—Кіевская Старина. IX, стр. 184.

260. *Orysia*. Jdylla P. Kulisza. [Ярославъ Романчукъ] „Gazeta Narodowa,“ Lwów, № 164.

1886.

261. Дума про Ганджу Андыбера. Записалъ П. А. Кулишъ Харьковъ. Изданіе книжнаго магазина Б. Хавкина и Д. Полуехтова. Ц. 5 коп.

262. Сира кобыла. Иродчука.—Казка о убытій сестри и о калыновій дудци.—Свырыдова могила.—Покута гайдамакы. П. Кулишъ.—Чумацьки диты. За Мицкевичомъ.—Псалмы I, V, XV. П. Кулишъ.—Руска Чытанка. Ч. I. Уложывъ Юл. Романчукъ. Т. I боки 15, 52, 54, 231, 261. Львивъ.

263. Олексій [оповид.].—Хмарыще. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для III кл. шкиль середн. Ом. Партыцкого. Боки 102 та 247.

264. Прощане зъ свитомъ.—Турова круча. П. Кулишъ.—Очакивська беда.—Руска Чытанка для IV кл. шкиль середнихъ. Боки 126, 208, 197. Львивъ.

1887.

265. Святе пьсьмо Нового Завиту. Перекладъ П. А. Кулиша та И. Пулюя. Львивъ, накладомъ А. І. Пика.

266. Коло колодязя. — Степъ. — Чумаки ничлижане. — Гаданне-вишуванне. П. Кулишъ. [Виршы]. — Ватра, литературный збирникъ. Выд. В. Лукычъ. Стрый. Боки 60—62.

1888.

267. „Нырыло Методіевске Братство“ въ Кієви 1843—1847 р. Розъяснене П. Кулиша члена того Братства. Выимокъ зъ его „Хуторной Поезії“.—Дило. Львивъ. №№ 47, 49, 50, 53 та 54.

1888—1889.

268. **Отпаденіе Малороссіи отъ Польши (1340—1654)** П. А. Кулиша. Три тома.—Чтенія Моск. Общ. Исторіи и Древн. 1888, кн. 2 и 4; 1889 кн. 1.

1890.

269. **Степь о пивдни.**—Козацька хата. П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, боки 166—167.

270. **Весна й лито въ степу.** П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, бик. 182.

271. **Степова синожать.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря. Бк. 213.

272. **Невыдымый спивецъ.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря, бк. 227.

273. **Привитане зъ Дономъ.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря. Бк. 307.

274. **Чорна рада**, хроника 1663 року. Написавъ П. Кулишъ. Выдане друге. Библиотека найзнамен. повистый „Дила“. Томъ XXVI. Львивъ. 239 бк. 8⁰.

275. **Дви назкы:** I Пивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому росказавъ Панько Казюка. II. Цыганъ. Урывокъ изъ казкы П. А. Кулиша. Выданя В. Наголкина. Кывъ. 16 бок. 16⁰. Ц. 5 коп.

276. **Орыся.** Идиллія П. А. Кулиша. Изданіе В. Наголкина. Кіевъ. 16 бк. 16⁰ Ц. 5 коп.

277. **П. А. Кулишъ. Отпаденіе Малороссіи отъ Польши. (1340—1654).** Москва. Въ 3 томахъ. Т. I-ый, 283 с.; т. II, 399 с.; т. III, 415 с. 8⁰.

1891.

278. **Соловейно.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря, бикъ 32.

279. **Донъ Жуанъ**, поема Лорда Байрона. Пересьпивъ Панька Омельковича Кулиша. Львивъ. 56 бк. 8⁰. Цина 20 кр. [Друкувалося спершу въ журналы „Правда“].

1892.

280. [Частина листивъ П. А. Кулиша уривзамы]. — Русскій Архивъ, № 11, боки 291—304.

1893.

281. Кулишъ Олельковичъ Панько. Дзвинь. Старорускы думы й спивы. Женева. Украинська друкарня. 239+1 нenum.+IV бк. 16⁰. Цина 13 р.

282. Кулишъ Олельковичъ Панько. Товытовы словеса, переказани старорусчыною. Коломыя. Выдавъ М. Павлыкъ. 27 бк. 16⁰. Ц. 10 кр.

283. Чумаки ночлижанъ. [Виршы].—Пролискы. Збирныкъ зъ виршивъ. Одесса. Бк. 15—16.

1894.

284. Чоломъ доземный мой такы знаній.—Шуканне-выкльканне П. А. Кулиша. [Виршы]. Зоря, бк. 434.

285. Чоломъ доземный мой такы знаній. П. Кулишъ. Дило, Львивъ. № 241.

286. [Зъ творивъ Кулишевыхъ дещо у кнызи:]—Выимкы зъ народной литературы украинско-русской XIX вику.—Для высш. клясъ середн. шкиль. Улож. Ол. Барвинскый. Ч. II. У Львови.

287. Псалмы LXII и CIV, переспивъ Павла Ратая—Орыся, идиля П. Кулиша.—Взоры поезыи и прозы для клясы пятой шкиль средн. Улож. Д-ръ Лучаковскый. У Львови.

288. Иродчукъ. Сира кобыла. Оповиданне. Тыпомъ першымъ. Въ Одеси. 15 бок. 16⁰.

1895.

289. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. П. Кулиша.—Наша доля, Збирныкъ праць рижныхъ авторивъ [Жиноча библиотекa. Выдае Н. Кобрынська. Кн. 2]. У Львови.

290. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. Кулишъ Олельковичъ Панько. [Передрукъ зъ Нашои Доли]. У Львови. 23 боки 8⁰.

291. **Лысть П. Кулиша до В. Ганки.**—Жите и Слово. Кныжка IV, за лыпень и серпень.

292. **Украинскіе казаки и паны въ двадцатилѣтіе передъ бунтомъ Богдана Хмельницкаго.** П. Кулишъ.—Русское Обзорѣніе, кн. 1—V.

1896.

293. **Вечирь.—Бабуся.** П. Кулишъ [Виршы].—Крынычка. Зибравъ Б. Г.[ринченко] У Чернигови. Боки 8—9, 19—20.

1897.

294. **Позычена Кобза.** Переспивъ чужомовныхъ спививъ. Переспивувавъ же ихъ Кулишъ Олельковичъ Панько. Выступцемъ первымъ ись кобзою. Печатано въ Женевѣ въ украинській друкарни. Цина 2 фр.

295. **Корчемня Кобза** (Народный Домъ) [Виршы] та лысты Кулишевы въ розвидци В. Щурата: „До исторіи останнього побуту П. Кулиша у Львовѣ“.—Зоря, бк. 434—436.

296. **Омутъ.** П. А. Кулиша.—Русское Обзорѣніе. Кн. III—V.

297. **Иродчукъ. Сира Кобыла.** Оповидання. Тыпомъ першымъ. Одесса. 16, бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

298. **Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому** (1846—1877 гг.) А. Титова.—Кіевск. Старина. Кн. IX, ст. 394—408; кн. X, ст. 27—45; кн. XI, ст. 242—280; кн. XII, ст. 449—472.

299. **Письмо Кулиша къ Гилярову Платонову и къ кн. Н. В. Шаховскому.**—Русское Обзорѣніе, кн. III, ст. 194—202.

300. **Посмертна спомынка.** Якъ П. Кулишъ видносывся до нашихъ селянь. [Коротенькый некрологъ Кулиша и лысть його до Вересая].—Правда, число 7., бк. 97—100.

301. **Лысть Кулиша до Остапа Вересая.**—Правда, ч. 7.

302. **Судьбы Кіевского великаго княжества и удѣльныхъ княжествъ въ Кіево-Днѣпровской Руси до татарскаго погрома.** П. А. Кулиша.—Живописная Россія. Подъ редакц. П. П. Семенова. Изд. М. О. Вольфъ. Спб. Т. V. Малороссія и Новороссія. Часть 1 я.

1898.

303. Судьбы Малороссіи и Украины послѣ татарскаго погрома. П. А. Кулишъ.—Живописная Россія. Подъ ред. П. П. Семенова. Изданіе М. О. Вольфъ. Спб. т. V. часть 2 я.

304. Феклуша. Повѣсть П. А. Кулиша. Изъ воспоминаній дѣтства (посвящается П. Е. Чуйкевичу).—Читатель, журналъ. Москва. Стр. 5—126.

305. Чумацьки дити. П. Кулиша [Виршы].—Батькове вищовання та инше. Выдавъ Б. Гринченко. № 30. У Чернигови, боки 6—10.

306. Бабуса съ того свиту. Оповідання про померши души. Кіевъ.

307. Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому. 1858—1875.—Кіевская Старина. Кн. I, стр. 84—149.

308. Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому.—Кіевская Старина, кн. II, ст. 283—313.

309. Гисьма П. А. Кулиша къ Шевченку.—Кіевская Старина, кн. II, стр. 229—239.

310. Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому 1857—65 гг.—Кіевская Старина, кн. V, 222—244; кн. VI, 366—394; кн. VIII, 132—144; кн. XII, 345—352.

311. Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года.—Кіевская Старина, кн. X, 83—117.

312. Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому. 1855—58 гг.—Кіевск. Стар., кн. IV, 107—131; кн. XII, 353—366.

313. Изъ переписки П. Кулиша зъ Гальчанами 1870—71. р. Подав. Др. Ів. Франко.—Запыскы Науковаго Товариства имени Шевченка. Львиль, т. XXVI, видилъ Miscellanea, боки 6—16.

1899.

314. Повнѣ выданнѣ творивъ Пантелеймона Олександровыча Кулиша.—Досвиткы, думы та поемы. Тыпомъ другимъ, зуповненымъ. Харькиль, 254 бк. in 320. Цина 75. коп.

315. Маруся Бугуславка, поема П. А. Кулиша.—Литературно-науковый Вистныкъ, кн. X, бк. 1—19; XI, 141—161; XII, 259—281.

316. П. А. Кулишъ. **Маруся Богуславка**. Поема (1620 р). Выд. редакціи „Литературно-наукового Вистныка“. У Львови. 67 бк. велик. 8⁰. Цина 50 крейц.

317. **Уилліамъ Шекспиръ. Гамлетъ**, принць данськый. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы Др. Ів. Франка. Накладомъ Украинсько-Руської Выдавнычої Спилкы. У Львови. XXIII+172 бк. Ц. 70 крейц.

318. П. Кулишъ. **Черная рѣда**. Хроника 1663 года. Сочиненіе П. А. Кулиша (Новая Библіотека Суворина). Спб. 370 с. 8⁰.

319. П. А. Кулишъ. **Воспоминанія дѣтства**. Повѣсти. Съ портретомъ автора и предисловіемъ В. И. Шенрока. Бахмутъ. 2 нум.+2+490+2 с. 26⁰. Ц. 1 р. 25 коп. [Змистъ: Предисловіе; Яковъ Яковлевичъ; Ульяна Терентьевна; Феклуша.]

320. **Ворожиння.—Давне горе.—До Кобзы.—Коло колодизя.—Lago Maggiore.—Люли-люли.—Поеть.—Соловейко.—Степь.—Удосвита.—Чоломъ.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Чумаки-ночлижане.—Шуканне-выкльканне**, П. А. Кулиша.—**Степови Квиткы.—Виршы**. Упорядкувавъ и выдавъ Б. Гринченко. У Чернигови. Боки 8, 102, 66, 59, 157, 96, 91, 31, 26, 11, 61, 89, 123 та 148.

321. **Сира Кобыла.—Орыся**.—Малороссійскій сборникъ повѣстей, сценъ, рассказовъ и водевилей извѣстныхъ малороссійскихъ писателей. Москва.

322. **Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну**.—Кіевск. Стар. кн. I, 81—100.

323. **Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу (1843—1861)**.—Кіевск. Стар., кн. II, 185—208; кн. III, 303—324.

324. **Письмо П. А. Кулиша въ Буковину, 1861 года**.—Кіевск. Старина, кн. IV, 3—4 [Документы, извѣст. и замѣтки].

325. **Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892)**.—Кіевская Старина, кн. IV, 8—31.

326. **Письмо П. А. Кулиша къ М. А. Максимовичу**.—Кіев. Стар., кн. VII, 6—8.

327. Частная переписка Г. П. Галагана. 3) **Письма П. А. Кулиша (1856—1858 гг.)**.—Кіев. Старина, кн. IX., 341—355.

328. **Письма П. А. Кулиша**: 1. Къ В. В. Тарновскому-отцу, 2. Къ Д. С. Каменецкому. 3. Къ Тарновскому-сыну.—Оттискъ изъ журн. Кіевск. Старина.

329. **Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, Т. Г. Шевченку и д-ру С. Д. Носу.** Оттискъ изъ журнала Кіевская Старина Кіевъ. 2+77+24. с. 8⁰.

1900.

330. **Кулишъ Олельковичъ Панько. Драмована трылогія.** Байда князь Дм. Вышневецкій. Гетьманъ Петро Сагайдашный. Наказный Гетьманъ Северынъ Налывайко. Харькивъ. 150+316+3 бк. 8⁰. Ц. 2 руб.

331. **П. О. Кулишъ. Оповідання.** Зъ переднімъ словомъ М. Чернявського. Бахмутъ, 1900, 159+VIII бк. in 16⁰. Печатня М. Крамарева. Цина 40 к. Змистъ: Передне слово (1—VIII), Орыся (1—13), Сичови гости (14—34), Гордовыта пара (35—47), Дивоче сердце (48—75), Сира кобыла (76—81), Пивпивныка (82—88), Цыганъ (89—93), Лысты зъ хутора: I—V (94—149).

332. **П. О. Кулишъ. Чорна рада.** Хроника 1663 року. Выданне друге. (Зъ портретомъ автора). Одесса. Бк. 249+III (словарь) 8⁰. Ц. 50 коп. Тежъ выданне зъ 16 малюнками А. Ждахы: Ц. 1 р. 25 к. та 2 р.

333. **Молытва.** Прысвячена докторови Пулюеви на спомынъ зорянои ночи въ хутори на Вкраини. П. Кулишъ [Виршы].— Литературно-науковый Вистныкъ, кн. II, бикъ 113.

334. **Орыся** (зъ малюнками) П. А. Кулишъ. Благотворительное общество изданія общепольныхъ и дешевыхъ книгъ. № 4. С.-Петербургъ. Бк. 16 in 32⁰. Цина 2 коп.

335. „**Про зелени садны, про пахучи квіткы**“.—Заспивъ.—До кобзы.—Муза.—Поеть.—Невыдимый спивецъ.—На чужій чужыни.— На чужыни (Lago Maggiore).— Премудристь.— Псаломъ LXVII.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Степь.—Нагулялося по небу.—Квиты зъ слюзамаы.—Козацька хата.—Заворожена крыныця.—Лилея.—Серце мое тыхе.—Шуканне-выкыканне. П. Кулишъ. [Виршы].—Викъ (Кыивъ), боки 3—4, 127—148.

336. **Уилліамъ Шекспиръ. Прыборкана гоструха.** Комедія въ 5 діяхъ зъ передогрою. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Накл. Укр.-руськ. выдавн. Спилкы у Львови. Бокивъ 16+117, 8⁰. Цина въ оправи 1 корона 40 сотыкивъ.

337. **Уилліамъ Шекспиръ. Макбетъ.** Перекладъ П. А. Кулиша, зъ передмовою И. Франка. Ч. 18. Львивъ. Бок. XX+118.

338. **Шекспиръ Уилліамъ. Коріолянъ.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передм. и поясн. д-ра Ив. Франка. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавн. Спилкы. У Львови. Бк. XII+170 in 8⁰. Цина въ оправи 1,80 кор.

339. **Письмо П. А. Кулиша къ М. Грабовскому.** 1856 г., іюня 12. Спб. П. Кулишъ.—Кіевск. Старина, Кн. XI, 71—74.

1901.

340. **Маруся Богуславка.** Друга половины. П. Кулиша.—Литературно-науковий Вистныкъ "Львивъ, кн. II, бк. 117—139; кн. III, бк. 239—262.

341. **Уилліамъ Шекспиръ. Юлій Цезарь.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Львивъ. Накладомъ Украинсько-руської Выдавничой Спилкы. Бок. XII+132, 8⁰. Цина 1.60 кор.

342. **Шекспиръ Уилліамъ. Антоній и Клеопатра.** Перекладъ П. А. Кулиша. Зъ передмовою и поясненямы Ив. Франка. Выдан. Укр.-Руськ. Выдавн. Спилкы. Ч. 32. Львивъ. Бокивъ XIV+180 Ц. 80 сот.

343. **Уилліамъ Шекспиръ. Багацько галасу зъ нечевля.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. [Белетрыстычна Библиотека, Ч. 35]. У Львови. Накладомъ Укр.-рус. Выдавничой Спилкы. XII+106 бк. 8⁰. Цина 1 кор. 60 сот.

344. **Уилліамъ Шекспиръ. Ромео и Джульета.** Перекладъ П. А. Кулиша. [Белетрыстычна Библиотека, № 38]. У Львови. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавничой Спилкы.

345. **П. О. Кулишъ. Про злодія въ сели Гакивници.** Кіевъ. 21 бк. 16⁰. Цина 3 коп.

346. **Орыся.** Идылля П. Кулиша. Выдання Укр.-руськ. Выдавничой Спилкы. Ч. 14. Львивъ. Бок. 17, 8⁰. Цина 6 сотк.

347. **Хмельныщина.** Исторычне оповиданне П. Кулиша. 116 бк. 16⁰ [Зъ малюнкамы]. Цина 15 коп.

348. **Выговщина.** Исторычне оповиданне. Напысавъ П. О. Кулишъ. Зъ портретомъ Выговського. Благотворительное Общество изданія общепольныхъ и дешевыхъ книгъ. № 11. С.-Петербурзь. 26 бк. 16⁰. Ц. 2 коп.

П. А. Кулишъ выдавъ своимъ заходомъ:

1857.

1. Народни оповидання Марна Вовчка: 179 бк. 8⁰. У Петербурзи.
2. Сочиненія и письма Н. В. Гоголя. Шестъ томовъ. Спб. Ц. 12 руб.

1858.

3. Повисти Грыгорья Квиткы (Основьяненка). Спб. 2 томы. Томъ I. XXXVI+264 бк. и т. II—335 бк.

1861.

4. Повисти Квиткы—окремо кожна. Спб.
5. Акты, относящіяся къ исторіи южной и западной Россіи, собранные и изданные Археографической Коммиссіею. Т. III, Спб. [вкупы зъ М. И. Костомаровымъ].

1862.

6. Пысаня Котляревського. Зъ патретомъ и малюнкомъ будыночка його въ Полтави. 5 выданне. Коштомъ П. А. Кулиша. Спб. Ц. 1 р. 452 бк. 16⁰.
7. Выргыліева Енеида. На малорос. языкъ перелицёвано И Котляревськымъ. 5-е выданне. Спб. Ц. 25 коп.
8. Наталка Полтавка. И. Котляревського. 3 выданне. Спб. 80 бк. 16⁰.
9. Москаль Чаривныкъ. Водевиль въ 1 д. Котляревського. 2-е выданне. Спб. 65 бк. 16⁰.

Чернигивъ.
1901 р.
XII. 9.

А. Балака.

Що є въ книзи.

Портреты Кулишевы.

Боки.

- Портретъ за молодого вику. Фототыпія зъ малюнку олівцемъ самого
Кулиша. (Зъ музею В. Тарновського). 4—5
- Портретъ шестыдесятыхъ рокивъ. (Зменшено зъ выдання: „Портреты
украинскихъ писателей, изданные Д. Каменецкимъ, Вып. 1, Спб.
1861“. Гравюра, роблена въ Парижи). (Поставлено зъ початку книгы).
- Портретъ такожь шестыдесятыхъ рокивъ (зъ фотографіи), зъ факсимиле 14—16
- Портретъ зъ 1867 р. 72—73

Малюнкы.

- Кулишева хата. на х. Мотронивци, пидъ Борзною 80—81
- Похоронъ Кулишевъ 184—185
- Кулишева могила (ливоручъ—дерев'яный хрестъ надъ могилою В. Би-
лозерського) 200—201
-

Б. Гринченко. До чытачывъ	5
М. Лысенко. Ноты до „Удосвита вставъ я“	17
П. Мырный. Середъ степивъ. Оповиданне	21
Г. Грыгоренко. Вона письменна. Оповиданне	44
Л. Яновська. Рукавычки. Оповиданне	55
Л. Украинка. Египетски фантази. <u>Виршы</u>	67
И. Франко. Мій злочынь. Оповиданне	73
А. Крымскый. На темы зъ Хейяма.—Зъ Абуль-Аля. <u>Виршы</u>	81
В. Самійленко. Весна. <u>Виршы</u>	86
Н. Кобрынська. Очы. Оповиданне	94
М. Чернявскый. Поезиі	99
М. Коцюбынскый. Лялечка. Етюдъ	103
М. Вороный. Що зи мною таке. <u>Виршы</u>	131
М. Чернявскый. Змій. Оповиданне	132
Б. Гринченко. Якъ я вмеръ. Оповиданне	141
О. Кобылянська. Бытва. Оповиданне	153
О. Маковей. Самота. Оповиданне	176
О. Маковей. Думка.—Колы помремъ. <u>Виршы</u>	184
Л. Украинка. Робертъ Брюсъ. <u>Виршы</u>	185
П. Грабовскый. Божый свить. <u>Виршы</u>	200
С. Ефремовъ. Мали люде,—мале й горе. Оповиданне	201
Б. Гринченко. Болотяна квитка. Оповиданне	226
А. Балика. Библиографичный показчыкъ пысаннивъ П. Кулиша	245

Козаки.

Поэма.

Прологъ.

Рй у-ранци изъ туману
Зъ гырла тихого Лыману,
Тилькы зори гаснуть стали,
Въ сыне море вылиталы
На шыроке погулянне,
На кривавее буянне
То не соколы завзяти—
Нызови орлы крылати.

Розступивсь Лыманъ бокамы,
Море вкрылось байдакамы.

А вже день ясный свитае,
Сыне море оживае.
Гей ты, витре, де подився?
А чы ты ще не зигрився?
Подмухны жъ на сыне море,
Пиднимы на йому горы:
Хай засяе, хай заграе,
Козакивъ поколыхае!

Роспускае витерь крыла,—
Море хвыля все покрыла.

Пидь човнамы сыне грае,
Витерь парусы здймае;
Нибы чайкы прудкоккрыли,
Байдакы летять по хвыли...
Гей, турчыне, годи спаты.
Уставай гостей витаты,
Пывомъ-медомъ частуваты,
Срибломъ-злотомъ надиляты!...

I.

Надъ моремъ горы повставалы,
Шпылямы въ небо пиднялысь,
И ихъ розлоги перевалы
Лисамы сыними вдяглысь.
А тамъ, де море пидступыло
До темныхъ лису берегивъ,
И скели де дарма точыло
Зъ недовидомыхъ намъ викивъ,—
Турецьке мисто оселылось
И все поморре перекрылось
Середь провалливъ та садивъ
Зубцямы билымы домивъ.
Надъ нымъ здймаються мечети,
И на высокимъ минарети
Що-ранку й вечора мулла
Намазь выгукуюе. Й хвала
Що-дня видъ тысячь правовирныхъ
Згучыть Аллахови у мирныхъ
Серцяхъ народа. И летыть
До вирного його пророка
Мольба народова шырока.
Що-дня хвалу йому шумыть
И сыне море необмирне,

И безтурботно тамъ иде
Жытте людей сонлыво-мырне,
Нудне, порожне и блиде.
Отто—Сынопъ. Соби не знае
Нигде винъ заздрыхъ ворогивъ
И тилькы зъ жахомъ пам'ятае
Страшни гостыны козакивъ.

До моря сонце допливае
И тихымъ сяевомъ своимъ
Сынопъ зубчастый залызае,
Немовъ, прощаючыся зъ нымъ.
Ляглы вечирни довги тини
Геть видъ будынкивъ кам'яныхъ,
И срибне лысте на маслыни
Уже потьмылося у ихъ.
И тилькы горди кыпарысы
Стоять высоки и ясни,
И ихъ верхивъ стримчасти рысы
Горять въ вечирньому огни.
Кинець важкій денній роботи;
Сповнять намазъ гука мулла.
Кинець и праці, и турботи,
Спoczynокъ всимъ дае Алла.
Въ садахъ заходе прохолода,
Вже скоро выпадє роса;
Але на ранокъ—непогода,
Бо грають жаромъ небеса.
Червони сонце кыда спыци,
Весь захидъ въ заграви жахтыть,
И тыхе море въ багряныци
Немовъ у полом'и тремтыть.

Зъ садивъ робитныкы до-дсму
Идутъ спочынуты вночи,
Та хити щось нема никому
Писень спиваты, идучы.

Бо то—невольныкы. Зибрала
Неволя ихъ зъ усихъ краивъ,
И Украина бѣ тамъ прызнала
Своихъ зневоленныхъ сынивъ.
Ажъ онъ ихъ купа повертае!...
Зъ горы спускаються воны;
Старый ихъ турокъ доглядае,
Немовъ худобу въ табуни.
Идутъ, потомлени, зъ роботы.
На сонце дывляться... И имъ
Нема ни часу, ни охоты
Намылуватися яснымъ.
Имъ увыжається будынокъ,
Куды дозорчый ихъ жене,
Черствый шматъ хлиба и спочынокъ,
Ажъ поky зновъ ихъ не штовхне
У боки вранци винъ ногою,
Щобъ пиднималыся робить
И йшли, сердегы, пидъ пугою
Жытте на праці тій губыть.
Втекты бѣ?.. Такъ крыль у ихъ немає.
А море, море те ясне—
Воно и мане, и лякае,
И зновъ звабляє, нависне.
Але видъ його тилькы й ждаты
Спромижно воли козакамъ:
За моремъ Сичъ—козацька маты,
И Украина люба тамъ.
Тамъ, у степахъ, по-надъ ричкамы
Стоять ихъ ридни хутори,
И тамъ, оточени садамы,
Пусти сумують ихъ двory...

И часто сныться имъ ночамы,
Злыденній правди навпаки,
Що море крыється човнамы...
Плывуть по хвыли козаки...

Шумыть корогва війсковая,
Зъ сердытымъ витромъ розмовля...
А море стогне, море грає...
Не чуть, не знаты, де земля.
И чутно сурму... И проснеться
Невольныкъ бидный у-ночи,
И разомъ зъ лижка пидведеться:
„Га?!... де то грають сурмачи?...“
И чує—песъ турецький выє...
„О, будь ты проклять, нависный!..“
И винъ до свиту не закрые
Очей въ тюрьми свой тисній.

II.

Пишлы невольныкы до миста,
Уже не чуты ихъ ходы.
Зоря згасає променяста
И млою крыються сады.
Нигде не выдно а-никого.
Зъ межгир'я питьма наплыва.
Не чуты гомону людського,
И занимилы дерева.

Ничъ розгорилася тихая, зоряна,
Питьмою вкрылсы гирськи шпыли;
Сонцемъ, турботою за день наморена
Спыть вся краина у сриблянній мли...
Спите, наморени, спите, знесылени,
Спить затурбовани диты земли,
Рабствомъ, неволею въ землю нахылени,
Сыльнымы стоптани, кволи, мали!..

Море хлопощеться, ледви хвылюючы,
Лащыться сынее до берегивъ;
Ничъ-чаривныченька, spokій даруючы,
Владно замырює всихъ ворогивъ...

Спить, нагодовани, спите, напоени,
Щастемъ покохани сыльні земли,
Владою, сылою, злотою узброени—
Спите въ напоеній спокіємъ мли!...

И тыхо скризь. Шпыли мовчать,
И у Сынопи люде сплять.
Але далеко пидъ горсю,
Де заховалыся въ садахъ
Будивли, зложени рукою
Нужденныхъ бранцивъ-сиромахъ,—
Тамъ чуты спивъ. То на чужыни
Згадавъ невольныкъ ридный край,
И тыхий вечеръ на Вкраини,
И ридну ричку, й темный гай,
И у саду тому чужому
Винъ заспивавъ на самоти
Про наймылише молодому
Въ його невольнычимъ жытти:

„Ой що-дня за моремъ сонце
Гасне-погасає,
А мой неволи краю
И кинця немає.
Брате, соколе крылатый,
Вильни масшъ крыла,
А мени жъ то зла неволя
Крыла пидломыла“...

Спива, сердешный, и думкамы
На Украины винъ лита,
И небо сине зиронькамы
Його самитного вита
И мовъ говоре: „не журыся:
Ты ще, козаче, молодой;
Незоли часъ який скорыся,
Але кинецъ буває й й“...

И місяць тихо виплыває
Червонымъ коломъ з-по-за гирь,
На нимъ невольникъ прыпыняє
Сумный, зажурений свій зирь
И дума: „тамъ, на України,
Такъ саме жъ місяць золотый
И саме въ сій доби-хвылыни
Зиходе въ небо“... И смутный
Стоить винъ довго... И шепоче
Заблыво садъ густый надъ нымъ,
Та няты виры винъ не хоче
Зрадлымъ лестошамъ оттымъ...

III.

Сынїє море. Мисяць свите
И хвылю сяевомъ срибнуть.
Въ Сынопи все, немовъ псбыте,
Давно затыхло й мирно спыть.
Въ гареми тилькы ще гуляє
Въ тумани чаръ баша старый,
Та варту держе, не дримає,
Не спыть на мури вартовый.
Винъ ходе тихо середъ ночи
По мури вздовшъ и въ далечинь
На сине море шулыть очи,
И ходе зъ нымъ його лышь тинь.
Зъ Стамбулу велено, якъ мога,
Имъ доглядыты козакивъ,
Бо може выпадє дорога,
Бува, въ Сынопъ ихъ байдакивъ.
„Ну, тутъ понюхають табаки!
Баша хочъ добре и гуля,
А хай навернуться, собаки,
Такого дасть, що видсила
Назадъ не вернуться зъ чубами!...“
Оттакъ миркує вартовый,

Баша жъ раює мижъ жинкамы,—
Забувъ про все, ласунъ старый...

А мисяць зъ неба такъ и сѣе,
Проминнемъ мисто зальва,
И море хвyleю мовъ грає,
Пидъ берегъ пину пидбыва.
И та, блискуча, мовъ живая,
Неначе дыше, вся тремтыть,
И до каминня прыпадає,
Зновъ покы хвyleя налетыть.
И по-надъ моремъ кам'яныци,
Залыти сѣевомъ блидымъ,
Стоять вси били, мовъ гробныци
На кладовыщи мовчазнимъ.
Мижъ ихъ посталы кыпарысы
У сномъ обвіяныхъ садахъ,
Ясніють срибніи зависы
Ольвъ гыллястыхъ по буграхъ,
И на шырокому майдани
Крыштально-срибный водограй
Здѣйма всю ничъ до неба грани,
Вода спада й бижыть у гай;
И зъ гаю темного безгучно
Плыве у теплій сызій мли
Туды, де море любогучно
Кохання гимнъ спива земли...

Мынає часъ. И зъ моря хмара
Навпроты мисяця встає,
Неначе гиръ жива отара
Кряжемъ сриблястымъ выграє.
Слидомъ за нею дали й дали
Помалу други потяглысь,
Немовъ изъ моря повставалы,
И тыхо въ небо пиднялысь.

Померкло море, потемнило,
Витрець свижишый подыхнувъ,
Объ муры хвылею забыло,
И вартовый заснувъ.

IV.

А на мори
На простори
Козаки стоялы,
Та годыны,
Та хвылыны
Смырно дожыдалы.
И точылы,
И гострылы
Тыхо шабли гостри—
И къ турчыну
На хвылыну
Споряжалысь въ гости.
Гей, турчыне,
Ничка плыне,
Чы вчуваешъ горе?
Бо клекоче
Одъ пивночи
Щось недобре море!...

А мисто спыть, нимують муры,
И тыхо въ улыцяхъ нимыхъ.
А часъ мыне—страшни джяуры
Въ ноци згвалтують разомъ ихъ.
Струмнямы брызне кровъ невынна,
Заплачуть диты и жинкы...
Ой скоро, скоро та хвылына,—
Вже блызько, блызько козаки!...
И море хмурыться, темніе,
На йому хвыля вже гуля,
Холодный витеръ зъ моря віе,

Заснулый городъ прысыпля.
Поснули крипко агаряне,
Нимують били будынкы...
А скоро, скоро часъ настане,
Вже близько, близько козаки!..

„Ну, до праці, паны-браты!“
Ватажокъ мовляє,
„Заразъ—свитла добуваты:
Хай намъ прысвичає!...“
Тыхо весламы сплеснули,—
Байдакы рвонулись
И пидъ берегъ пидвернули.
Туркы и не счулись.
„Ну, на муры... Тыхше, тыхо...“
Чуты середъ ночи..

Ой, Сынопе, спышь, а лыхо
Нижъ на тебе точыть!
Ой прокынешся, проснешся
Пры лыхій годыни,
На ножахъ, шабляхъ забьешся,
Всюды кровь порыне!...
„Свитла, свитла козакови!“
Зъ муру хтось гукає.
Мисто жъ спыть, нема видмовы,
Лыха не чеказ.

V.

И запалавъ Сынопъ зъ пивночи,
И кровь струмнямы полылась,
Пиднявся плачъ и гвалть жиночый,
Ризня нещадна почалась.
Здригнулись муры. Спoxватывся
Недбалый турокъ та—бида:
За голе ястрибъ ухопывся,

Здобычныкъ знае, де сида...
Въ дыму нежданой пожежи
Мечетивъ бани роспысни
Хвлясти лыжуть вже огни.
Мовъ ураганъ набигъ на вежи
Дитей степивъ и ихъ розмивъ,
Якъ гуртъ безпечный лебедивъ,—
Такъ низова буйна дружина
Въ-ночи, ясній не згирше дня,
Гниздо ледачого турчына
Перевернула навманья...
Горыть, до хмаръ здймае хвыли
Сынопъ сполоханий, горять
И мынареты почорнили,
И кыпарысы обгорили
Въ палкому куреви стоять.
А въ неби темному, мутному,
Въ дыму, въ перѣстраси важкому,
Кружляють купы голубивъ:
Огонь и ихъ посыротывъ.
И мисяць, выбывшысь з-за хмары,
Въ дыму облычче показавъ
И на бенькетъ отой въ пожари
Глядивъ, блидый, и сумувавъ.
Неначе думалось старому:
На вищо ллеться людська кровъ,
И брата братъ жене изъ дому?...
И заховавсь у хмары зновъ.

Козаки жъ мижъ будынкамы
У вогни литають
И ножамы та шаблямы
Нехрыстивъ рубають.
Пообсмалени, кривави,
Безъ шапокъ гуляють,
Добувають честы, славы,

Хмарамъ допикають,
Зъ бусурменської неволи,
Зъ каторгы тяжкої
Выручають дитокъ воли,
Воленьки святої.
И встають вони, й прокляти
Пути розбивають,
И ноживъ собі, завзяти,
Местныцькихъ шукають.
Кровъ за кровъ! За часъ неволи
Смерть турокъ платять!..
А невольникъ вольну волю
Серцемъ не обхватить:
„Ой ты, свите!... Гей ты, доле,
Воленько ясна!..
Ось ты, ось!...“—бурлацтво голе
Въ нестями гукає.

VI.

Гуляє въ Синопі козацтво... Гуляє—
Ажъ мурі червонымъ виномъ залыває!..
А моремъ галера въ Синопъ поспішає,
Изъ хвйли на хвйлю, мовъ чайка, пурхає.
За нею дві други. мовъ лебеди били,
Плывуть на пив-мыли по зпиненій хвйли.
Рвуть хвйлю галери, летять, мовъ крылати,
Гребуть на ихъ диты України завзяти:
По трыста зъ ихъ кожна невольникивъ має,
По трыста вкраинцивъ на ныхъ загыбає.
Летять до Синопу галера стрілою,
Козацтво жъ гуляє, йому не до бою.

А баша на тій галери
Ходить-похожає,
Прыдвляється на берегъ,
Руки потырає:

„Залетило, сирептаство,
Хвylieю забыло...
Почекай, лыхе бурлацтво,
Вернешъ те, шо зйило!...“
Та не дуже то не дбае
И козацтво жваве,
Ватажокъ уже гукае, —
Всихъ на ноги ставе:
„Гей, до берега, хлоп'ята!
Въ байдакы сидайте,
Бо галера йде треклята!
Швыдко!... Не дримайте!...“

И сыне море пидхопыло
На хвylieю сорокъ п'ять човнивъ,
Наволо въ пини закъпило,
Мовъ богъ морський осатанивъ.
Зареготало, загудило,
Човны вси хвylieю закрыло,
И вразъ на гребни пидняло,
И геть, мовъ трискы, понесло...

„Гей скоришь гарматы ладьте,“
Чуть—баша гукае:
„И у пекло псивъ провадьте,—
Богъ намъ помагае
Потопыты въ сынимъ мори
Ворогивъ пророка!
А, втикаты, подли воры?!..
Стежка не широка...“
Не зморгнувъ писля промовы
Ще баша и разу,
Якъ почувлась до розмовы
Видповидь видразу.
Сыпонулыся турчыны,
Мовъ зъ деревъ кыслыци:
То озвалысь у дружыны
Славни гакивыныци...

„Гей скоришъ, скоришъ стриляйте,
Бо втечуть джяуры!
Та влучнійше нациляйте,
Не жахайтесь бури!“
И ревнули, що єсть мочи,
Ковани гарматы,
И закравъ дымъ туркамъ очи,
Свиту не выдаты.
Розійшовся... позырнули,—
А човны вси цили!...
Козаки жъ имъ тычуть дули,
Весла прыпынылы.
„Гей погани бусурмене,“
Ватажокъ мовляє,
„Почылысь бы у мене,
Якъ козакъ стриляє.
Ну-те, хлопци!...“

Градомъ кули

Зъ байдакивъ сыпнули
И гарматы зновъ ревнули...
Хвыли все те чулы,
И кыпили, выгравалы,
Байдакы гойдалы:
То до неба пидіймалы,
То до дна спускалы.
А отаманъ лышъ сміється,
Зъ ворогомъ жартує:
То у руки мовъ дається,
То зъ рушныць частує...
Ой, не часъ, не два турчыны
Козакивъ ловылы,
Утикалы до Вкраины
Козаки що-сылы...

VII.

Кыгыче чайка надъ Лыманомъ
Летыть, на море погляда,

А моґе вкрылося туманомъ,
Вляглось и ночи дожда.
Втомылось сыне лютуваты,
Писокъ зъ дна вгору пидійматы,
На клочче хвюлю сыву рвать,
Голоднымъ звиремъ завывать.
И місяць выглянувъ з-за хмары,
На море свитло срибне лле,
И мовъ сумуе самъ, безъ пары,
Немовъ и въ його думы е.
Поглянувъ винъ на млу морськую—
Тамъ новыны йому нема,—
И въ хмару голову старую
Закутавъ тыхо винъ... И тьма,
Простягшы довги чорни крыла,
Надъ тыхымъ моремъ повылась.
Потьмылось море, почорнило,
Зъ водою мла нична злылась.

Гей, а що жъ то на Лымани
У ночи маяче?
То з'являються въ тумани
Байдакы козачи.
То козаченькы зъ походу
Къ Сичи поспишають,
Днипровую тыху воду
Весламы збивають.
Тры дни гналыся за нымы
Ти галеры кляти,
Тры дни пелькамы гризнымы
Грымалы гарматы,—
Та не вдіялы ничего:
Утекла сирома,
И не страшно їй никого,
Бо теперьъ вже дома.
Ось до берега прыстали,
Берегъ освитылы,

Винъ, горилкы видшукалы
Та и закурылы!..
И далеко по Днипрови
Спивы розляглыся,
И замисто слизь та крови
Вына полылыся.
И отаманъ зъ козакамы
Вкупи бенькетуе,
И турецькымы чаркамы
Козакивъ частуе.

VIII.

Гуляе козацтво, мовъ море те грае,
И огныща сяють-палають в-ночи.
Кобзарь на пидпытку спивать почынае,
„Жвавише!“—отаманъ гука, лежучы.
Лежыть винъ, пидпылый, на шури тыгровій,
И пыхкае люлька у його въ зубахъ,—
„Ану танцюваты, а хто зъ васъ здоровый?..
Травы намъ не шкода у нашихъ степахъ!...“
И танкы, и спивы пры брязкоти зброи,
И сяева плямы видъ огныщъ палкыхъ
На хмурыхъ облыччяхъ старшыны старои,
Розмовы буйніи и регить, и смихъ —
Усе помишалось, до купы злылося.
Невольныкъ забувся про муки важки.
Усе те мынулось, въ туманъ повылося...
„Гуляймо, панове, сповняймо чаркы!..“

Одынъ лышь мучывся нудьгою
И чаркы въ руки не прймавъ
Отой козакъ, що пидъ горою
Колысь въ Сынопи сумувавъ.
Лежыть винъ осторонь и чуеть
Гулльви спивы козакивъ,
А думка зновъ йому малюе

Подіи сыхъ останнихъ днівъ:
Горыть Сынопъ, укrywсь тиламы..
Голосять диты, матери..
Гарматы грымають пелькамы..
Бурхае хвыля въ лютій гри..
И ось винъ тутъ. А тамъ, надъ моремъ,
Стоять руины и по нихъ
Гурты людей, убытыхъ горемъ,
Сумують въ купахъ мовчазныхъ.
И дымъ тонкымы течіямы
Пидходе въ небо... Такъ було,
Колы розбыте ворогамы
Горило риднее село.
Тоди татары налетили,
Хаты потоплы у вогни.
Шабли, арканы засвистили,
И опынывсь винъ въ полони.
А батька вбылы. Бидна маты
Въ ту пору на поли була,—
Пишла, сердешна, жыта жаты
И якъ вернулась, то знайшла
Сумну руину й чоловика
Холодный трупъ... И повела
У Крымъ орда його та дыка,
А постимъ дали звдгала,
Ажъ до Сынопа, у неволю.
И зновъ у ридныхъ винъ степахъ,—
Дало йому козацтво волю..
И лыне дали винъ въ думкахъ—
Туды, де всюды по Орели
Осилы сельбыща есели,
И двиръ стоить бия двора,
Де маты жеде його стара.
А може вмерла?... Та не хоче
Того винъ... думка та, мовъ нижъ,
Прймае сердце...

„Ну, пан'оче“,—

Гука отаманъ—„ну, жвавишь
„Ченця“ ушкварь!.. Дарую злота,
Нехай потишыться голота!“
Лететь червонецъ... И спива,
Кобзарь—самы течуть слова:

„Ой якъ тяжко мени жыты,
Цилый викъ поклоны быты,
Въ довгій ряси похожаты
Та кадыломъ знай махаты.
Ой яка жъ ты нудна,
Моя доленько,
Викъ я бъ пывъ та гулявъ,
Колы бъ воленька!...

День и ничъ велять законы
Намъ ченцямъ гатыть поклоны,
Плоть чернечу усмыряты
Та акааыстивъ чытаты.
Гей, занудо моя,
Зануденная,
Ты, турбото моя,
Кажноденная!...

Якъ у келии запруся
Та горилочки напьюся—
То и вси, сказать до речи,
Наши й радости чернечи.
Гей же, чарко моя,
Непытушечко,
Поцилуй ты мене,
Моя душечко!...

Прыгортае панъ панянку,
Козакъ—гарную селянку,
А чернецъ хиба—по духу--
Стару бабу-шепотуху:

„Гей, бабусенько,
Сухорлявая,
Ты покайся мени,
Не лукавая!...“

.

„Ха-ха-ха!“—реве бурлацтво,
Росходилося козацтво,
У очахъ завзяте грає,
Думка выслову шукає.
И всю ничъ лунають спивы,
Чутно регить и гулльви
Буйни выгукы завзятыхъ
Сичовыхъ орливъ крылатыхъ.
И всю ничъ огни палають,
И козачи очи грають
Ще палкише видъ багаття
Потайнымъ огнемъ завзяття.

IX.

А ничъ стоить, мовъ море, повна
Важкои млы. И не здригне
Ни очеретъ пидъ бокомъ човна,
Ни лоно водяне скляне.
И Днипръ спокійно пидпливає
До моря сынього у мли,
Човны нечутно прыбиває
До нерухомой земли;
И мовъ кризь сонъ винъ зачуває
И спивы, й регить козакивъ,
И у-ви сни Днипро витає
Старыхъ завзятыхъ воякивъ
И тыхъ, що зъ нымы повернулись
На волю вольную, ясну
И ще до дила не прочнулись

Писля тюрмы важкого сну.
Ого, прочнуться соколята,
И ихъ дружинонька завзята
Ще дасться туркамъ у знакы,
Бо въ ихъ не вмерлы козаки!.

1888.

М. Чернявський.

